

ÉRIC MAIGRET

Medya ve İletişim Sosyolojisi

ÇEVİREN: HALİME YÜCEL

iletişim

ÉRIC MAIGRET • **Medya ve İletişim Sosyolojisi**

ÉRIC MAIGRET Fransız sosyolog, Sorbonne Nouvelle – Paris 3 Üniversitesi'nde medya ve iletişim bilimlerinde doçent. Aynı zamanda Paris IEP'de İletişim Sosyolojisi profesörü olan Maigret, CNRS'de iletişim ve politika laboratuarında araştırmacıdır. Eserleri: *Communication et médias* (2003); Éric Macé'yle birlikte *Penser les médiacultures* (2005); Mark Alizart, Éric Macé ve Stuart Hall'le birlikte *Stuart Hall* (2007); Guillaume Soulez'le birlikte *Les raisons d'aimer... les séries télé* (2007); *L'hyperprésident* (2008); Hervé Glévarec ve Éric Macé'yle birlikte *Cultural Studies: Anthologie* (2008) ve Matteo Stefanelli'yle birlikte *La bande dessinée: une médiaculture* (2012).

Fransız Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.
Ouvrage publié avec le soutien du Centre national du Livre, Ministère français chargé de la culture.

Sociologie de la communication et des médias
© 2004 Armand Colin, Paris

İletişim Yayınları 1557 • Başvuru Dizisi 57
ISBN-13: 978-975-05-0851-6
© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-2. BASKI 2011-2013, İstanbul
4. BASKI 2014, İstanbul

EDİTÖR Can Belge
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ ve DİZİN Özgür Yıldız
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212. 613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212. 516 22 60-61-62 • Faks: 212. 516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ÉRIC MAIGRET

Medya ve İletişim Sosyolojisi

Sociologie de la communication et des médias

ÇEVİREN *Halime Yücel*

iletişim

Anneme

İçindekiler

TEŞEKKÜR ***13***

GİRİŞ

İletişim Sosyolojisi ve Kuramları ***15***

İletişim: Üç boyutlu bir nesne ***16***

Sorgulamaların odağında kitle iletişimi ***20***

ÖNDEYİŞ

Bir Nesnenin Oluşturulması ***29***

BİRİNCİ BÖLÜM

İletişim Üzerine Düşünmenin Zorlukları ***31***

Dünyanın en iyi paylaşılan şeyi mi? ***31***

Büyük medyanın kültürel, politik ve ekonomik gayri meşruluğu ***32***

Eleştirinin aşırısı ***34***

Övgünün aşırısı ***35***

İletişim sorununun merkezinde akıl/teknik gerilimi ***38***

İletişim ve *medya* sözcükleri ***40***

Sosyolojik söylem ***42***

İKİNCİ BÖLÜM

İletişimin Sosyal Biliminin Eksik Kalan Dönemeci ***45***

Toplum bilimlerinin ve iletişimin temel kavramları ***46***

Avrupalı öncüler ve medya ***49***

Modernliğe karşı kötümserlik ve ara yol yokluğu ***54***

Amerikan pragmatizmi ... 56
Chicago Okulu ... 61

BİRİNCİ KISIM
İletişimi Kültürleştirmek... Etkiler Sorunu... Ya da Nasıl Bundan Kurtulunur? ... 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Doğrudan Etki Kuramları Tuzağı ... 69
Medyanın etkilerinden korku ve bunun kaynakları ... 70
Propaganda kavramı ... 72
Dürtülerin etkileri ve "derialtı şırıngası" ... 77
Reklam ikna edici iletişimin varlığının kanıtı mıdır? ... 79
Sonuç ... 81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Frankfurt Okulu ve Kitle Kültürü Kuramı ... 85
Kitle kültüründen kültür endüstrisine ... 86
Savaşa göndermede bulunmanın ağırlığı ve kültürel seçkincilik ... 89
Yöntem sorunları ... 91
Frankfurt Okulu'nun sonraki kuşakları ... 93

BEŞİNCİ BÖLÜM
Lazarsfeldci Uç Etkiler ... 97
Amerikan ampirizminin kaynakları ... 97
"İnsanların keşfedilmesi" ... 99
İki aşamalı iletişim akışı ... 102
Yayılma kuramı, kullanımlar ve doyumlar akımı ... 104
Aşırı pozitivizm ve ideolojinin unutuluşu ... 106

ALTINCI BÖLÜM
İletişimin Matematiksel Modelinden İletişim Antropolojisine ... 113
Shannon'un matematiksel haberi ... 113
Norbert Wiener'in sibernetik tasarısı ... 115
İletişim, ahlak ve her şeyin fizik kuramı ... 117
İnsanla yanıltıcı benzeşim ... 119
İşlevselcilikle karşılaşma ... 121
Palo Alto Okulu ve iletişimin bütüncül modeli ... 122
Sonuç ... 125

YEDİNCİ BÖLÜM
McLuhan ve Teknolojik Determinizm ... *129*
"Araç iletidir" ... *130*
Kanıtlar, örnekler ve karşı-örnekler ... *132*
Teknik nerede durur? ... *135*
Tarihin bir kurnazlığı: Yorumbilim olarak McLuhancılık ... *137*

İKİNCİ KISIM
İletişimi Kültürelleştirmek ... *141*

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Semiyolojiden Pragmatiğe ... *143*
"Dilbilimsel dönemeç" ... *144*
Yapısalcı dilbilim ve küresel bir iletişim bilimi düşü ... *145*
Kitle iletişimlerinin semiyolojisi ve semiyotiği: Barthes ve Eco ... *149*
Bir söylemin toplumsal boyutu ... *152*
Pragmatik dönemeç ... *154*
Sınırın ötesinde: Toplumsal alan ... *157*

DOKUZUNCU BÖLÜM
Kültürel Pratikler Sosyolojisi ... *161*
Tüketimler: Pierre Bourdieu'ye göre
kültürel pratiklerin hiyerarşisi ... *162*
Kültürel etnik merkezcilik sorunu ... *165*
Kültürün çağdaş dönüşümleri ... *168*
Tüketimden alımlamaya ... *173*
Alımlama üzerine araştırma gelenekleri ... *175*
Michel de Certeau ve alımlama sorunu ... *177*
Sonuç ... *180*

ONUNCU BÖLÜM
Cultural Studies (Kültürel Çalışmalar) ... *187*
Yoksulun kültürü: Halk çevrelerinin bir etnolojisine doğru ... *187*
Stuart Hall'un yeni Marksizmi ... *189*
Kodlama/kod çözümü modeli ... *190*
Amerika Birleşik Devletleri'nin ağır basması ... *193*
Yeni kuramsal konumlar: Seçkinciliğin köktenci bir eleştirisi ... *194*
Çokanlamlılık ve anlam üzerine genelleşen tartışma ... *196*
"Semiyolojik demokrasinin" ve "postmodernizmin" zorlukları ... *199*

ON BİRİNCİ BÖLÜM
İletişim Meslekleri Sosyolojisi *207*
Gazeteciliğin işlevci sosyolojisi: "Newsmaking" çalışması *208*
Eleştirinin dönüşü: Gazeteciler ve çevreleri *210*
Amaçların çoğulluğu sorunu *217*
Sonuç: İzleyicisiz bir görünüm mü? *222*

ON İKİNCİ BÖLÜM
Mesleklerden Üretim Mantıklarına *227*
Edgar Morin: Tektipleşme ve buluş arasındaki gerilim *228*
Politik ekonomi: Kültür endüstrilerinden yaratıcı endüstrilere *231*
Howard Becker: İşbirliği olarak üretim *234*
Kitle medyası döneminde sanatsal kimliğin meydan okuması *236*
Bir izleyici ölçümlemesi diktatörlüğü var mıdır? *239*
Sonuç *242*

ÜÇÜNCÜ KISIM
İletişimi Çoğulculaştırmak
Demokrasi, Yaratıcılık ve Düşünsellik *251*

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Kamuoyunun Politik Kuramları *253*
Gündem belirleme ve sessizlik sarmalı etkileri *254*
Seçimleri gerçekten medya mı yapar? *256*
Kamuoyu var mıdır? *260*
Etkileşim olarak siyasal iletişim *263*
Kamusal alan kavramına doğru *264*

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Kamusal Alan Kuramları *269*
Jürgen Habermas'ın kamusal alan kuramı *271*
İletişimsel eylem *274*
Güncel kamusal alan ve mikro-politik istekleri *277*
"Reality Show"lar: Bozulma mı zenginleşme mi? *280*
Kamusal deneyim biçimleri *282*
Çoğulculaşma sürecinin sonuna gitmek *285*

ON BEŞİNCİ BÖLÜM
Yeni Medya Sosyolojisi *291*
Bir iletişim sosyolojisinin üç aşaması *292*
Postmodernlik çıkmazı *295*

Öncülere dönüş: Düşünşellik dönemeci ... 296
Sosyolojiden *Cultural Studies*'e... ve geri dönüş ... 302
Yeni medya sosyolojisinin yöntembilimi: Bilgiler zinciri ... 307
Alımlama ... 311
Üretim ... 313
İçerikler ... 314
Kamusal alan ... 317
Toplumsal hareketler olarak "kültürel ürünler" ... 318

ON ALTINCI BÖLÜM
İnternet ve "Yeni Bilgi Teknolojileri" ... 327
İnternet: Bir süper medyanın vaatleri ve düşleri ... 328
Ütopyanın ötesinde: Tek bir
teknik desteğe dayalı ayrışık bir medya ... 331
İnternetin "kusurları": Kullanımlara toplu bir bakış ... 333
Ekranların maçı: Sinema/televizyon/internet ... 339
Eski medyaların yamyamlığının sınırı ... 341
Bireycilik sorunu ... 343
"Elektronik demokrasi" ... 345
Bir politik yeniden yapılanmanın habercisi ... 346

Sonuç ... 355

Dizin ... 359

TEŞEKKÜR

Bu kitap, tanışmak zevkine eriştiğim Paris Siyasal Bilimler ve Paris-III Üniversitesi öğrencileriyle diyalogların sonucunda doğdu. Umarım benim onların düşünsel gereksinimlerinden öğrendiğim kadar, onlar da benim merakımdan yararlanmışlardır. Dominique Pasquier'ye medya sosyolojisi alanına girişimi ve sürekli bir düşünsel desteği borçluyum. *İletişim ve Politika Laboratuarı* (CNRS) üyelerine destekleri için teşekkürler. Kimi başlıklar, özellikle Dominique Mehl'in EHESS'de başlattığı *Medya ve Etik* semineriyle, sonra da Éric Macé'yle birlikte düzenlediğimiz (ayrıca kendisine kitabın yeniden okunmasındaki değerli yardımından ötürü minetttarım) *Cultural Studies* seminerlerindeki tartışmalarla beslendi. Bu metnin yayımlanmasını olası kılan Sabine Chalvon-Demersay ve Patrick Le Galès'ye içtenlikle teşekkür ederim.

ÉRIC MAIGRET

GİRİŞ

İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ VE KURAMLARI

Bu kitap iletişim kuramlarına bir giriş olarak okunabilir. Uluslararası araştırma gelenekleriyle bağlantılandırılarak özlü biçimde sunulan düşünce akımları üzerine, birbirini izleyen tematik ve kronolojik açıklamalar önermektedir. Farklı akımların katkılarının olası "iç içe geçmelerinin" ve aralarından her birinin sınırlarının altını çizmeye, bir başka deyişle büyük geleneklerin –ders kitaplarının özünü oluşturan gelenekler– önemli öğelerini, tarihsel bir bakış açısına bağlı kalarak kuramların gelişimini ve yaratıcılarının bağlanımlarını aydınlatarak ortaya koymaya çalıştım. Acelesi olan ya da en yalından en karmaşığa doğru derece derece gelişen bir giriş isteyen okurlar, bu girişin devamını ve sosyal bilimlerin kuruluşu üzerine tartışmayı (ikinci bölüm) atlayarak birinci bölüme, sonra üçüncü bölüme ve bunu izleyen bölümlere yönelebilirler. Ancak bu kitap aynı zamanda farklı bölümlerin akışı boyunca geliştiğinden, geri kalan okuyuculara onu bu girişten başlayarak izlemelerini öneriyorum. 19. ve 20. yüzyılların dönemecinde, o zamanlar ender olarak "iletişim' diye adlandırılan olgu üzerine araştırmanın, toplum bilimlerinin oluşumu sırasında erken bir bahar yaşadığını, böylece olayın farklı boyutlarının açıkça eleştirilip araştırıldığım düşünüyorum. Birçok nedenden ötürü medyanın zi-

hinleri yönlendirmesi düşüncesi üzerine kurulan aşırı indirgemeci kuramların savlarıyla ya da insan iletişiminin makine iletişimine indirgenmesiyle, bu bahar çok geçmeden oldukça uzun ve kara bir kışa dönüştü.

Dolayısıyla iletişim kuramları, bir hasta için hastalığının nedenlerini bulmak amacıyla yapılan bir soruşturma gibi bir hastalık öyküsüne dayandırılmalıdır. Makine iletişimine adanan gelişmelerin yararsız olduğunu söylemiyorum, tersine yararlıdırlar, ancak onları yalnızca insan iletişimine özgü olmayan bir alana oturtmak ve insan evreni üzerine yansıttıkları düşlerden arındırmak gerekir. 20. yüzyılın ortasından başlayarak toplum bilimlerinde aşama aşama gerçekleştirilebilirdi bu. Teknolojik indirgemeciliklere karşı, aynı zamanda kendisi de indirgemecilik ve bilimcilik durumuna gelen bir disiplinin zorbalığını vurgulayarak değerini azaltan postmodernist söylemlere karşı, bir iletişim sosyolojisinin varlığını savunmayı istiyorum. İşlevselciliğin ve sosyolojiciliğin toplum bilimlerinin tasarısı değil, yalnızca tarihsel yönlerinden biri olduğunu anımsatacağım. Pedagojik eğilimli bir tarihsel tanıtlama getirmeyi ve paradigmaların çatışmasını betimleyen bir süreçle ana hatlarını ortaya çıkarmayı dileyerek, son bölümde okurun izniyle sosyolojik girişim ve iletişimsel nesneyle olan ilişkilerini aydınlığa kavuşturmanın özetine yer vereceğim.

İletişim: Üç boyutlu bir nesne

İletişim üzerine bir düşüncenin zorluğu, özel tarihsel koşullardan ileri gelir. Örneğin dünya savaşları, medyanın denetim ve manipülasyon makamı olduğu duygusunu güçlendirmiştir, ama daha çok iletişim nesnesinin, kesin bir bilimsel tanımın ulaşamayacağı bir yerde görülmesinden kaynaklanır. Tüm disiplinlerden ("pozitif" ya da "beşeri") araştırmacıları, politikacıları, endüstricileri, bilişimcileri, gazetecileri, geniş kitleyi ele geçirdikçe, tutarlı bir şeyi kapsayamayacak kadar genişledi bugün: Aktarmak, dile getirmek, eğlenmek, satmaya yardımcı olmak, aydınlatmak, temsil etmek, tartışmak... Her biri kendi ta-

mmım ve buna eşlik eden çıkarları aşılamaya, en azından kendi alanının sınırlarını genişletmeye çalışan rakip evrenler arasında oyunlar oynanır. İletişim aygıtının pohpohlayıcıları ya da ticari iletişimi ellerinde tutanlar kendi evrenlerinin yüzyılı aşkın süredir böyle ölçüsüzce gelişimiyle kazanç sağladılar.

Bu kavramsal belirsizliğe olduğu kadar, tanımlar arasındaki dengesizliğe de bir çözüm bulmak için, iletişimi mantık ve teknik arasında bir gerilim gibi algılamak yaygın bir tutumdur (bkz. Birinci Bölüm). Biz çağdaşlar için iletişim sorunu, idealistler ve sofistler arasındaki eski savaşın yeniden gündeme getirilmesidir. Bir yandan performans, etkinlik alanına ilişkin tüm başarılarıyla bilgi aktarımı araçlarına sahip olduğumuz söylenir. Öte yandan, tüm topluluklarca paylaşılan bir mantığın ülküsünü, alışverişe dayalı bir bütünlük ülküsünü hedefleyen kuralcı sorunlar söz konusudur. Bu tanımda dikotominin pedagojik erdemi, daha çok da bize Antik felsefe tarafından devredildiğinden geçen yüzyıla dek uzanmama erdemi vardır. Ancak buna katılan bir Kant ya da bir Nietzsche'nin eleştirdiği tüm bir metafizik geleneğin kusurunu taşır: Aldatıcı olayların evrenine karşıt, mutlak bir evrenin varlığına inanır. 19. yüzyılın sonunda, sosyal bilimlerin doğurduğu devrimin tüm önemi daha bütüncül, daha sürekli, içinde insanların bu düzenler arasında değişken amaçlara göre –araçsal, kuralcı, anlatımsal– hiçbir temel kopukluk olmadan eylemde bulundukları bir evrenin temelsiz olduğu kadar, çatışmalı bir betiminin yerini almasıdır. Çok indirgemeci, çok manikeist bir bakışla, insanın ayakları tekniğin çamurunda, başı yıldızlarda değildir.

İletişim sözcüğünün daha açık bir tanımını vermek istediğimizde, idealist ya da sofist felsefeninkinden başka bir bakış açısından yola çıkmamız ve toplumsal bilimlerin kurucularının ve mirasçılarının her birinin kendi tarzıyla bizi yönelttikleri gibi, sürekli içinde yaşadığımız üç boyutlu bir uzamı belirttiğini göz önünde bulundurmamız gereklidir: Meşruluğun üç düzeyinden söz eden Weber, göstergelerin üçlü eklemlenmesinden söz eden Peirce, nesnelerin üçe ayrılışını geliştiren Mead, sonra Blumer ya da üç eylem biçimi arasında ayrım yapan Habermas ve Joas.

Bu üç boyutun içeriği ve tam biçimi arasında bir uzlaşma yoktur. Kendi açımdan, iletişimin giderek artan önem sırasıyla "doğal", 'kültürel" ve "yaratıcı" bir olgu olduğu görüşünü savunacağım. Bu üç belirleyici düzey, insanın nesnelerin evrenine, bireylerarası ilişkilerin ve sosyopolitik kuralların evrenine girmesinin düzeylerine karşılık gelir. Peirce'in üçbölümlülüğünü yeniden ele alırsak, burada bir ilk tanım ileri sürülebilir:

– *Doğal* ve *İşlevsel* düzey, "pozitif" bilim denen bilimlerin öne sürdüğü temel düzeneklerin düzeyidir, ancak pozitif bilimler bunlarla sınırlanmakta zorlanırlar. Bilgilerin, mülkiyetlerin, durumların değiş-tokuşu yasalarla, nedensellik ilişkileriyle açıklanır. Bu "aynısından aynısına"nm, Bir'in, totolojinin, A eşittir A'nm, düşüncenin ve dünyanın tamlığmın –eğer böyle bir şey olanaklıysa– düzeyidir.

– *Toplumsal* ya da *kültürel* düzey, İki'nin düzeyidir: A eşittir A'dır, ama A, B'den farklıdır. Başka bir deyişle kimliklerin ve farklılıkların dile getirilmesinin, grupların ve ilişkilerinin sınırlandırılmasının düzeyidir. Kimlik paylaşım kavramına, farklılıksa hiyerarşi ve çatışma kavramlarına gönderir. Kimlikler sorunu, çıkarlar, stratejiler ve bunların simgesel dışavurumları sorunuyla örtüşür: Bir grupta düşünceler açısından olduğu kadar pratikler açısından da kendini bulmak ve bir başka gruptan farklı olmak. Bu düzey, gruplar arasında güç/kültür ilişkisini kuran bir diyalog, ya da mutlak olmayan bir gerilim varsayımına dayanır.

– *Yaratıcılık* düzeyi (John Dewey'nin deyimiyle) demokrasilerimizde, sayının, genişletilmiş politik ve hukuksal çerçevede temsilinin düzenlenmesinin düzeyidir. Bu Üç'ün ve sonsuzun, insanlar arasındaki bağıntıların dile getirilmesinin sınırlarına dek bireylerle topluluklar arasında genelleştirilmiş anlam ilişkilerinin düzeyidir. A, B'den farklıdır, A ve B, C'den farklıdırlar vb. İletişim kuralcı, etik ve politik bir etkinlik, erk, kültür ve demokratik seçim arasındaki dinamik bir ilişki gibi görülür.

İletişim nesneleri toplumsal ilişkileri ve politik düzenleri biraraya getirmeye dayanır. Her iletişim kuramı geçici olarak bölünmez öğelerin bir bileşimini önerir: İnsanlar arasında işlev-

sel bir alışveriş modeli, güç ilişkileri ve kültür üzerine bir bakış açısı, bunları birleştiren bir politik düzen görüşü. Bu boyutlardan birini sorgulamayı ihmal eden yazarla, sonuçta politik düzen üzerine örtük bakış açılarını savunma tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Her kuram dünya üzerine kendine özgü açıklamaları, karmaşıklığı azaltmak için yalın öğeleri, bir başka deyişle modelleri getirse bile, gerçekte bilimsel önvarsayımların ve ideolojik, etik ve politik bakış açılarının bir bileşimidir. Bu üç boyutun birine ya da ötekine dahil olduğunu unutmak, bastırılanın daha güçlü biçimde belirişiyle sonuçlanır. Araştırma akımları tarihi, bu noktayı bıktırıncaya dek açıklar.

En büyük entelektüel zorluklardan biri temel bir üçe bölünmeyi değil, bugün iletişime bağlı güçlük ve sorun düzeyleri üzerine algılamayı yansıtan katmanları, üç evrenin ilişkisini, doğa, kültür ve politika arasındaki bölümlenme oyununu anlamaktır. Belli bir anda tüm iletişim düzeyleri özerkleşebilir. Medyada araç belirleyicidir: Aynı mesajı televizyon ya da sinemayla aktarmak –bu araçlar birbirine öylesine yakın olmasına karşın–, iki farklı mesaj aktarmaktır. Belli bir yaşam biçiminde kitle iletişim araçlarının yeri üzerine çalışma, yalnızca değerler ya da toplumsal şiddet düzlemine açılabilir. Politika ve hukuk, materyal ve toplumsal koşulumuza içkin bir gönderme olmadan da düşünülebilir. Bununla birlikte özerklik anının çok sınırlı olduğu kuşku götürmez. İletişim düzeylerinin iletişim içinde bulunduğunu belirtme gereği, formül düşkünlüğünden kaynaklanmaz. Tüm idealist yönelimleri reddetmek amacıyla kararlara, baskılara, alışkanlıklara ya da yinelemelere katılımımızı göz önünde bulunduran bir tür genişletilmiş materyalizm gereklidir. Yine de yalnızca yöntembilimsel olan bu materyalizm, öncelikle sosyolojik bir bakışa bağlıdır ve insan olaylarının determinist bir biçimde tasarlanan doğal düzeneklere indirgenemeyeceği olgusunu saklayamaz. Aritmetikle gelişen iletişim düzeylerinin önemini de belirttim. Amacım bir bilimin ötekine üstünlüğünü savunmak değil (her biri az ya da çok uzmanlaşmış bir alana bağlıdır), herhangi bir düzeyde, herhangi bir inceleme zorluğunu anmak da değil, insanlık için kültü-

rel ve politik basamakların daha akla yatkın olduğunu vurgulamaktır. İletişim öncelikle teknik değil, kültürel ve politik bir olgudur –bu bir doğa düşüncesini reddetmeden, hem dünyayı evcilleştirmek, hem de kendi "doğamızın" bir bölümünü anlamak için gereklidir– bunun nedeni, insanın anlam ve eylem olarak adlandırılan dünya aynasının bu tarafında yer almasıdır. Bize göre evren öte yana değil, bu yana eğilir, nesnelleşme doğrultusunda değil, seçim ve bilinç doğrultusunda gelişir. Biyoloji ve fizik bilimlerindeki gelişmelerin şimdilik çürütemediği bu önvarsayım, inceleme için değerli bir rehberdir. Teknik üzerine düşüncenin neden materyalist determinizm çerçevesinde yer alamayacağını, neden medyanın kendi işlevinde şimdiden toplumsal öğeler gibi, doğayla kopuş içindeki sistemler gibi belirdiğini anlamayı sağlar. İnsan teknik nesneleri yarattığı ve kullandığı zaman doğanın alanını, cansız nesnelerin alanını, kültürün alanı uğruna terk eder. Teknik, ancak doğanın değişimi olarak değer kazanır, işlevsel boyutlarına karşın şimdiden toplumsal bir sorundur.

Sorgulamaların odağında kitle iletişimi

Medya 19. yüzyılın başından başlayarak bireylerin büyük çoğunluğunun günlük yaşamına gürültülü bir biçimde girdiğinden, bir yüzyıldan beri iletişime yöneltilen bakışta, vurgu açık bir yenilik etkisiyle kitle iletişiminin üzerindedir. Ancak bu başarının bir başka nedeni daha vardır: Kitle medyası, kendilerini artık çoğunlukla demokrasi olarak tanımlayan toplumlarda en özgün ve en belirleyici iletişim olgusunu oluşturur. İmgeler, metinler ve sesler yoluyla –iletişim araçlarından ve önceki politik rejimlerden koparak– halkların ve kültürlerin çabuk ve sürekli bir ilişki içine girmesini olanaklı kılarak, ilintili olduğumuz evrenler üzerine bir kerede üç sorgulama yaratır. Kitle medyasını düşünmek, büyük değişimi düşünmek anlamına geldiğinden, kitle medyası yüzyılın büyük girişimidir. Bu bakış açısına göre, kitle medyası üzerine düşüncenin beş büyük aşamasını ayırdetmek olasıdır: Toplum bilimlerinin kuruluş anın-

dan sonra, araştırmalar gerçek anlamda birbirlerine eklenip kümülatif bir gelişimde seyredemedikleri için birinci değil, sıfır noktasında, iletişim sürecinin üç boyutuyla tanımlanmasını, düzenli dalgalarla genişleten düşünceler izler.

19. yüzyılın sonu ve iletişimin bir toplumsal biliminin başarıya ulaşamamış gelişimi

Doğrudan ya da dolaylı olarak Marx, Tocqueville, Durkheim, Weber ve sosyolojinin başka Avrupalı öncülerinin yazılarında, medyalaşmaya boyun eğmiş toplumlar üzerinde zararlı etki konusundaki safdilce tezleri çürütebilecek, medyanın karmaşık bir incelemesi için gerekli öğelerin çoğu vardır. Bu yazarların yapıtlarında, adı ideolojik egemenlik/kültür, çatışma/demokrasi olan kuramsal yapbozun parçalarının iki yüzü de ortaya çıkarılabilir (bkz. İkinci Bölüm). Bununla birlikte düşünceleri modernlik konusunda, Avrupa'da güçlü bir araştırma geleneğinin gelişimini sekteye uğratan bir kötümserliğe bağlıdır. Dinden bağımsızlaşma süreci, endüstrileşmiş bir evrene geçiş ve demokrasiye doğru yönelme bu yazarları, kitle medyası çalışmalarına pek uygun olmayan, yeni kaygı uyandırıcı ya da potansiyel olarak erklere bağlanan düş kırıklığına, yabancılaşma ve toplumsal istikrarsızlık kavramlarıyla karşımıza çıkan son derece güçlü bir bunalım duygusuna sürükler. Onlarla karşılaştırıldığında Peirce'den Dewey'e, Park'tan Mead'e Amerikalı yazarlar, yeni iletişimsel olgu üzerine daha az kaygılı bakış açıları önerirler ve bu ülkede araştırma okullarının yerleşmesine daha elverişli bir düşünsel ortam yaratarak alışveriş ilişkisinin daha bütüncül modellerini ve inceleme için ampirik protokolleri geliştirirler.

Nesne takıntısı: Kaygılar zamanı ve "etkiler"

Bu yazarların sesi –ya da yalnızca bazı yapıtlarından yükselen sesler– öncelikle iki dünya savaşının silahlarının gürültüsüyle, tekniklerin gelişmesi ve ekonomik ağlar tarafından büyülenmeyle ya da bir hastalık gibi yayılıyor gibi görünen yeni kültüre karşı ahlak girişimcilerinin hoşnutsuzluğuyla per-

delendi. 20. yüzyılın başında en tamamlanmış düşünceler, gerçekte bir nesneler saplantısı ve bunların varsayılan işleyişi tarafından damgalandı. Bir bakıma onlarla karışan politik ve kültürel boyutlar, karanlık ve hastalıklı bir söyleme uydurulmuştur. Kitle medyasının bireysel davranışlar üzerinde varsayılan etkisi üzerine söylem, ahlaki panik ya da davranışçılık biçimini benimser (bkz. Üçüncü Bölüm). İlk durumda medyanın topluluklar üzerinde yansılama yoluyla gerçekleştirdiği düşünülen (medya şiddeti, zevksizliği, başkaldırıyı ya da boyun eğmeyi yayar) zararlı etkisini kınamak, ikincisindeyse uyartı [stimulus] kavramı yoluyla, karşı karşıya kalman etkiyi klinik bir biçimde incelemek söz konusudur. İletişim araçlarının doğası ya da onlara karşı varsayılan tepkiler üzerine düşünceler, öncelikle kültürün doğalcı ideolojilerini, insan davranışlarının özünü ortaya çıkarma isteklerini, nesneler karşısında bir veriyle, düzeneklerle özdeşleştirmeyi içerir. Bu düşüncelerin sınırları, her tür bilimsel düşüncenin de sınırlarıdır. İnsanlığın gerçekte Pavlov'un köpeği ve Panurge'ün koyunlarıyla çok az ortak noktası vardır. Yansılama korkusu demokratikleşme korkusunu gizler – tüm erkleri ürküten, kurumsal kanallar dışında tüketimlerini ve yorumlarını seçmenin giderek artan olanağıdır. Safdilce akımlar karşısında, Theodor Adorno ve Max Horkheimer (bkz. Dördüncü Bölüm) tarafından geliştirilen *Eleştirel Kuram* karmaşık düşüncenin bir ilk biçimini temsil eder. İdeolojinin Marksist kuramını "kültür endüstrisi" incelemesine bağlayarak medyanın etkisini –ya da daha çok onu elinde tutanların etkisi– sezgiler düzeyine değil, akıl ve sınıf bağıntıları düzeyine yerleştirir. Kitle medyasının eleştirilmesi gerekiyorsa bunun nedeni, kapitalist egemenliği haber ve eğlence yoluyla, mutluluk ya da düşlenen eylem benzetimleri sunarak sürdürmesidir, kitleler de kendi koşullarıyla ilgilenmeden, gösteri için durdurulamaz iştahlarıyla kendi yitimlerine katkıda bulunurlar. Bununla birlikte kültür endüstrileri kuramının Weberci dinden bağımsızlaşma tezini temel alması, tekniğe saplanıp kalmış bir düşüncenin başarısızlığını da gösterir. Adorno olumsuz bir kültür görüşü ortaya koyar, insanları teknik tarafından nesne-

leştirilme yoluyla yabancılaştırılmış, maddenin tutsakları olarak betimler, bu da onu kültür konusunda bütüncül bir görüşten uzaklaştırır.

Gerçek kopuş, medyanın potansiyel etkileri üzerine önvarsayımlarla, zevklerin ve toplulukların seçiminin seçkinci bir reddiyle belirlenen önceki araştırmalarla deneysel denilen yöntemi karşıtlaştıran Lazarsfeld'le ortaya çıkar (bkz. Beşinci Bölüm). Pragmatizm ve etkileşimcilik dönemecine önceden hazır Amerikan üniversitesinin konuksever ortamında, Lazarsfeld, daha sonra da Katz'ın önderliğiyle "kullanımlar ve doyumlar" incelemesine götürecek bir sosyolojinin tüm zenginliğini sergileyerek, aynı zamanda kişilerarası iletişim ve medyatik iletişim arasındaki bağıntıyı da kurarak (birincisinin ikincisine üstünlüğü vardır) doğrudan etkiler üzerine tüm sıkıntıları süpürür. Kitleler kendilerine aşılanacak bir sistem içindeki edilgin alıcılar değil, öncelikle ve her şeyden önce seçme özgürlüğü verilmesi gereken, bellekle ve eleştirel yetilerle donanmış öznelerdir. Eleştirel akım, Lazarsfeldci akımca tanınmayan ideoloji kavramını anlamadan nasıl "keşfettiyse"[1] ampirik araştırma da son derece seçkinci Adorno tarafından yadsınan anlamın demokrasisini, alıcıların kod çözümleme yetilerini ve kültür endüstrileriyle uzaklık ve araçsallaştırma ilişkilerini anımsatarak keşfeder. Bununla birlikte sistemli ve işlevsel incelemeyi benimsemeyi, iletişime toplumsal dengeyi sürdürme zorunluluğunu getiren bir düşünceyi engeller. Çünkü bu kuram erk sorununu bir yana bırakmaya karar verir ve –kuşkusuz "sınırlı"– etkilerin retoriği içine hapsolmayı sürdürür, Lazarsfeld'in zaferi kurumsal açıdan yıllar boyu sürse de görüşler düzleminde sınırlı kalır.

İletişim araştırmalarının ilk dönemi –20. yüzyılın başında eksik kalan atılımdan sonra– nesneler saplantısının damga vurduğu yeni kuramların gelişmesiyle neredeyse mantıksal olarak biter. Bu yeni kuramlar canlı renklere boyanırlar, iyimserdirler, tarih boyunca medya betimlemesinde eleştiriyle övgü arasında gidip gelen bir sarkaç gibi hareket ederler. Özgünlükle-

1 Hanno Hardt'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde iletişim araştırması tarihindeki formülüne göre.

ri insan iletişiminin biyolojik ve fizik olaylara indirgenmesini, ayrıca alışveriş teknikleri araçlarının ülküselleştirilmesini (sibernetikle [bkz. Altıncı Bölüm], sonra da McLuhancılıkla [bkz. Yedinci Bölüm]) sonuna kadar itmektir. Bu mantık önceki tasarılarda örtük kalmıştır. İletişimde teknikçi projeler makineler sayesinde özgürleşmeyi överler, dolayısıyla da geriye doğru büyük bir hareket içinde kültürel ve politik boyutları aşındırırlar. Ancak heyecan verici ve tartışma yaratan yönleri, artık "iletişim" ya da "medya" diye adlandırılan olgu üzerine çok sayıda kişinin dikkatini çekerek bir düşünce topluluğunun oluşumuna büyük katkıda bulunur. Örneğin Palo Alto Okulu'nun üyelerinin kişilerarası iletişim alanında yaptıkları gibi onlara karşıt düşünce geliştirmek, toplumsal olguları düşünmek için bir aşamadır: Teknikçi ideolojinin en son dayanağına, Batı toplumlarına özgü "özüne" eriştikten sonra, tek yapılabilecek olan yeniden harekete geçmektir.

Medya ve izleyicisinin sosyal bilimine geçiş: Üretme-alımlama oyunu

İletişimin gerçek bir sosyal biliminin gelişmesi Avrupa'da 1960-1980 yılları boyunca, etkilerin paradigmasının dışında, pek az üretken bir biçimde gerçekleşir. Eylem mantıklarının değerinin artması yararına nesnelerin göreceleştirilmesine dayanır. Medya büyük bir toplumsal bütünün dış belirleyicisi değil, yalnızca bu bütünün öğesidir – toplumsal oyuna yabancı yanlarıyla kolayca tehdit ya da vaat durumuna getirilebilecek bir öğe. Lazarsfeld'in görüşüne göre medya, gruplar ya da bireyler aracılığıyla etkinliklerini gerçekleştirir. İletişim ne tam bir veri (doğanın verisi), ne de bir veri akışıdır (matematik anlamda bilginin veri akışı), sürekli bir anlam ve erk ilişkisidir, anlam ve erkin belirginleşmesi de medyanın biçim ve içeriğini oluşturur.

Barthes'ın ve Eco'nun semiyolojisi (bkz. Sekizinci Bölüm), medyanın toplumsal ortamlar arasında güç ilişkilerini yansıttıkları bilişsel yolları ortaya çıkararak değişimi başlatır. Medyatik "mitlerin" üretimi gerçeğin saptırılması, aldatma, yanıl-

sama, manipülasyon değil, toplumsal evrenin egemenlerin yararına bir yananlamlar dizgesi aşılanması yoluyla doğallaştırılması ve ampirik sosyolojiyle uyumlu biçimde görüşlerin güçlenmesi anlamına gelir. Bununla birlikte, semiyoloji işlevselliği benimseyen bir yaklaşımın kalıntılarını sunar, çünkü dilin tanımını ilke olarak öne sürerek doğa anlamında bir iletişim tanımını benimser. Aynı zamanda kendisinin zorunlu olarak bir toplumsal semiyoloji de olduğunu, içerik çözümlemeleri yöntemlerini bireylerin bu içeriklerle bağıntısı üzerine tezler öne sürmeden, bu bağıntılar üzerine politik bir bakış açısı benimsemeden öneremeyeceğini unutur. Gerçekte semiyolojik çözümleme çoğunlukla eleştirel ve Adornocu bir tutumu temel alır, en sonunda da anti-demokratikleşir: Aydın, evreni anlayabilecek ve burjuva sınıfının kültür endüstrileri üzerindeki egemenliğinin yapı-bozumunu gerçekleştirecek tek kişidir.

Bu önvarsayım, medyanın toplumsal dışsallığı düşüncesiyle birlikte, iki kutup arasında yalın bir aktarım düşüncesini de kesin biçimde terk edecek mesajların üretimi ve alımlanması süreci üzerine çalışmalarla silinir. Kitle iletişimi denilen bu büyük kitlelerin sessizliğinde söz alamayacakları varsayılanlara sözü vermek amacıyla, farklı yöntemler (satın almalar ve pratikler üzerine istatistikler, soru formları, görüşmeler, katılımcı gözlemler) kullanarak tüketime, sonra da alımlamaya yönelmek yutturma tezini çürütmeyi sağlar. Amerikan ampirizminden etkilenen Fransız kültürel pratikler sosyolojisi ve tarihi (bkz. Dokuzuncu Bölüm), alımlama estetiği ve Richard Hoggart'ın *Yoksulun Kültürü* hem alıcılara –Michel de Certeau'yla birlikte artık açık bir biçimde yorumlama ve direnme yetileriyle donanmış özneler olarak tasarlanır alıcılar– hem de medyatik kültürün bizzat kendisine yeniden saygınlık kazandırır. Kitle kültürü ya da ister istemez bu kusurlu adla adlandırılan kavram, büyük ölçüde paylaşıldığından (öteki kültür biçimlerinin hiç olmadığı kadar) tümüyle özgün bir nesnedir, çünkü halk sınıfı, orta sınıf ve azınlık kültürlerin doğal gelişimlerine koşut olarak katılabilir – Pierre Bourdieu'nün ortaya koyduğu televizyon tüketimi ve saygın sanatlarla ilişkisi arasında yaşanan çe-

lişki, medyayla bağıntıyı açıklamaz. Bu saptama Richard Hoggart'm kurduğu İngiliz ve Amerikan *Cultural Studies* tarafından derinleştirilir, Stuart Hall ve David Morley'yle birlikte ampirik ve eleştirel tutumların bir bireşimine ulaşır. Kitle iletişimi egemenlik ve acı çekmeyi de kapsayan hiyerarşilendirilmiş bir diyalogdur. Yalnızca bir merkezin çevre üzerindeki egemenliği değildir, birçok sınıf, cins, yaş ilişkisinin uzlaştığı bir oyundur. İç gerilimler ve karşıt benzerliklerden oluşan bir medya evrenini tanımlayabilmek için, ideolojiyi ve tarihi, hegemonyayı ve çatışmayı, erki ve kültürü, değişken bir dengede bir araya getirmek gerekir (bkz. Onuncu Bölüm).

Üretim alanında, karmaşıklığın ve karşıtlığın kabulüne giden yol, önce bir gazetecilik sosyolojisinden geçer (bkz. On Birinci Bölüm). Gazetecelik sosyolojisi, bu mesleğin, kendisini muktedir çevrelerle bir araya getiren yapısal bağlara rağmen uygunsuz bilişsel, ekonomik ve politik entrikaları aşan bir uygulama özerkliği, aynı zamanda kamuda tahayyül edilen ilişkiden bağımsız uygulamaları olduğunu gösterir Eğlence; –Edgar Morin'in hem standartlaşmış, hem de zorunlu olarak yenilikçi kültür endüstrilerine ilişkin öncü düşünceleriyle– etkilerini hiç denetleyemeden yineleme, hoşa gitme, farkına varma ve değişim üretme zorunluluğundaki animatörlerin ve program sunucularının kendi kendine yetersizliğini çok açık bir biçimde ortaya koyar (bkz. On İkinci Bölüm).

Kamusal alan kavramı: İletişimi demokrasiyle düşünmek

Çoğunlukla kitle medyasının kusuru ve boşluğunun kanıtı sayılan bu kendine yetememe durumu, aslında onun gücünü, demokratik bir sürecin doğal olarak kusurlu ama gerçek gücünü oluşturur. 20. yüzyıl sonu araştırmaları, kitle kültürü üzerine tartışmaları politik kavga düzeyinde bir araya getirerek kültür biçimleri üzerine düşünceyi aşma olanağı verir. Böylece kurtarıcı, ancak yetersiz bir üretim-alımlama dikotomisine ulaşır, sürekli birbirinin baskısı altında bulunan bu iki öğe arasındaki

dinamiği incelemeyi amaçlar: Yorumları yoluyla, alımlayanlar da üreticiler kadar üretendir; medya toplumsal olayları alımladığı ve çözümlediği kadar, tartışmaya sunulan yeni içerikler de yaratır. Elbette bu ikili savın önemini anlamak için politikayı, sözcüğün indirgenmemiş anlamıyla düşünmek ve en azından bir süre için demokratik sürecin yalnızca resmî temsil sorununa odaklanmış bakış açısını öneren kamuoyu kuramlarından (bkz. On Üçüncü Bölüm) uzaklaşmayı seçmek gerekir.

Kitle iletişimi Habermas'ın dilediği kamu alanının tüm özelliklerini taşır (bkz. On Dördüncü Bölüm), bununla birlikte işleyişi uzlaşma düşüncesine uymaz. Frankfurt Okulu'nun mirasçısı, başlangıçta kitle medyasına akılcılıkla karşı olan Habermas'a göre, kitle medyası demokrasinin saptırılmasmdan ve akılcı tartışmanın gerçekleşebileceği koşut alanların oluşturulması düşünden başka bir şey değildir. Bir bakıma düş kırıklığına uğramış bu gereksinim ve birçok yazar tarafından idealist ve kuralcı bakışa yöneltilen eleştiri, çağdaş iletişim alanının, kamu alanı olarak özel katkısını ortaya çıkarma olanağı verir. Kitle medyası, sivil toplumun kendi içinde ve sivil toplumla kurumlar arasında uzlaşmacı olmaktan çok, çatışmacı bir bağıntı işlevi görür. Anlatıyla, düşle, bir başka deyişle kendi üzerinde çalışmayla, temsille ve karşı çıkmayla, ortak yaşamın anlamı üzerine, eşitliksiz ve değişken, ama sürekli ve genelleşmiş, örneğin günümüzde tele-gerçeklik (reality show) programları üzerine tartışmaların doğruladığı gibi bir anlaşma önerir.

Dolayısıyla medya, artık iletişim araçları denen araçların uzmanlarına ya da üretim ve alımlama sürecini bilenlere ayrılmış bir alan gibi değil, toplumsal evren ve üstlenmek istediği aracılıklar üzerine, aile, cinsiyet kimlikleri, kentsel ortamlar, ulus vb. insan ilişkilerinin söz konusu olduğu tüm sınıflar konusundaki düşünceler üzerine kesin bilgi üretimini artırmayı da içeren bir amaç gibi belirir – sürekli bilgikuramcı meydan okumayı, oluşturulması güç, ama yokluğu medya merkezli bir kapanmaya yol açan ikili bir bakışa bağlıdır. Bu meydan okumaya *Cultural Studies*'den, deney ve tepkisellik kuramlarından (bkz. On Beşinci Bölüm) edinilen dersi, bir başka deyişle bu di-

siplinin değişme sürecine eşlik eden toplum bilimlerinin temel özelliklerinin eleştirilmesini dikkate alan yeni sosyolojik kuramlarca girişilir, bu da en tehlikeli işlerdendir.

Nesnelere dönüş ya da olanaksız gerileme

20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başında çark dönmüş gibidir, kitle medyası üzerine sorgulamalar, ikinci bir kurulum gibi, toplum bilimlerinin bilgi kuramsal yenilenmesinin önemli bölümü durumuna gelse de aynı zamanda internetin, yeni teknik ve ekonomik ağların inanılmaz gelişimi yararına, nesneler üzerine yeni sorgulamalara da bir dönüştür. Bu geri dönüş bir sürü teknikçi ütopya ya da karşı-ütopya çağlayanının aynı zamanda teknolojik determinizm tarafından damgalanan kuramların neredeyse sıradan ve çok belirgin biçimini alır (bkz. On Altıncı Bölüm). Ancak bu ideolojik hareketler iletişim kuramları alanında büyük değişimleri gizler. Birçokları için (özellikle Ulrich Beck ve Bruno Latour) varlığını ve etkinliğini olası kılan toplumsal süreçleri kapsayan bir oluşum gibi görülen teknik, insan evrenleriyle bütünleşemeyeceği özrüyle toplumsal bilimlerde uzun süre unutulmuştur. Gerekli bir süreç olan ayrılma, nesnelerin gerçekliğinin ve gerçeklik düzeninin tanınmamasına, "içkin" yararların ülküselleştirilmesine ya da "doğal" sapkınlıklarının eleştirilmesine neden olur. Nesnelere dönüşü gerçekleştirmek ham ve gizli bir doğanın yalın sorgulamasından yola çıkarak değil, ancak insanlarla etkileşimlerinin (etkilerinin değil) demokratik bakış açısından yola çıkılarak yapılabilir. Örneğin "bilgi toplumunun" ya da "elektronik demokrasinin" varsayılan safdilliklerinin eleştirilmesi gerekebilir, ancak aynı zamanda teknolojiler ve politik seçimler arasında buraya kadar bastırılan tartışma için temel işlevi görürler.

ÖNDEYİŞ

Bir Nesnenin Oluşturulması

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM ÜZERİNE DÜŞÜNMENİN ZORLUKLARI

Bayağılıklar, Eleştiriler, Kehanetler ve Ütopyalar

Yeni başlayanlara seslenen bu bölüm, çağdaş medyalar üzerine bir çalışma için vazgeçilmez tanımsal öğeleri sağlamaktadır. Bu alanda sosyolojik bir düşüncenin zorluklarını işaret etmeye olanak tanıyan küçük bir oyunla başlayalım: İletişim evrenlerine yönelttiğimiz bakış, önvarsayımlar ve önyargılarla ağırlaşmış olduğundan, onları keşfetmeye başlayabilmek için tanımlamak ve belli bir uzaklıkta durmak gereklidir. İletişimin yapılandırılmış, iyimser ya da kötümser, bize çok sıradan gelen düşlerin kaynağında, Aydınlanma düşünürleriyle yenilenen, akıl ve teknik arasındaki binlerce yıllık karşıtlık ve 19. yüzyılda, demokrasinin ilerlemesiyle birlikte doğan "kitle"nin damgası vardır.

Dünyanın en iyi paylaşılan şeyi mi?

Bir öğrenci topluluğunun tüm üyelerine küçük bir kâğıt parçası üzerinde "televizyon insanları ... kılar" tümcesini tamamlamalarını isteyin, yanıtları inceleyin, neredeyse değişmez biçimde, yeterince tutarlı oranlarla aynı yanıtları elde edersiniz. "Mutlu", "toplumsal" gibi olumlu birkaç nota kendini duyursa bile, bu iletişim aracı için pek övücü olmayan sıfatlar çoğun-

luktadır: "edilgin", "sinirli", "köle", "lobotomi olmuş", "aptal"... Bilgisayar evreni ve internetle deneyin ("Bilgisayar insanlar... kılar"), genellikle kanıların tersine çevrildiğini göreceksiniz: "açık görüşlü", "zeki" baskın çıkarken, edilgenlik ve topluma uyumsuzluk azalır. Onlara televizyon ve işlevi konusunda oldukça olumsuz bir görüşleri olduğunu ve fakat onu izlemeye devam ettiklerini, ancak betimledikleri zararlı etkilerin kişisel olarak kendilerine dokunmadığını iddia ettiklerini anlatın. Her zaman çok kullanılmamasına karşın böylesine yüceltilen bilgisayar ve internetle karşıtlığının altını çizin...

Bu küçük oyunla[1] medya ve izleyici çalışmalarının ortaya koyduğu belli bir sayıda sorunu ortaya çıkarabilirsiniz. Bu çalışmaların bazı belirli sıkıntıları vardır, en sıradan, en yaygını incelemenin –televizyon izlemek, bir dergi karıştırmak, radyo dinlemek– kolay olacağı yanılgısı, bu sıkıntıların en küçüğü değildir. Herkes bu alanla günlük yakınlığı dolayısıyla, ile temelsiz ya da tutarsız olmayan, ama kesinlikle dile getirilen görüşlerle, herhangi bir bilimsel inceleme sürecine bağlı olmadan, her şeyden önce değer yargılarına dayanan anlık yargılara sahiptir. Fizik ya da kimyaya dair uzman soruları üzerine görüşümüzü belirtmekten hep ya da çoğunlukla kaçınırız. Ancak iletişimin toplumlarımızdaki yeri hakkında kendimizi yetkin sayarız. Oysa, bireylerin yaşamında ve toplumun işleyişinde medyanın etkisi konusunda ne biliyoruz ki?

Büyük medyanın kültürel, politik ve ekonomik gayri meşruluğu

Kitle medyasının uğradığı tarihsel değer kaybı (televizyon bugün hâlâ bunun simgesel örneğidir), buna ilişkin yargıların kendiliğinden olumsuz olmasını açıklar. Medyayı değersizleştirirken bir yandan da sürekli izleriz, onu sıradan bulmakla birlikte, gizemli, olağanüstü, çoğunlukla kötücül güçler atfederiz. Ortaya çıkışından bu yana bayağılığı ve yeniliği, çoğunlukla en

1 Televizyon örneği Michel Souchon'dan alınmıştır, bilgisayara ve internete de uygulamayı öneririm.

büyük sayının katılımı ve bireysel düzeye indirgenme arasında bir tür eşitlik yoluyla kesinlenmiş görünür. Bu olayın kaynağı toplumlarımızdaki hiyerarşileşmede, özellikle de 19. yüzyıl boyunca yaratılan kültürel ürünler arasındaki farklılıklardadır. Bu dönemde kültür, enderlik ve düşünsel uzaklık gereksinimi olarak tümüyle yeniden tanımlanır: Mutlu azınlık (*Happy few*) yararına çoğunluktan uzak, içkin biçimde üstün bulunan birkaç biçim çevresinde (kitap, resim sanatları). Eğitim kurumlarınca dile getirilen çekince, uzun zaman eğlenceye, hatta imgeye karşı bir düşmanlıkla ve okul aracılığının rakibi dolaylı aracılığın reddiyle bu değer yitimini köklendirir. Ama değer yitimi aynı zamanda, medyatik Big Brother tarafından (olası tüm psişik ve kolektif sapmalarıyla), sonu bireylerin bağımlılaştırılmasına, bir öğreti aşılamasına varabilecek, iletişim araçlarının gelişiminin gösterdiği düşünülen kitleleşmeye, niceliğe karşı duyulan daha politik bir korkuyla açıklanabilir. Endüstriden ve teknikten korkmak, bir başka deyişle mekanik parçaların ya da sosislerin üretildiği gibi zincirleme uyduruk kültür ve düşünceler üreten medyanın paragözlüğünden korkmak da koşullandırılmış hayalet tüketicilerin imgesine eşlik ederek çok etkili olur. Kültürel, politik, ekonomik demokratikleştirme ve medyanın değersizleştirilmesi arasında çok belirgin bir bağ vardır: Kendileri de akıllarda ve toplumsal alışkanlıklarda hâlâ taze bir endüstri devrimi ve sivil devrimin ürünü olan medya kanalları içinde ve aracılığıyla halkların ve toplumsal azınlıkların düzensiz akını, koyun gibi, bayağı ve sorumsuz kişiliği eleştiren kitleler imgelemine karşılık verir.

Bu imgelem genelleştiricidir, ama aynı zamanda onu yargılayanların kimliklerine göre birçok yönde bölünmüştür. Medya eleştirisi böylece "incinebilir" gruplar üzerindeki, onları tüketimleriyle canlandıracağı sanılan etkilerinin eleştirisine dönüşür: *Belle Epoque*'un burjuva sınıfı için popüler basın bir tehdit gibi belirebilir, çünkü zayıf olanaklarıyla işçi çevrelerini ona karşı kışkırtarak aldatır. Üniversite öğrencileri ve faal insanlara sorsanız televizyon çocuklara, ev kadınlarına, yaşlılara, bir başka deyişle dinamizmden ya da özgürlükten yoksun görünen-

lere göredir; buna karşılık yetişkinler ve yaşlılara sorsanız CD, radyolar ve rock, sonra da rap müzik türleri, beyinsiz ergenlerin gürültülü ve şiddetli ifadelerine uygundur – herkes televizyonun en zayıflar, yani çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini mahkûm etmekte birleşir.

Eleştirinin aşırısı

Böylece, iyice yalayıp yutmuş bir çeşit entelektüel rahiplik, bütün bir yüzyıl boyunca medyanın farklı farklı hallerini düzenli olarak mahkûm etmekte uzmanlaşmış ve mesajlarını gazete sütunları ya da televizyon yayınları aracılığıyla yayabilmek için gittikçe daha fazla medyayı kullanır olmuştur. Bu arada devlet de özellikle Fransa'da "eğitimsel" ya da "kamusal" bir kaygıyla büyük iletişim araçları üzerinde çoğunlukla bir denetleme, hatta bir egemenlik hakkını kendine mal eder. Eleştiri başlangıçtan bu yana bilimsel söylemlerin içine işlemiştir, çünkü kimi düşünce akımlarıyla, özellikle kendini Aydınlanmacıların (ancak farklı ideolojiler de eleştiriyle uyumludur) mirasçısı olarak gören akılcı Marksist akımlarla uyuşur. Güçlerini, aydınlanmış özneler olduğumuzdan bu yana hepimizin duyumsadığı, şu yaygın hep eleştirmek ve yargılamak zorunluluğu duygusundan alırlar, hiçbir örgüt, hiçbir kurum yanılgılarının, kusurlarının incelenmesinden korunamaz, medya ve üretimleri de buna dahildir. Buna karşılık eleştiri hakkı, hatta meşru görevi katı bir mahkeme gibi baştan mahkûm etme şeklini alır. Kitle kültürü sorunsalları adı altında 20. yüzyılda Frankfurt Okulu tarafından geliştirilen sorunsallar, oldukça güdüsel bir eleştiriyi, o zamandan başlayarak sık sık medya üzerinde kamusal tartışmaları tekelleştiren sosyolojik bir kehanetçiliği benimseyerek bir bakıma sistemleştirir. Bu kehanetçilik, gösterisellesmenin, ticarileşmenin ve kültürün Amerikanlaşmasının sonucu olarak toplumsal ilişkilerin parçalanmasını, akıllar üzerinde zorbalığı, özgür düşüncenin, hatta aklın sonunu haber verir. Büyük medya iletişiminin bu kör reddi, yavaş yavaş tüm insanlığı dışlayarak totaliter bir gücün boyunduruğu altına girecek

bir dünya betimleyen bir karşı-ütopya biçimini alır. Bu düşünce halkın ezilip aptallaştığı, yalnızca bir aydın azınlığın bilinçli kabul edildiği, bu azınlığın halkı halka rağmen ahlakî sefaletten kurtarması gerektiği varsayımından yola çıktığından, seçkinci ve sefaletçi bir eğilime sahiptir.

Bu akım en karanlık anlatımlarında, çağcıl evrenlerin en başta medya tarafından, gerçek dünyaya onu bozmak, silmek, yerine geçmek için diliyle yapışan bu kötücül varlık tarafından yaratılan sapkın boşluğundan yakınan irrasyonel, nihilist akımlarla kesişir. Kimi yazarlarda bu eleştiri, tekniğe, aşağılık ticarete, denetim dışı bir temsile adanmış, tümüyle yanılsamalarla, yalanlarla ve kötülüklerle dolu bir dünyanın etkin reddiyle yarı mistik bir biçim bile alır.

Övgünün aşırısı

Bir medya çalışmasının önündeki son engel, önceki söylemlerin tam karşıtı olarak, medya övgüsünde aynı biçimde aşırı iyimser söylemlerin belirmesidir. Medya iletişimi yalnızca bir tehdit olmasının ötesinde, varsayımsal katılımcı ve şenliksel niteliklerini öven bir kültürel halk dalkavukluğunun savunucuları tarafından değerli kılınır: Medya, insanları birbirine yaklaştırarak, onlara ortak mitler sunarak, yenilenmiş bir büyüyle topluluğun bağlarını (Frankfurt Okulu'nun kuramlarındaki gibi durmadan gevşediği varsayılan) yeniden sıkılaştıracaktır. Paylaşılan bir popüler kültürün, bir folklorün (ya da toplumda orta sınıfın) yaygınlaştırılarak sınıfsal farklılıkların azaltılmasını savunmasına odaklanmış azınlıktaki bu söylemler sürüp gider, ancak politik, ekonomik ve toplumsal işleyiş sorununa anında çözüm gibi görülen yeni iletişim araçlarının gücünden büyülenen teknikçi tezlerce gölgede bırakılırlar. Toplulukçuluğun ve teknikçiliğin kesişiminde, Marshall McLuhan'ın görsel-işitsel ve sonuçları ("global köy"ün doğuşu ve kabileciliğin gelişimi) üzerine düşünceleri uzun süre iletişimsel kehanetçiliğin en önemli referansını oluşturur. İnsanlığı "elektronik beyinlerle" donatıp, yanlışı ve barbarlığı bilgi-

nin kusursuz aktarımıyla ortadan kaldırarak düzeltmekle görevli sibernetiğin mucidi Norbert Wiener'in düşleri de evrenselleşir.

Etkileşim üzerine kurulu, saydam, daha iyi bir teknikle (kamuoyu araştırması, video, bilişim) anlayışsızlıktan kurtulmuş bir dünya vaadi birçok açıdan akılcı bunalımın tamamlayıcısıdır ve Aydınlanmacıların düşüncelerine uygundur: Örneğin toplumsal alanın bilişimleşmesi önemliyse, bunun nedeni akıl devriminin ve bireysel egemenliğin eşanlamlısı, dolayısıyla daha sorumluluk sahibi, daha açık görüşlü kişilerin uzlaşımsal (ama "kitleselleşmiş" değil) toplumuna bir dönüşün eşanlamlısı gibi belirmesidir. Farklı ideolojik seçeneklerle – teknokrasi, anarşizm, liberalizm hatta ultraliberalizm ve sosyalist komünitarizm– uyumludur, çünkü çekirdeği yalnızca tekniklerin ilerlemesi, bilinçlerin ilerlemesi ve toplumsal ilerleme arasındaki yalın ilişkiye olan inanca dayanır. Kusursuz, ütopik evrenler düşleyen iletişimsel kehanetler, bir yüzyılı aşkın bir süredir vardır (telegrafın, telefonun bulunuşuna bile eşlik etmişlerdir), ancak 20. yüzyılın sonunda internetin ve "yeni teknolojilere" adanmış ekonomi sektörlerinin gelişimiyle görülmemiş bir yoğunluk kazanırlar. Bu kehanetleri, sayıları giderek artan, medya alanında merkezî bir konum amaçlamakta ya da bir toplumsal mühendislik düşlemekte kazançlı çıkacak kesimlerin söylemleri izler: İletişim profesyonelleri, gazeteciler, mühendisler, teknokrat uzmanlar, kamuoyu araştırma şirketleri, geleceğe yönelik araştırma uzmanları... Böylece bilişim/modernlik özdeşliği çılgınlığına tutulmuş politika ve devlet alanına, sonra da bilginin anında akışının ve bakış açıları alışverişinin ululanmasıyla oldukça yeni, kökten biçimde daha iyi bir dünya biçimlendirerek toplumun bütününe yatırım yaparlar. Bu görünümü, tekniğin evrenince büyülenmiş, bir siber-dünyayı ya da sanal evreni izlemeyi, hatta içine dalmayı insansal ve maddesel gerçeklikten daha ilginç bulan bir mistik düşünce tamamlar.

Medya Eleştirisinin ve Övgüsünün Aşırı Biçimleri[2]

Medyanın eleştirilmesi	*Medyanın övülmesi*
(daha çok felsefeciler, yazarlar, aydınlar, eğitimciler, araştırmacılar vb. tarafından dile getirilir).	(daha çok iletişim profesyonelleri, mühendisler, teknokratlar, gelecek ve kamuoyu araştırması enstitüleri, araştırmacılar vb. tarafından dile getirilir).
"Rahipler": Medyanın, ekonomik/politik egemenliğinin anlatımlarının ve insanların bayağılığının reddi.	"Rahipler": Medyanın özgürleştirici işlevine övgü, eylem halinde demokrasinin ya da bir popüler kültürün anlatımları.
"Kâhinler" (karşı-ütopyacı ve sefaletçiler): Kitle kültürünce "gerçek" kültürün, özgürlüğün, akılcı bir politikanın sonunun ve bir köleliğin bildirilmesi.	"Kâhinler" (ütopyacılar ve halk dalkavukları): Herkes için bir kültürün, paylaşılan büyüye dönüşün, saydam ve evrensel bir elektronik iletişimin ("global köy") ortaya çıkışı.
"Çileci mistikler": Sapkın, yanılsamalı, boş olduğu varsayılan bir evren karşısında dehşet, imgenin ve tekniğin nihilist reddi.	"Düşcül mistikler": Dünyanın materyalizmden arınmasına ("sanal" evren) karşı hayranlık, teknik ve görsel büyülenme, anlam anarşisi.
"Televizyon, basılı sözcüğün düz ve sıralı mantığın oldukça ilkel, ama dayanılmaz bir seçenek oluşturur ve yazınsal bir eğitimin ağırlığını uyumsuz kılmaya yönelir (...) Televizyon izlemek yalnızca hiçbir yeteneği gerektirmemekle kalmaz, hiçbir yetenek de geliştirmez." Neil Postman, *Artık Çocukluk Yok*, 1982	"Gazeteler ve radyo, tam olarak eskiden insanların kendileri *town meeting*'lerde yaptıkları gibi, ulusal sorunlar üzerine kamusal tartışmalar düzenler, bilgi sağlar ve iki tarafın savlarını tanıtır. Son olarak da örneklem yoluyla referandum tekniği yardımıyla, halk, her konu üzerinde iki tarafın savlarını dinledikten sonra, iradesini bildirebilir." George Gallup, *Public Opinion in a Democracy*, 1939, çev. *Hermès*, 31, 2001.
"Kültür endüstrisinin bütüncül etkisi bir karşı-aldanmadan kurtulma, bir anti-*Aufklarung* etkisidir; (...) tekniğin giderek artan egemenliği, kitlelerin aldatılması, bir başka deyişle bilincin susturulması aracına dönüşür." Theodor Adorno, *Kültür Endüstrisi*, 1962.	"Tüm yaşamımızın bilgi dediğimiz bu tinselleşme biçimine güncel çevirisi, tüm dünyayı ve insanlık ailesini tek bir bilinç durumuna getirebilir. Marshall McLuhan, *Medyayı Anlamak*, 1962.

2 Söz edilen kehanet ve ütopya biçimleri hiç saf değildir, çünkü yazarları kimi zaman yanıttıkları ya da reddettikleri evrene belli bir ironiyle bakarlar. Mistisizmin biçimleriyse çok metaforludur, çünkü yazarları gündelik varoluşlarını ender olarak buna uydururlar. Ayrıca inancın kararsız olduğu karmaşık toplumlarda ortaya çıkar.

Medyanın eleştirilmesi

"Medyanın her çağcıl mimarisi şu tanım üzerine kuruludur: Medya *yanıtı sonsuza dek yasaklayan,* tüm alışveriş sürecini olanaksız kılandır (ya da yanıt *benzetimleri* biçiminde kendisi de yayın sürecine dahildir, bu da iletişimin tekyönlülüğünü değiştirmez). Medyanın gerçek soyutlaması da budur."

Jean Baudrillard, *Göstergenin ekonomi politiğinin bir eleştirisi için,* 1972.

"Televizyonun tek söylediği: ben bir imgeyim, her şey imgedir. İnternet ve bilgisayarın tek söylediği: ben bilgiyim, her şey bilgidir. (...) Bugün bizi düşünen insan olmayandır. Bunda bir metafor yoktur, bir tür viral türdeşlik, bulaşıcı, sanal, insansal olmayan viral bir düşüncenin doğrudan sızması yoluyla düşünülürüz. Artık bizim olmayan bir düşüncenin ya da denetim altına alınamaz bir düşüncenin fetiş nesneleriyiz".

Jean Baudrillard, *Kayıtsız Aşırıcılık,* 1997.

Medyanın övülmesi

"Bilgisayarlar ve ağlar aracılığıyla birbirinden çok farklı insanlar iletişime girebilir, tüm dünya çevresinde elele tutuşabilir. Yeni Evrensel, anlamın kimliği üzerine kurulmaktan çok, *içine dalma* yoluyla sınanır. Hepimiz aynı banyoda, aynı iletişim tufanındayız. Dolayısıyla anlambilimsel kapanma ya da biraraya toplama söz konusu değil artık. (...) Eklenen her bağlantı, ayrışıklığı, yeni bilgi kaynaklarını, yeni kaçış yollarını arttırır, öyle ki genel anlam giderek daha az ayırdedilebilir, daha az sınırlanabilir, denetlenebilir duruma gelir. Bu Evrensel, dünyasalla coşmaya, insanlığın eylemdeki ortak aklına erişim sağlar. Yaşayan insanlığa daha yoğun biçimde katılmamızı sağlar, ama bu çelişkili değil, tersine tekliklerin çoğalması ve düzensizliğin artmasıyla gerçekleştirir.

Pierre Lévy, "Bütünlüksüz Evrensel, Siber-kültürün Özü" Sicard, M-N., Besnier, J-M., (der), *Bilgi ve İletişim Teknolojileri: Hangi Toplum İçin?* 1997.

İletişim sorununun merkezinde akıl/teknik gerilimi

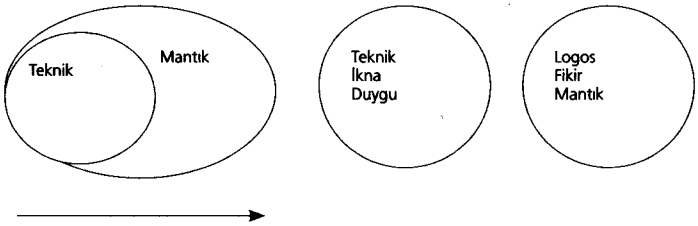
Medya üzerine kurulan düş, teknik ve toplumsal modernlik düşüdür. Çok esnektir, olası yön değiştirmelere izin verir: Özgürleştirici gücü için göklere çıkarılan bilişim, kendine özgü sorunların saptanmasıyla (fişleme, pornografi), rahatlıkla bir kaygı, gözetleme ve sapkınlık toplumunun bütüncül eleştirisinin kaynağı durumuna gelebilir. Onu sürekli farklı yönlerde biçimlendiren belirli tarihsel ortamın ötesinde, Antik Yunan'dan başlayarak felsefenin ortaya koyduğu derin karşıtlıkta yerini bulur. Yanılsamalardan arınmış, gerçeğin anında kavranması gibi görülen mantıkla, dış aracılık, hem etkinlik hem de sapma, imgelem olarak görülen teknik arasındaki gerilim, *iletişim* teriminin çokanlamlılığım ve hakkındaki derin çözümleme ayrılıklarını açıklar.

Socrates ve Platon'dan bu yana idealizm cephesi, insanların düşünceyi dile getirmenin somut koşullarından bağımsız-

laşması gerektiğini söyleyenleri, aklın bir mantık topluluğunda kendi kendisiyle ve öteki akıllarla bir diyalog olduğuna ve onu gerçek sözün taklidi gibi somutlaştıran her şeyde değerinin düştüğüne inanan herkesi bir araya getirir (Socrates bu nedenle yazıyı düşünceyi dile getirmek için kullanmayı reddeder). Mağara mitinde güneş tek aklı oluşturur, yansıttığı gölgeler de bizi yanıltan saptırmalardır yalnızca. İnsanlar mağaradan çıkmalı, aracılığı getirenleri, ozanları da siteden kovmalıdırlar, çünkü ozanların öyküleri aldatıcıdır. Çağdaş idealizm biçimleri bu çağrıda dolaysız ilişkiyi, gerçek iletişimi (insanlar gerçekten iletişim kursalardı, bu iletişim eksikliği olmasaydı –bir başka deyişle birbirlerini anlayıp aynı mantığı paylaşsalardı– savaşmazlardı), ya da şeytansı araçlar olarak medyanın reddini ("gerçek" politika televizyonda değil, parti toplantılarında, kurumlarda, mitinglerde, "gerçek" doğrudan iletişim alanlarında yapılabilir ancak; Buckingham'm belirttiği gibi, medyanın çocuklar üzerindeki zararlı etkilerinden duyulan korkuyla, ozanları kovmaya yönelten korku aynıdır, 1993) görürler. Gerçeklik gereksinimleri, insan bilimleri için güçlü bir itki oluşturur.

Usmerkezciliğin, mantığın dilden önce geldiğini, varlığın merkezi olduğunu varsayan eğilimin eleştirmenleri sofistler, tersine retoriği, dil oyunları çözümlemesini geliştirirler. Aracılıkların somut oyunundan ve gerçeklik etkileri üretme yetilerinden etkilenerek, araçları amaç olarak alarak, kendilerine tüm güçleri, baştan çıkarma, etkileme, siteyi biçimlendirme güçlerini veren bir düşüncenin yolunu açarlar. Kalıtları çok çeşitlidir, çünkü insan ilişkilerini ve insanlarla savları arasındaki ilişkileri araştıran dil uzmanları saflarında olduğu gibi, uygulayıcıların arasında da örneğin medyatik iletilerin etkisine inanan reklamcılarda da (iletişim yalnızca bilgilendirmek değil, tutumları değiştirmek, yönlendirmek, satmak anlamına da gelecektir) tekniklerinin etkinliğine inanmış iç iletişim görevlilerinde de (bir iletiyi "aktarmayı" başarmak, iş ilişkilerini iyileştirmek) en sonunda da makinenin eşlik ettiği ya da makine aracılığıyla kendini aşan daha iyi bir iletişim dileyen teknikçi ütopyanın öncülerinde bulunur.

Teknik-Mantık Karşıtlığı

Sokratçı felsefe, yanılsama sayılanı evrenin mantıksallığından ayırma denemesidir. İdealistler ve sofistler arasındaki ayrılık, insanlar arasındaki alışverişin iki görüşünün kökten karşıtlaşmasına götürür.

İletişim ve *medya* sözcükleri

14. yüzyılda Fransız dilinde, 15. yüzyılda İngiliz dilinde ortaya çıkan *İletişim* (communication) sözcüğünün anlambilimsel gelişimi, Yves Winkin'in belirttiği gibi, iki anlayış arasında gelişir. Latince *communicare*'den gelen sözcük, katılmak *communier* (fiziksel anlamda da katılmak) düşüncesiyle bağdaştırılır. Paylaşım düşüncesi, taşıma tekniklerinin (yolcu arabası, tren, otomobil) ve bireylerarası ya da toplu ilişkiler tekniklerinin (telefon, basın) gelişimiyle aktarım ve geçiş aracı düşüncesi yararına giderek silinir. Sözcük bugün hem bir ülküyü, hem bir ütopyayı (aynı mantık dilini paylaşmak ve/ya da aynı topluluğun parçası olmak) hem de işlevsel değiş-tokuş eyleminin tüm boyutlarını dile getirir: Değiş-tokuş edilen nesne ya da içerik (bir bildiri sunmak), kullanılan teknikler (sözlü, yazılı vb. iletişim araçları) ve bu teknikleri ulusal ya da yerel medya biçiminde işleten ekonomik örgütler (Disney şirketi bir "iletişim şirketi' olarak değerlendirilir). *İletişim* sözcüğünün kendisinde ve kendisine karşı, hem değer tarafına hem de teknik tarafına da çekilebilecek bir anlatımın belirsizliği vardır: Olası tüm kendine mal etmelere elverişlidir. Turizm iletişimdir, tiyatro, sosyo-kültürel eğlence, ticaret, izcilik, duygusal açılmalar, posta, çiçek tozu aktarımı da öyle...

Medya sözcüğüyse (Latince "ortada bulunan" anlamındaki *medius*) alıcı ve verici arasında önemli bir etkileşim olasılığı bulunmadan, bir başka deyişle bireylerarası iletişimden (yüz yüze alışveriş) farklı olarak, alıcının vericiye zayıf bir yanıt verme yetisi bulunduğu, küçük topluluklarda örgütsel iletişimden (örneğin şirket iletişimi ya da okulda ders) ayrılan uzaktan ilişki kurmaya göndermede bulunur. Latin kökenlidir, Fransızca'da çoğul olarak *medias* olarak yazılır, İngilizce'deyse tekil *medium* ve çoğul *media*'yı korur. Bununla birlikte *medium* Fransızca'dan alınmıştır, medya anlamında da bütünüyle teknolojik boyutunu düşündürmek için kullanılabilir (televizyon medyumu elektronik, görsel ve sözel yöntemlere dayanır, kitapsa yazılı dili ve kâğıdı kullanır). İngilizce *mass media* (değişmez) deyimi Fransızca'dan alınmıştır, büyük ölçekte, *kitle iletişim araçları*, *kitle medyası* ya da *medya* olarak adlandırılır. İletişim tekniklerini (basın, sinema, televizyon) ve bunları hazırlayan endüstrileri belirtir. En fazla birkaç kişi arasındaki ilişkiyi sağlayan medyalar kimi zaman mikro-medya diye adlandırılır (örneğin telefon).

İletişim ve Medya Sözcüklerinin Anlamları

A – İletişim=ideal durum ya da eylem
- aracılık olmadan paylaşılan mantık (usmerkezcilik)
- teknik yardımıyla paylaşılan mantık (teknikçi ütopya)
- toplumsal, tinsel ya da fizik birleşim (toplulukçuluk)

B – İletişim=işlevsel bir alışveriş yoluyla ortaklık
- değiş-tokuş edilen nesne (söylem, sinyal)
- yararlanılan teknikler (medyum, medya, *mass media*)
- bu teknikleri büyük ölçekte geliştiren şirketler

İletişim Düzeyleri*

- kişilerarası (yüz yüze, birincil ilişkiler)
- örgütsel (topluluklar, politik partiler, şirketler)
- medyatik (uzaklık, alıcıdan doğrudan yanıtın az olduğu ya da doğrudan yanıt olmadığı durumlar)

(*) Bu düzeylerde çok ince bölümlenmeler ve çok güçlü üst üst binmeler ortaya çıkarılmalıdır. Bir şirket medyayı kullanır, televizyon aile içinde izlenebilir, bilgisayar gibi kimi "etkileşimsel" denen medyalar, bireylerarası ve örgütsel alışverişleri olanaklı kılar vb.

Sosyolojik söylem

Medya üzerine araştırma bilimsellik dışı baskılara özellikle duyarlıdır, çünkü kuralcı yükün çok yüksek olduğu bir alanda uygulanır. Eleştiriler ve kutlamalar, beddualar ve ütopyalar arasına kıstırılmıştır, bilimsel hamlığın tüm kendine özgü özelliklerini göstermiştir ve göstermektedir:

– bir denemecilik eğilimi;

– incelenen, özellikle ne düşündükleri ve duyumsadıkları bilindiğine inanılan hedef kitleye karşı yukarıdan bakan bir tutum (örneğin kitlelerin bilinçdışı bilimi olarak psikanalize gereğinden fazla başvurma) ya da ilgili mesleklerin tanımında beklentilere ve tanımlara bir bağımlılık;

– içebakışa ve sosyopolitik yargıya aşırı değer verilmesi (kesin bir içerik çözümlemesi görünümünde kişisel yorum) ya da bilimsellik yanılsaması uyandıran istatistiksel araçlara aşırı güven;

– teknikleri toplumlarla karıştırmak;

– insan davranışlarıyla hayvan davranışları arasında, fizik olaylarla toplumsal olaylar arasında denetimsiz benzetimler.

Medyaya toplum bilimleri bakışını uygulamak öncelikle idealizmi ve sofizmi bir kenara atmak anlamına gelir. Toplumsal olgular, tekniğe gömülmek amacıyla da teknik aracılığıyla yeniden doğmak amacıyla da tekniğe indirgenemez, kendi dinamikleri vardır. İnsanların mantığı tek bir diyalogla paylaşılacak "sonsuz gerçeklere" dayanmaz, her şeyden önce ortak gerçekliklerin yavaş yavaş, aşkın duruma gelmeden yerleştikleri bir süreçte mantıkların karşılaşmasıdır. Medya insanları birbirine bağladığından erkleri destekleyerek, yıkarak, durağanlaştırarak hem kültürleri biçimlendirir hem de kültürlere katılır. Erk ağlarının içindedir, ama kendiliğinden erk ağları, özerk şeytani bütünler oluşturmaz. Bu kitapta giderek doğalcılığın ve kültürcülüğün sınırlarını ortaya çıkarıp ikna amacı ve iletişimsel akıl karşıtlığına geleceğiz.

Bu bakışı medyaya uygulamak, daha sonra gözlemlenen olayların yorum çerçevesini belli bir alçakgönüllülükle oluşturmaya çabalamak ve bunu ampirik inceleme sınamasına sun-

mak demektir. Araştırmacı benimsediği bakış açısı uyarınca, seçtiği bilgi kuramına göre, ya olguları tartışılmaz kılmak, bir başka deyişle onları birçok kez doğrulamak ya da onları tartışılır kılmak, bir başka deyişle düzenli bir zenginleşme sürecinde, ampirik ve kuramsal olarak karşıtını ileri sürmek görevini üstlenir. Olguların tartışılır kılınması, ortak anlayışa göre yanlış olmalarını gerektirmez, olgular öncelikle kendileridir, her şey gerçekliktir (Lazarsfeld'in 1949 tarihli ünlü bir çalışması da insanların verilen her konu üzerine gerçeklik olarak değerlendirilebilecek, ama tümüyle çelişkili yanıtlar verebildiklerini gösterir). Böyle ele alındığında medya iletişimi alanını kaplayan akla takılan sorulara yanıt vermek kimi zaman olasıdır: Medyanın şiddet içeriği, şiddete neden olur mu? Medya kamuoyunu yönlendirir mi? Amerikan kültürü medya aracılığıyla sızar mı? Televizyon okumayı ortadan kaldırır mı? Televizyon röntgenciliği demokrasiye zarar verir mi? Elektronik iletişim daha iyi bir dünyaya açılan bir kapı mıdır? Bu sorular kolay değildir, ancak durmadan *iyi nedenlerle* basit, hatta kolaycı yanıtlar alırlar, oysa kimi zaman anlamları yoktur ya da derece derece çözümlenirler.

Kısacası kehanetçi ve ütopyacı eğilimlerden varlıklarını dikkate alarak kaçınmak, hem bilimsel engel hem de bireylerin eylem kaynağıdır (eğer gerçekleşmezlerse, bilginler de dahil olmak üzere, bireyleri eyleme geçirirler). Dolayısıyla eleştirinin, kehanetin ve ütopyanın kucağına düşmemek için inceleme araçları üzerine sürekli çalışmak gerekir. İletişim üzerine söylemlerin soyağacı, profesyonellerin tutumunun, içeriklerin, izleyicilerin yorumlanması için model hazırlama çabalarına eşlik eder. Medyanın sürüklediği ekonomik, kültürel ve politik değişimlerin sonuçlarını incelemek, dolayısıyla büyülü erdemini, bilinmeyen güçlerini düşündürtmek, ama onu bulan ve kullananlara, insanlara ve onu eylem ve ideoloji ikili düzleminde birleştiren ilişkilere geri dönmek...

KAYNAKÇA

Breton, Philippe ve Proulx, Serge, *L'Explosion de la communication, A l'aube du XXIe siècle* (1989), La Découverte, 2002 Paris.

Buckingham, David, "Introduction: Young People and the Media", Buckingham, David (derleyen), *Reading Audiences. Young People and the Media*, içinde Manchester, Manchester University Press, 1993.

Cassin, Barbara, *L'Effet sophistique*, Gallimard, 1995, Paris.

— "La sophistique", *Encyclopoedia Universalis*, 1982.

Lazarsfeld, Paul, "The american soldier: an expository review" (1949), Bourdieu Pierre; Chamberon, Jean-Claude ve Passeron, Jean-Claude, *Le Métier de sociologue*, içinde Mouton/Bordas, 1968, Paris.

Neveu, Erik, *Une société de communication?* Montchrestin, 1994.

Platon, *La République*, Garnier Flammarion, 2000, Paris.

Sfez, Lucien, *Critique de la communication*, Seuil, 1988, Paris.

Williams, Raymond, *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*, Londra, Oxford University Press, 1976.

Winkin, Yves, (derleyen), *La Nouvelle communication* için önsöz, Seuil, 1981, Paris.

İKİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİMİN SOSYAL BİLİMİNİN EKSİK KALAN DÖNEMECİ

Öncüler ve Medya Sorunu

Öncekinin tersine, bu bölüm toplum bilimlerinde belirli bir eğitimi olan okuyuculara seslenmektedir. İletişim üzerine düşüncelerin kronolojisine uymak için kitabın başına konulmuşsa da daha çok düşünsellik ve deney (deneyim) kavramları üzerinde duran On Beşinci Bölüm'le aynı sırada okunmalıdır. Toplum bilimlerinin ilk zamanlarının yeniden okunması sorunu, gerçekte yalın bir düşünce sorununu aşar. Burada amacımız, genellikle sözü edilmeyen ya da pek üretken olmadığı düşünülen ilk dönemin iletişim sorunu için belirleyiciliğini göstermektir. 20. yüzyıl sonunda çalışmaların canlanması, 21. yüzyıl başında araştırmanın yenilenmesine katkıda bulunur. Burada savunulan tez 20. yüzyılın ilk yarısında bireylerin medya tarafından manipülasyonu anlamında doğrudan etki konusunun medya üzerine araştırmada baskın çıkarak bireysel psikolojiyi ve toplumsal ilişkiler dinamiğini çok yalınlaştırıcı bir bakış açısına kurban etse de medyanın ve izleyicilerinin farklılaşmış bir incelemesinin geliştirilmesini çok erken sağlayabilecek kuramsal kaynakların 20. yüzyıl başında var olduğudur. Avrupa'da toplum bilimlerinin kurucuları medyayı görmezden gelmediler, her biri kesin bir sonuca götüren düşünce öğeleri ortaya koydu. Amerika Birleşik Devletleri'nde ampirist düşünür-

ler, iletişim konusuyla iletişimin çağdaş evrenlerde merkez konumu için ilgilendiler. Buna karşın, toplumların gelişimi üzerine kimi zaman kötümser görüşleri olan bu düşünürlerin yapıtlarında ekonomik, politik, toplumsal modernliğin kesinlemesinin ortaya koyduğu temel kopuşun da önemli bir yeri vardır. İki dünya savaşının ve totaliter ideolojilerin şokuyla birleşen bu kötümserlik, Avrupa'da bu modernliğin en belirleyici nesnelerinden biri olan medya üzerine araştırma geleneklerinin yerleşmesini engeller. Amerika Birleşik Devletleri'nde de 1930'lu yıllardan başlayarak düşüncelerin ışığı azalır, ama ampirizmin mirası önemini korur; bilgikuramsal konumlar gibi kavramların yeniden keşfi, bugün ileri modernliğin çelişkilerini kavramaya yardımcı olur. Dolayısıyla sonraki yüzyıldaki çalışmaların referansının bu düşünceler olduğu anlaşılmaktadır.

Toplum bilimlerinin ve iletişimin temel kavramları

İlk sosyologlar 19. yüzyılın sonunda tehdit edici gibi algılanan bir endüstrileşme ve demokratikleşme deviniminin koşullarına çok bağımlı, ancak varolan ya da varolmuş birçok toplumu dikkate almayı sağlayacak kavramsal ve yöntemsel değişmezlere önem vererek bireylerarası ilişkilerin temellerini atarlar. Bu değişmezler –böyle adlandırılmasalar da–, aynı zamanda kişilerarası iletişimin ve kitle iletişiminin temellerini oluşturur. Başlangıç edimi, yaşadığımız evreni gerçekte tanrısal ya da doğal bir düzene bağımlı değil, tam tersine tümüyle insanların ilişkilerinin bir ürünü gibi görmeye yöneltir. Toplumsal gerçekliğin bütün tezahürü –bir aile, bir ordu, bir diploma, bir taşıt aracı, bir ekonomik alışveriş, basın, bir emre boyun eğme– bir toplumda birleşen ya da bölünen anlam ilişkilerinin üretimleri ya da belirginleşmeleri olarak görülmelidir. Karl Marx böylece, doğayla (çalışma) ilişkiler alanında olduğu gibi, düşünceler alanında da karşılıklı bağımlılığın altını çizmekle görevli *toplumsal ilişkiler* kavramını kullanarak insanları doğanın egemenliğinden bağımsızlaştırır. Emile Durkheim, *şeyler* gibi

ele alınan *toplumsal olgu*ların kendine özgü gerçekliğinden söz eder, Max Weber'e göre de *toplumsal eylem*in biçimleri, kendilerinden başka bir şeye indirgenemezler, çünkü bireylerin onlara verdiği anlama bağımlıdırlar. O zamanlar tam egemenlik altına alınamayan bu hareket, kimi zaman sosyolojik indirgemeciliğin aşırılıklarına varır, Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın deyimiyle *gerçekliğin* bir *toplumsal oluşum*unun var olduğu düşüncesine, bugün birçok düşünürün savunduğu oluşumcu denen bir eğilime götürür.

Bu yazarlardan her biri, toplumsal olgular üzerine açılımın kavranabileceği özel bir bakış geliştirir. Marx, *ideoloji* ve *toplumsal sınıf* kavramlarıyla toplum araştırmalarına çatışmayı ve toplumun maddi çıkarlarla sınırlanamayacağı düşüncesini getirir: Kullandığımız düşünceler, temsiller, imgeler, modern ekonomik düzende yakın konumları olan uyumlu toplumsal grupları oluşturan bireylerce genellikle paylaşılan evren (ideolojiler evreni) üzerine yapılanmış bakış açılarını aşıladıkları kadar, kapitalizm adı verilen tarihsel üretim ve tüketim biçimini dile getirirler. Proleter halkların yaşadığı toplumsal baskı, ekonomik açıdan sömürülmelerinden ve zorunlu olarak egemen sınıfın olan egemen düşünceler yararına kendi ideolojilerini yaratma yetilerinin yıkımından geçer. Devrimci Marx'tan farklı olarak Durkheim, uzlaşma ve *toplumsal bütünleşme* kavramlarını vurgulayan, bunların toplu yaşamın tüm boyutlarında bulguladığı ahlakî düzensizliği getirmesine karşın kaçınılmaz olduğunu öne süren cumhuriyetçi bir sosyalisttir. Örneğin dil özgürce seçilmez, doğumdan başlayarak aktarılır, *toplumsal baskıyla* aşılanan bir *mantıksal uzlaşmanın* konusudur, birçok varoluş, düşünme, davranış biçimimizde bunun örneği görülür: "Kurumlar bizi yükümlü kılarlar, biz de onları severiz". Kuralların öğrenimi ve içselleştirilmesi yalnızca kendi bencil zevkleriyle ilgilenmekle yetinmeyen toplumsal varlıkları biçimlendirir. Durkheim yalnızca okulu, çalışma dünyasını ya da dini ele almaz, bilginin üretimi sorununa ve mantığın biçimlerine de eğilir. Ona göre, önce dinsel, sonra da laik sınıflandırmalar gerçeğin yorumunun çerçeveleridirler, hem fizik, psişik

ve toplumsal evreni keşfetmeye yararlar, hem de bir ya da birçok topluluğa ait olmanın zorlayıcı araçları gibi kendilerini benimsetirler. Topluluğun varoluş önkoşuluyla toplumsal imgelemlerin, *toplu bilinçlerin* sürekli varlığıyla kendilerini gösterirler.[1] Liberal ve Nietzsche'ci Weber, toplumsal eylemlerin kasıtlılık niteliğine karşı daha dikkatlidir, uygulamaların farklılığını ve daha sonra "yapısal" diye adlandırılacak olanın sürekliliğini uzlaştırarak, bunları dört ideal-tipe ya da genel modele ayırır: Ereği temel alan akılcı eylem (araçları amaçlarla bağdaştırmak), değere göre akılcı eylem (inançlarda yerleşen), duygusal akılcı eylem (duygular tarafından yönetilen), geleneksel akılcı eylem (görenek, alışkanlık). Birey için anlamı olan her eylem akılcıdır ve yalnızca açıklamaya değil, anlamaya, eylemi toplu nedenselliklere indirgemeye de çalışan sosyolog için anlam taşımalıdır. Üç egemenlik kuramı, toplumsal davranışların, meşru olarak algılanana boyun eğenlerin güdülenmesine göre üçe bölünebileceğini varsayan inanç kuramınca yönlendirilir. *Yasal-akılcı meşruluk,* yasallığın ya da kuralların boyun eğmeyi buyurduğu inanışına dayanır, *geleneksel meşruluk*, bu boyun eğmeyi geçmişe göndermede bulunarak yerleştirir, *karizmatik* ya da duygusal *meşruluk* da kişinin ayrıcalıklı ve kutsal kişiliği üzerine temellenir.

Bu üç yazarın çok karmaşık yapıtlarından ortaya çıkan sosyolojik –materyalist ve eleştirel, bütüncül ve "bilişselci", bireyci /bütüncül ve kavramsal– incelemenin temel taşlarına, demokrasiyi koşulların eşitlenmesinin sürekli hareketi (maaşa bağlama ve sosyal güvenlik ortak bir evren oluşturur) olarak düşünen Alexis de Tocqueville'in, modern insanın ve kültürünün çelişkili koşulu üzerine incelikli uslamlamasıyla Georg Simmel'in, gerilimde ya da birleşmede iletişim üzerine düşünceye geniş bir yer açan Ferdinand Tönnies ve Gabriel Tarde'ın katkıları eklenir. İki ya da birkaç insan arasında gerçekleşen iletişim, en azından başlangıç olarak öncülerin bıraktı-

1 Dilbilimci Saussure, iyi bir Durkheimcı olarak, aynı dönemde dilin işleyişini göstergenin keyfiliği kavramından yola çıkarak açıklar: Her toplum, doğal determinizm olmadan, anlamları sesbirimlerle birleştirmeyi seçmiştir.

ğı araçlarla betimlenebilir. Kuşkusuz seslerin ve jestlerin teknik bir alışverişine dayanır, ancak insan ilişkilerinin genişleyen alanına onları yeniden yerleştirmeyenler için yönü ve etkisi anlaşılmaz olarak kalır. Bir emre uymak, iletişimin iyi tasarlanmış bir biçimine, herhangi birinin herhangi bir şeye boyun eğmesini sağlayacak etkili bir tekniğe yanıt vermek değil, iyi nedenlerle, belki ekonomik ve kültürel egemenlik nedenleriyle bir dünya görüşüne boyun eğmek, emrin (akılcı, geleneksel ya da karizmatik olsun) ya da toplumsal bütünleşme işlevinin (ailemin buyruklarını beğenmiyorum, yine de bir aile topluluğunu korumak için boyun eğiyorum), algılanan meşruluk ve bunu dile getirme biçimi arasında yeterli bir uyum bağlamında meşruluğunu tanımaktır. Bir buyruğa uymamak genellikle bir iletişim "başarısızlığı" anlamına değil (fark edilmeyen ya da iyi dile getirilemeyen), bireyler ya da türdeş toplumsal gruplar arasında açık çatışma anlamına gelir. Polis bir kalabalığa dağılmasını emrettiğinde, göstericiler tersine karşıtlıklarını vurgulamak için toplanabilirler, güvenlik görevlileriyse bu emri müdahaleye hazırlık için bir iç işaret olarak yorumlarlar. Kişilerarası ve örgütsel iletişim kuramlarının doğuşunda, temel sosyoloji önemli ve yapısal bir işlev görür, kalıtı da sosyal psikoloji (bkz. Beşinci Bölüm), iletişim antropolojisi (bkz. Altıncı Bölüm) ya da daha sonraki akımlarca yeniden ele alınır.

Avrupalı öncüler ve medya

Medya iletişimi toplum bilimlerinin merkez nesnesi durumuna geldiğinden, zaten buna yazgılı olduğunu ileri sürmek artık kolaydır. Gerçekten de medya iletişimi, modernliği tanımlama arayışındaki ilk sosyologların dikkatini çeken niteliklerle dolup taştığından –bireylerin uzaktan "kitlesel" ilişkiye geçmeleri, toplumsal ve kültürel topluluklara ayrışma, bireysel alana kapanma, teknik gelişme–, temel güncel sorunlar üzerine bir düşünceye elverişlidir. Bu iletişimi toplumsal ilişkinin biçimlerinden biri saymadan önce, olası egemenlik altına alma düşüncesinden vazgeçmek gerekir. Bununla birlikte toplumsal edim-

lere doğal ya da gizemli kaynaklar yakıştıran her tür yalınlaştırıcı nedenselliği reddetmeye eğilimli sosyolojik bakış, oluşum sürecindeki bilgilerin adımlarına rehberlik eder. Örneğin Durkheim, toplumsal öykünme kavramını eleştirirken 1897'de yazdığı *İntihar*'da (bkz. Dördüncü Bölüm), istatistiksel öğelerin desteğiyle, gazetelerin bireysel bilinçlere doğrudan etkisi üzerine düşüncenin en parlak çürütmelerinden birine girişir. Batılı ülkelerin tümünde basın çok gelişmiş olmasına karşın, bu ülkelerin her birinde kendini öldürme oranı farklıdır, medyatik haberlerin yoğunluğuna bağlı intiharların yayılması söz konusu da değildir. Basma, intiharların ve suçların yeniden üretimini gerçekleştirdiği için yüklenen yansılama gücü gerçek değildir. İntihar, gazeteleri okuduktan sonra yapılan kimi ender "bireysel" saplantılı eylem, her zaman olasıdır, ama her şeyden önce "toplumsal ortam"la açıklanan bir olaydır. Bu saptama güncelliğini korur: Yüzyıl sonra, 1993'te Fransız basını, bir gücü elinde tutma ve bunun özeleştirisini yapabilmenin doyumuyla, eski başbakan Pierre Bérégovoy'un intiharına öykünen bir intihar dalgası olasılığı üzerine kendini sorgular. Günümüzde basın, alışkanlığın ötesinde bir iç baskıyı izleyerek, suçların taklit yoluyla yayılımı üzerine durmadan konu önermeyi sürdürür.

Yalnızca medya eleştirisinin eleştirisine dayanmayan düşünceler, başka bir bakış açısıyla biçimlenmiş, basma, 19. yüzyılın muzaffer kitle medyasına odaklanmıştır. Tocqueville'de, ilk modern toplum incelemesi temellerinin yanı sıra kamuoyu düşüncesinin kuramsallaştırılması da vardır (*Amerika'da Demokrasi* 1840). Amerika örneğinin de gösterdiği gibi demokraside basının çok büyük bir gücü vardır, ancak genellikle yakıştırıldığının tersine, bilinçlerin yönlendirilmesi gücü söz konusu değildir: "Basın insan tutkularını ateşlemesini çok iyi bilse de bu tutkuları tek başına yaratamaz". Gerçekte en azından üç büyük işlev yerine getirir:

– Politikanın gizli güçlerini açığa çıkararak özgürlüğü güvence altına almak ("kamu insanlarını sırayla kamuoyu mahkemesi önünde birbiriyle karşılaştırır");

– Yurttaşlara ortak referanslar sağlayarak topluluğun sürmesini sağlamak ("aynı düşünceyi, tek bir gazete bin tane akla aynı anda girebilir");

– Üzerinde anlaşılmış bir eylemi olası ve hızlı kılmak (çünkü insanlar ve partiler "birbirlerini görmeden konuşurlar, temasa geçmeden anlaşırlar").

Demokrasinin durumu, kişisel görüşlerin bölünmesi anlamına (herkes kendi görüşlerini savunur), aynı zamanda da Tocqueville'e göre birçok etkene, özellikle koşulların eşitlenmesi hareketine (bireyler kendilerini birbirlerine daha yakın hissederler) ve ortak görüşlere dayanma, güvenme (her zaman her şeyden kuşkulanılamaz) psişik gereksinimine bağlı güçlü bir konformizm ve kimi zaman da sapkın bir eğilim anlamına gelir. Gazeteler bu dileklere yanıt verir, onları yaratmaz, ancak uygunlaştırır; güçleri aynı zamanda hem görüşlerin çeşitliliğini temsil etmek, hem de uzlaşmayı sağlayarak bu görüşlerden kimilerinin daha çabuk zafere ulaşmalarını sağlamaktır. Her ülkenin kendine özgü demokratik gelenekleri bulunduğundan, buna uygun bir basını da olacaktır. Tocqueville, Fransa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gazetelerin sayı, içerik ve biçim açısından farklılık gösterdiğini saptar, bunun nedenleri ekonomik değil, özellikle kültürel ve politiktir – bu günümüzde de geçerlidir. Gazeteler, kendilerini oluşturanlara bir araya gelme ve birlikte yürüme olanakları vererek birlikler oluştursalar da canlılıklarının temelinde, öncelikle düşünce birliklerinin canlılığı vardır. Gazeteler bağımsız olduklarından, bir tür kötü beğeni zorbalığı uygulayabilirler, şiddet yoluna sapabilirler, ayrıca sakınımsız ortak eylemleri kışkırtabilirler, ancak temel katkılarını tartışma konusu yapmaz bu: "Ürettikleri kötülük iyileştirdiklerinden çok daha azdır". Nesnellikleri ve eleştirel bakışları eksik olsa da kimi zaman kendi önyargılarıyla fazla dolu olsalar da gazeteleri sessizliğe gömmekle onlara yön veren çıkarlar susturulamaz: "Gazetelerin etkilerini ortadan kaldırmanın tek yolu, sayılarını artırmaktır".

Daha çok ekonomi ve din üzerine çalışmalarıyla tanınan Max Weber, çağdaş toplumlarda medyanın yükselişiyle ortaya

çıkan sorunları tümüyle görmezden gelmemiş, 1910'da *Deutsche Gesellscaft für Soziologie*'de "basın sosyolojisi" üzerine yedi sayfalık giriş niteliğinde bir rapor yazmıştır. Son derece yoğun bu metin medya üzerine bütüncül bir program oluşturur, iletişim meslekleri (*Le Savant et le politique*'te de –Bilgin ve Politika– incelenen gazeteciler), haber pazarının yapısı, iletişim şirketlerinin örgütlenmesi, basın ve politik erk arasındaki ilişkileri, medyalar arasındaki bütünleyicilik ve ikame ilişkileri, kamuoyu üzerine etkileri üzerine çalışmaların açınlayıcısıdır. Öte yandan Weber, basının okunmasına beyin üzerinde doğrudan etkiler atfeden ya da kitabın gazete tarafından yıkımını öne süren dönemin gözde kuramlarını iğnelemekten zevk alır. Tabusuz yürütülen (tüm gazete yazıları inceleme konusu olabilir) bir nicel ve nitel incelemenin ilkelerinden söz etmeden önce, farklı ülkelerden okuyucuların beklentilerinin aynı olmadığını ve gazetelerin okuyucuları yönlendiğinden belki daha fazla, bu beklentilerin gazeteleri yönlendirdiğini gözlemler. Sonunda, çağdaş insana medyanın özel katkısı üzerine bir incelemeyi, birçok bakış açısının sürekli karşılaşmasına bağlı dış evrenin algılanma biçiminin "kapsamlı bir değişimini" sezinler.

Yapıtlarında Fransız mikrososyolojisini merceğe alan Gabriel Tarde çok idealist bir toplumsal taklit kuramı savunduğu için, uzun süre Durkheim'ın şanssız düşmanı sayılır. Buna karşılık Elihu Katz'ın (P. Lazarsfeld, T.N. Clark ve R.E. Park'tan sonra) anımsattığı gibi, iletişim kuramlarına katkısı belirleyicidir. "İki aşamalı iletişim akışı"nın bulunmasından önce, etkin okuyucu düşüncesi yararına doğrudan ve otoriter basın etkisi düşüncesini reddeden bir iletişim modeli önerir. Gazeteler içeriklerini zorla aşılamazlar, daha çok lokanta mönüleriyle karşılaştırılabilirler, çeşitli ekonomik, politik, toplumsal bakış açıları sağlayıp konuşma izlencelerini canlandırırlar: "Bir milyon dili harekete geçirmek için tek bir kalem yeter". Kişilerarası alışveriş medyatik iletişimin sonucunda oluşmaz, çünkü basın daha önceden varolan, bireyleri ve toplumsal grupları sürekli bir araya getiren konuşmaları besler. Kendileri de toplumsal görüşler biçiminde gruplanan bireysel görüşlerin kaynağında ko-

nuşma vardır: Yüz yüze iletişimin etkisi, tüm etkilerin en etkilisidir ve egemen düşüncelerin oluşumuyla sonuçlanır. Tarde temelde "toplumsal çevre" etkisinden söz eden Durkheim'a yaklaşır, ama kişilerarası alışverişin dinamiğini daha incelikli bir biçimde betimler. Tarde'a göre basının belirleyici bir etkisi varsa, bu parlamenter özgürlüğün korunması ve ulus-devletler gibi yeni toplulukların ortaya çıkmasında söz konusudur. Dolayısıyla gücü her şeyden önce bakış açılarının çeşitliliğini olası kılarak, birbirleriyle bağıntılandırmaktır. Tarde'a göre "Gazetenin ortaya çıkmasından önce yalnızca hükümdar farklı köylerdeki insanların ne düşündüğünü söyleme olanaklarına sahipti, ulusun mırıldanan birliği de onun kişiliğinde toplanıyordu. Gazete bu kraliyet işlevini kendine mal etti ve yanılgıdan kurtardı. Basın, dağınık köyleri birbirlerine tanıtarak, kendisi bir odak ve ulusal bütünleşme etkeni durumuna geldi" (Katz, 1992, 267).

Marx (uzun süre gazetecilik yapmıştı) ve Engels *Kutsal Aile*'de "sosyalist" devrimci popüler roman konusunda, duygular üzerine yararlı etkisini sorgulayarak çalışırlar (Eugene Sue'nun *Paris'in Gizemleri*). Romancı, halk çevrelerinin zor yaşam koşullarını duyururken, bir sol bilincinin ortaya çıkmasına katkıda bulunur mu? Düşüncelerin (üstyapının), ekonomik ilişkilerce (altyapı) belirlenen toplumsal ilişkileri değiştirmesinin olanaksızlığına inanan Marx ve Engels, popüler romanı, örtük bir gerici edebiyatla bir tutarlar: Sue'nun okuyucuları gerçekte kurulu düzenin ideolojisini maskelemekten başka bir şey yapmayan güzel yalan düşüncelerle aldatılmışlardır. Bu, okuyucularla tüketilen iletiler arasındaki ilişkiyi inceleme ve örneğin Umberto Eco'nun belirttiği gibi (*Superman'dan İnsanüstüne*, 1948), popüler romanın 1848 olayları üzerindeki etkisini gözlemleme olanağını yitirmek anlamına gelir. Bu reddin önemli bir sonucu, Marksizmin, sistemli biçimde egemen güçlerin çıkarına hizmet etmekle suçladığı medyanın, kesin bir sonuca götürebilecek incelemesine uzun süre katkıda bulunamayışıdır.

Alman sosyolog Ferdinand Tönnies de zengin, ama oldukça anlaşılmaz metinlerde, basının devletlerin açılımına ve şid-

detin olmadığı, bilginler ve düşünürlerce yönetilen bir evrensel cumhuriyetin kuruluşuna götüreceğinden söz eder. Topluluğun nostaljik teknikçi akımlarını ütopik bakış açılarıyla, betimlediği harekete karşı bir sosyolojik uzaklığı koruyarak tasarlar: "Şiddetin anısı", bir başka deyişle grup kimliklerinin gücü her zaman büyük olacaktır.

Modernliğe karşı kötümserlik ve ara yol yokluğu

Öncülerin sezgileri ve çabalarının hemen nöbeti devralınmaz, araştırma geleneğinde de berraklaşmaz. Bunun için birçok neden ileri sürülebilir. Kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri'yle karşılaştırılınca, Avrupa'da büyük elektronik medyaların hem teknik hem ekonomik göreceli az gelişmişliği (radyonun kamu tekelinde olması) araştırmanın gelişmesine engel oluşturur. Öte yandan Paul Lazarsfeld'in (1970) oldukça abartılı "iki dünya savaşı Batı Avrupa'da sosyal bilimlerin ilerlemesini yavaşlattı. Avrupa'da 1920 ve 1950 yılları arasında klasik geleneğe bağlı hiçbir yapıt yayımlanmadı" saptaması, Avrupa ülkelerince savaşa ödenen insan bedelini, özellikle bilimsel bedeli anımsatır: Bu dönem boyunca medya üzerine özel bir araştırmaya başlamak da sosyal bilimlerde genel dallar oluşturmak ya da yeniden oluşturmak da söz konusu olmamıştır!

Bu baskılamanın daha tarihin yazmadığı en büyük nedeni de ilk sosyologların yapıtlarında ve bir düşünsel bağlamda bulunabilir. Sinema ne de olsa Avrupa'da (özellikle Fransa'da) Belle Epoque'da gelişen bir endüstriydi, edebiyat da eksik değildi. Weber'in *Dizi Romanların Etiği ve Kapitalizmin Ruhu*'nu (çok ustalıklı bir *Müzik Sosyolojisi*[2] yazmış olmasına karşın), Durkheim'm *Medyatik Yaşamın İlksel Biçimleri*'ni, Marx'ın *Gazeteciliğin Bir Politik Ekonomisi İçin*'i yazmamış olduğunu saptamak gerekir. Bu alana bir yatırımın getirebileceği bilimsel ve toplumsal saygınlığın zayıflığı, basının ticari evreninin küçümsen-

2 Bu müzik sosyolojisinin olası kullanımı konusunda, bu yapıta Emmanuel Pedler'in yazdığı sunuş okunabilir (*in Weber*, 1998).

mesi, halk sınıfı ve orta sınıfın pratiklerine çok uzak ve korumacı bir bakış, ayrıca tarihe belirli bir uzaklıkta durmamaktan kaynaklanan gerçek bir inceleme güçlüğü buna engel olmuştur. Uzun süre baskın çıkan, 20. yüzyıl boyunca Marksizm tarafından üstlenilip yeniden ele alman düşünce ilksel, "derin" ilişkilerin, endüstriyel çalışma, bürokrasi ve ailesel yapıların ilişkilerinin en kesin, en "ciddi" ilişkiler olduğu ve kültür alanının her şeyden önce yalnızca dinsel duygulara seslenen söz sanatı çalışmasına değer görülebileceğidir, bu düşünce de öncelikle endüstriyel çalışma, bürokrasi ve ailesel yapıların ilişkileri alanında toplumsal bilim dalları geliştirmeye yöneltmiştir.

Modernliğin özel biçimlerine uzak durma, kısaca ve özellikle endüstrileşme ve demokratikleşmenin eşzamanlı gerçekleşen şokuyla ve bunun yapıbozumcu niteliğinin vurgulanmasının esinlediği derin bir kötümserlikle açıklanır. Kişiliksiz, insanlıktan uzak bir tekniğin yükselişi gibi algılanan, aynı zamanda bireyin kendi içine kapanmasından kaynaklanan karanlık duyguların yayılması karşısında, bir tözün, bir gerçekliğin yitirilişiyle ilgilenen ilk sosyolojik düşüncelerde, hatta devrimci olarak nitelenenlerde bile, oldukça tutucu ve gerici nitelikler saptanabilir. Durkheimci *düzensizlik*, Weberci *büyünün bozulması*, Marksist *yabancılaşma*, yeni zamanlar üzerine varsayılan olumsuzlukları yeterince anlatır. Medya sorunu üzerine, Avrupalı öncülerin çoğu dilsiz değil miyoptu. Yakını iyi görüyorlardı –medyanın zararlı etkileri üzerine bilimsel olmayan metinlere belirli bir uzaklıkta duruyorlardı ya da uygulamalı çalışma programları öneriyorlardı–, ancak iletişimin modernlikteki yerini iyi ayırdedemiyorlardı, toplumsal önemini hafife alıyorlardı. Kimi yazarlarca zaman zaman modernlik karşında kötümserlik, kalıtçılarının yüzyılın yaramaz çocuğunu, toplumsal düzensizliğin ya da anlamsızlığın ilk akla gelen suçlusu medyayı ele aldıklarında çoğu kez tek akılda tuttukları ders oldu. Medya iletişimi araştırması, daha sınırları çizilmeden, çok erken sosyolojik, tarihsel ve antropolojik akımlardan koparıldı, çalışma, din, aile ilişkileri gibi daha saygın alanlarsa toplumsal bilimlere dayanan ilk çalışmalardan beslendi. Bu durum, söz konusu

alanda bir araştırmanın gelişmesini engellemediyse de araştırma uzun süre medyanın işlevsel yönlerinin ötesinde bir kültürü ya da demokratik desteği temsil edebileceği düşüncesinden kopuk kaldı.

Araştırmacıların duraksaması ve düşünsel akımların kapalılığı saltık değildir. Fransa'da genç Stoetzel 1930'lardan başlayarak reklam üzerine çalışır, Raymond Aron 1936'da, Walter Benjamin'in teknik yeniden üretim çağında sanat yapıtı üzerine ünlü metnini okur, Alman yazarların izleklerini Fransa'ya taşır, Durkheimcı okul Chicago Okulu'yla alışverişlerde bulunur... Her şeye karşın,1920-1940 yıllarının Fransız sosyolojisinde gündelik yaşamın belirli bir uzaklıktan çok etnografik gözlemiyle tamamlanan akılcılık egemendir. Maurice Halbwachs'ın Amerikan ampirizmine karşı sakımmını ve uzaklığını anlamak için Chicago'ya ziyaretinin şaşırtıcı anlatısını okumak gerekir (Marcel 1999, genç ve coşkulu John Dewey'nin aynı kente ziyaretiyle karşılaştırmak gerekir, Joseph, 2002). Almanya'da sosyoloji, modernliğin yaşam koşullarına daha dikkatlidir, ancak Simmel (gazetecilik yapmıştır) basını sanatla ve kentle sınırlı kültür üzerine çalışmalarının popüler üretimleriyle birleştirmez. Marksist akım Frankfurt Okulu'yla birlikte medya alanında güç ve özgünlükle yeniden ortaya çıkar, aynı zamanda tekniğin karanlık bir görüşüyle birleşen egemenliğin saf ve yalın eleştirisi biçimindedir. Büyük medyanın etkisi üniversitenin dışındaki alanlarda, örneğin sinema için yazın dergilerinde ve sinematografik eleştiri yayınlarında da tartışılır (bkz. Charney ve Schwartz, 1995).

Amerikan pragmatizmi

Amerika Birleşik Devletleri'nde de bilimsel görünüm bir süre için eleştirel dalgayla kaplandıysa da kitle medyası sorunu üzerinde başlangıçtan beri farklı ve yapıcıdır. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'dan daha yumuşak bir biçimde saltıkçılıktan kopuşa ve genellikle daha az çatışmalı bir dinden bağımsızlaşma sürecine tanık olur. Aydınlanmacıların laik mirası olan bi-

lime ve yeniliğe inanç yıkılmadan, demokrasi ciddi bir tartışma konusu biçiminde sorgulanmadan, endüstrileşme şoku, toplulukçu özlemlerin ve anti-kapitalist düşmanlıkların ortaya çıkmasına yardımcı olur. İlerlemecilik, örneğin bir Jules Verne'nin bilim-kurgu eserinden ya da bir Eugène Sue'nun dizi romanından esinlenen, toplumsal açıdan Saint-Simonculukla bağdaşabilen girişimci felsefe, Avrupa aydın çevrelerinde yavaş yavaş ortadan kaybolsa da Atlantik'in öte tarafında başka biçimlerde, bilim-kurgu romanında, mimari ve politik düşüncede tartışılmayı sürdürür. Egemen felsefe akımı pragmatizm, bir Marx'ın devrimci hareketinden, bir Weber'in gerçekçiliğinden ya da bir Durkheim'ın cumhuriyetçiliğinden çok farklı, çok özel bir modernliğe uyarlanmasını dile getiren bir ilericiliğin taşıyıcısı olmak ister. Kurucuları William James, Charles S. Peirce, George H. Mead, John Dewey, onu "sonsuz gerçeklere" bağlı ve kutsal düzen tarafından güvence altına alınmış saltık bir bilginin reddinde temellendirirler – Atlantik'in iki tarafındaki sosyolojik yöntemle uyumlu biçimde. Pragmatizmin tüm özgünlüğü ikinci önvarsayımındadır: İnsanlar kendilerini yaşatan gerçek anlamın üreticisidirler, bu da daha önceden varolan yaşam koşullarına uyum göstermeyi ve bunlara katlanmayı gerektirir, ancak değişim, deneyim ya da "eylem olasılığı" konusunda yeteneklidirler (Dewey). Düşünsellik tanım gereği kendi kendine dışsallığı içeren iletişimsel bir süreç olduğundan, birey kendisini kendisi olarak tanımadan önce nesne olarak tanımak için ortak bir aracı, dili kullanan toplumsallaşmış bir hayvandır (Mead). Eylem içinde ve eylemin getirdiği yeniliğe yapılan vurgu, hiçbir şeyin, ne bilim ve etik arasındaki çelişkinin, ne olgusallık ve bilgi arasındaki, ne de eleştiri ve ilerleme arasındaki çelişkinin temelde aşılamaz olmadığını düşünen Amerikalı düşünürleri farklılaştırır.

Şimdiki zamanın toplumsal yapıbozumlarına karşın modernliğe ve geleceğe açılım, insan yaşamının ancak deneyimlerin alışverişi, işbirliğinin gelişmiyle anlam kazandığı saptaması –maddiyat her şeyden önce bir insan üretimi olduğu ve toplumsal eylemleri belirlemediğinden– bu yazarları, kitle iletişi-

Charles Sanders Peirce ve İletişim Sorunu

Peirce'in yazılmasından yüzyıl sonra çok sık anılan çalışmaları, bir üniversitede kadroya girmeyen yazarının sıradışılığı nedeniyle, az rastlanır derecedeki soyutlamaları ve düşünsellikleri, aynı zamanda da çok özel sınıflandırılmaların kullanımı nedeniyle uzun süre görmezden gelinir. Tüm pragmatistlerin arasında, her bilginin yargılamaya dayanan, kopuk kopuk, sonsuz bir sav zinciri gibi önermeler arasındaki bir ilişki sürecine bağımlı olduğunu öne süren Peirce'in pragmatizmi, nesnelci yanılsamayı en etkili biçimde çürütendir. Bilim soyut bir etkinlik değil, bir yaşam sürecidir, insan konularına, birbiriyle uyum sağlamaya çalışan araştırmacı topluluğuna –savlar kendiliklerinden varlıkbilimsel, tartışmasız olgulara dönüşmezler ("antikartezyen" diye adlandırılan tutum)– dayanır. Eşgüdüm eylemi ve öznelerarası bir paylaşım olarak iletişim, bilginin ve ilerlemenin mayasıdır. Bununla birlikte Peirce, gerçeğin varlığını yadsıyan bir adcılığa düşmez. "Gerçek" vardır, her zaman gerçeğin temsilleri biçiminde olsa ve olayın üç türüne bölünse bile: "Birincillik olduğu gibi olma biçimidir", "ikincillik bir ikinciye göre olduğu gibi olma biçimidir", "üçüncüllük bir ikinciyi ve bir üçüncüyü karşılıklı bağıntı içine sokarak olduğu gibi olma biçimidir". Gerçeğin temsili de üç düzeyde eklemlenir: Bizi etkileyenlerin niteliklerin düzeyi (göstergeler), bize direnen gerçek olguların düzeyi (maddi ve maddi olmayan *nesneler*), hem saptadığımız hem de oluşturduğumuz (*yorumlayıcı* olarak) evren yasalarının düzeyi. Peirce temsil mantığına sınır tanımaz: Evrende her şey göstergedir (ya da *representamen*), ancak gösterge biçiminde temsilin kendisi de yalnızca bir temsil biçimidir, göstergeler toplumsal eylemin yalnızca bir bölümüdür ve yorumlayan birey, onu öteki göstergelere bağlayan bir gösterge olan yorumlamacıya indirgenemez. Bir gösterge bir şey, bir nesne yerine geçer, ancak bu nesnenin anlamı

mine topluluğun örgütlenmesi süreci olarak olumlu bakmaya yöneltir. Bu yeniliğe yönelim, bir bakıma geçmişe hayranlık duymayı gizler: Küçük toplulukların yok olmasına üzülmek, bireylerde hemen hemen yaratılıştan geleni sevmek ve toplumsallaşma yetilerine duyulan güven, toplumsal bilinci giderek yaymadan ve engin bir demokrasi kurmadan önce yerelle başlayacak büyük bir topluluk oluşturma düşü. Pragmatistlerin aynı zamanda 20. yüzyılda yayılmaya başlayan iletişimsel ütopyayı ilk benimseyenler oldukları kuşku götürmez. Mead "eğer insanlar arasındaki iletişim kusursuz olsaydı, demokrasi de ku-

değildir. Peirce *semiyolojisi* ya da göstergelerin bilimini kurarak dilin kendine özgü mantığında bilginin üretiminin koşullarını da aramaya karar verir. *İkon (görüntüsel gösterge)* ("doğal"dır, çünkü kopyalayarak betimlenen nesnelere benzer), *belirti* ya da *belirtisel gösterge* ("doğal"dır, ancak yalnızca göndermede bulunur, kopyalamaz) ve *simge* (sözlü ya da yazılı dilin sözcükleri gibi "uzlaşımsal") olarak üç gösterge türü ayırdeder.

Semiyolojinin katkısını açıklamak, temellerini açıklamak kadar karmaşıktır. *Semiosis* kavramına sınır konulmaması bu düşünceyi belirsizleştirir, dolayısıyla uygulanmasını zorlaştırma yanlışını getirir – oysa bir pragmatizm olarak, amprizme bir çağrı olarak tasarlanmıştır. Ancak onu yönlendiren düşüncenin, üstün bilim olmak isteyen bir dil kuramınca sahiplenilmesini engelleme üstünlüğü vardır. Göstergenin üçlü tasarımı, dilbilimci Saussure'ün savunduğu dilin farklı yönlerini vurgulama olanağı sağlamıştır, ancak anlamın işleyişinin, insan düşüncesinin hatta evrenin modeli durumuna getirilen göstergenin ikili (gösteren/gösterilen) tasarımına karşıttır. Yorumlayıcı kavramıysa gerçeğin dile hapsolması varsayımını yasaklar ve ortak göstergeleri belirleyerek iletişim çalışmasını daha geniş, daha kapsayıcı bir ufka, uzlaşmaz ya da paylaşılan yorumların evreni olarak toplumsal alanın ufkuna açar. Ne var ki yalnızca göstergelerin evrenini betimlemeyi amaçladığını alçakgönüllükle duyuran semiyoloji, büyük bir hırsı da barındırır. Yaratıcısı tarafından, gözlemleyerek açıklama-tümevarım-tümdengelim (sırasıyla birincillik, ikincillik, üçüncüllüğe karşılık gelir) olguları arasında ayrım yoluyla bilişsel etkinliği, mantığı çevrelemekle görevlendirilir. Habermas'ın eleştirdiği gibi (1968), Peirce'in iletişim konusununu aşan bu genel mantık arayışındaki epistemolojik düşüncesinin, ortaya konulan sorunların tümünü açıklayamayan dil felsefesinden yola çıkması çelişkilidir.

sursuz olurdu," der. Pragmatizme yakın Chicago Okulu'nun üyesi, "ilksel topluluk" kavramının yaratıcısı ve demiryolu taşımacılığı konusunda bir tezin yazarı, sosyolog Charles Horton Cooley, iletişimi dili ve kişilerarası etkileşimleri de içine alarak tanımlayan ve savlarını ampirik yöntemlerle destekleyen ilk araştırmacılardandır. İletişim araçlarının teknik devriminde –tren, hızlı yollar, posta, telgraf, okul, gazeteler– gerçek bir ikincil topluluk kurma olanağını görür. Bununla birlikte ampirizm bu iki aşırılığa indirgenemez, çünkü alışverişin materyel araçlarının yayılması yoluyla bilgisizlik ve kayıtsızlık adları-

m taşıyan çağdaş hastalıklara somut bir çare olarak kişiler arasındaki ilişkilerin çoğalmasıyla ilgilenir daha çok. Dewey, iletişimin yerel toplulukları sürdürmekten daha fazlasını yaptığını gözlemleyince Cooley'nin tezini derinleştirir. Gerçekte iletişim, örgütlenmemiş ve sapkın bir kitle yaratmaz, düşünsellik, inceleme ve öz-temsil araçları beklentisindeki, bireye bağımsızlık olgusunu takdir ettirip anlamasını sağlayan ve kurumlara gerçek bir tartışmayla sağlanan meşruluğu kazandıran özgün bir "kamu" alanını açar. Yeni demokrasi üç öğeli bir ilişkidir: İlksel topluluklar, kamu ve kurumlar (ya da büyük topluluklar). Stereotiplerce yanıltılan koyun gibi topluluklardan sakınan ve bilgiyi ellerinde tutan uzmanlarca yönlendirilen bir demokrasiye güvenen Lippmann'm tezlerine karşı Dewey, bireylerin inceleme ve tepki yetilerinin olduğunu ateşli bir biçimde savunur. *Le public et ses problèmes,* 1927 (Kamu ve Sorunları) adlı yapıtında ortaya konan düşünce, kamu alanı kavramı üzerine tartışmanın kimi öğelerinin tohumunu içerir. Avrupa'da kitle kavramı bir tehdit gibi algılanırken, Amerika Birleşik Devletleri'nde çoğulculuk kavramına, bir başka deyişle demokrasinin gerçek işleyiş sorununa gönderme yapar.

Pragmatizmin bilimselci kökenleri ve iyimserliği sıkça eleştirilir. Hanno Hardt, "Amerika Birleşik Devletleri'nde iletişim kuramları tarihi"nde (1992), bu düşünce akımının, ülkenin refah dönemlerinde egemen düşünceye benzer bir toplumsal darwinciliği[3] yansıttığını ve toplumsal eşitsizliklere bağlı sorunlara zayıf bir ilgi gösterdiğini anımsatır. Politik liberalizmin düşünürleri, toplumsal düzen üzerinde kuramsal tartışmalar zararına olguların üstünlüğünü savunan düşünürler, sosyalizmin yayıldığını hiçbir zaman görmemiş bir ülkede eleştirel düşüncelerin marjinalleşmesine katkıda bulunurlar. Kamu tartışmasındaki ağırlıkları, 1930'lu yıllarda yerleşen toplumsal istikrar düşüncesinin ve toplumun daha tüketimci bir incelemesiyle ilgilenen işlevselciliğin yolunu açar. Ancak bu eleştiriler, pragmatist yöntemi belirleyen şeylerden birinin saflığın eksikliği olması nedeniyle hafifler. Marx, Cooley ve Dewey'nin okuyucu-

3 Bu konu için bkz. Hofstadter, 1944.

ları, haberin ekonomik tekelleşmesini güçlü bir etik ve politik gereksinimle eleştirirler. Peirce, toplulukçu temelleri yıkabilecek baskısız bir bireyciliğe karşı çıkar. Dolayısıyla pragmatizm, tarihin Alman felsefesine öncelenmiş bir yanıtı gibi, sonra da Almanya'da yetişmiş Amerikalı araştırmacılarca ve sürgündeki Alman düşünürlerce bu felsefenin Amerika Birleşik Devletleri'ne girişi için bu ülkenin koşullarına uyarlanması biçiminde ortaya çıkar.[4] Eleştirel bakışla demokratik değerlerin savunulması arasındaki çatışmayı aşmaya çağırır. Dewey için, kitle medyası kusursuz değildir ama gereklidir. Tocqueville gibi, demokrasinin artışını demokrasinin kusurlarına yanıt olarak düşünmek gerekir. Sanatsal bakış açısı tarafından oldukça horlanan iletişim araçları, gündelik varlığı ve kültürü zengileştirme araçları sayılmalıdır: Çağdaş pragmatizm Dewey'nin *Art as Experience*'ına (özellikle Richard Shusterman, 1910) ve James Carey'le ilerlemeci, eleştirel ve anlatımsal bir tutumu deneyen Amerikan sosyoloji geleneğine başvurur.

Chicago Okulu

Pragmatizm 20. yüzyılda yeniden keşfedilmeden önce, üniversite evreninden yavaşça silinir, ancak özellikle son derece hassas iletişim sorunu üzerine, yalnızca toplumların tüketimci kuramsallaştırmasıyla yetinmeyen, aynı zamanda bireylerin bilişsel yetilerinin açığa çıkarılmasını ve genelleşmiş iletişimle karşı karşıya kalan bir demokratik kuram için önemli bir katkı sağlayan işlevselciliğin gelişmesini dolaylı biçimde destekleyerek, hoş karşılanan bir ampirizm rüzgârı estirir. Robert E. Park'ın önderliğinde, basının etnografik bir incelemesinin temellerini atan Chicago Okulu'nun kent sosyolojisi üzerinde etkisi de belirleyicidir. Weber'le aynı yılda doğan, Dewey'nin, James'in, sonra da Berlin'de üç yıl kalarak Simmel'in öğrencisi olan Park, gazeteci olarak çalıştıktan sonra, 49 yaşında üniversiteye girer. Yapıtı, düşünce ustalarının kaygılarını yansıtır: Kavramsallaş-

4 Buna karşıt olarak, Raymon Aron'un bu felsefeyi Fransa'ya sokma çabası (1938), iletişimin dikkate alınmasıyla sonuçlanmaz.

tırmadan çok, alan araştırmasına eğilim, demokrasinin temeli olarak iletişimin savunulması. Park'ın biyolojiciliği, kentin bitkisel yaşamın gelişimine kimi açılardan benzeyen, ancak değişken, çoğunlukla göç eden, rekabet, uyum sağlama, benzeme durumundaki insan topluluklarını içeren bir coğrafi örgütlenme sorunu gibi görülmesi gerektiği düşüncesiyle ya da biçimlerin zincirlenmesinin kaçınılamaz olduğu basının *doğal tarihini* yeniden çizme dileğiyle kendini gösterir. Ampirizm, bir mesleksel seçim sorunu olduğu kadar, bir beğeni sorunudur da. O dönemde akademik ortamlarda egzotik sayılan bir evrenin değerli uzmanı Park, –gazetelerde iş bölümünün incelenmesi, *gatekeepers* araştırmasının yolunu açan gazetecinin bakışının çözümlenmesi (neyi olay olarak seçiyorlar?)– daha eski meslektaşlarının bakış açılarından vazgeçmeyen, ancak davranışlarının gözlemlenmesi açısından zengin, gerçek bir basın sosyolojisinin öncüsüdür. Ayrıca Park, Thomas ve Znaniecki'nin Polonyalı göçmenler üzerine büyük anketini kullanarak, insanların bilgiyle ne yaptıklarını anlamak amacıyla okuyucuların gerçek eğitimine de eğilir. Göçmenler tam olarak anlamasalar bile, onları kabul eden topluma açılmak amacıyla İngilizce yayınları okurlar. Kitle iletişimi, Dewey'nin övdüğü bütünleşme işlevini yerine getirir. Simmel'e gönderme ve biyolojik metafor birlikte karşıtların uzlaşması, yayım ve yabancı bir ülkenin kültürünü özümsemenin varsayımsal erdemlerine karşı Dewey'nin belirli bir uzaklıkta durmasını sağlar. Birlikte yaşamanın, insanlar arasındaki etkileşimin bir ortak deneyim ürettiği düşünülse bile, iletişim çatışmalı bir alandır, bu da bir aksaklık değildir, toplumun özünü ortaya koyar – göçmenler kendi dillerinde bir basını okumayı severler. Medya tarafından birleştirilen bir topluluğa iyimser bakış, kimi zaman basının savunduğu kişisel çıkarların eleştirisinin, okuyucuların zekâsı ve Dewey'nin dilediği özgün bir kamuoyu üretme yetisi konusunda Lippman ve Lasswell'den esinlenen bir kuşkuculuğun öne geçmesine izin verir. Park'la birlikte, iletişim izleklerini ilk benimseyen Amerikan sosyolojisi, etnografik keşifle politik kuralcılık arasında, – politik kuralcılığa daha çok eğilerek, böylece de Birinci Dünya

Savaşı koşullarına sıkı sıkıya bağlı kaygı verici izleklerin yükselişini göstererek– gidip gelir.

KAYNAKÇA

Aron, Raymond, *Les Étapes de la pensée sociologique* (1967), Gallimard, 1989, Paris.

— *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique* (1938), Gallimard, 1986, Paris.

Berger, Peter ve Luckmann, Thomas, *La Construction sociale de la réalité* (1966), Méridiens Klincksieck, 1986, Paris.

Blondiaux, Loïc ve Reynié, Dominique (der.), "L'opinion publique. Perspectives anglo-saxonnes", *Hermès*, 31, 2001, Paris.

Carey, James, *Communication as Culture. Essays on Media and Society (1989)*, Londra, Routledge, 1992.

Charney, Leon ve Schwartz, Vanessa R. (der.), *Cinema and the Invention of Modern Life*, Berkeley ve Los Angeles, University of California Press, 1995.

Cooley, Charles H., *Social Organization. A Study of the Larger Mind* (1909), New York, Schocken Books, 1962 (bir bölümünün çevirisi için: *Hermès*, 31, 2001).

Dewey, John, *The Latest Works*, 1925-1953, vol. 10: 1934, *Art as Experience*, Carbondale, Southern Illinois University Press, 1987.

— *Le Public et ses problèmes* (1927), Pau-Farrago Üniversitesi 2003.

Durkheim, Émile, *Les Formes élémentaires de la vie religieuse* (1912), PUF, 1985, Paris.

— *Le Suicide* (1897), PUF, 1983, Paris.

Durkheim, Émile ve Mauss, Marcel, "De quelques formes primitives de classification" (1903), Mauss, M., *Essais de sociologie*, Seuil, 1969, Paris.

Eco, Umberto, *De Superman au surhomme* (1978), Grasset, 1993, Paris.

Habermas, Jürgen, *Théorie de l'agir communicationnel*, 2 cilt. (1981), Fayard, 1987, Paris.

— *Connaissance et intérêt* (1968), Gallimard, 1976, Paris.

Hardt, Hanno, *Critical Communication Studies. Communication, History and Theory in America*, Londra, Routledge, 1992.

Hofstadter, Richard, *Social Darwinism in American Thought* (1944), Boston, Beacon Press, 1992.

Joseph, Isaac, "Pluralisme et contiguïtés", Cefaï, Daniel ve Joseph, Isaac (der.), *L'Héritage du pragmatisme. Conflits d'urbanité et épreuves de civisme*, Aube Yayınları, 2002, Paris.

Katz, Elihu, "L'héritage de Gabriel Tarde. Un paradigme pour la recherche sur l'opinion et la communication", *Hermès*, 11-12, 1992, Paris.

Lazarsfeld, Paul, *Qu'est-ce que la sociologie?* Gallimard, 1970, Paris.

Lippmann, Walter, *The Phantom Public*, New York, Harcourt-Brace, 1925 (bir bölümünün çevirisi için: *Hermès*, 31, 2001).

— *Public Opinion*, New York, Harcourt-Brace, 1922.

Marcel, Jean-Christophe, "Maurice Halbwachs à Chicago ou les ambiguités d'un rationalisme durkheimien", *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, 1, 1999, Paris.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich, *La Sainte Famille* (1845), Gallimard, "La Pléiade", 1982, Paris.

— *L'Idéologie allemande* (1846), Sociales Yayınları, 1976, paris.

Marx, Karl, *Contribution à la critique de l'économie politique* (1859), SocialesYayınları, 1972, Paris.

Mead, Georges, *L'Esprit, le soi et la société*, PUF, 1963 (1934, ölümünden sonra yayınlanan metinler).

Park, Robert E., *The Immigrant Press and its Control*, New York, Harper, 1922.

Peirce, Charles S., *Textes anticartésiens*, Aubier-Montaigne, 1984, *Writings of Charles S. Peirce*'in bir bölümünün çevirisi: Bloomington, Indiana University Press, 1982-1983.

— *Écrits sur le signe*, Seuil, 1978, *Collected Papers*'ın bir bölümünün çevirisi: Cambridge, Harvard University Press, 1931-1958.

Shusterman, Richard, *L'Art à l'état vif. La pensée pragmatiste et l'esthétique populaire*, Minuit, 1991, Paris.

Simmel, Georg, *La Tragédie de la culture* (1895-1914), Rivages, 1988, Paris.

Tarde, Gabriel, *L'Opinion et la foule* (1901), PUF, 1989, Paris.

Thomas, William I. ve Znaniecki, Florian, *Le Paysan polonais en Europe et en Amérique* (1918-1920), Nathan, 1998, Paris.

Tocqueville, Alexis de, *De la démocratie en Amérique* (1835-1840), 2 cilt, Flammarion, 1981, Paris.

Tönnies, Ferdinand, *Communauté et société. Catégories fondamentales de la sociologie pure* (1887), Retz, 1977, Paris.

Weber, Max, "Le premier des sujets... allocution prononcée en 1910 à Francfort-sur-le-Main à l'occasion des premières assises de la sociologie allemande" (1910), *Réseaux*, 51, 101-108, 1992, Paris.

— *Sociologie de la musique. Les fondements rationnels et sociaux de la musique* (1921), Métailié, 1998.

— *Économie et société* (1922), 2 cilt, Plon, 1995, Paris.

— *Le Savant et le politique* (1919), Plon, 1986, Paris.

BİRİNCİ KISIM

İletişimi Kültürleştirmek... Etkiler Sorunu... Ya da Nasıl Bundan Kurtulunur?

Bu kısımda genelde kronolojik bir sıra izleyerek iletişimin ilk kuramsallaştırmaları tanıtılmaktadır. Temeli toplum bilimlerinde olan bir paradigmanın ortaya çıkışı, ilgi alanlarının önce doğalcı olması, dönemsel biçimde kötümser ve iyimser evreleri izlemesi (medyaların hastalıklı etkilerine bağlı sıkıntılar, davranışbilim kuramı, eyleme ve insana inanan sibernetik, büyülenmiş teknolojik determinizm) değişken görünecektir. Toplumbilimsel yaklaşımları yapılandırmayı sağlayan iki modelleştirme, Eleştirel Kuram ve Lazarsfeldci toplumsal psikoloji de ancak bir ölçüde kurtuldukları bu bütünün içinde yıkanır. Çünkü ikincisi etki ve sonuç kavramını yüceltir, ilkiyse medyayla ilişkinin ve genelde nedenselliğin çok yoksul bir anlayışıyla tekniğin umutsuz, materyal bir eleştirisine odaklanır. Ancak anlam ve toplumsal olgular üzerine yoğunlaşan paradigmaları geliştirme güçlüğü, kuramsal ilerlemenin tamamlanmadığı anlamına da gelmez. Tersine etki takıntısı ve götürdüğü çıkmaz bir rahatlama oluşturur, öte yandan toplum bilimlerince gerçekleştirilen değişimlerin yankısı 1970'li yıllara ulaşıp kuramsal kavramların ve yönelimlerin dönüşümünü gerçekleştirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN ETKİ KURAMLARI TUZAĞI

Ahlaksal Panikler ve Davranışbilim

Medya karşısında giderek silikleşen ve olumsuzlaşan sosyolojik bakış, Avrupa'da ve bir ölçüde Amerika Birleşik Devletleri'nde düşüncelerin çoğunluğunun izlediği yolu betimler. 1776'nın Amerikan ve 1789'un Fransız devrimci düşüncelerinin yayılması, yaklaşık bir yüzyıl boyunca basılı medyayla iyimser bir ilişkinin kurulmasını olası kılar. Çoğulcu bir haber organı ve aydınlanmış düşüncenin kaynağı gibi görülen basına güvenin demokratik ülküyle, aynı zamanda da 19. yüzyıl boyunca kendini gösteren ekonomik, teknik ve bilimsel ilerleme ideolojisiyle ilişkisi ortaya konur. Fransa'da 1881 yasasıyla onaylanan düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü, postayı, elektrik perisini ve telgrafı gerçek bir evrensel uygarlık yaratılmasının araçları gibi gören ütopyalarla birlikte varolur. Safdillikten yoksun olmayan bu güven, 19. yüzyılın sonuna doğru endüstri büyük ve kaygı verici toplumsal değişimin eşanlamlısı durumuna geldiğinde, oy hakkı yayıldığında ve gazeteciler seçkinlerin dışındakilere de seslenmeye başladığında giderek kendi ağırlığı altında ezilir. Demokrasi açısından medyanın gelişimi, onu bir tehdit, bir manipülasyon ve tiksinti nesnesi gibi, kısacası halkın temsile ve simgesele kötü denetlenmiş erişimi olarak görenler için korkutucu bir boyuta ulaşır. Atlantiğin

iki yakasında Gustave Le Bon'un (1895) *Kalabalıkların Psikolojisi*'nden Walter Lippmann'ın (1922) *Public Opinion*'una ve Ortega y Gasset'nin (1930) *Kitlelerin Başkaldırısı*'na dek çarpıcı yapıtların yayımlanmasıyla ortaya konulan toplumsal olgulara bakış açıları, mantıksızlığıyla ve histerisiyle beliren tehlikeli bir toplu düşünce betisini, kitleyi ya da kalabalığı eleştirir. Yapıtların başarıları, medya üzerine bu egemen söylemin çok uzun zamandan beri etki kavramına odaklanmış olduğunu gösterir. Bireylerin görüşlerini kendilerine karşın biçimlendirip yönlendirdiği söylenen medya, hipnozcu işlevi görür ya da aktardığı stereotiplerle bireyleri aldatır. Bu varsayım, anlatımını uyartı (davranışçılık) üzerine temellenen bir psikolojide bulur, medyanın kimi davranış biçimlerini üretmek için akıllara aşılama yöntemini kullandığı öne sürülür.

Medyanın etkilerinden korku ve bunun kaynakları

Medyanın etkilerinin kınanması çağdaş toplumlara özgü değildir. Daha Antik Çağ'da, Platon *Devlet*'te öyküleri gençleri yanıltabileceği için ozanları siteden kovmaya kararlı bir Socrates'ten bahseder. Bu kınama zaman içinde farklı biçimler kazanır, medya toplumsal açıdan çok görünür duruma geldiğindeyse her medya için doruk noktasına varır. 19. yüzyılda alçak burjuvalarca eziyet edilen kahramanın öcünü sahneye koyan dizi romanlar, işçilere kötü fikirler vererek sosyalizmin yatağını yapmakla suçlanmıştı. İki savaş arasında radyonun, dizilerini dinleyen kadınları aptallaştırdığı ileri sürülüyordu. Ayrıca Almanya'da nazilerin iktidarı almasından sonra radyo çok büyük bir etki kazanmıştı –Hitler radyodan çok yararlanmıştı– ve 1938'de, dünyanın uzaylılarca işgalinini anlatan Dünyalar Savaşı'nın bir uyarlamasının Orson Welles tarafından aktarımıyla daha dakikası dakikasına bir panik oluşmuştu.[1] Genç-

1 Lazarsfelci sosyolojinin doğrultusunda Howard Cantril (1940) tarafından yürütülen bir araştırma çok geçmeden, paniğin genelleşmediğini ve işsizliğin güvensizliğinde yaşayan insanları etkilediğini gösterir. Ulaştığı sonuç –işlevselci

lere yönelik medyanın, rock müziğinin ve çizgi romanın gelişimi, 1950'li yıllarda genç suçluların artışıyla bağlantılandırıldı (böylece çizgi roman yayıncıları Avrupa'nın çok baskıcı sansür sistemleri uygulamaya koyduğu sırada, McCarthycilik döneminde Amerikan senatosunun televizyon seansları boyunca hesap vermek zorunda kaldılar). Televizyon, daha sonra sinema, 1960'lı yıllardan başlayarak zararlı olduğu öne sürülen, toplumsal ve bireysel şiddeti taşıdığı varsayılan medya hiyerarşisinin doruğunda yer alır. Günümüzde video oyunları ve internet de sağlık, okuma-yazma bilmeme ve gençlerin şiddetini üzerine kaygıların merkezindedir.

Medyanın varsayılan güçlerinin toptan eleştirisi hep yerleşik düzen üzerinde bir tehdit dolaştığında, güç kaybına bağlı kaygıdan doğar. Sorumluluğunun üstlenilmesi ve korunması gereken sorumsuz, kurban grupların saptanmasından geçer. Belle Epoque toplumunun, halk basını karşısında her şeyden önce adaletsiz bir ekonomik ve toplumsal örgütlenmeye başkaldıran sendikacılığa ve farklı devrimci hareketlere yönelik kaygılarını saptamak güç değildir. 1920-1930 yıllarının radyo dizileri, işgücü pazarına kadın nüfusunun bir bölümünün girişi ve medyanın özerk bir tüketiminin ortaya konmasıyla dile gelen bir özgürleşme dalgası bağlamında erkek öfkesinin günah keçisidirler.

Gençler konusundaki sıkıntılar, yetişkin/çocuk/ergen ilişkilerinin gerçekte kaynağı medyanın dışında bulunan her sorgulanmasında çoğalır. Çizgi romanların yoğun basımı, çocuğun ailesine daha az bağımlı bir tüketici olarak belirişine denk düşer. Rock müziğin yükselişi, okulun kitlesel yaygınlaşması ve bu yaş sınıfında bir hedonizmin gelişmesiyle (boş zamanın ve mali olanakların artması, eğlenceli yaşama kendini vermeyi olası kılan toplumsal durağanlaşmanın artmasına bağlı) kışkırtılan ergen özgürleşmesiyle aynı döneme rastlar.

---

bir sonuçtur– radyonun da basının da "propagandanın" da kendiliğinden savaş ve panik yaratmadığını, ancak yapısal toplumsal farklılıkların, örneğin eğitim alanındakilerin buna neden olduğudur.

Propaganda kavramı

Günümüzde çocukluk evreni medya üzerine sorgulamaların merkezinde gibi görünse de (bkz. Şiddet ve medya ilişkisi üzerine bölüm), propaganda kavramının ölçüsüz başarısıyla politik alan medyanın ikna gücüne inancın kaynağı konumuna erişebilir. Sözcüğün etimolojisi yeni bir bitki oluşturmak için dikilmek üzere kesilmiş dal düşüncesine götürür. Daha 18. yüzyılın sonunda, sözcüğün olumsuz bir yananlam, kamuoyu üzerinde etki uygulamak anlamı edinmesinden önce, aktarım düşüncesi propagandayı aydınlatıcı bir yayım aracı kılan dinsel sözcük dağarcığına girer. Birinci Dünya Savaşı medyanın halkın gözünde değerini yitirmesiyle, daha sonra İkinci Dünya Savaşı totalitarizmlerin yarattığı bunalımlarla, politik aşırılıkların ilk açıklaması durumuna gelen bir kavramın varlığını benimsetir. Amerika Birleşik Devletleri'nde siyaset bilimci Harold Lasswell'in hükümet tekniklerinin etkisini ve olası en iyi kullanımını anlamayı amaç edindiği sırada (*Propaganda Techniques in the World War*, 1927), SSCB'den kaçıp Fransa'ya sığınan Serge Tchakhotine, *Kitlelere Politik Propagandayla Tecavüz*'den söz eder.

Bununla birlikte, hiçbir şey medyanın ölçüsüz bir gücü olduğu düşüncesini savaş zamanında bile gerçekten doğrulamaz. Nazizmin toplumsal açıdan en zayıf durumda olanları, toplumsal sapma ve işsizlikle ortaya çıkmış tehlikeli bir kentli kalabalığı etkileyen, propagandayla yayılan bir hastalık olduğuna ilişkin kabul edilmiş görüş şiddetle eleştirilmelidir. Tarihsel araştırma, bu politik olayın Almanya'da büyük bir çalkantı yaratmadığını gösterir. Hitler hiçbir zaman seçimler sırasında oyların çoğunluğunu almamıştır ve iktidara ancak Hindenburg'un ona devretme kararıyla gelebilmiştir, bu da farklı yönetici çevreleri arasında gizli pazarlıklar yapıldığını düşündürür. Nazizmin yükselişiyle radyonun yükselişi arasındaki bağlantı, nazi oyunun özellikleri üzerinde duran tarihçilere göre (bkz. Larsen, Hagtvet ve Myklebust yönetiminde yayımlanan bilanço ve A. Obershall'ın öncü çalışmaları) nedensel değildir: Hitler'e oy

verenlerin çoğunluğu işçiler de katolikler de hatta kentliler de değil, protestan köylerdir, çünkü bu köylerin halkları hali hazırdaki politik partilerce (Zentrum Katolik, Komünist İşçi Partisi...) temsil edilmediklerini düşünüyorlardı. Protesto oyunu seçenler toplumsal açıdan en iyi örgütlenmiş, politik açıdansa en az temsil edilen çevrelerdir. Bu sonuç Lazarsfeld'in saptamalarını doğrular: "Hitler'in iktidara radyo yardımıyla değil, radyoya karşın geldiği genellikle unutulur: İktidara doğru yükselirken radyo düşmanlarının elindeydi. Tekel etkisinin genelde sanıldığından daha az toplumsal önem içermesi olasıdır (McLuhan tarafından *Medyayı Anlamak*'ta almtılanmıştır).

Tüm direnişleri yok etmeyi, etkilemeyi, aşılamayı amaçlayan gönderici, propagandayı kullanır. Bununla birlikte, kaçış ve karşı çıkma yetileri olan alıcının edimlerini anlamayı sağlamaz. Dahası, propaganda ancak seslendiği toplulukların beklentilerine denk düştüğü için "işleyebilir". Kimi zaman kabul etmesi zor da olsa, Fransa'da 1980'li yıllarda aşırı sağın hortlaması, en zayıfları etkileyen bir propagandanın ürünü değil, ille de yabancı düşmanı olmayan, ama birçok gerçek beklentinin ve söylemlerin birleşmesinin ürünüdür. Propaganda sözcüğü çoğulculuğun olmadığı, iletilerin çeşitliliğinin bile bulunmadığı totaliter toplumlar ve savaş durumu gibi iletişimin aşırı denetim durumlarına özgüdür. Ancak burada da medyanın etkisini ayırt etmek gerekir. Komünist propaganda, rejim üzerine espri yapma gibi iç muhalefeti sağlayan alternatif iletişim yollarımn kullanıldığı SSCB'nin dağılmasını engelleyememiştir.[2] Savaş durumu üzerine çalışmalar medyatik zehirlemenin, gerçekleşebilse bile, otomatik olmaktan ve akılların tektipleştirmesini sağlamaktan uzak olduğunu kanıtlar. Jean-Jacques Becker'in (1977) gösterdiği gibi, 1914'ün Fransız askerleri aşılanmış bir tür coşkuya boyun eğerek cepheye koşmamışlardır, kalıtsal düşmanları Almanlara karşı uzun süre hazırlanıp neşeyle ulusu savunma-

2 "Bağımsız bir bilginin dış desteğinin (...), bir rejime kendi kendine zarar veremeyeceği"ni (Jacques Sémelin, 1997), bilginin mutlak gücü söylemine düşme tehlikesine karşın belirtmek gerekse bile, Batılı bilgi ve eğlence kaynakları da bunda etkili olmuştur (Tristan Mattelart, 1997).

ya giden basmakalıp Cumhuriyet askerleri imgelerinin çok uzağındadırlar. Shils ve Janowitz, İkinci Dünya Savaşı sonunda moral bakımından yıpranmış olmaları umulan Alman birliklerinin (Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda durum buydu, Almanya'nın bozgunun Müttefiklerin psikolojik bombardımanının bir sonucu olduğuna inanmayı sağlıyordu), yollanan Müttefik bildirilerini, yeniden cesaretlenmek, ideolojik olarak beslenmek ve ölümüne savaşmak için kullandıklarını gözlemlerler. Çoğunlukla gerçek anlamının dışında, çok geniş bir anlamda kullanılan –medyanın insanları yönlendirdiği görüşü– propaganda kavramı gerçekte, olduğu gibi uygulanması zor, uç bir kavramdır.

Ahlaksal Panikler: Medya/Şiddet Örneği

Gerçek şiddetle medya şiddeti arasındaki ilişki sorunu, medyanın uyandırdığı kaygılara çok belirgin bir örnektir. 20. yüzyıldan başlayarak, medya ve gençler arasındaki ilişki konusundaki çalışmaların üzerine olanca ağırlığıyla çöker. *Medyada şiddetin davranışlara etkisi üzerine çalışmalar*, birçok araştırmacı için verimli bir yatırımdır: Sorun üzerine makale ve kitapların kesintisiz üretimi –Amerika Birleşik Devletleri'nde 1980'lerin başında 2500'den fazla makale yayımlanmıştır– aile derneklerinden, devletten, adaletten, medya denetim mercilerinden vb. gelen çok güçlü toplumsal ve kurumsal bir taleple açıklanır. Ancak sonuç yokluğu (bu da bir araştırmanın sürmesinin koşuludur) dışında önemli bir bilimsel sonuca ulaşmaz. Somut deneyler ortaya koymaya çabalayan farklı psikoloji ve toplumsal psikoloji okulları, yansılama düşüncesinin baskın çıktığı çeşitli kuramlara dayanırlar: Öğrenme etkisi (bir filmin kişilerine öykünme), ketlenmenin kaldırılması (şiddet, giderek "gerçek" varoluşta "olağan" gibi algılanır), önceden varolan bir şiddetin etkinleşmesi kuramı. Daha küçük bazı akımlar, tersine, düşsel bir şiddetle karşı karşıya kalan bireylerin iç yoksunluklarının hafiflemesi etkisini anlamayı sağlayacak *boşalım kuramı*'nı savunurlar. Deneyler çok yalın bir öğeyle sonuçlanır: Medyadaki şiddet korkutabilir, sinirlendirebilir, rahatlatabilir, ancak her şeyden önce simgeseldir, şiddetin temsilidir ve en gençler tarafından bile böyle algılanır (bu konuda D. Buckingam'ın çalışmaları incelenebilir).[3] Dolayısıyla tanımlanması güçtür, sayısallaştırılması daha da

3 Kimi kuramlar aynı etkilerin sonucunu, medyayla ilişkinin toplumsal ve kültürel bakış açısına dayanarak ortaya koyar. Gerbner'in kültürel kuluç-

güçtür ve tek yönlü bir değişkene indirgenemez: İnsanlar Pavlov'un köpekleri gibi imgelerle ya da sözcüklerle dürtülenemez, işitsel ve görsel iletilerle uyarılabilirler. Bu da içerikler ve tutumlar dizileri arasında hiçbir nedenselliğin ortaya çıkarılamayacağını gösterir, bağıntılar (genellikle çelişkindirler) bulgulansa bile, aile ortamı ve toplumsal değerler gibi karmaşık etkenler konusunda bir şey söylemezler. Saldırgan, şiddetle toplumsallaşmış bireyler, şiddet içerikleriyle karşılaşmaktan öteki bireylerden daha çok hoşlanabilirler; bazı toplum kesimlerinde ailelerin parçalanması, kimi zaman şiddet içerikli izlencelerin tüketimiyle kendini gösteren bir saldırganlığa dönüşebilir...

Ulusal düzeyde hiçbir şey iki olgu arasında istatistiksel bir ilişkiyi ortaya koymaz. Japonya, savaş video oyunlarının, *manga*ların, genellikle aşırı şiddeti eleştirilen çizgi romanların ülkesidir, aynı zamanda tecavüz ve cinayet sayısının en düşük olduğu ülkelerden de biridir. Aksiyon filmleri ve suç oranlarıyla tanınan Amerika Birleşik Devletleri, gerçekte televizyon programlarını Avrupalılardan daha sıkı biçimde denetler (çocuklar için şiddet içerikli program neredeyse hiç yoktur). Bu ülkede 1950'li yıllarda genç suçlu artışının sorumluluğunu medyaya yükleyen görüş, birkaç yıldır suçbilim çalışmalarınca çürütülmüştür. 1990'larda kentsel şiddet ve çocukların ateşli silah kullanımı oranındaki patlama, genellikle kablolu televizyonun, video oyunlarının ve Hollywood aksiyon filmlerinin artışıyla ilişkilendirilse de gerçekte kimi kentlerin ekonomik ve toplumsal bozulması, kamu gücünün geri çekilmesi, çetelerin oluşması ve bu ülkede serbest silah satışına izin veren bireyci bir geleneğin süregelmesiyle bağıntılıdır. Daha aldatıcı bir şiddetin, "kabalığın" şiddetinin artışı, Batı ülkelerinin bir süredir tanık oldukları bir olguya, aile bağlarının büyük ölçüde yıkılmasına ve ekonomik kriz ortamında değersizleşen kimi kurumlara karşı saygının yok olmasına göndermede bulunur – bunun toplumsal nedenleri vardır ve önüne geçilmez değildir. Medyanın kendisinin arayıp bulduğu kimi bireysel olaylar, sıklıkla bu ilişkiyi "kanıtlamak" amacıyla anılır: 1990'lı yıllarda Oliver Stone'un *Katil Doğanlar* filminin gösteri-

ka kuramı, medyatik çevrenin televizyon izleyicilerini evrenin karanlık bir görünüşüne alıştırdığını, kaygı, ötekilerden uzaklaşma, hatta şiddet kaynağı olduğunu, sürekli olumsuz haberlerle uzun dönemde etki gösterdiği görüşünü destekler. Bu durumda bireyleri etkileyen televizyon konuları çerçevesi ve gündemi olacaktır. Böyle bir model, öncekilerle (ortaya çıkarılan bir nedensellik yoktur) ve gündem belirleme kuramıyla aynı eleştirilerle karşı karşıya kalır (bkz. önceki başlık). Özetle çok tartışılabilir varsayımlara dayamr: Neden medya zorunlu olarak olumsuz bir evren önersin? McLuhan reklamların hedef kitleleri tarafından iyi haberler olarak benimsendiğini açıklamıştır. Kurgu da bu rolü oynayabilir. Sonuçta medyanın bunalım yaratıcı bir etkisi olduğu varsayılırsa, neden bu etki zorunlu olarak şiddete dönüşsün?

minin *Cours de Vincennes* katillerini (Florence Rey ve Audry Maupin) esinlediği, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da öğrencilerin gerçekleştirdikleri katliamların nedeninin internet kullanımı ve televizyon olduğu öne sürülür. Öncelikle bu olaylar o kadar az sayıdadır ki hiçbir istatistiksel değerleri yoktur. Öte yandan daha karmaşık bir incelemeye gönderirler. Her seferinde katillerin geçmişine inmek, davranışlarını açıklayabilecek derin psişik dengesizlikleri ya da yapılanmış eylem ve ideoloji ağlarıyla bağlantılarını belirlemek için geçtikleri çok özel yolları ortaya koymak gerekir. Bireyciliğin doruk noktasına vardığı günümüz toplumlarının ideolojik gereksinimleri üzerine düşünmenin bedeli, kimi zaman derin bir kişisel başarısızlık duygusudur, aynı zamanda ölçüsüz şiddet yoluyla gelecek kuşaklarca anılmaya çalışanların, en sonunda herkesin gözünde birey olarak belirmeye çalışanların edimlerini de anlamaya yardımcı olur. O zaman medyanın hiç yoktan gerçek şiddet yaratmadığı, katiller tarafından, kendi şiddet içeren evrenlerini, hastalıklı imgelemlerini biçimlendirmek için, tanınmaya bir erişim de sağlayarak kullanıldığı anlaşılır. Medya eylem uyaranları deposu değil, eylem biçimleri deposudur. Eğer yansılama varsa, katillerin yöntemlerindedir, cinayette değil.

Fiziksel şiddetin pek dışa vurulmadığı ve baskılandığı dönemlerden geçmiş olsalar da tarihin en barışçıl ve en çok medya tüketen toplumlarına sahip Batılı ülkelerde, medyanın gerçek davranışlar üzerine etkisinden söz etmek temelde ironiktir (iki öğe arasında bir bağıntı bulunmadığı anlamına da gelmez bu). Meşru fiziksel şiddet uygulayabilen tek makam olan devletin gücü ve bundan kaynaklanan şiddetin psikolojik içselleştirilmesi (Fransa'da Mayıs 68 ayaklanmaları bir ölüyle sonuçlanmıştır), simgesel şiddeti de kuşkusuz dışlamayan (örneğin iş ilişkilerindeki ve toplumsal ilişkilerdeki şiddet) çağdaş toplumların özellikleridir ve Nobert Elias'a göre devletlerarasıdır. Spor bu hareketi iyi açıklar: 20. yüzyılda genellikle sahada olduğu kadar tribünlerde ve medyada da sporun şiddet içerdiği düşünülür (bu şiddet kuşkusuz alt edilmelidir), ülkücül Yunan olimpiyat oyunlarından uzaklaşılmış gibi gelir bize. Bununla birlikte olimpiyat oyunları bizim kafamızda oluşturduğumuz imgeye uymaz, "ne pahasına olursa olsun" anlayışındaki bir rekabeti içerir: Çıkartılan gözler, kırılan kol ve bacaklar güreşçilerin karşılaşmalarında sık görülen ve izin verilen şeylerdi, ölüme yol açmak yasak değildi, ama hayatta kalanın yenilgisiyle ve ölenin ölüm sonrası utkusuyla cezalandırılırdı. Rakip sitelere gelince, spor gerçekte yurttaşlar için savaşa bir hazırlıktı. Orta Çağ bu sportif alışkanlığı barışçıllaştırmadı ve kimi zaman aşırıya kaçan, ancak öz denetim üzerine kurulmuş bir fiziksel rekabete dönüşmesi için yakın yüzyılları beklemek gerekti.

Kısacası etkiler sorununu varolup olmadıklarını sorgulayarak değil, ne-

den bu kadar yaygın bir inanışa konu olduklarını sorgulayarak yeniden biçimlendirmek gerekir. O zaman medyaya çoğunlukla günah keçisi rolü biçildiği anlaşılabilir (Rowland, 1983, Barker ve Petley, 1997). Örneğin Batı toplumları iki yüzyıldan bu yana kral çocuk, dünyanın vereceği zararlardan sürekli korunması gereken saf varlık mitini geliştirmiştir (Philippe Ariès'in tezine göre). Bu yaklaşım, daha önce yalnızca tamamlanmamış yetişkin sayılan çocukları dikkate almayı sağladığından, oldukça olumludur. Ancak Batı toplumları, böyle bir çocukluk konumu yaratarak, en gençlerin zihninin anne babalarınınki kadar çift yönlü olduğunu unuturlar. Ancak anne babaların kimi televizyon beğenilerinin ortaya koyduğu eylem hatta gaddarlık biçimlerine ilgilerini keşfettiklerinde ve bu ilgiyi medyanın etkisine bağladıklarında ancak şaşırabilirler. Medyanın suçlanması, ailede anne baba otoritesinin yitimini ve televizyonun "bebek bakıcısı" gibi kullanılmasını da bağışlatıverir. Ayrıca dolaylı olarak suçluları belirlemeye, toplulukları kınamaya yarar: Televizyonda şiddetin eleştirisi, 1990'lı yıllar boyunca varoş gençlerini, televizyon ve varoş gençliği arasında kurulabilecek bağ nedeniyle eleştirme olanağı verir.

Bu saptamalar kimi medya içeriklerindeki şiddetin eleştirilmemesi gerektiği anlamına gelmez. Kuşkusuz bu içerikler psikolojik travmaların kaynağında bulunabilir, dolayısıyla bir kamu düzenlemesine gerek olduğunu gösterir. Ancak bir çocuktan ötekine korku ve iletişim araçları çok çeşitlilik gösterdiğinden ve yaşamı öğrenme sürecinin bir parçası olabileceğinden, tek tek içerikleri bu travmalarla birleştirmek çok güçtür (Buckingham, 1996 ve 2000, Gonnet, 1997). Kurgu, çocuklar için (özellikle şiddetin oyunsal algılandığı, kötülüğe karşı savaşan kahramanları sahneye koyan anlatıların tümünde), haberden (gazete, gerçek dünyadan söz ettiğinden önemli bir bunalım kaynağıdır) daha az ürkütücüdür. Öte yandan şiddet, bir pazarlama sorununa çözüm, düşgücü yokluğunda bir üretim ve yaratım kolaylaştırıcısı gibi kullanıldığında bir kalite sorunu ortaya çıkarır.

Dürtülerin etkileri ve "derialtı şırıngası"

İzleyiciler üzerine etki, insanı tümüyle mekanikçi bir bakış açısıyla ele alarak, doğal bilimlerle birleşme düşünün egemen olduğu 20. yüzyıl başlarının psikolojisinden yola çıkan modellerle açıklanır. Koşullandırılmış, edilgen halk, bilinçdışı güçlerle (ego, duygulanım vb.) hareket etmediği sürece farklı uyartılara reflekslerle ve otomatik yanıtlarla karşılık verir. Rus psi-

kolojistler Ivan P. Pavlov ve Vladimir M. Bekhterev tarafından dile getirilen davranışların koşullanması tezi, hayvan alanından insan alanına genelleştirilirken, davranışlar yoluyla anlaşılan, çevreye bir yanıt gibi değerlendirilen psişik mekanizmaları incelemek için deneysel yöntemlerin kullanımını salık veren Amerikalı John B. Watson'ın davranışbilimi kendini kabul ettirir. Buna göre tüm karmaşık yaşam biçimleri –duygular, alışkanlıklar vb.– kas sisteminin ve bezelerin öğelerinin yalın, gözlemlenebilir ve ölçülebilir ürünüdür. Kurt Lewin ve Floyd Allport'tan S. Milgram'a kadar, araştırmacılarca benimsenen psikoloji çeşitliliğine karşın, istatiksel açıdan kullanılabilecek sonuçlar elde etmek amacıyla laboratuar deneyleri gibi "nesnel" yöntemler kullanarak "bilimsel" bir disiplin olarak belirir. İçebakış akımlarına karşıt –bu nedenle de yenilikçi– bu yöntem, insan ortamını fizik itkilerle özdeşleştiren, fizik itkileri de evrenle ilişkiyi belirleyen tek öğe gibi gören aşırı indirgemeciliği nedeniyle gittikçe değerini yitirir. Çalışma yöntemi, toplumsal evrenden yapay olarak seçilen birkaç gönüllüyü toplamaya ve onları anket protokolleriyle çerçevelemeye dayanır. Bu anket protokolleri öylesine talimat niteliğindedir ki araştırmacılar, deneklerin ister istemez hipoteze uygun yanıt verdiklerini görüp şaşırırlar. Deneysel psikoloji, rekabet ettiği kalıtımsal psikolojiyle (Piaget, Freud, Wallon) birlikte, bir insanın gelişiminin temelde sınırlı olduğu düşüncesini paylaşır. İnsan evrenini, algıların nesnel bir fizikten kaynaklanan yansız nesneler olmakla kalmadığı, genellikle biyolojik açıdan gereksiz olsalar da düşüncelere ve edimlere sınırsız değişim olanağı sağlayan karmaşık bir göstergeler, iletişimler yapısı gibi ele almayı hiç düşünmez, dolayısıyla yalnızca bir veriyi (çevresel, kalıtımsal, bilinçdışı) özetlemekle yetinir.

Bu ortamda Lasswell'in, *New Deal*'in ekonomi alanında yaptığı gibi, büyük demokratik ulusların halklarını zihinsel açıdan yönlendirmekle görevli devlet müdahaleciliği adına soğuk bir *ikna teknikleri* incelemesine inanan bu eski pragmatik öğrencinin katkısı özlüdür. Lasswell, edilgin izleyicilerin karşı karşıya kaldığı etkiyi tanımlamak için şırınga ya da "derialtı iğne" ("hypoder-

mic needle") deyimini, kitle medyası adı verilen medyalar üzerine araştırma alanının sınırlarını belirmek için "mass communication" deyimini, son olarak da 1948'de bu alanın alt dallarını (üreticilerin incelenmesinden iletilerin etkisine) tanımlayan ünlü "soru izlence" (kim kime hangi kanalla ne diyor hangi etkilerle) deyimini bulur. Bu tanımlama etkinliği, Amerika Birleşik Devletleri'nde Carl Hovland'ın önderliğindeki Yale psikoloji okulunun anlamlı biçimde katkıda bulunduğu, giderek belirginleşen sonuçları ilk varsayımları geçersiz kılan bir disiplinin gelişmesine yardımcı olur. Etkiler üzerine araştırma tarihi, duyumsal iletinin düşlenen üstünlüğünden, öznelerin dikkat, anlama, kabul etme, akılda tutma ve eylem yetileri bulunduğunun –laboratuarda bile– keşfine doğru, tersinden uzun bir yoldur, Lazarsfeldci sosyoloji bu gelişimi, daha iyi aşmak için özetler.[4]

Reklam ikna edici iletişimin varlığının kanıtı mıdır?

Uyartının etkileri üzerine tartışma, psikolojiden dışlandıysa da sivil toplumda, bakanlık makamlarında ve ekonomik söylemlerde ticari etkinin ölümsüz savıyla yeniden hep doğar: "Reklam etkili olmasaydı, kimse reklam yapmak için para harcamazdı". Çok sağduyulu bu sava pek az yazar Amerikalı sosyolog Michael Schudson kadar iyi yanıt vermiştir. Schudson reklam mitleriyle dalga geçen bir kitabında (*Advertising, the Uneasy Persuasion*, 1984), iletişimcilerin referans yokluğunu belli bir yararlılığı olan ve hoşgörü gösterilmesi gereken bir ticari dünyayı reddetmeden tanıtlamak için tarihsel anımsamaları birbirine ekler.[5] Eğer mesajlar o denli etkiliyse, kalkınmak için

4 Çağdaş toplumsal psikoloji bireylerin algısal ve bilişsel şemalarının bakış açısıyla aygıtları (örneğin reklam aygıtını) niceliksel olarak deneyen (bkz. Patrice Georget ve Claude Chabrol, 2000) Hovland'ın, sonra da Lazarsfeld'in itkisine sadık akımlarla, bilişsel psikoloji akımları ve yorum kavramını ortaya çıkaran ve *Cultural Studies* (Sonia Livingstone, 1990) türü araştırmaya yaklaşan genellikle daha nitel akımlar arasında bölünmüştür.

5 Schudson Amerikan akademisinin önemli bir üyesidir, bilimsel seçim ve aile geçmişi nedeniyle –babası ticaret dünyasındandır– hem profesyonel ideolojileri eleştirir, hem de özgürlüklerin ve kültürlerin hoşgörüsü geleneğine sadık kalır.

reklamdan yararlanmayan ekonomi sektörlerinin varlığı (özellikle dağıtım sektöründe merkez konumdaki *hard discount*) ve düzenli biçimde negatif devlet reklamlarının konusu olan –belki 30 yıldır ekonomik açıdan her şeyden daha yoğun– yasadışı uyuşturucunun inanılmaz başarısını nasıl açıklamak gerekir? Yeni ürünlerin %80'inin pazarda tutunmayı başaramadığı, reklamın da çöken bir sektörü hiçbir zaman sihirli değnekle kurtarmadığı da unutulmamalıdır. Schudson reklamcıların yararlandığı testlerin, reklamın bir topluluğu etkilemeyi başarıp başaramayacaklarını bildirmediğini belirtir, çünkü testler gelecekteki satın alımlar üzerine değil, ürünlerin anımsanması ve tüketicilerin tatmini konusunda bilgilendiricidir. Gerçekte iyi reklamcılar –bilgileri genellikle ampirik reçeteler ve bilgisizliklerden kaynaklandığından–, müşterileri yönlendirmek istediklerini açıklamazlar, ancak müşterilerin isteklerine uyum sağlayabilirlerse, onlara güzel ayna tutabilirlerse satın alma sürecinde bir rol oynayabileceklerini söylerler. Reklamın büyük –dolaylı– etkisi, beğeni ve toplumsal farklılık oyununa katılabilmek için ürünleri imgelemde (daha da iyisi dükkân reyonlarında) ulaşılabilir kılmaktır. "Reklam tüketiciyi hiçbir şeye ikna edemese de malların satışına yardımcı olabilir". Bir başka çalışmasında (Schudson, 1989) beşli bir şema sunan Schudson'a göre, medyanın etkisi öncelikle –eğer buna etki denebilirse, çünkü daha çok hedef kitleyle paylaşılan simgesel bir etkililik söz konusudur– şu alanlarda geçerlidir: 1) Malları ulaşılabilir kılmak, 2)Amacı toplulukları ikna etmek değil, izlenceleri anımsanabilir ve imgelemlerde kalıcı kılmak olan bir retorik oluşturmak, 3) Kültürel çevrelerle yankılamaya girebilmek, 4) Ürünleri kurumsal bir elde tutma yoluyla sürdürme (bunun sonucu olan ürünler belleği sürekli hareket geçirir), 5) Son olarak, hedef kitleye sorunların çözümü için şemalar sağlayarak, izlencelere yanıtlarını kararlaştırmalarına yardımcı olmak. Haberlerse reklamlar ve eğlenceler gibi erkler, nesneler ya da nedenler olarak değil, kaynaklar ve bağlamlar gibi görülür.

Deneysel psikoloji araştırmalarının günümüzde gerçekliğini desteklediği, ama çok kısa süreli etkisini vurguladığı, anı-

lan ve sakınılan bir olgu olan bilinçaltı algı konusunda, algının birkaç salisede de silindiği eklenebilir, öyle ki bilinçaltı iletinin etki edebilmesi için "tüketici ya da raflar karşısında ya da seçmen bir seçim hücresinde 150 saliseden az zamanda karar vermelidir. Bilinçaltı iletilerle zihinsel yönlendirmeler uygulamada olanaksızdır" (Fernand ve Segui, 2001).

Sonuç

Güçlü Etkiler paradigması zayıf bir paradigmadır, çünkü toplumsal etkileşim gerçeğine çok sınırlı bir bilgi getirir. "Uyartılar" yorumunda, gerektiğinde bir şekerleme reklamı karşısında ağzı sulanan televizyon izleyicilerinin tepkisini anlamaya, bir başka deyişle duyumsal katılımı incelemeye yarayabilir, ancak çocukların (kimi çocukların) neden şiddet içeren çizgi filmleri izledikten sonra (ya da izledikleri sırada ya da önce ya da hiçbir zaman) anlık olarak yerinde duramayacak duruma geldiklerini daha zor açıklayabilir, neden suç işlendiğini, neden uluslar ve toplumsal çevreler arasında şiddetle ilişkide farklılıklar belirdiğini, neden Hitler'in iktidara geldiğini de hiçbir biçimde açıklayamaz.

KAYNAKÇA

Akoun, André, "Relire Gustave Le Bon", *Ethno-Psychologie*, 2, 1979, Paris.

Ariès, Philippe, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Seuil, 1960, Paris.

Barker, Martin ve Petley, Julian (der.), *Ill Effects. The Media/Violence Debate*, Londra, Routledge, 1997.

Becker, Jean-Jacques, *1914: comment les Français sont entrés dans la guerre*, FNSP, 1977, Paris.

Buckingham, David, *After the Death of Childhood. Growing Up in the Age of Electronic Media*, Cambridge, Polity, 2000.

— *Moving Images. Understanding Chidren's Emotional Responses to Television*, Manchester, Manchester University Press, 1996.

Cantril, Howard (Hazel Gaudet ve Herta Herzog'la birlikte), *The Invasion from-Mars. A Study in the Psychology of Panic*, Princeton, Princeton University Press, 1940.

Chartier, Anne-Marie ve Hébrard, Jean, *Discours sur la lecture (1880-1980)*, BPI Centre Georges-Pompidou, 1989.

Drotner, Kirsten, "Modernity and Media Panics", SKOVMAND Michael,

Schroder, Kim Christian (der.), *Media Cultures. Reappraising Transnational Media*, Londra, Routledge, 1992.

Elias, Norbert, "Sport et violence", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 6, 1976 (1971), Paris.

— *La Société de cour* (1969), Flammarion, 1985, Paris.

Ferrand, Ludovic ve Segui, Juan, "La perception subliminale", *Pour la science*, 280, Şubat 2001, Paris.

Gerbner, Georges, *Violence et terreur dans les médias*, UNESCO, *Études et documents d'information*, 102, 1989, Paris.

Gilbert, James, *A Cycle of Outrage. America's Reaction to the Juvenile Delinquent in the 1950's*, New York, Oxford University Press, 1986.

Georget, Patrice ve Chabrol, Claude, "Traitement textuel des accroches et publicités argumentées", *Revue internationale de psychologie sociale*, 4, 2000, Paris.

Gonnet, Jacques, *Éducation et médias*, PUF, 1997, Paris.

Hovland, Carl *ve diğerleri, Communication and Persuasion*, New Haven, Yale University Press, 1953.

Jarvie, Jan C.; Jowett, Garth S. ve Fuller, Kathryn H. (der.), *Children and the Movies. Media Influences and the Payne Fund Controversy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Larsen, Stein; Hagtvet, Bernt ve Mmyklebust, Jan Peter (der.), *Who Were the Fascists? Social Roots of European Fascism*, Bergen, Universitetsforlaget, 1980.

Lasswell, Harold, "Structure et fonction de la communication dans la société" (1948), BALLE Francis, PADIOLEAU Jean, *Sociologie de l'information et de la communication. Textes fondamentaux*, Larousse, 1973.

— *Propaganda Techniques in the World War*, New York, Knopf, 1927.

Le Bon, Gustave, *La Psychologie des foules* (1895), Flammarion, 1990.

Lippmann, Walter, *Public Opinion*, New York, Harcourt-Brace, 1922.

Livingstone, Sonia, *Making Sense of Television. The Psychology of Audience Interpretation* (1990), Oxford, Butterworth-Heinmann, 1995.

Mattelart, Tristan, *Le Cheval de Troie de l'audiovisuel. Le rideau de fer à l'épreuve des radios et télévison transfrontalières*, Grenoble, PUG, 1995.

Moscovici, Serge, *L'Âge des foules. Un traité historique de psychologie des masses*, Fayard, 1981, Paris.

Oberschall, Anthony, *Social Conflict and Social Movements*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1973.

Ortega y Gasset, José, *La Révolte des masses* (1930), Delamain et Boutelleau, 1937, Paris.

Rowland, Willard, *The Politics of TV Violence. Policy Uses of Communication Research*, Londra, Sage, 1983.

Schudson, Michael, *The Power of News*, Cambridge, Harvard University Press, 1995 (bir bölümünün çevirisi için: *Politix*, 37, 1997).

— "How Culture Works. Perspectives from Media Studies on the Efficacy of Symbols", *Theory, Culture and Society*, 18, 1989.

— *Advertising, the Uneasy Persuasion. Its Dubious Impact on American Society* (1984), Basic Books, 1986.

Sémelin, Jacques, *La Liberté au bout des ondes. Du coup de Prague à la chute du mur de Berlin*, Belfond, 1997.

Shils, Edward ve Janowitz, Morris, "Cohésion et désintégration de la Wehrmacht" (1966), Mendras, Henri (der.), *Éléments de sociologie, Textes*, Armand Colin, 1978, Paris.

Tchakhotine, Serge, *Le Viol des foules par la propagande politique* (1939), Gallimard, 1992, Paris.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANKFURT OKULU VE KİTLE KÜLTÜRÜ KURAMI

Modernliğin Kara Güneşi

Hepimiz, en azından zaman zaman, medyanın bizi aldattığı ya da uyuttuğu, boyun eğmeyi değil, eylemi çağıran bir gerçekliği gizlediği düşüncesiyle yaşarız. Hipnotik etkiler kuşkusunun ötesinde, bu düşüncenin kuramda gerçekten belirdiği ender-dir. Bu bakış açısından, Frankfurt Okulu'nda Adorno ve Horkheimer tarafından medyaya uygulanan *Eleştirel Kuram*'ın önemi, şaşmazlığı değil, alçalmış ve alçaltan bir kültür gibi algılanana yönelik eleştirileri dizgeleştirmesi ve köktenleştirmesidir: Medyanın aşılayacağı düşünülen ideolojik egemenliğe çok uygun bir model sağlayarak, medyanın reddinin temel savlarını belirginleştirir.

Güncelliği tamdır, çünkü bir tek kendisinin akıllı ötekilerin bön olduğunu varsayan uslamlamanın en yetkin örneğini ortaya koyar. Toplum bilimleri açısından önemi, kitle medyası yoluyla dile getirilen kültürel egemenlik kuramı için bir ilk taslak sağlamasıdır. Formülleştirilmesi kabaca ve seçkinci önyargılarla lekelenmiş olsa da medya ve toplumsal eşitsizlikler oyunu arasındaki bağıntıyı, bir başka deyişle ideolojik etkiyi çevrelemeyi sağlar.

Kitle kültüründen kültür endüstrisine

1923'te oluşturulan *Frankfurt Institut für Sozialforschung*, Weimar Cumhuriyeti döneminde yetişen Alman Yahudi düşünürlerden oluşur. Bu düşünürlerden büyük bir bölümü Nazilerin zulümleri nedeniyle 1933'te Cenevre'ye, 1934'te de New York'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Max Horkheimer eşliğinde, 1940'larda kitle kültürünün eleştirel bakış açısını ana çizgileriyle tanımlayan Theodor Adorno, okulun tartışmasız lideridir. Özellikle olumsuz *kabulünde* çok yaygınlaşan "kitle kültürü" deyimi ve "eleştirel" nitelemesi burada çok belirgin bir araştırma akımına göndermede bulunur.[1] "Kitle kültürü" deyiminin kökü 19. yüzyıl sonundan başlayarak çağdaş toplumların düşünsel bulgulanmasım çevreleyen şiddetli tartışmalardadır. Freud, Le Bon, Spengler, Ortega y Gasset, T.S. Eliot'un yazılarında kitle kavramı, kalabalık kavramına yaklaşır, ilerici ve tutucu yazarlar patolojik bir sapmanın varlığım bildirerek, daha çok nostaljik, *Eleştirel Kuram*'da özgün bir biçimde Marksist bir düşünceyle birleşen, kültürel ve ekonomik demokratikleşme olayları karşısında duyulan düşmanlık üzerine kurulu bir bakış açısında birleşirler.

Adorno ve Horkheimer için, modernliğin temel özellikleri tekniğin heryerdeliği ve insan ilişkilerinin ticarileşmesidir. Bireyleri, yaşamlarına bir anlam vererek barındıran aile gibi büyük toplumsal kurumlar, iş dünyasının ve rekabet ruhunun baskısıyla parçalanmıştır. Artık bireyleri varlığın tüm alanlarını, –çocukluk ve boş zaman da buna dahil olmak üzere ("fabrikada ve büroda olanlardan uzaklaşmanın en tek yolu boş zamanlarda buna uyum sağlamaktır" *Aklın Diyalektiği*, 1947)– gereksinimleriyle işgal eden kamusal evrenden koruyamazlar. Endüstrileşmiş toplumun üyeleri psikolojik acıyla karşı karşıyadırlar, ideolojik açıdan da özellikle incinebilir durumdadırlar. Bu varsayımsal kırılganlık, 1950'li yılla-

1 1970'li yıllarda Amerikalı düşünür Dwight Mcdonald, 1938 yılında yazdığı bir makaleyi anımsatarak, deyimin isim babalığını üstlenmek istemiştir. Ancak Adorno ve Horkheimer'ın konu üzerine ilk yazıları 1940'lı yılların hemen başındadır ve McDonald'm çalışmalarına etkileri açıktır.

rın başlarında Frankfurt Okulu'yla düşünsel yakınlığı olduğu kadar hor görmeyi de içeren ilişkilerini sürdüren bir başka Alman göçmen, düşünür Hannah Arendt tarafından çarpıcı bir biçimde betimlenmiştir. Totalitarizm kuramında nazizmin yükselişinin, toplumsal sınıf kavramlarının tüm yorumlarını bir kenara atan görüşünü ortaya koyar: Eğer mutlak despotizm yerleşebildiyse, bunu toplumsal köksüzlükten ve topluluk kurallarının yokluğundan yararlanarak gerçekleştirmiştir. Yazara göre "kitle adamının" temel niteliği, yalnızlaşma ve toplumsal ilişkilerin eksikliğidir. Aynı biçimde Adorno ve Horkheimer da toplumsal parçalanma diye adlandırdıkları olguyu, modern toplumların kötülüklerin kaynağında konumlandırırlar: İnsanlar kendi kendilerine bırakılmışlardır, ancak köklerini ve ait oldukları toplulukları yitirerek kendilerine de "yabancılaşırlar". Dolayısıyla toplumu yöneten yeni güçler, özellikle doğrudan karşı karşıya kaldıkları medya tarafından yönlendirilebilir durumdadırlar. Bu yönlendirmenin başlıca iki yolu vardır, pohpohlama ve baştan çıkarma yolları. Hitler örneğinde görüldüğü gibi, karizmatik liderin çekiciliği kullandığı aracın gücüne dayalı –radyo yayınıyla söylevlerin durmadan yinelenmesi– ve şiddetlendirmeyi bildiği otoriter dürtülerin pohpohlanması. Böylece Adorno, *The Authoritarian Personality*'de (1950) ortaya koyduğu yönteme göre, bireylerin yetkecilik derecesini somut olarak belirleyebilen bir ölçek ortaya koymaya kendini adar.

Olgunun mekanik, otomatikleştirilmiş yönünü vurgulamak için "kültür endüstrisi" diye yeniden adlandırılan kitle kültürü, diktatör tarafından kullanımına da indirgenmez, yargılamayı etkileyen ve aklı uyutan boş zaman etkinliklerinin sürekli bir bombardımanıdır. 19. yüzyılda ortaya çıkışından bu yana, geçmişin popüler gerçek kültürünü, bir "alt-kültür" üzerine dayalı sözlü kültürü, yemek geleneklerinin kültürünü ve zor olanı, biçimsel anlatımlarda uzaklığı, hiyerarşinin eleştirisini arayan "üst kültürü" yıkmaktadır. Kendini her yerde benimsetenin ve gerçek bir kültür değil, basit bir egemenlik olanın erki teknik

gücünden ve radyo programlarını, filmleri ya da romanları anlaşılması kolay, ruh için tatmin edici ahlaklara dayanarak zincirleme üretebilme yeteneğinden kaynaklanır.

Endüstriler gibi işletilen kitle medyaları sürekli bir baştan çıkarma uygularlar, çünkü rahatlatırlar, hafifletirler, düş kurdururlar, umut ettirirler. İlettikleri stereotipler dünyanın karmaşıklığını indirger ve güven verici tekdüzeliğiyle hoşa gider. Önerdikleri özdeşleşme modelleri gülünç oyalayıcı şeylerdir yalnızca, sonsuz bir edilginlik durumunda kapalı kalmanın araçlarıdır. Şans oyunları kişisel sıkıntıdan kolay ve mutlu bir kurtuluşu düşlettirir, western tümüyle utkulu bir bireyciliğe dayanır görünür (kahraman sonunda tek kazanandır), ama yanılsamalıdır: Bu tür, toplumsal sorunları bireysel fiziksel yollarla çözümlenebileceğini düşündürür, ancak medyayı başka ekonomik sektörler ve politikayla birlikte elinde tutan bir sınıfın hizmetinde toplu kapitalist sömürü gerçeğini gizlemekten başka bir işe yaramaz. Tatlı zevklerle, yazgıdan öç alma düşleriyle, uzak yıldızlara hayranlıkla geçirilen zaman geri gelmez. Medya bir duman ekranı, sersemletici bir buhar oluşturur. Kitle iletişimi kitlelerin sessizliğine götürür: O, anti-*Aufklärung*, modernliğin kara güneşidir, eleştirel akıl ve gerçek kültüre saygı yoksunluğunu insanları "aldatarak" genelleştirir.

Eleştirel Kuram'ın yalın bir uyartı düşüncesi üzerine kurulmadığını belirtmek gerek. Önemli katkısı, medya araştırmaları alanına ideoloji düşüncesini sokması (burada koşullandırılmış refleksten çok ideolojik etkiden söz edebiliriz) ve tarihle iletişim arasında bir bağ kurmasıdır. Böylece Marx'ın ekonomik sömürü konusundaki görüşlerini, ekonomik ve toplumsal egemenlik düşüncesini kültür evrenine yansıtarak ("egemen düşüncelerin egemen sınıfın düşünceleri olduğu" Marksist –anlamı oldukça belirsiz– özdeyişi yeniden ele alıp derinleştirir. Kültür yalnızca masum bir eğlence ya da çıkar gütmeyen bir sanat değil, güç ilişkilerinin alanlarından da biridir. Ancak kültürle ekonomik ya da politik egemenlik sıkı sıkıya birbirine bağlıdır, altyapı (ekonomi) üstyapıyı (kültür) belirler. Eleştirel ku-

ramda kitle insanının uyuşturucuların ruh üzerindeki iki egemen etkisi, coşku (tutucu düşünürlerce eleştirilen histerik kitlenin gerici kızgınlığı) ya da duyusuzluk (devrimcilerin "baskı altındaki yaratığın iç çekişi" diye acıyarak tanımladığı) arasında seçme olanağı vardır ancak: Medya Marx'taki din kavramıyla aynı işlevi görür, halkın yeni afyonudur: "Zevk, unutmaya yardım edeceği varsayılan yazgıya boyun eğmeyi kolaylaştırır (*Aklın Diyalektiği*). Bireylerin kendi yitimlerine bilinçli ve bilinçsiz katkısı vardır: "Uyuşturulmuş insanların her zaman derebeylerinin törelerini, onlardan daha ciddiye almaları gibi, günümüzde de aldatılmış kitleler, başarı mitiyle başaranlarından daha sık karşı karşıya kalırlar" ("Halkın kendisine yapılan kötülüğe ölümcül bağlanışı, yetkelerin kurnazlıklarını bile aşar", *Aklın Diyalektiği*).

Savaşa göndermede bulunmanın ağırlığı ve kültürel seçkincilik

Böyle bir bakış açısına birçok yönden karşı çıkılabilir. Adorno, Weber'in akılcılaştırma, büyü bozma (en karamsar yorumunda Weber'in her zaman benimsemediği bir kuramdır bu) ve Marx'ın malın fetişleştirilmesi kuramı arasında bir alaşım ortaya koyar.[2] *Roman Kuramı*'nda ilk kez ekonomik evrenin ışığında burjuva romanının bir içerik çözümlemesini yapan Macar Marksist düşünür Georg Lukács'ın izinden gider. Flaubert ya da Balzac'ın düşcül kahramanları bayağı, dağınık, değerden yoksun, sanatın terk ettiği bir ticaret dünyasının boşluğuna durmadan gönderme yapan bir evrende yaşarlar. Bu kuramın sorunu, çok romantik, yanıltıcı melankolik varsayımlara dayanmasıdır. Bozulmamış, anlam dolu, varlıkbilimsel bir evren vardır, sonra her şey çöküşle, değerlerin yitimiyle sonuçlanır. Dünyayı kapitalizmden kurtaracak bir devrim çağrısı, safça bir ütopyacılıkla (yeni bir dünya kuralım) gerici bir varoluşçuluk arasında duraksar.

2 Th. Veblen: Adorno mesafesini vurgulasa da düşüncesinin kaynaklarından biri odur.

Elbette bu akılcı düşünürlerin aşırı kötümserliğiyle yaşadıkları tarihsel bağlam arasındaki ilişkiyi görmemek güçtür. Frankfurt Okulu'nun üyelerinin üzerinde İkinci Dünya Savaşı, sonra da deneyimini modernlik düşücesiyle genelleştirdikleri Shoah onulmaz bir iz bırakmıştır (Adorno'nun hep "Auschwitz'in yinelenmemesi için düşünmek ve ona göre davranmak" zorunluluğunu anımsattığı son önemli yapıtı *Negatif Diyalektik*'i okurken fark edilir bu). Onlardan önce Lukács, roman kuramının çıkış noktasının Birinci Dünya Savaşı'nm patlak vermesi ve buna bağlı "sürekli umutsuzluk" olduğunu açıklar. İki savaş arasında, nazizmin yükselişini gizleyen aldatmacalar diye değerlendirilen Alman eğlence medyası gösterisi ve bu düşünürleri, aydınlara rahatsızlık veren Amerikan popüler kültürüyle karşılaşmaya zorlayan New-York sürgünü de bu kültüre düşman bir yargıyı biçimlendirir. Adorno radyoya, sinemaya ve o zamanlar "popüler" diye nitelenen türlere, hatta daha soylu olanlarına (caz müziği) karşı gerçek bir tiksinti duyar. En ilginç çalışmalarını, kendisinin ilgilendiği müziğe ("klasik" ya da "çağdaş") ayırır ve horgördüğü müzik türlerini de çalışmalarının içine katar. Hans Robert Jauss'un gözlemlediği gibi, Adorno'nun sanat anlayışı çok belirgin biçimde seçkincidir, hazza, hemen alınan zevke bağlı her türlü deneyimi reddeder: Zevk, kendini ve toplumsal durumunu bir unutuştur, varolan düzene boyun eğmektir. Sanat suçlayıcı, "olumsuz" olmalıdır, araya uzaklık koymaya, ahlaksal ve estetik çileciliğe dayanmalıdır (soyut resim ya da yeni roman gibi). Zevkten, örneğin kulak zevkinden söz eden "konuştuğunda kendini ele verir", sanatın entelektüelleşmesine duyduğu burjuva düşmanlığını açığa vurur: "Burjuva sanatta bolluğu, yaşamda da çileciliği ister; tersini dilese daha iyi olurdu" (*Estetik Kuram*, 1970). Bununla birlikte, Adorno sanatta her tür çilecilik deneyiminin smırlarını bilir: "Eğer haz en son kalıntısına kadar elenseydi, sanat yapıtlarının varlığının neye yaradığı sorusuna ne yanıt vereceğimizi bilemezdik" (*Estetik Kuram*). Zevki reddetmesi, her şeyden önce duygulanıma ve aydınların denetleyemediğine karşı bir sakınım gibi görülebilir. Sanatlara bir ko-

ruyucu dileyip ozanları siteden kovmak isteyen Platon'un sakınımına katılır.[3]

Yöntem sorunları

Kendini eleştiri uzmanı ilan edenlere yöneltmek gereken temel eleştiri, kınadıkları gerçeklere ampirik bir dikkati çok görmeleridir. Medyanın üretimleri stereotipleşmiş, hazırlanışında tek parça, izleyiciler üzerindeki etkilerinde birleşmiş gibi değerlendirilir. Oysa Adorno'nun kendisi, filmlerin ya da radyo dizilerinin üretiminin endüstriyle ancak belli bir benzerlik taşıyabileceğini belirtir, bu da endüstiyel olmadığı anlamına gelir. Kuşkusuz kazanç arayışı, iş uzmanlığı, bir "talep"e yanıt verme isteği, kimi üretim, özellikle de dağıtım uygulamalarının tektipleşmesi söz konusudur. Yine de başarılı bir roman dizisi, gıda ürünlerinin zincirleme üretimi gibi üretilmez, çünkü kültürel içerikler hiçbir zaman gerçekten tektipleşmez. Dahası yapımcıların, yazarların, reklamverenlerin ve görsel-işitsel sürecinin tüm öteki öznelerinin çıkarları ve kişisel geçmişleri hep aynı değildir, bu kişilerin burjuvazinin çıkarlarıyla özdeşliği düşüncesini komplo teorisine yaklaştırır. "Endüstri terimini harfi harfine ele almamak gerekir (...). Bu üretimin olmadığı yerde bile endüstriyel örgütlenme biçimleriyle özdeşleşme, örneğin teknolojik açıdan gerçekten akılcı bir üretimden çok, bürolarda çalışmanın akılcılaştırılması anlamında endüstriyeldir. İşte bu nedenle kültür endüstrisinin kötü yatırımları son derece fazladır ("Kültür endüstrisi"). Eğer başarı doğrudan gelmediyse bunun nedeni, kültür endüstrisinin kimi zaman betimlendiği gibi şu yarı metafizik, kötücül bütün olmaması, özellikle de izleyicilerin beğenilerinin bilinmemesidir. Oysa alımlama burada ancak karşı çıkılamayan, ancak doğrulanamayan varsayımlara, psikanalize gönderme yapan sersemleme ya da edilginlik saptamalarıyla, izleyicilere söz hakkı verilmeden kavra-

3 Ancak Platon'da duygulanım konusunda bir ikilik vardır: *Phèdre*'de güzellik isteğini insan ve tanrısal olan arasında bir ilişki, *Cumhuriyet*'teyse toplumsal düzene karşı tehdit gibi gösterir.

mr. Adorno, izleyicilerin radyo programları ya da filmlere tepkisi üzerine tüm incelemeleri kültür endüstrisiyle bir gizli anlaşma gibi görür, ama varsayımlarını doğrulayacak kitle insanlarının yetkeciliğini ortaya çıkarmak söz konusu olduğunda kendisi de ampirik bir çalışma gerçekleştirir.[4]

Bu noktada Frankfurt Okulu'nun en sıradışı üyelerince harcanan çabalarla ortaya çıkan karşıtlık ilginçtir. Adornocu düşüncenin kötümserliği, tüm özgün anlamından boşaltıldığı yargısına varılan, kendisini yöneten aldatıcı mitlere "katlanılmaz" (Benjamin'in deyimiyle) kılınan dünyayı lanetli uykusudan çekip çıkarma isteği Walter Benjamin ve Siegfried Kracauer tarafından paylaşılır. Ancak bir Adorno'nun ve bir Horkeimer'ın söylemlerinin gerçek ampirik öğelerden yoksun yalın ilenmelere dönüşme eğiliminde olduğu noktada, Benjamin ve Kracauer, modernliğin somut biçimlerine karşı daha açık görüşlü bir tutum benimserler. İkisi de Alman mikrososyolojisinin kurucusu ve kentli davranışları üzerine çalışmalarıyla Chicago Okulu'nun esin kaynağı Georg Simmel'in derslerinin mirasçısıdır. Eleştirileri ayrıntıya gösterilen dikkate, kimi zaman karamsar sonuçlarının yalanlayabileceği çok zekice açıklamalara yer verir. Kracauer aynı zamanda bir polisiye romanı (Lukács'ın yöntemleriyle, ama belirgin içerik çözümlemeleri geliştirerek inceler), Offenbach'ın operetlerini ve "Beyaz yakalıların" kültürünü inceleyen ilk önemli yazarlardandır. Daha 1920'li yıllarda "gündeliğin egzotizmine" yönelerek, bir başka deyişle toplumsal evreni, içine girerek, yalnızca yukarıdan değil, aşağıdan da bakarak yaptığı seçimlerle, onu katılımcı gözlemin öncülerinden biri yapan seçimleriyle ele alıp ortaya koyduğu yöntembilimsel katkı yadsınamaz. Benjamin'in sinema üzerine çok incelikli, doğrusunu söylemek gerekirse çok da çelişkili yargısıysa tamamlanmış bir soruşturmaya dayanır. Benjamin'e göre, sine-

4 Yetkeciliği ölçmeye yarayan ölçüt her zaman kimi siyaset bilimi ekiplerince, örneğin aşırı sağın seçmenlerinin yabancı düşmanlığını ölçümlemek için kullanılmıştır. Birçok eleştiriye hedef olmuştur, özellikle tümüyle ruhbilimsel değişkenler yararına toplumsal ve tarihsel tüm özelliklerden boşaltmak, solun yetkeciliğinin ortaya çıkarılmasındansa sağın (faşizm) yetkeciliğinin ortaya çıkarılmasına öncelik vermek vb. konusunda.

ma öncelikle özgün sanat yapıtının (bir tablo gibi) benzersizliğini ve uzaklığını, *halesini* ortadan kaldıran bir üretim tekniği, kayıtsızlaşmış izleyici kitlesiyle bayağı bir biçimde bütünleşme yararına toplumcu bir geleneğe her tür katılımı bozan bir tekniktir – malın büyüsünün bozulması ve fetişleştirilmesi tezlerine göre (bu konuda Hennion ve Latour'un Benjamin'in "yanlışları" üzerine yazdıkları okunabilir). Bununla birlikte, sinema olası estetik, (örneğin yüksek değer biçilen tiyatronun sinemayla etkileşimleri) hatta politik (Chaplin potansiyel olarak ilerici sayılır) zenginleşme açısından da izlenir. Benjamin izleyicilere ilgi gösterir ve "kitlelerin eğlence aradığı, ama sanatın bir saygıyı gerektirdiğini" savunan, ona göre "eski yakınmayı" yinelemekten başka bir şey yapmayan "beylik söze" uzaklığını korur. İzleyiciye yaklaşımı, hem kitleleştirme ve proleterleştirme kavramları üzerine, hem de medyanın giderek artan bir sayıda insana kendini dile getirme ve yetilerini geliştirme (özellikle "okur mektubu" aracılığıyla) duygusu üzerine odaklanır.

Frankfurt Okulu'nun sonraki kuşakları

Modernliğin David Frisby'nin deyimiyle "modernlik kesitleri" olarak bölümlenmesi bu iki yazarın en belirgin yönüdür, dolayısıyla bu bölümlenme varsayımlarının modernliğin tüm özelliklerini ezip geçtiği Adorno'nun çok soyut felsefesine karşıtlaşır. Ancak Benjamin'in 1940'taki intiharı (İspanyol sınırını geçmeye çalışırken), Kacauer'in savaştan sonra düşünsel açıdan silinmesi, sonra da 1960-1970'li yıllarda Frankfurt Okulu'na Erich Fromm ve Herbert Marcuse'la güçlü bir kitle toplumu eleştirisi hareketinin geri dönüşü, Eleştirel Kuram ve soyut evrenselciliği kendiliğinden birbirine denk kılar. Solcu aydınların çoğunluğu, demokratik ülküleri savunmaya ve izleyicilerin katılımına değer verme eğilimlerine karşın, "popüler sanatlarla" nefret ilişkileri kurup medyanın zararlı etkilerini tutucularla birlikte ya da onlara karşı eleştirirler (Ross, 1989, Gorman 1996).[5] Bu nefret, ya-

5 Medya eleştirisi kuşkusuz, Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri hegemonyasını hazırlamak ve derinleştirmekle suçlanan Amerikan eğlence endüstrisi üze-

pı bozumunun parlak denemecileri anti-hümanist Fransız düşünürlerde nihilist bir eleştiri biçimini alabilir. Jean Baudrillard için, medyanın gücü iletilerin ideolojik içeriğine bile bağlı değildir, alışveriş düzenine, bireylerin katılmayı da değiştirmeyi de umamayacakları özerk bir evrene dönüşmüş koda bağlıdır[6] (*İşaretin ekonomi politikasının bir eleştirisi için*, 1972). Medya ideolojik etkilerin merkezi değildir artık, ideolojinin, temsilin boşluğu ideolojisinin kendisidir. Baudrillard, anlam taşımayan bir düşüncenin ya da bir imgenin gerçekliğin kuruluşunun bir parçası olmayacağını öneren gerçeklik ve yanılsama arasındaki eski karşıtlığı günceller. Bu genelleşmiş baskı Michel Foucault'nun yapıtlarında da özellikle merkezleşmiş ve her yerde bir iktidarın, gözetleme aygıtlarının (*panoptik*) ve kurumların egemenliği altındaki, bireysel bir içkinliği dışa vurmaya iten itiraf iktidarının varlığını kuramlaştıran *Gözetlemek ve Cezalandırmak*'ta ve *Bilgi İsteği*'nde vardır. Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sırasında, devlet herkesin safça bir özgürlük kazanımı olarak yorumladığı, oysa birbirine benzeyen bireylerin yaratılmasıyla sonuçlanacak bir denetim tekniğinden başka bir şey olmayan bir bireycilik uydurarak, pratikleri disiplin altına alma gücünü kendine mal eder. Çok olumsuz bir hareketin nihai çelişkisi ya da mantıksal sonucu olarak, Frankfurt Okulu'nun son temsilcileri Jürgen Habermas ve Ulrich Beck ile eleştirel düşünürlerin modernliğe ve aristokrasi karşıtı bir hümanizmaya yönelmesi Almanya'da gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor, *Théorie esthétique* (1970), Klincksieck, 1974.

— *Dialectique négative* (1966), Payot, 1992.

— "L'industrie culturelle", *Communications*, 3, 1963.

— "La télévision et les patterns de la culture de masse", Beaud, Paul *ve diğerleri*, (der.), *Sociologie de la communication* (1954), Réseaux - CNET, 1997.

rine Dorfman ve Mattelart'ın çalışmalarının zeminini oluşturan Şili'de Salvador Allende'ye karşı Amerikan darbesi gibi politik olaylardan etkilenebilir.

6 Burada McLuhan'ın etkisi, McLuhan'dan farklı olarak insanlar ve makineler arasında alışverişin karşılıklığını yadsıyan eleştirel düşünürlerin etkisine teknolojik bir determinizmde karışır.

Adorno, Theodor; Frenkel-Brunswick, Else; Levinson, Daniel J. ve Nevitt, Sanford R., *The Authoritarian Personality*, New York, Harper and Row, 1950.

Arendt, Hannah, *Le Système totalitaire* (1951), Seuil, 1972, Paris.

Baudrillard, Jean, *Pour une critique de l'économie politique du signe*, Gallimard, 1972, Paris.

Benjamin, Walter, "L' oeuvre d'art à l'ère de sa reproductivité technique" (1936), *Écrits français* içinde, Gallimard, 1991, Paris.

Dorfman, Ariel, *The Empire's Old Clothes. What the Lone Ranger, Babar, and other Innocent Heroes Do to our Minds*, New York, Pantheon Books, 1983.

Dorfman, Ariel ve Mattelart, Armand, *How to Read Donald Duck. Imperialist Ideology in the Disney Comic*, New York, International General Editions, 1975.

Foucault, Michel, *Histoire de la sexualité*, cilt 1, *La Volonté de savoir*, Gallimard, 1976.

— *Surveiller et punir*, Gallimard, 1975.

Frisby, David, *Fragments of Modernity. Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin*, Cambridge, MIT Press, 1986.

Gorman, Paul R., *Left Intellectuals and Popular Culture in Twentieth-Century America*, Chapel Hill, North Carolina University Press, 1996.

Habermas, Jürgen, *Théorie de l'agir communicationnel*, 2 cilt, (1981), Fayard, 1987.

Hennion, Antoine ve Latour, Bruno, "L'art, l'aura et la technique selon Benjamin ou comment devenir célèbre en faisant tant d'erreurs à la fois...", *Les Cahiers de médiologie*, 1, 1996.

Horkheimer, Max ve Adorno, Theodor, *La Dialectique de la raison* (1947), Gallimard, 1974, Paris.

Jay, Martin, *Adorno*, Cambridge, Harvard University Press, 1984.

— *L'Imagination dialectique. Histoire de l'école de Francfort (1923-1970)*, (1973), Payot, 1977.

Jauss, Hans Robert, "Petite apologie de l'expérience esthétique", *Pour une esthétique de la réception* (1970), Gallimard, 1978, Paris.

Kracauer, Siegfried, *Les Employés*, Avinus Yayınları, 2000 (ölümünden sonre yayımlanan metin).

— *Le Roman policier. Un traité philosophique* (1922-1925), Payot, 1981.

Levine, Lawrence W., *Highbrow/Lowbrow, The Emergence of Cultural Hierarchy in America*, Cambridge, Harvard University Press, 1988.

Lukács, Georg, *La Théorie du roman* (1916), Gonthier Yayınları, 1963. Marcuse, Herbert, *L'Homme unidimensionnel* (1964), Minuit, 1968. McDonald, Dwight, "Culture de masse" (1944), *Diogène*, 3, 1953.

Ross, Andrew, No Respect. Intellectuals and Popular Culture, New York, Routledge, 1989.

BEŞİNCİ BÖLÜM

LAZARSFELDCİ UÇ ETKİLER

Bir Kopuş... Sınırlı Etkiler

Amerikan ampirizminin kaynakları

Medyanın ve izleyicilerinin ampirik araştırması –iletişim kuramları tarihinde büyük bir kopuş ortaya koyar, çünkü en azından işlevselcilikte takılıp kalmadığında bu kuramları belirgin biçimde bir toplumsal eylem bilimine çeker– 1940'larda Paul Lazarsfeld'in öncülüğüyle "ampirik akım" adını benimseyen akımla başlamaz. Ampirik araştırmanın doğrudan kaynakları Chicago'da gerçekleştirilen kent araştırmasında, daha dolaylı olarak da olgusal araştırmayı ve insan etkinliklerinin bir olaybilimini teşvik eden Amerikan felsefesinin pragmatizminin sürekliliğindedir. Ancak izleyicilerin tanınması için giderek artan istek, üniversiteyi aşıp dernekçi ortamlara, devlet ve medyanın kendisine yayılan bir dip hareketidir. Bu istek, aile derneklerinde ya da toplum çalışanı topluluklarında kuralcı olabilir, örneğin film gösterimlerinin genç nüfusa etkisini öğrenme dileğine dayanır. 1930'ların başında, sinema ve sinemanın çocuklar için varsayılan yeniliği üzerine araştırmaları desteklemeyi seçen vakfın adını taşıyan Payne Fund soruşturmalarına burada önemli bir yer ayrılmalıdır. Yüksek düzeyde bir sosyolog, psikolog ve pedagog ekibince yürütülen, 1933'te on iki cilt olarak yayınlanan bu araştırmalar, ilk kez olgusal bir temel-

de sinemanın psikolojik zararsızlığını ve okuma pratikleriyle doğrudan rekabet içinde olmadığını gösterir. Katkıları, direngen önyargıların boynunu bükmeyi sağlayan negatif sonuçlarla sınırlı kalmaz. Payne Fund'un çalışmaları aynı zamanda, filmlerle ilişkinin yalnızca bireysel bir olgu olmadığını, çocukların toplu yaşamının bir parçası durumuna geldiğini de gösterir: Sinema gösterisi, oyuncuların davranışlarına gerçek yaşamda öykünmeye değil, toplumsallaşmanın gereklerine uyum sağlamak amacıyla düşsel olarak toplumsal rolleri denemeye yarar (aşk kodlarının, kendini tanıtma tekniklerinin öğrenilmesi vb.).[1] Medyayla ilişki, Payne Fund'un en önemli yazarı ve "simgesel etkileşim" akımının gelecekteki yaratıcısı Herbert Blumer tarafından dürtülerle değil, anlamla bir ilişki olarak betimlenmiştir.

Medyanın tanınması isteği günlük gazetelerin, radyo istasyonlarının ekonomik ve politik ortamları söz konusu olduğunda aynı zamanda araçsaldır, çünkü hedef kitle göstergelerini, oy verme, satın alma ve medya programlarının tüketimi vb. üzerine ilk ölçümleri ortaya koyar. Amerika Birleşik Devletleri, medyanın kitlesel ve erken gelişimine, liberal ve yararcı düşüncelerin güçlü bir biçimde temellenmesine sahne olduğundan, iki dünya savaşının daha da güçlendirdiği böyle bir hareketin merkezidir. Amerika devletinin bozmayı ya da kullanmayı umarak propaganda düzeneklerini tanıma isteği, siyasal bilimler ya da deneysel psikoloji araştırma kurumlarına verdiği siparişlerden anlaşılabilir. Böylece bu kurumlar, Harold Lasswell'in ya da Carl Hovland'ın öncü çalışmalarına mali kaynak sağlayabilmişlerdir.

Paul Felix Lazarsfeld'in araştırmaları bunların devamı olarak anılsa da kesin bir kopuş ortaya koyar. Frankfurt Okulu'nun düşünürleri gibi 1935'te Amerika sürgününe zorlanan Avusturyalı sosyolog ve psikolog, gerçekte medya üzerine süregelen önyargıları ve medya konusunda çok yaygın düşünce yöntemlerini sorgulamaya götüren inançların taşıyıcısıdır. Pozitivizmle bağı –"mantıksal pozitivizm"in kaynağındaki ve Ernst Mach'ın, Hen-

1 Bu çalışmaların bir yeniden değerlendirmesi Jarvie, Jowett ve Fuller tarafından 1996'da gerçekleştirilmiştir.

ri Poincaré'nin ve Albert Einstein'ın etkilerini benimseyen Viyana Çevresi'nde bulunmuştur– onu tümüyle kurgusal bir tartışmanın yerine bilgi toplamaya, davranışların çözümlemesine öncelik vermeye yöneltir. Bilimsel etkinlik, bilgi edinme olasılıklarını saptamaya ya da nesnelerin kendi varlığını sorgulamaya değil, deney gerçeklerini düzenlemeye dayanır, bu da medya sorunu gibi az belgelendirilmiş bir sorun söz konusu olduğunda birincil önem taşır. Her soru kavramlarla biçimlendirilebilir, bunlar sınıflandırma dizgeleridir, her kavram da matematiksel göstergelere çevrilerek kodlanabilir, sonuçlar çok boyutlu (genellikle tek bir kavram için birçok gösterge vardır) ve yalnızca olasılık düzeyindedir. Bu tartışmalı ve tartışılan epistemolojik ilke, ona yine de ilk bakışta görülen gerçeklerden kopmayı sağlar. Endüstrilerce sağlanan niceliksel hedef kitle çözümlemeleri, laboratuvarda gerçekleşen dinleyici tepkileri ölçümlemeleri projelerine (düğmeye basma tekniği denilen buluş), aynı zamanda CBS şirketinin (1938'den başlayarak yönettiği *Princeton Radio Project*) ve Rockefeller Vakfı'nın (Lazarsfeld'e New York Columbia Üniversitesi'nde *Office of Radio Research*'ü kurmayı sağlayan) mali destek verdiği projeler kapsamında programların içerik çözümlemesine yöneltmiştir. Lazarsfeld ayrıca sayısal açıdan önemli topluluklarla, toplumun yalnızlaşması ve medyanın kesin gücü varsayımlarını test etmek amacıyla düzenli görüşmelere dayanan uzun süreli soruşturmalar da (*follow-up interviews*) gerçekleştirir (1940'ta Amerika başkanlık seçimleri kampanyası sırasında Ohio'da Erie bölgesinden 600 kişilik seçmen topluluğu; 1945-1946 yıllarında Illinois'de 60 000 nüfuslu Decatur kentinden 800 kadın üzerinde tüketim tercihleri araştırması). Bu farklı soruşturmaların sonuçları, birincil grupların toplumsal dinamiğini medyanın etkileri konusundaki tartışmaya katıp özgün bir etki kuramı geliştirmeyi sağlar.

"İnsanların keşfedilmesi"

Lazarsfeld *The People's Choice* (1944) adlı, Erie soruşturmasını ele alan, Bernard Berelson ve Hazel Gaudert ile yazdığı ki-

tapta, ilk kez seçmenin oyunun yalnızca rastlantıya bağlı kişisel bir tercih ya da medyanın yönettiği seçim kampanyalarının ürünü olmadığını, üç değişkene bağlı değerlendirilebileceğini gösterir: Sınıf, coğrafi aidiyet ve din. Derneklere ya da kiliselere üyelik, önceki politik tercihler, ikamet edilen yer, sahip olunan mallar (telefon vb.), aile ve arkadaş topluluğu içinde ilişkiler üzerine yinelenen sorular yoluyla kavranan genel ekonomik ve toplumsal konum, oylama sırasında ve oyun zaman içinde gelişimindeki politik kararı açıklar. Oyun üç habercisini (demokrat oy daha kentsel, katolik ve cumhuriyetçi oydan daha kötü bir toplumsal konumdandır) tek bir ölçekte birleştiren PEG (Politik Eğilim Göstergesi) oldukça kabataslaktır, uygulaması da sosyolojik determinizmden arınmış değildir, ama günümüzün parçalanmış, potansiyel olarak yönlendirilebilir bir topluluk düşüncesine karşı güç oluşturan yaş, eğitim düzeyi, gelir ve oy arasında bağıntılar üzerine araştırmaların yolunu açar.

Dolayısıyla bu soruşturmanın büyük önemi "insanların" ya da "halkın" keşfine, bir başka deyişle toplumsal ağların medya çalışmalarına yeniden girmesine çağrıda bulunmasıdır. Her zaman topluluklara bağlıyız –aile, okul, ikili gruplar, yüzeysel ya da yüzeysel olmayan iş ilişkileri, dernekler, dinsel topluluklar– bu bağlar kırsal toplumda gözlemlendiğinden daha gevşek olsa bile. Böylece bu soruşturma birincil toplumsal grupların (yüz yüze) gücünü gösteren yeni olguları araştırmayı önerir: Aile ortamları ve dostluk bağları politik seçimlerinde benzeşiktir, üyelerinin toplumsallaşmasında bileşenler birbirine yakın olduğundan bu durum anlaşılabilirdir, ancak benzeşiklik oylama yaklaştıkça artar. Görüşmeler nihai kararda tartışmanın önemini vurgular; kararsızlar, kararlarını ötekilerden daha sık aile ya da arkadaş baskısı altında aldıklarını açıklarlar. *Opinion leaders* (kamuoyu liderleri, kamuoyunun rehberleri ya da belirleyicileri) diye adlandırılanlar, kişilerarası etki kuramının, dolayısıyla kişilerarası iletişimin merkezindedirler, bu da onlara medya iletişimininkinden daha büyük bir önem kazandırır. *People's Choice*'ın yazarları bunun için bir ilk portre çizerler: Örneklemin beşte birini oluşturan kamuoyu liderleri, özel bir toplum-

sal çevreden gelmezler, ama haber medyasına büyük dikkatleri ve politik sorunları günlük tartışmalara sokabilme yetileriyle farklılaşırlar. Dolayısıyla bilgi ve karar sürecinde bir aracı işlevi görürler: İletişim akışı tek bir alıcıya yönelik, tek yönlü ve dolaysız değildir, gerçekte iki aşamalı ve dolaylıdır, önce rehberden, sonra izleyiciden geçer.

Birincil grupların keşfi bir yeniden keşfedişten başka bir şey değildir, çünkü sosyal bilimler bir açıdan bunların kuramsallaştırılmasıyla oluşmuştur. Ayrıca Lazarsfeld Cooley'nin birincil gruplar üzerine araştırmanın öncüsü olduğunu kabul eder,[2] 1920 ve 1930'larda Elton Mayo'nun iş örgütlenmesi üzerine yürüttüğü soruşturmaları ve Stouffer'm Amerikan askeri üzerine soruşturmasını, soruşturmaların yenilenmesine kanıt gösterir. Dolayısıyla tüm ortam bu izlek üzerine gelişmelere uygundur. Ancak Jacob Moreno'nun sosyometrisi ve Kurt Lewin'nin grup dinamiği daha dolaysız olarak Lazasfeld'in yazdıklarının kaynağmdadır. Buna göre, tüm toplumsal olgular bireyler arasındaki yalın yeğleme ve geri itme ilişkileriyle açıklanabilir, bireyler de güçlerin fizik sistemi incelenmesi gereken bir toplumsal sistemin atomlarına benzerler. Haberin denetimi, Lewin'in *gatekeeper* (kapı bekçisi, haberi denetleyen ve seçen) adını verdiği *kamuoyu lider*inin niteliklerindendir.

Grup dinamiğinin bireylerin iletişim akışına tepkisi üzerine çalışmalar, insanların düşünsel yetilerini yeniden saygınlığa kavuşturan, dürtü araştırmalarının ve eleştirel bakış açılarınm yıktığı onuru geri veren bir araştırmayla tamamlanır. Seçim kampanyaları üzerine birçok çalışma, psikolojik laboratuar deneyleri ve eğlence medyasının izleyici araştırmaları iletilerin, ayıklamaya, elemeye, değiştirmeye, hatta alımlamak istemedikleri haberi çarpıtmaya yarayan bilişsel filtreler kullanan bireylerce yorumlandığını ve bağlamsallaştırıldığını gösterir. En büyük güç, öncelikle bu haberleri alımlamayı ya da alımlamamayı seçmektir, medyaya ve programlara, onlara gösterdiğimiz toplumsal ve kişisel ilgi doğrultusunda *seçici maruz kalmak*tır. Kamu yayınının alışılmış çelişkilerinden biri, eğitici programların hedefle-

2 Katz ile birlikte *Personal Influence*'da.

nen kişilerden çok, zaten eğitimli olan kişilere ulaşmasıdır. *Varolan görüşlerin güçlendirilmesi*, kendi görüşlerimiz doğrultusundaki iletilere büyük bir dikkat, ötekilere karşıysa zayıf bir dikkat biçiminde kendini gösterir. Örneğin sağ görüşlü bir yöneticiyle sol görüşlü bir yönetici arasındaki bir politik tartışmada, sağ eğilimli seçmenler kendi adaylarını tutma ve onu rakibi dinlediklerinden daha büyük bir dikkatle dinleme eğiliminde, sol eğilimlilerse bunun tersini yapma eğiliminde olacaklardır. *Seçici algılama ve anımsama* da haberleri yorumlama ve akılda tutma yetileriyle ilişkilidir. Patricia Kendall ve Katheine Wolf'un 1949'da yayınlanan öncü çalışması da ırkçılık karşıtı bir çizgi romanın, okuyucuların üçte birince ırkçılığın eleştirisi olarak algılanmadığını hatta kimilerinin, bunu önyargılarının doğrulanması gibi okumayı yeğlediklerini gösterir. Lazasfeldci gelenek, kaynağında Lasswell ve Hovland'a yakın olsa da iletilerin farklı alıcılarca hiçbir zaman aynı biçimde yorumlanmadığını ve medya tarafından yönlendirmenin iletilerin iyi düzenlenmesi işi olmadığını savunduğundan, gerçekte onların sıkı sıkıya davranışçı ve araçsal kavramsallaştırmalarından uzaklaşır.

İki aşamalı iletişim akışı

1955'te yayımlanan *Personal Influence*, kuşkusuz *Mass Communication Reseach* (verilen isim uyarınca) alanında Amerikan ampirik sosyolojisinin en önemli referanslarından birini oluşturur. Decatur'de yürütülen uzun ve titiz soruşturmanın sonuçlarını sunan bu kitapta Lazarsfeld, iki aşamalı ya da iki zamanlı iletişim akışı (*the two-step flow of communication*) kuramını, medya üzerine araştırmasının nöbetini öğrencilerinden birine, Elihu Katz'a devrederek derinleştirir. Amaç, tüketim malları, moda, sinema ve kamu işleri (oy değil, politik haber) alanlarında 16 yaş ve üzerinde 800 kadının seçimlerindeki belirleyicileri ortaya çıkarmaktır. İzlenen yol, soruşturmanın parasal açıdan uygulanabilirliği için yeterince küçük, bir temsil gücü olması için de belli bir toplumsal yapının ağır basmadığı bir kent seçmeye dayanır. Yöntem, birkaç yaklaşımın birleştirilmesinden oluşur. Sosyometri

birincil gruplarda ilişkiler üzerine sorulan sorularla (Kim kimle karşılaşıyor? Kim kimden etkilendiğini söylüyor? Ne üzerine?), bir beğeni ve medya tüketimi (Kim neyi okuyor, neyi dinliyor, neyi izliyor?) sosyolojisiyle koşut kullanılır. İki görüşme dalgası aynı insanlarla (Temmuz ve Ağustos 1945), aynı görüşme, izleme ve etki soruları üzerine (etkili insanları, aile ve arkadaş ağları arasındaki yerini saptamak söz konusudur) geliş gidişlerle, birbirini doğrulama teknikleri ve tüketim soruları üzerine yeniden değerlendirme sorularıyla (neden davranış değiştirildi?) sürdürülür. Karar ediminde kişilerarası ilişkilerin medya üzerine üstünlüğü varsayımının doğrulandığı sonucuna ulaşılır. Özellikle tüketim malları ve sinema konusunda seçimler, dergi reklamları ya da radyo yayınlarından çok, kamuoyu liderlerinden etkilenir. Günümüzde de bir film piyasaya çıktığında başarısının ve uzun süre vizyonda kalmasının, büyük ölçüde aracılığın önemine –kulaktan kulağa olayı– bağlı olduğu düşünülebilir, reklam gürültüsüyse daha çok ilk günlerde salonlara giriş oranını belirler.

Katz ve Lazarsfeld'e göre, kişilerarası ilişkinin üstünlüğü etkili kişinin söyleminin çekiciliği –ancak bu bakış açısına göre medya da çekici içerikler sunar– ve doğrudan iletişime bağlı denetim işleviyle açıklanır. Bir dostun toplumsal niteliğinin gösterdiği, söylediğinden daha önemlidir. İki yazar, etkiyi alandan alana ayrıntılandırarak kamuoyu liderlerinin tüketim malları alanında genellikle evli kadınlar, moda ve sinema alanında genç kadınlar, kamu işleri alanındaysa toplumsal düzeyi yüksek kadınlar (eşler ve babalarla birlikte, yaş ilerledikçe de sözü dinlenme olasılığı artar) olduğunu gösterirler. Ancak önceki soruşturmalara göre önemli bir düzeltme getirilir. Artık kamuoyu liderleri farklı, ayrıcalıklı, halkın geri kalanından kopuk varlıklar sayılmazlar: Zamana ve ortama göre, konumları değişerek bir alanda yol gösteren, bir başka alanda izleyen konumunu alabilirler. Onları izleyenler üzerine kesin ve sürekli bir güç uygulamazlar, gerçekte etkiledikleriyle aynı ortamdandırlar, yalnızca güçlü toplumsallıklarıyla ve donandıkları toplumsal yetilerle farklılaşırlar. Kamuoyu liderleri zorba değillerdir, ancak onları izleyenlerin örtük beklentilerine uygun düştük-

lerinde inanılır olabilirler, şeflerin kabileleriyle sürdürdükleri ilişkileri betimlemek için antropolojide kullanılan söz burada anılabilir: "Ben şefim, öyleyse onlarım". Yine bir filmin vizyona girişi örneğini ele alırsak, arkadaşlarımızın şu ya da bu filmi görmeye yönlendirmelerinden etkilenebiliriz, çünkü beğenilerine güven duyarız (büyük bir olasılıkla bizimkine benzer beğenileri vardır), ancak düş kırıklığının düzenli olarak randevuya gelmemesi temel koşuldur. Kamuoyu lideri, görüşleri izleyenleri harekete geçiren iç tartışmalara karışsa da – kendisini izleyenlere beklentilerini oluşturma ve dile getirme olanağını verir. Oylamadan önce sık sık tartışma isteğinde bulunan kararsızların evrimi, bu çalışmaya tanıklık eder. Dolayısıyla etkileşim üzerine temellenen bu model, fazla yalın bir tek yönlü ikna modelinin yerini alır.

Özetle, medyanın sınırsız gücü tezi yanlış görünür, toplumun parçalanması düşüncesi de açıkça mantıksızdır. Medyanın etkileri dolaylı ve sınırlıdır, bireylerin bilişsel yetilerince süzülür, vericiden alıcıya dikey değil, ağların içinde yatay biçimde yayılır. "Kitle iletişim araçlarının demokrasi için yeni bir başlangıcın göstergesi gibi belirdiğini görenler ve medyayı kötücül araçlar olarak görenler arasındaki ortak nokta, kitle *iletişim süreci* konusunun aynı kavrayışına sahip olmalarıydı. Bakış açılarını, öncelikle *İleti*'yi almaya hazır milyonlarca okuyucu, dinleyici ve izleyicilerinin parçalanmış kitlesi varsayımı oluşturur; sonra da her *İleti*'nin hemen bir yanıt üreten, eylem için güçlü ve doğrudan bir uyartı olduğu düşüncesine dayanır. Kısacası iletişim medyasının, kişilerarası ilişkilerin kıtlığıyla belirginleşen kişiliksiz bir toplumda her göze ve her kulağa ulaşan yeni bir birleştirici güç –bir tür sinir sistemi– olduğu düşünülür" (*Personal Influence*, s. 16).

Yayılma kuramı, kullanımlar ve doyumlar akımı

Doğrudan etki kuramlarının bu yalanlanması ve birincil gruplar kuramının kazanımlarıyla Katz ve Lazarsfeld, 1960'ların başına kadar iletişim alanını egemenlikleri altında tutmayı sürdürürler,

öyle ki iletişim üzerine araştırma ve *Mass Communication Research* birbirine denk sayılır. Joseph Klapper'in konu üzerine ünlü sentezi (1960'ta yayımlanmış, ama 1940'larda kavramsallaştırılmış, kitle iletişiminin doğrudan bir etkisi olmadığı sonucuna varır, izleyicilerin davranışları üzerinde ne gerekli ne de yeterli bir nedendir, bu davranışlar karmaşık bir toplumsal ortamda, bir kültürde kök salar, medya bir dış etken değil, bunun yalnızca bir boyutudur. İlk çalışmalar iki ana yönde dallara ayrılır. Everett Rogers'ın etkisi altında yayılma üzerine çalışmalar, yeni ürünlerin ya da yeni teknolojilerin benimsenmesi sırasında işin içine karışan değişkenleri ortaya çıkarmaya çalışarak, kişilerarası ilişkiler ağları kuramını derinleştirir. Rogers, bir buluşla ilk ilgilenen "öncüleri" ve "izleyenleri" öncülere ayak uydurmaya yönelten düzenekleri tanımlama amacıyla, öncelikle iki aşamalı iletişim akımının ilk yorumunu kullanır – dikey yayılım modeli. 1970-1980'li yıllarda bu model, aynı toplumsal grubun bireyleri arasında bağımlılık ilişkilerinin –yatay ikna modeline göre– dikkate alınması anlamında düzeltilecektir.

1960-1970'li yıllarda gelişen *Kullanımlar ve Doyumlar* akımının kaynağı Lazarsfeld'in yönettiği, izleyicilerin seçim yetileri üzerine temellenen ilk yayınlardır (özellikle Herte Herzog, Patricia Kendall, Katherine Wolf ve Marjorie Fiske'in çalışmaları). Denis McQuail, Jay Blumber, Elihu Katz, Karl Eric Rosengren ya da Wilbur Schramm gibi birçok yazar, kitle iletişimine genellikle yöneltilen bakışı, kullanılan anlatıma göre, medyanın bireylere yaptığını değil, bireylerin medyaya yaptığını araştırmayı amaçlayarak ters yüz eder. Bu araştırma izleyicilere düşünme ve uyarlanabilir seçimi atfederek beklentileri, zevkleri, bu zevklerin kişiler üzerindeki etkilerini niceliksel ve niteliksel göstergeler yoluyla inceleyerek, dikkatin, anlamanın, benimsemenin ve akılda tutmanın birçok boyutunun araştırmasını derinleştirip tek bir bakış açısında birbiriyle bağlantılandırmayı dener: Medya artık emirlerine uyulması gereken otoriter bir tanrı değil, izleyicilere açılan ortamdır. "Doyumlar üzerine araştırma, seçebilirlik kavramından yola çıkar. Ancak söz konusu seçebilirlik artık yalnızca ön görüşlerde ve alışkanlıklar-

da temellenmiş bir savunmacı çalışmaya bağlı değildir. Gereksinimleri ve istekleri göz önüne alan, geleceğe yönelik bir seçiciliğe dönüşür. O zaman medya, kamunun seçici bir biçimde kullandığı kamu hizmeti olarak belirir" (Katz, 1990).

Aşırı pozitivizm ve ideolojinin unutuluşu

Sınırlı etkiler kuramının sınırları ve daha sonraki gelişmeleri, aynı zamanda pozitivist bir kuramın sınırları ve gelişmeleridir. Lazarsfeld toplumsal evreni incelemek için, ahlaksal ve politik her tür düşünceden kopup gerçekliğin boyutlarının ölçümünün etkili araçlarını kullanmayı benimser. Oysa bu tür düşüncelerden kopuk olması istenen bu yöntem iki açıdan sorunludur. Gözlemlenen belli bir sayıdaki öğeyle, bağımsız değişkenler diye adlandırılan birçok değişken arasında ilişki kurmak her zaman olası değildir. Uygulamada bu durum, Lazarsfeld'i kimi zaman bu bağıntıyı kurmaya uygun olan çok küçük nesnelere yoğunlaşıp toplumun bütüncül incelemesini görmezden gelmeye yöneltir. Lewin'in sosyometrisine katılımı sosyal psikoloji için bir ilerleme oluşturur, ancak mikrososyoloji üzerine her şeyi geçersizleştirmek ve fiziğe öykünen (bireyler arasındaki ilişkiler yöneylerle gösterilebilir ve atomlar arasındaki ilişki biçimleri gibi betimlenebilir vb.) bir toplum bilimi düşünü paylaşmak, aynı zamanda olguların nesnelliği yanılsamasını da paylaşmak anlamına gelir. Bilimsel yöntemin çok indirgemeci bir bakış açısını savunarak, Lazarsfeld, insanların zorunlu olarak sistemin baskılarına uyum sağlamaya çalıştıklarını varsayan, açık ve örtük (bilinçli ya da bilinçsiz) işlevselci denen bir toplum kuramı yoluyla toplumsal çatışma, iktidar ve kültür ilişkisi gibi temel sorunları yalınlaştırır. Bu kuram iletişim sorununu bireylerin toplumsal düzene, yerine getirilmesi gereken yüz yüze ya da uzaktan alışveriş işlevlerine uyum sağlama sorununa indirgeme eğilimi gösterir.[3] Kullanımlar ve doyumlar

3 İşlevselciğin başka bir büyük yazarı Talcott Parsons'ın acımasız eleştirmeni Dennis Wrong, bu indirgeme düzeyinde insanların toplumuyla arılarınki arasında bir fark olmadığını gözlemler. Paul Beaud'nun *La société de connivence*

çerçevesinde sürdürülen çalışmalar, izleyicilerin aptallaştırıldığı düşüncesinden zamanla kopsa ve işlevselcilik konusunda giderek eleştirel duruma gelse de psikoloji gelişimin temel gereksinimlerinden kaynaklanan yarı programlanmış aşamalar bulunduğunu açıklayarak psikolojiye yönelir. Bu aşamalar, medya içeriklerinin tüketim türlerine mekanik olarak denk düşer: Çocuklar önce canlıcı bir evrende yaşarlar, gerçek ya da düşsel hayvanlara yakın olma isteklerinin nedeni budur, sonra yetişkinlerle özdeşleşme aşamasına geçerler, bu da kahraman yetişkinleri sahneye koyan öyküleri sevmelerine karşılık gelir, daha sonra ikili gruplara girip "olağan olarak" saf kurgulardan uzaklaşırlar (bu hazır şemaya uymayanlar hastalıklı diye nitelenir).[4] Yayılma kuramı da önce aynı biçimde, değişime doğal olarak yatkın, buna ancak zihinsel gerilikle karşı duran topluluklarda yeni tekniklerin ilerlemesinin olağan aşamalarını betimleme savını benimser.

Lazarsfeldci sosyoloji, esin kaynağının saygın ampirik ve yönetsel araştırmayı, eleştirel ya da politik açıdan taraflı kuramı birbirinden ayıran bir metinde ("Remarks on Administrative and Critical Communication Research", 1941) ileri sürdüğünün tersine, ideolojik bakış açılarından yoksun değildir kuşkusuz. Bilimsel yansızlık yüzünü sunmak, toplumsal ve politik evren üzerine her tür yargıdan uzak kalma seçimi, özellikle bir bürokrat sosyolojisini kınayan ve Decatur soruşturması üzerine çalıştığından Lazarsfeld'in çalışmalarının inceliklerini tanıyan C. Wright Mills tarafından eleştirilir: Yazara göre Lazarsfeldci sosyoloji katıksız ve açık bir tutuculuğa çok yakındır. Lazarsfeld, bilimsel bir çokulusçuluğun mezhebi geniş kurucusu olarak betimlenir. Birçok öğrencinin yardımıyla iletişim şirket-

---

(Zihinsel Birlik Toplumu) adlı kitabında, Amerikan işlevselciliğine bir Fransız eleştirisi bulunabilir.

4 Marjorie Fiske ve Katherine Wolf'un 1949 tarihli, çizgi romanların okuması üzerine makalelerinin sonucudur bu. Makale eleştirilerin ötesinde temeldir, çünkü çocuklara söz hakkı veren ilk düşüncelerden biridir. Eleştirilebilir olsa da kullanımlar ve doyumlar akımı –21. yüzyılın dönemecinde hâlâ Elihu Katz'ın çalışmalarıyla temsil edilir– araştırma için yeniden kullanılabilecek gerçek bir maden yatağıdır.

leri için çalışır, teknikleri bu şirketlerin kamuoyu araştırması ya da pazarlama endüstrileri için model işlevi görür. Dolayısıyla çıkarları, karşılığında bilimsellik dışı bir kutsanma elde ettiği iletişim şirketlerinin çıkarlarına karışır (Pollak, 1979). Bu güçlü eleştiri ancak bir ölçüde doğrulanmıştır, Avusturyalı sosyoloğun tutuculuğu, kinizmi ya da saflığı o kadar da kesin değildir. Gerçekte Lazarsfeld'in sosyalist gençlik ülkülerinin yerini, Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomik erkin (reklam, kamuoyu araştırmaları, izleyici ölçümü ve pazarlama alanında) kendi başına demokrasiye bir engel olmadığı, tersine demokrasiyi gerçekleştirmenin araçlarından biri olduğu düşüncesi üzerine kurulu ilerici ülküler alır: Medyanın utkusu sivil tartışmanın da utkusudur. Pazar, tüketiciler için tercih genişliğinin eşanlamlısı olabilir. Katz'ın gösterdiği gibi, bu inanç daha önce yapıtı Lazarsfeld'in gözünden kaçmayan Tarde'ın inancıdır. Avusturyalı sosyolog, kitle medyası konusunda aydın yakınmasını, demokratikleşme tarafından aşılmış bir seçkin kitlesinin küskünlüğünün anlatımı sayar, ancak eleştiriyi de karşı çıkışlarla dolayısıyla reformla, "bir kitle toplumunda kültür savaşçısının acıklı yazgısı kazanamaz, ancak onsuz da biz kaybolurız" diyerek (Hardt tarafından yapılan alıntı, 1992), sürekli çalışılması gerekilen, bir toplumun vazgeçilmez öğesi gibi görür, ayrıca araştırma, öğretim ve endüstri dünyası arasında kopuşun önlenmesi için gazetecilik okullarında mesleksel özeleştirinin kurumsallaştırılmasını diler.

Daha temel olarak *Mass Communication Research* doğrudan ve mekanik etkiler kuramını reddeder, bunu da bir etkiler kuramını savunmak için yapar: Kitle iletişimi üzerine önyargılara verilen son ödünde, aynı zamanda iletişimin matematiksel modelinin de (sonraki bölüm) getirdiği geleneksel doğrusal şemalarla da bağını kesmez. Tartışılmaz katkısını ortaya koyan görüşlerin güçlendirilmesi tezi, gerçekte Todd Gitlin'le birlikte, medyanın güçlü etkisinin davranışları yapay biçimde uyarmak değil, toplumsal düzeni korumak olduğunu savunan bir Marksist eleştiriyle ters çevrilebilir. Dolayısıyla Amerikan ampirik sosyolojisi, alımlamayı potansiyel bir sürpriz olarak tanıtarak,

en azından kendini dayatan bir mesaj mantığının değil, bir toplumsal mantığın sonucu gibi tanıtarak yönlendirici iletişim görüşleriyle eleştirel kuramın kaygı vericiliğinden kopmaya olanak tanır. Kültür ve ideolojinin, bireyler için sağladığı haber ve doyum işlevlerinin ötesinde, ne anlama geldiğini sağlayabilecek bir kuramından yoksundur, yine de yeni bir davranışcılık biçimine (pazarlamanın esinlediği) doğru kayar, 1950'lerin sonundan başlayarak donmuş, kısır bir araştırma imgesi sunar, bunun nedeni söyleyecek bir şeyi olmaması değil, mantığını tüketmesidir. İletişim araştırmasının geldiği nokta sayılsa da bir çıkış noktasıdır ancak.

İçerik Çözümlemesi

Mass Communication Research alımlama üzerine birçok çalışmanın kaynağında olmakla kalmaz, aynı zamanda *içerik çözümlemesi* denen, medyada kodlanmış anlamın araştırılması için niceliksel bir yöntem önerir. Yirmi yıl uygulamadan sonra, Bernard Berelson (1952) büyük pozitivist gelenekte kuralları belirler: Bir sorun ya da bir konu önce tanımlanması, sonra da istatiksel göstergelere uyarlanması gereken kavramlara indirgenir. Medya ırkçı mıdır? Bu soru medyada azınlıkların niceliksel temsiline ve egemen toplulukların görünme sıklığıyla azınlıklarının görünme sıklığının karşılaştırılmasına, televizyon dizilerinde toplumsal ve mesleki niteliklerin dağıtımı, bunların olumlu ve olumsuz rolleri vb. sorularına götürebilir. İçerik çözümlemesinin aşırı kullanıldığı, günümüzde de bir ölçüde aşırı kullanılmayı sürdürdüğü iki alan kadınların ve şiddetin temsilidir. Yayınlanan sayısız çalışma haber ve kurgu medyasında erkek egemenliğini doğrulamış, farklı eylem sahnesi türlerinin varlığını sayısallaştırmaya çalışmıştır. Yöntemin önemi açık ve zaman içinde karşılaştırılabilir sonuçlara ulaşmaya olanak tanımasıdır, eğilimler ve karşı-eğilimler de böylece ortaya çıkarılabilir. Sorun sayı kullanımının genellikle matematiksel araçlar karşısında büyülenmeye dayanmasıdır, matematiksel araçlarsa bir bilgi taşıyıcısı değildir. Edinilen sonuçlar istatistik tabloların donuk yüzü olsa da hiçbir zaman yansız değillerdir: Araştırmacının sorduğu sorulara, araştırmacının sorma biçimiyle yanıt verirler. Böylece görsel-işitsel medyanın heryerdeliği ve köküne kadar zararlı olduğu varsayımından yola çıkarak görsel-işitsel şiddeti kınama isteğine dönüşebilir. Tanıtlamayı gerçekleştirmek için, ölçütleri istenen anlama göre belirlemek yeterlidir, bu da yöntemin Georges Gerbner'in kültürel kuluçka tezi gibi, analitik olarak tanıtlanması zor, ancak sayı-

sal verilerle ortaya çıktığında baştan çıkarıcı görünen bir tezi benimseyen kuralcı makamlarca ya da araştırmacılarca çok sık kullanılmasını açıklar. Şiddet içeren eylemin tanımı, gerekliliği, tehlikesi, toplumsal kullanımı sorunu, öncelikle yorum çerçevelerinin zaman içinde değiştiği göz önüne alınarak ortaya konulmalıdır. Öyleyse içerik çözümlemesi, medya çözümlemesi için çok göreceli bir yardım sağlar. Pek ayrıntılı olmadığından kuramsal varsayımları ve uzun kavramsal tartışmaları susuşla geçiştirmeye yöneltir, en azından konuların toplumsal ve tarihsel bir çözümlenmesiyle eklemlenmelidir. Gerçekten de semiyoloji ya da *newsmaking* (yeterliliğinin bir panoraması için bkz. Jean de Bonville, 2000) gibi daha niceliksel çözümleme yöntemlerinin gelişmesiyle birlikte çöküşü kesinlenecektir.

KAYNAKÇA

Beaud, Paul, *La Société de connivence. Médias, médiations, classes sociales,*. Aubier, 1984.

Berelson, Bernard, *Content Analysis in Communication Research,* Glencoe, Free Press, 1952.

Berelson, Bernard; Lazarsfeld, Paul ve Mc Phee, William, *Voting. A Study of Opinion Formation During a Presidential Campaign,* Chicago, Chicago University Press, 1954.

Blumer, Herbert, *Symbolic Interactionism. Perspective and Method,* Berkeley, University of California Press, 1969.

— *Movies and Conduct,* New York, Macmillan, 1933.

Blumer, Herbert ve Hauser, Philip, *Movies, Delinquency and Crime,* New York, MacMillan, 1933.

Blumler, Jay; Katz, Elihu ve Gurevitch, Michael, "Uses and Gratifications Research", *Public Opinion Quarterly,* 37/4, 1973.

Bonville, Jean de, *L'Analyse de contenu des médias. De la problématique au traitement statistique,* Brüksel, De Boeck, 2000.

Fiske, Marjorie ve Wolf, Katherine, "The Children Talk about Comics", Lazarsfeld, Paul ve Stanton, Frank (der.), *Communications Research 19481949* içinde, New York, Harper, 1949.

Gitlin, Todd, "Media Sociology: the Dominant Paradigm", *Theory and Society,* 6, 1978.

Hardt, Hanno, *Critical Communication Studies. Communication, History and Theory in America,* Londra, Routledge, 1992.

Herzog, Herta, "Professor Quiz. A Gratification Study", Lazarsfeld, Paul (der.), *Radio and the Printed Page,* New York, Duell, Sloan and Pearce, 1940.

— "What Do We Really Know about Daytime Serial Listeners?", Lazarsfeld, Paul ve Stanton, Frank (der.), *Communications Research, 1942-1943* içinde, New York, Harpers Brothers, 1944.

Jarvie, Ian C.; Jowett, Garth S. ve Fuller, Kathryn H., *Children and the Movies. Media Influence and the Payne Fund Controversy,* Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Katz, Elihu, "À propos des médias et de leurs effets", Sfez, Lucien ve Coutlée, Gilles (der.), *Technologies et symboliques de la communication,* Presses Universitaires de Grenoble, 1990.

— "Les deux étages de la communication" (1957), Balle, Francis ve Padioleau, Jean, *Sociologie de l'information. Textes fondamentaux,* Larousse, 1973.

Katz, Elihu ve Lazarsfeld, Paul, *Personal Influence. The Part Played by People in the Flow of Mass Communications,* Glencoe, The Free Press, 1955.

Kendall, Patricia ve Wolff, Katherine, "The Analysis of Deviant Case Studies in Communication Research", Lazarsfeld, Paul ve Stanton, Frank (der), *Communications Research, 1948-1949,* New York, Harpers Brothers, 1949.

Klapper, Joseph, *The Effects of Mass Communication,* New York, The Free Press, 1960.

Lautman, Jacques ve Lécuyer, Bernard-Pierre (der.), *Paul Lazarsfeld (1901-1976). La Sociologie de Vienne à New York,* L'Harmattan, 1998.

Lazarsfeld, Paul, "Remarks on Administrative and Critical Communications Research", *Studies in Philosophy and Social Science,* 9/1, 1941.

Lazarsfeld, Paul; Berelson, Bernard ve Gaudet, Hazel, *The People's Choice. How the Voter Makes up his Mind in a Presidential Campaign,* New York, Duell, Sloan and Pearce, 1944 (ikinci basım, New York, Columbia University Press, 1948).

Lazarsfeld, Paul ve Merton, Robert, "Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action", Schramm, Wilbur (der.), *Mass Communication* (1948), Urbana, University of Illinois Press, 1960.

Lewin, Kurt, *Psychologie dynamique* (1935), PUF, 1959.

Livingstone, Sonia, "The Work of Elihu Katz. Conceptualizing Media Effects in Context", Corner, John; Schlesinger, Philip ve Silverstone, Roger (der.), *International Media Research. A Critical Survey,* Londra, Routledge, 1997.

McQuail, Denis; Blumler, Jay ve Brown, J. R., "The Television Audience: A Revised Perspective", McQuail, Denis (der.), *Sociology of Mass Communications,* 1972.

Mills, Charles Wright, *L'Élite du pouvoir* (1956), Maspero, 1969.

Pollak, Michael, "Paul Lazarsfeld, fondateur d'une multinationale scientifique", *Actes de la recherche en sciences sociales,* 25, 1979.

Riesman, David (Nathan Glazer ve Reuel Denney'nin işbirliğiyle), *La Foule solitaire* (1947), Arthaud, 1964.

Rogers, Everett, *Diffusion of Innovations,* New York, Free Press, 1963.

Rosengren, Karl Eric *ve diğerleri, Media Gratifications Research. Current Perspectives,* Beverly Hills, Sage, 1986.

Schramm, Wilbur; Lyle, Jack ve Parker, Edwin, *Television in the Lives of our Children,* Stanford, Stanford University Press, 1961.

Wrong, Dennis, "The Oversocialized Conception of Man in Modem Sociology", *American Sociological Review,* XXVI, 2, 1961.

ALTINCI BÖLÜM

İLETİŞİMİN MATEMATİKSEL MODELİNDEN İLETİŞİM ANTROPOLOJİSİNE

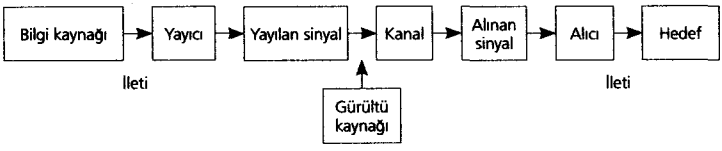
Doğa Bilimleri ve Yaşamla Benzeşim

İletişimin matematiksel kuramı ve sibernetik, çağın, bir başka deyişle 1940'lı yıllarda yaratılan otomatlar ve hesap makineleri üzerine uslamlamaların çocuklarıdır. Yine de toplum bilimlerinden uzakta, elektronik ve biyolojik mekanizmaların işleyişinin betimlenmesi ve gelişimi gibi en üstün tutuldukları alanlarla sınırlı kalabilirlerdi. Birçok nedenle kavramları anlık olarak iletişimin doğrusal modelinin egemenliğini güçlendirmiş insan davranışlarına ya da etkilere –dolayısıyla Lazarsfeldci işlevselci kurama– yayılmıştır. Fazla hızlı benzeşim ve ani indirgemecilik kaynağı, bilişsel bilimlerin toplumsal evrene uygulanması üzerine tartışmanın ön belirtisi bu yayılma, aynı zamanda bilimlerin uyuşmazlığından kaynaklanan tüm sorunları, bütün bilimleri tek bir bilimde birleştirerek çözmeyi sağlayacak felsefe taşını bulma umudunu verir. Bu amacın gerçekleşmemesi, mekanik metaforlardan giderek uzaklaşan toplum bilimleri akımlarınca dile getirilen, anlam açısından bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koyar.

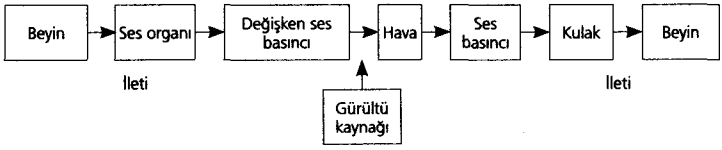
Shannon'un matematiksel haberi

İletişimin matematiksel kuramı telegraftan ve şifrelemeden, *Bell Telephone Laboratories*'in elektrik mühendisi ve matema-

tikçi Amerikalı Claude Shannon'un İkinci Dünya Savaşı sırasında şifrelenmiş iletilerin oluşturulması sürecini aydınlatma, aynı zamanda iletilerin aktarımını en iyi duruma getirme (en az zamanda en çok iletiyi, yitim olmadan nasıl aktarmalı?) çabalarından doğar. Bu nedenle iletişimin araçsal bir bakış açısı kapsamındadır, çünkü iletişimi bir kutuptan ötekine, haber birimlerinin bir bütününün yeniden üretimini ya da çoğaltımını gerektiren katıksız bir aktarım sorunu gibi ortaya koyar. Shannon'un telgraf için özel olarak oluşturduğu (Warren Weaver'ın da zenginleştirdiği) "iletişimin genel şeması", bir haber kaynağını bir vericiye bağlayan, vericinin bir sinyal üretip, bir kanal aracılığıyla karşı vericiye (ya da alıcıya) ve bir hedefe ulaştırdığı bir zincir biçimini alır – bir gürültü iletiyi bozabilir, kayıplara neden olabilir.

Örneğin konuşma durumunda bu zincir şöyle oluşur:

İletişimin fiziksel süreç biçimindeki bu ayrışımına, haberi istatistiksel bir bütünlükle benzeştiren haber kuramı eşlik eder. Haber bir kazançtır, bildiğime eklenen bir şeydir, bir ola-

yın üretebileceği ya da üretemeyeceği olasılık terimleriyle ölçülür: Bir haber *bit*'i (*binary digit* ya da *ikili birime dayalı sinyal*) "bu olay gerçekleşiyor mu gerçekleşmiyor mu?" sorusuna olumlu ya da olumsuz yanıttır. Bir iletideki haber sayısı, bir potansiyel olaylar dizisiyle bu olaylara bağlı göreceli olasılık dizisi arasındaki bağıntıdır. Bir olay ne kadar öngörülebilir, istatistiksel açıdan ne kadar olasıysa, o kadar az haber içerir (Ağustos'ta kar yağmayacağının açıklanması gibi), çünkü bunun karşıtı da doğrulanmıştır (Ağustos'ta kar yağacağının açıklanması çok önemli bir haberdir).

Hepsi bir vericiyi bir alıcıya bağlayan rastlantısal olayları ölçen bilişimin, ses fiziğinin, biyolojinin, otomat biliminin gelişimi için vazgeçilmez duruma gelen Shannon modeli, Alan Turing ve John von Neumann'ın 1940'lı yılların ortasında, bilgisayar adı verilen bilgi işleme makinelerinin bulunuşuna götüren hesap makineleri üzerine çalışmalarından, bu çalışmalar da bir canlının oluşumunda kromozomların işlevini açıklamak için bilgi terimini kullanan kalıtım biyolojisi gelişmelerinden ve Shannon'un öğrencisi olduğu Norbert Wiener'in araştırmalarından esinlenir.

Norbert Wiener'in sibernetik tasarısı

Sibernetiğin kurucusu kabul edilen Wiener, iletişimin matematiksel kuramınca aydınlatılan göreceli yalın bağıntılarla sınırlı kalmaz. İlgisi biyolojik ve fizik düzenekler arasında benzerliklere yönelir, düşüncesini bütünün bölümler üzerindeki üstünlüğü ilkesi üzerine kurar: Daha 1930'lu yıllarda biyolog Ludwig von Bertalanffy'nin sistemler kuramının da savunduğu gibi, bir organizmanın her öğesi "işlevsel"dir, biyolojik düzenin sağlanmasına katkıda bulunmalıdır. Bunun ötesinde amacı, canlıların bir tür makine olduğu görüşünü savunan Raymond Lulle'un (Katalan düşünür, 1235-1315) *Ars magna*'sının, "mekanist" tıbbın, kartezyen ve Leibnizci felsefenin geleneğini izleyerek, akıl yürütebilen makinelerin yaratımı için gerekli araçları geliştirmektir. *Sibernetik* sözcüğü, Yunanca'da Wiener'e gö-

re kılavuz anlamına gelen *Kybernete*'den türemiştir,[5] sözcük 1831'de A.M. Ampère tarafından yönetim araçlarının araştırmasını anlatmak için bulunur. Ancak sözcük, canlının karmaşık bir tepki zinciri olduğu düşüncesine göndermede bulunmak amacıyla bir geminin dümencisinin, bir insan-dümen-gemi bütünü ya da sistemi oluşturduğu metaforundan yararlanan Wiener'in çalışmalarından önce kullanılmaz. Sibernetik, makineler ya da daha genel biçimde düzenleme bilimi olarak sunulur. Uygulama alanı özellikle yarı-bilisizlik durumundaki kapalı sistemlerdir. Sekansiyel bir otomat (bir saat, elektrikli süpürge) tümüyle deterministtir, bu da etkililik kaygımızı genellikle tatmin eder: Bir emir, bir itiş, bir başka deyişle iyi bir biçimde çalıştırmak için bir bilgi yeterlidir. Ancak bu türde bir otomat, Wiener'in İkinci Dünya Savaşı sırasında karşılaştığı, DCA uçaksavarların atışlarının ayarlanması gibi, kuşkunun işin içine karıştığı daha karmaşık sorunları çözmeye yaramaz. Hedeflenen uçakların izledikleri yollar konusunda güçlü bir kuşku doğduğunda, önceden ayarlanmış atışları uygulamak verimsizdir. Bir *karşı etki* ya da *feedback* sürecini işin içine sokunca durum değişir: Bir düzeltici, bir atış yanlışını aşama aşama düzeltmeye, düzeneğin ayarlarını dönüştürerek bilgi eksikliğini azaltmaya elverir (böylece sistemin yöneşme ya da ıraksama, doğru noktaya erişme ya da amaçlanan çözümden tümüyle uzaklaşma olanağını tanır). Yapının eylemiyle, iç yeniden yapılanmayla ereklilik ilkesinin –Shannon'un grafiğinde kuşkululukla özdeşleştirilen "gürültünün" azaltılması düzeneğini andıran– geniş bir uygulama alanı vardır, çünkü onu biyolojide, tıbbi protezlerin hazırlanmasında, yıldızların yaşamının dinamiği üzerine çalışmalarda ya da uzay uçuşları alanında, kısacası determizme yer bırakmayacak kadar çok değişkenin var olduğu birçok alanda bulabiliriz (DNA çok karmaşık olduğundan hücrelerin bire bir kopyalanması söz konusu değildir, uzay yolları evrendeki tüm nesnelere göre değişirler, hiçbir zaman da tam anla-

5 Wiener sözcüğün Platoncu anlamını bilmez görünür: Bir geminin kaptanı teknikten, ama yalnızca teknikten sorumlu bir uygulayıcıdır, yolculuğun sorumluluğunu komandit ortağına bırakır.

mıyla öngörülebilir değildirler vb.). Yapının bölümleri ve eylemiyle sonuçlandırılan düzenekler arasındaki karşıtlıklar, Wiener'e göre gerçekte iki tür arasındaki karşıtlıklarla örtüşür: Determinist bilimler (örneğin hava mekaniği) ve determinizmi düşük bilimler (istatistiksel düzenekler, biyolojinin "Bergsoncu" dönemi). Fiziğin yöntemlerini ikincil bilimlere uygulamak gerekir, bütünleyicilik bu sonuncular saltık değilse de olasıdır: Wiener gözlemci-gözlenen çiftinde fizik ilkesini bilgiye bir sınır gibi görür, çünkü insan kendini araştırma nesnesi olarak tümüyle inceleyemez.

Determinist Düzenekler ve Determinist Olmayan Düzenekler

Otomatik düzeneklerle (determinist) retroaktif düzenekler (determinist olmayan) arasındaki farkı anlamak için birçok örnek verilebilir. Elektrikli süpürge gibi, toz oranını göz önüne almadan körlemesine, otomatik işleyen bir ev gereciyle, kullanımını en çok gerektiren yerlere el yordamıyla yönlendirerek karşı etkiyi işin içine katan insan aklının farklılığı (ancak bir mobilyanın altında, bir masanın çevresindekinden daha fazla toz olduğu konusunda kesin bir gerçeklik yoktur vb.) ortadadır. Bir DCA pili örneğini anımsatan deniz savaşı oyunu örneği, karşı etki düzeneğini açık bir biçimde betimlemeyi sağlar. Önceden ayarlanmış bir düzenek uyarınca gerçekleştirilebilecek hanelerin bombardımanına (önceki atışların sonuçlarını göz önüne almadan hanelere atış yapmak) ya da keşif bombardımanlarına (önceki atışlar yoluyla edinilen bilgiye göre belirli hanelere atış yapmak, bu bilgi düşman gemilerin varlığının ya da yokluğunun olasılıklarını getirebilir) dayanır.

İletişim, ahlak ve her şeyin fizik kuramı

Haberin istatistiksel kuramı, doğal egemenlikle insan egemenliği arasındaki farkı indirgeme gibi iddialı tasarılara hizmet eder. İlk olarak Wiener, araştırmalarının kapsamının kesin denilen bilimleri aştığını savunarak, felsefi düşünme düzenekleri üzerine düşüncesini geliştirir. İnsan toplumlarında eşgüdüm bir iletişim sorunudur, dolayısıyla sibernetik kullanımıyla bunu iyileştirmek olasıdır. Wiener'i derinden etkileyen son dünya

uzlaşmahğınm yıkımlı gösterisi, sonuçta onu ahlaksal bir soruna (uzlaşmazlığın varlığı) teknik bir çözüm (varsayılan iletişim açığının kapatılması) önermeye yönlendirir. Elektronik beyinler, her zaman kusurlu kalan alışverişleri hızlandırmak ve kusursuzlaştırmak için insan evreniyle bütünleşir. Bu nedenle yapay zekânın bulunuşu, insanlar arasındaki ilişkileri iyileştirebilmelidir. En iyi bilim-kurgu senaryolarına yaraşır bu ütopya, gönül yüceliğinden yoksun değildir (Philippe Breton ve Serge Proulx "akılcı anarşist" diye nitelendirirler), çünkü kötünün yalnızca bir eksikliğin sonucu oluştuğunu varsayar, aynı zamanda da saydamlığa ve açılıma bir çağrıdır, ancak insan ilişkilerinin tarihsel içeriğini süpürür, makinelerle bireyler arasındaki farkları da göz ardı eder.

Fiziğin tamamlanma yoluna girdiği ve insan evreninin artık fizikten alınan sınıflandırmalar aracılığıyla kavranabileceği düşüncesi –rastlantının insanlar için daha çok önem taşıdığı farkıyla–, "iletişim" kavramını enerji kavramının koşutu ya da bütünleyicisi yaparak yavaş yavaş yayılır. Sonra *quanta*'lar kuramının insan evrenini anlamaya yardımcı olacağını öneren Warren Weaver gelir,[6] yapay zekânın olasılığına ve istenirliğine kuşkusuz inanan, ancak fizik kavramlarının başka alanlara yayılımı konusunda çok daha sakınımlı duran Wiener paylaşmaz bu tezi. Fransız Abraham Moles, haber kuramı ve estetik algılama üzerine tezinde (1958'de yayımlanan) dış evrenin iki görünüşünü sunar:

– enerjiyle ilgili yön, Einstein'ın $E=mc^2$ formülüyle özetlediği enerji-madde diyalektiği,

– birey ve dünyanın geri kalanı arasındaki iletişimsel ya da etkileşimsel yön, insanı bilgi evrenine yerleştiren yeni bir eylem/iletişim diyalektiğiyle açıklanır.

Wiener gibi Moles da insan bilimleriyle belirsizin bilimlerini özdeşleştirir, ancak kesin olmayan bilimlerin bir sistemler ku-

6 "Bilginin ve anlamlandırmanın, *quantum* kuramındaki geleneksel kurallara göre birleşen bir değişkenler çiftiyle benzerlikleri olduğuna ilişkin belirsiz bir duygu vardır; bir başka deyişle bilgi ve anlamlama, birinden çok fazla edinme saplantısına kapılınca, ötekinden özveride bulunmayı içeren bileşik bir kısıtlamaya boyun eğer" (alıntılayan Eco, s.91).

ramı çerçevesinde (sibernetik) tanıtlayıcı modeller kullanabileceğini, çünkü her şeyin ölçülebileceğini, her şeyin bir büyüklüğü olduğunu ileri sürer.[7] Psikoloji, çevrenin bireye iletisi ve bireyin tepkileri üzerine çalışmalıdır. Dolayısıyla sınırsız gelişimi ölçü kavramından kaynaklanır, ana bir bilimdir, yine de kuralcı kalır, çünkü tüm öteki sistemler gibi birey, deneysel psikoloji tarafından saptanan istatistiksel bir davranış dışında tanınmaz. Birey, davranışı tümüyle üç etkenin toplamınca belirlenen –kalıtımsal bir dil (organizmasının dili), özel tarihinin bütünü (refleksleri, belleği, "kişiliği") ve çevresinden alıp ve tepki gösterdiği iletiler– açık bir sistemdir. Bilgi kavramı dış dünyanın etkilerinin, kendisini oluşturan göstergeler, öğeler ve simgeler yoluyla istatistiksel ölçümüdür. Bir algılama psikolojisi kapsamında, bilimin tamamlanışının ve insanın fizik evrenle bütünleşmesini gösteren matematiksel bir psikoloji kuramının ana dayanağı olacak bilgisel bir ölçübilim geliştirmek gerekir.

İnsanla yanıltıcı benzeşim

Bu bakış açılarının karşılaştığı engeller, gerçekte sayısız, bir ölçüde de aşılmazdır. Matematikçiler iletişimi habere, haberi de olayların olasılığına indirgeyerek programlanabilir makineleri olası kılmışlardır elbette, ama ne gerçek anlamda yapay zekâyı yaratmışlardır ne de anlamlandırmaya dayalı iletişimin insansal sürecini açıklamışlardır. Weaver bunu kabul eder: "Bu kuramca geliştirilen haber kavramı, ilk bakışta tuhaftır, pek doyurucu da görünmez; pek doyurucu değildir, çünkü anlamlandırmayla hiçbir ilgisi yoktur, tuhaftır, çünkü yalnızca bir iletiye değil, daha çok iletilerin bir bütününün istatistiksel niteliğine başvurur" (alıntılayan Eco, 85). Haber ve anlamlandırma iki farklı gerçekliktir (biri niceliksel, öteki niteliksel), bir ileti de olasılığı ölçüsünde anlamlı olabilir ("baharda çiçekler açar" tümcesinin en yüksek derecede anlam ve iletişim gücü vardır, ancak Eco'nun belirttiği gibi, daha önce bildiklerimize bir şey

7 Moles, Kurt Lewin'in kuramlarında ve Lazarsfeld'in işlevselciliğinde psikolojik ölçeklerde matematiksel bir psikolojinin ilk adımlarını görür.

eklemez). Bir olasılığın ölçüsü olarak tasarlanan haberin, iletinin yanlış ya da doğru içeriğiyle ya da estetikle bir ilgisi yoktur. Wiener'in düşlediği akıllı makine insanın ürünüdür, seçimlerini haklı gösteremez, duygulanıma ulaşamaz, zaten duygulanım tüm matematiksel şemalardan dışlanmıştır. Aynı biçimde şemaların dışında bırakılan düşünülmüş bilinç, hesaba indirgenmiş bir bilgisayar aklının yandaşlarınca temel bir meydan okumadır (tartışma günümüzde bilişsel bilimlerce yenilenmiştir).

Moles'un umduğu fizik modeli üzerine kurulu psikoloji, gerçekte beklenen gelişmeyi göstermez. Sonuçların birbirini tutmaması sorunuyla karşı karşıya kalır ve genel yasaları tanımaz. Son yapıtında (*Belirsizin Bilimleri*, 1990) Moles, pozitif bilimlerin ölçüm kolaylıkları nedeniyle isimlerini haksız olarak elde ettiklerini (uzunluk, yüzey, hacim, kütle, zaman vb.) gözlemleyince bir ölçüde geriye döner. İnsan bilimleri başlangıçtan bu yana, oldukları gibi incelenmeleri gereken belirsiz, kesin olmayan olaylarla ilgilenmiştir. Bilgi kuramı açısından pozitif bilimlerden ileridir. Bu sav, fizik/iletişim bilimi benzerliğinin sınırlarını iyi çizer, Moles da fiziğin giderek mekanist anlayıştan uzaklaşarak, 1950'li yıllarda sunduğu imgeye göre geliştiğini saptar.

Sibernetik, varsayımları ortaya atmaya ve sınamaya, insan bilimlerini bir araya getirerek doğa ve yaşam bilimleriyle giderek ilerleyen birleşmelerinin çok eski düşünü yeniden canlandırmaya olanak tanır. Shannon matematiksel bir aydınlanmayla yetindiği Wiener fiziğin birliği düşünden esinlense de fiziğe karşı makineler bilimini ve biyolojiyi yeğlediğinden, Weaver ve Moles da yarı bütüncül bir fizik düşlediklerinden, yakınlaşma çok farklı biçimlerde düşünülür. 1970'lerden başlayarak Edgar Morin'in yapıtlarına da yön veren bu büyük düş belki gerçekleşebilir, ancak sibernetik bağlamında çok erken doğmuştur, gerçekleşmesi de kesin denilen bilimlerin aydınlatmadığı bu birlik açısından sorunu ortadan kaldırmaz. Bütünüyle düşünüldüğünde sibernetiğin kullanımı en az bir bilimsellik kaygısınca olduğu kadar, bir bilimselci ideoloji ve bir kardeşlik ütopyasınca da yönlendirilmiştir. Bilimselcilik, kesin denilen bilimler-

le karşılaştırma yöntemsel olmaktan çıktıktan sonra ya çok kısmi, doğrulandığı ve her insan etkinliklerine yerleştirilebileceği varsayılan ya da tamamlanmış, kesin sayılan bir sisteme dayalı bir ideoloji durumuna geldiğinde oluşur. Sibernetik durumunda bu yönelim, uygulamanın zararına algılamanın değer kazanmasıyla dile getirilir: Buna getirilecek açıklama ne olursa olsun, insanlar yetkin, etkin ve anlamlı varlıklar –kuşkusuz öyledirler– değil, bilgiyi işleme makineleri gibi görülürler. Dolayısıyla sorun, olası bilgilerin nesnel sistemi gibi görülen iletiden, iletiyi alıcıya bağlayan iletişim ilişkilerine geçmektir: Bu artık yalnızca gürültünün tehdit ettiği bir şifre çözümü değil, yorum ve eylem sorunudur.

Wiener'e Göre İletişim Türleri ve İnsan Düzeyinin Bilgisizliği

İletişim türleri	*Alan*	*Örnek*
İkili bilgi	Determinist, mekanik sistemler	Bir kol saati
Olasılık	Kısmi bilgisizlik durumunda kapanan sistemler	Bir geminin izlediği rota
Anlam	Yorum ve eylem evreni	İnsan edimlerinin çoğu

İşlevselcilikle karşılaşma

İnsan bilimlerinde matematiksel modellerin yayılması –metafor olarak– neredeyse anlık biçimde gerçekleşir. Siyasal bilimler, sosyoloji ve psikoloji alanında birçok araştırmacı, çok mekanikçi bir anlayışla bilişim kuramının şemalarına ve sözcük dağarcığına yeniden sarılır. Bu hayranlık, kitle iletişimi ve kişilerarası iletişim araştırmaları söz konusu olduğunda kolayca açıklanır. Farklılıklarının ötesinde düşünürlerin çoğu, daha o zamandan iletişime aynı nedensel bakış açısını, aynı doğrusal aktarım modelini paylaşıyorlardı. Bu model, gücünü çok büyük ölçüde büyülü bir düşünce biçiminin içinde yer almasına borçludur. Büyülü düşünce doğrudan nedenselliği kullanır, nesnelerle bağıntıyı, onları yalın bağımlılık ilişkilerine yerleştirerek kolaylaştırır: Medyanın çocukların davranışları üzeri-

ne doğrudan etkisine, tanrıların bireysel yazgılara etkisine inanıldığı gibi inanılır; propagandanın bireyleri kötücül güçler gibi etkilediği varsayılır. Çok yalın, genellikle de örtük bu model, saygınlıkları insan bilimlerini de çevreleyebilecek doğa ve insan bilimlerince bir biçimde doğrulanıp, onlara bir inandırıcılık getirebilir! Lasswell'in program sorunu gibi Jakobson'un sözel iletişim şeması da (bkz. Sekizinci Bölüm) –bununla birlikte çok özel bağlamlarda tasarlanmışlardır– iletişimin matematiksel şemasına olan benzerlikleriyle bu modelin büyük etkisine tanıklık ederler.

Sistemik ve sibernetik gerçek bir indirgemeciliğin gelişimine katkıda bulunur, aynı zamanda öğeler arasında karşılıklı bağımlılığın araştırılmasına (tüm bilimler ilişki betimlemeleriyle işlediğinden bu gereklidir) yönlendirip, Lazarsfeld'den ve toplumsal psikolojiden esinlenen bir deneyciliği yüreklendirerek ve disiplinlerarası alışverişleri destekleyerek aynı zamanda pedagojik bir işlev görür. Böylece 1970'li yıllarda Robert Escarpit ve Abraham Moles çevresinde gelişen "bilişim ve iletişim bilimleri", Fransız akımlarının (Roland Barthes'ın yazın ve semiyoloji çalışmalarıyla birlikte) köklerinden birini oluşturur. O dönemde her şeyi aynı bakış açısında toplamayı amaçlayan tipik Fransız bir düşünsel beğeniyi izleyerek iletişimin genel bir kuramını üretmekle uğraşan akımlar, bunları eleştirilen ancak vazgeçilmez bir kaynak gibi kullanırlar. Öte yandan bu kaynak, iç ve dış iletişim sürecinde öznelerin işlevlerini ve etki türlerini belirterek, işlevsel şema isteğinde bulunan şirketlere dönük yeni mesleksel eğitim gereksinimlerini karşılama olanağı tanır.

Palo Alto Okulu ve iletişimin bütüncül modeli

Sibernetikten esinlenme Palo Alto'nun üyeleriyle, gerçek bir antropolojiye açılır, sonunda da insan bilimlerinin içinde tükenir ve neredeyse kaybolur. Adını Kaliforniya'ya borçlu bu düşünsel çevre, 1940-1950'li yıllardan başlayarak ortak üniversite bağından daha az resmî ağlarla bağlı sosyologlardan, psi-

kiyatrlardan, dilbilimcilerden ya da matematikçilerden oluşan çok sayıda üyeyi barındırır. Sırasıyla zooloji, antropoloji ve psikiyatriden etkilenen Gregory Bateson örneğinde görüldüğü gibi, izledikleri yol doğa ve yaşam bilimlerinden büyük bir büyülenmeye, kavramlarını insan alanına taşıma isteğine, hatta bilgilerin bir bütünleştirilmesine tanıklık eder. Bateson, *Naven*'ın (1936) yazarıdır, Yeni Gine kabilelerinin ayinlerine odaklanan bu yapıtta, özellikle karşı etki düşüncesini önceleyerek bir toplumu dizgesel bir bakış açısıyla betimlemeyi dener. 1940'lı yıllardan başlayarak Wiener'in bu okula katılması, Bateson'ı iki düzlemi içerecek (canlı/cansız, bilgi/enerji ya da kendi sözcük dağarcığına göre "akıl/doğa") bir genel iletişim kuramı yoluna götürür, Radcliffe'in –Brown ve Durkheim'ın mirasçısı– antropoloji öğrenimi de yapısalcı ereğe (bu erek de biyolojik kuramların Wiener'inki gibi riskli bir politik kullanımına –çevrebilimsel ve ortaklaşa çalışma– yönlendirir) yöneltir. Palo Alto Okulu'nun öteki üyeleri için olduğu gibi, onun için de iletişim kapsayıcı bir değer kazanır: "İletişim, içinde tüm insan etkinliklerini barındıran bir ana kalıptır (*İletişim ve Toplum*, 1951). Bununla birlikte Bateson, haberin matematiksel kuramının ve sibernetiğin mekanikçi yorumlarından ayrılır. Bütünün önceliği, indigemecilik ve yalın nedensellik anlamına gelmez, herhangi bir aydınlatma olmadan inceleme düzeylerini çoğaltma eğilimindeki bir araştırma kapsamında daha çok karmaşık tepkiler, dolaşımlar üzerine çalışmaya bir çağrıdır, kusuru kısmi akıl yürütmelerle hiç tatmin olmamak ve çalışmayı gerçekleştirmek için Freudyen açıklamayı, hayvan davranışlarıyla karşılaştırmayı, mantıksal kuramları üst üste koymaktır... Yapılan anketler, mantık ve toplumsal psikolojinin birleştiği yerde yenilikçi kavramlar ortaya çıkartır, Bateson'un aşılmaz bir çelişkiye dayanan ilişkiler sistemindeki bir durumu belirten ("doğal olun"), kullanımı başlangıçta şizofreni üzerine çalışmalarla sınırlı, sonra tüm insan uygulamalarına yayılan *double bind*'i (*çifte baskı* ya da *çelişkili buyruk*) bunun bir örneğidir.

Doğrusallığın ve sistem için sistemin reddi, kesin bir yönelim değişimine izin verir yine de: Bütünü oluşturan ve üreten

öğelerin keşfedilmesi. Bateson için, sistemler eylemlerin içinde kendiliğinden varolur, gözlemlenen etkileşimlerde biçim alırlar ve hem farklı, hem de birbiriyle eş oluşturulan (yine de bu özdeşlik, eylemleri yapıların ürünü kılan işlevselci kuramlarda ağır basar) endüstriyel kalıplara benzeyen eylemlerin gizli kaynakları gibi etkileşimlerin üzerinde yer almaz. Palo Alto Okulu sistemik araştırmanın merkezini değiştirir, mikro-toplumsala, gündeliğin doğuşuna ilgi göstererek çok soyut genellemelerin düzeyini aşar. Böylece gerçek sloganı: "İletişim kurmamak olanaksızdır" olur (Paul Watzlawick'in *İletişimin bir mantığı*'ndaki (1967) deyimiyle), anlamı her şeyin bilgi üretimi oyununa katılmasıdır. Edward T. Hall da *proksemik* ya da kişilerarası uzamların diliyle ilgilenir (ortamlara, kültürlere göre hangi uzaklıklar bireyleri ayırır, hangi ölçüler kabul edilebilir ve ne anlama gelir?) ve Ray Bridwhistell, Fransız antropolog Marcel Mauss'tan sonra, bedenin çok önemli bir gösteren olduğunu, devinimlerin ve duruşların yeni bir disiplinin, *kinetiğin* incelemesi gereken belirtileri olduğunu gösterir.[8] Yves Winkin'in anımsattığı gibi, herkesin sürekli işe katıldığı, aynı zamanda tüm insan boyutlarının sergilendiği orkestra metaforu, telgraf metaforunun yerini alır. Vericiyle alıcı arasında tam bir ayrım yoktur öğretim, öğretmenden öğrencilere yöneltilen bir ışın değil, onlarla bir etkileşimdir, sorular, ilgi ya da ilgisizlik anlatımları akışı kesmez, (bir sınıfta bir sessizlik ve sakinlik anı, bakışlar ve deviniler aracılığıyla alışverişin kesildiğini göstermez).

Erving Goffman, Mead ve Park'ın, Simmel'in etkilediği Amerikan sosyolojisine kişilerarası iletişimi sokarak, bu yolu sibernetiğe bir veda biçiminde tamamlar. Kuramsal çalışması dilbilimsel erekten etkilenmiştir, 1950-1960'lı yıllarda sistemci Talcott Parsons'la ölçüşmeye çalıştığından, dizgelerin, davranışların "dilbilgisi"nin, "sözdizimi"nin ya da "kurallar"ın dökümü-

8 Birdwhistell, çok bilinen bir eğilimi izleyerek, genel bir kinetik birimler sisteminin betimlemesine girişse de sonunda bunun anlamsızlığını kabul eder (yoruma açık tüm insan sistemleri gibi, sistem kapanmaz).

nü yapar. Ancak keşfe ve yeni olguların sınıflandırılmasına dikkatli yaklaşımı, onu sürekli deneysel bir mikrososyolojiye yaklaştırır (Burns, 1992). Goffman aşırı uç sayılabilecek toplumsal durumlarla olduğu kadar (bir ruh hastalıkları hastanesinde yaşam), gündelik yaşamla ve bunun sahneye koyulmasıyla (*toplumsal belirgelerin* üretimi, bir sigarayı içme biçimi gibi), her seferinde iletişimin korunması kurallarını ortaya çıkarmaya çabalayarak ilgilenir. Anlam bilgiye, sisteme, topluma indirgenemeyen bir şeydir, ötekiler için ne temsil ediyorsa odur, bizim için de önemli kişiler karşısında üstlenilen rollerle üretilendir. Durumlar ve kişiler gibi bu roller de çeşitlidir. İnsan iletişimi, çatışmayı ortadan kaldırmadan herkese *görünüşü kurtarma* olanakları verecek *etkileşim yolları* kullanan bitmeyen bir çatışmadır. Bir *davranış bilgisi*, ilişkileri barışçıllaştırmayı ve açık şiddetle sonuçlanabilecek kural çiğnemeleri önlemeyi sağlar. Bu alışveriş çerçeveleri düşüncesi, durum sosyolojisi akımlarına esin kaynağı olacaktır (bkz. On Altıncı Bölüm).

Sonuç

Palo Alto Okulu sibernetik ya da dilbilimin anladığı anlamda, her şeyin iletişim olduğunu kanıtlamamıştır. Öte yandan bir kitle medyası antropolojisi sorununu bütünüyle terk etmemiştir, ancak insan davranışının tüm düzlemlerinin (özellikle beden tekniklerinin) toplum bilimleri kapsamına girmesi gerektiğini göstermiştir. Sibernetik, insan iletişiminin teknik temellerini anlamak için bir çabadır, ancak insan iletişimi içerdiği çatışmayı getiren kültürden, sessizliklerden, devinimlerden, tonlamalardan, etkileşim kurallarından oluşmuştur aynı zamanda. İletişim antropolojisi, gittikçe özne ve etkileşim üzerine odaklanarak doğrusal anlayışların aşılmasında da önemli işlev görmüştür. Topluluk sosyolojisine saplanıp kalan Lazarsfeldciler özne ve etkileşim üzerinde çok az dururlar, her şeyi ideolojik etkilere indirgeyen Marksist yazarlar daha da az dururlar bu konuların üzerinde, davranışbilimcilerse hiç dikkate almazlar.

Bilişsel Bilimler: Aşılmaz Bir Ufuk mu?

Bilişsel bilimler (akımların bir sunumu için bakınız Vignaux, 1992) düşüncenin ve duygulanımın anlatımı düzenekleri bilgisini, özellikle işlevselliklerin ve anlamların birleşmesine neden olacak benzeyen iletişim alanında, kimi zaman referans, ufuk olacak derecede derinden yenilemişlerdir. Gerçekten de düşüncenin doğası üzerine, dil sistemlerinin oluşumu üzerine, simgesel düşüncenin işleyişi üzerine, bir başka deyişle daha önce sibernetik, semiyoloji ve teknolojik determinizm tarafından üretilen iletişimin kesin bir kuramı üzerine tüm umutları kendilerinde toplarlar.

Kimi yazarlar, sinir bilimlerince incelenen düşünce sürecinin bir önvarsayımından, insanların düşünsel süreçlerinden ve bilgisayar programlarının bir kimliği olduğu varsayımından yola çıkarak, toplumsal olguların tam bir doğallaştırılması düşüncesini öne sürmüşlerdir. En anlamlı çalışma Noam Chomsky ve Jerry Fodor'un çalışmalarından etkilenerek toplumun yorumsal olmayan doğal bir biliminin temellerini atmaya girişen ünlü antropolog Dan Spenber'dır. Spenber, düşüncenin genel düzeneklerinin etkileri gibi sunulan inançları, temsilleri ve kurumları kendi aralarında birbirine bağlamak için bilişsel psikolojisinin kimi sonuçlarına dayanmayı önerir (*Düşüncelerin Salgını,* 1996; *Usa Yatkınlık. İletişim ve Tanıma*, 1989, Deidre Wilson'la birlikte). Amaç kültürün bulaşma yoluyla betimlenmesinin yenilikçi bir modelini, kültürü bireysel düşüncelerin başka bireyler topluluğuna yayılımı olarak kavrayan gerçek bir "temsillerin salgını" modelini geliştirmektir. Maddeci bir bakış açısı, toplumsal yaşamı, iletişim ve taklit yoluyla düşüncelerin –özgün görüşlerin yinelenmesi ya da değişmesiyle (genel kural da düşüncelerin değişmesidir) sonuçlanır– aktarımının ürünü gibi gözlemlemeye yöneltir. Dolayısıyla farklı türdeki görüşlerin (inançlar, fizik temsiller) doğasını belirlemek ve kurumlarda yerleşmesini açıklamak söz konusudur. Dan Sperber, zaman içinde pratiklerin yinelenmesi gibi, edimlerin ve görüşlerin yinelenmesi sorununu açığa kavuşturmak için "yerindelik" kavramını kullanır. Kavram her bilginin işlenmesinde sürekli en iyi etki/çaba bağıntısını elde etmeye çalışan insan düşüncesinin ekonomik kuramına gönderir.

İnsan iletişiminin "katı" bir bilimi, kaydettiği gelişmelere karşın, bilişsel bilimleri "doğallaştırabilmek" için hâlâ yetersiz olduğundan –insan bilimlerinde benimsenecek kuramsal modeller üzerine uzlaşma yoktur–, ayrıca bu bakış açısı daha temel olarak bir ütopyaya ya da bir karabasana (Jean-Pierre Changeux'nün *Nöronal İnsan*'ında ya da özgün yapay zekâdan söz edilmesi gibi toplumsal olguların biyolojik etkenlerle özdeşleştirilmesiyle) dayandığı izlenimi verdiğinden gerçekdışı görünür. Bilişsel bilimlerin gelişimine kar-

şı olmayan birçok düşünür –Hubert Dreyfus, Hilary Putnam ya da John Searle–, aklın doğallaştırılması arayışının mantıksal temelsizliğini göstermişlerdir. Gerçekte insan aklını, bilişsel doğalcılık savunucusu için vazgeçilmez bilgisayar metaforu doğrultusunda katıksız bir bilgi işleme sistemi gibi sunmak olanaksızdır: Bilgisayar keyfi simgeleri belirli kurallara göre, bölüm bölüm işleyen bir makinedir, oysa akıl kimi bilgilerin bütüncül işlemesini gerçekleştirir ve sözcüklerin çokanlamlılığına uyum gösterir. Spinoza'nın daha önce söylediğinin tersine, düşünmek saymak değildir. Eğer bilincin nedeninin daha iyi bilinmesi gereken gereken beyinsel süreçler olduğunu bilirsek, hiçbir şey bu bilinci "nesnel", "bilişsel" sözcükleriyle tanımlama olanağı vermez, çünkü bilinç "özneldir", gözlemciye, gözlemlenene her tür yansızlık ve bağımlılık biçimine karşıttır. Oto-referans sorununu gündeme getiren bu sonuçsuz mantıksal halka, yapay zekânın hüküm sürdüğü evrenlerin Isaac Asimov'un, Stanley Kubrick'in, Dan Simmons'ın ya da *Matrix*'in evrenleri olduğunu açıklar.

KAYNAKÇA

Bateson, Gregory, *Vers une écologie de l'esprit* (1972), Seuil, Paris, 1977 ve 1980

— *La Cérémonie du Naven* (1936), Minuit, 1971, Paris.

Boudon, Raymond, *L'Analyse mathématique des faits sociaux*, Plon, 1967, Paris.

Breton, Philippe, *L'Utopie de la communication. L'émergence de l'homme "sans intérieur"*, La Découverte, 1992, Paris.

Breton, Philippe ve Proulx, Serge, *L'Explosion de la communication. À l'aube du XXe siècle* (1989), La Découverte, 2002, Paris.

Burns, Tom, *Erving Goffman*, Londra, Routledge, 1992.

Changeux, Jean-Pierre, *L'Homme neuronal*, Fayard, 1983, Paris.

Dreyfus, Hubert, *Intelligence artificielle. Mythes et limites* (1979), Flammarion, 1984, Paris.

Eco, Umberto, *L'Œuvre ouverte* (1962), Seuil, 1965, Paris.

Escarpit, Robert, "Pour une nouvelle épistémologie de la communication", Premier Congrès Français des Sciences de l'Information et de la Communication, Compiègne, 21 Nisan 1978, Paris.

— *Théorie générale de l'information et de la communication*, Hachette, 1976, Paris.

Goffman, Erving, *Les Moments et leurs hommes*, Yves Winkin tarafından derlenmiş ve yorumlanmış metinler, Seuil/Minuit, 1988, Paris.

— *La Mise en scène de la vie quotidienne, cilt I, La présentation de soi* (1959), Minuit, 1973, Paris, *cilt II, Les relations en public* (1971), Minuit, 1973, PAris.

— *Les Rites d'interaction* (1967), Minuit, 1974, Paris.

— *Asiles. Études sur la condition sociale des malades mentaux*, (1961), Minuit, 1968, Paris.

Heims, Steve, *John von Neumann and Norbert Wiener*, MIT Press, Cambridge, 1982.

Mathien, Michel, "L'approche physique de la communication sociale. L'itinéraire d'Abraham Moles", *Hermès*, 11-12, 1992, Paris.

Mauss, Marcel, "Les techniques du corps" (1936) *Sociologie et anthropologie*, PUF, 1950, Paris.

Moles, Abraham, *Les Sciences de l'imprécis*, Seuil, 1990, Paris.

— *Théorie de l'information et perception esthétique*, Flammarion, 1958, Paris.

— MORIN Edgar, *La Méthode 1. La nature de la nature*, Seuil, 1977, Paris.

Neumann, John von, *L'Ordinateur et le cerveau* (1958), La Découverte, 1992, Paris.

Putnam, Hilary, *Représentation et réalité* (1988), Gallimard, 1990, Paris.

— "Ce qui est inné et pourquoi. Commentaires sur le débat", Piatelli-Palmarini, Massimo (der.), *Théories du langage. Théories de l'apprentissage, Le débat entre Jean Piaget et Noam Chomsky*, Seuil, 1979, Paris.

Ruesh, Jurgen ve Bateson, Gregory, *Communication et société* (1951), Seuil, 1988, Paris.

Searle, John, *La Redécouverte de l'esprit*, Gallimard, 1995 (1992), Paris.

— *Le Mystère de la conscience* (1997), Odile Jacob, 1999, Paris.

Shannon, Claude ve Weaver, Warren, *Théorie mathématique de la communication* (1949), Retz-CEPL, 1975, Paris.

Sperber, Dan ve Wilson, Deirdre, *La Pertinence. Communication et cognition*, Minuit, 1989, Paris.

Sperber, Dan, *La Contagion des idées. Théorie naturaliste de la culture*, Odile Jacob,1996, Paris.

Vignaux, Georges, *Les Sciences cognitives. Une introduction*, La Découverte, 1992, Paris.

Watzlawick, Paul; Helmick-Beavin, Janet ve Jackson, Don, *Une logique de la communication* (1967), Seuil, 1972, Paris.

Wiener, Norbert, *Cybernétique et société* (1950), UGE, 1962, Paris.

— *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, Cambridge ve Hermann, *1948*.

Winkin, Yves, *Anthropologie de la communication. De la théorie au terrain*, Brüksel, De Boeck Université, 1996.

— (der.), *Bateson: premier état d'un héritage*, Seuil, 1988, Paris.

— (der.), *La Nouvelle communication*, Seuil, 1981, Paris.

YEDİNCİ BÖLÜM

McLuhan ve Teknolojik Determinizm

Global Köy Peygamberciliği

1960'lı yıllarda Marshall McLuhan'ın iletişim araştırması alanında belirişi, çabucak yok olmadan önce (yeni fırtınaları sezdirerek) önüne gelen her şeyi silip süpüren küçük bir hortum etkisi yapar. Kimilerince bir araştırma geleneğinin, Toronto Okulu'nun kurucusu sayılan Kanadalı ünlü öğretim üyesinin gücü, döneminin çalışmalarında büyük ölçüde eksik kalan bir sorunsalı, iletişim biçimleri ve toplumlar arasındaki ilişkiler sorunsalını ortaya koymuş olmasıdır. Araç (medyum) Laswellci şemada beliriyordu, ama kuramların büyük bir bölümü bunun üzerine eğilmiyordu, toplumsal iletişimin bütünüyle teknik boyutunu sorgulamıyordu: Araç, işleyişinin ve yayımının açıklamasının teknik tarihçilerine ve mühendislere bırakıldığı bir tür kara kutuydu. McLuhan'm yaklaşımının zayıflığı, kendini açıkça peygamberlik gibi sunup teknolojik etki terimleriyle dile getirmesidir. Teknolojinin geniş kitlelerde uyandırdığı büyülenme de çelişkili olarak medya sorununa dikkat çeker, toplum bilimleri dallarında ya da iletişim bölümü adı verilen yeni bölümlerde araştırmaların kurumsal gelişmesine katkıda bulunur.

"Araç iletidir"

Tanınmasına en çok katkıda bulunan yapıt *Medyayı Anlamak*'ta (1964) dile getirilen ünlü özdeyiş, sezgisel ama tamamlanmamış niteliğinin sıkça vurgulandığı bir düşüncenin tartışmaya yer vermeyen yönünü anımsatır. Marshall McLuhan yöntemsel bir soruşturma üretmekten çok, tezlerini savunmak için her tür alıntıyı ve atak imgeyi karıştırmayı yeğleyen, teknik sorununa kadar gelmiş bir edebiyat uzmanıdır: Uslamlamasını biraz düzene koymak James Carey'e göre "file pantolon giydirmeye benzer" ("McLuhan: Bir paradigmanın soyu ve soyağacı"). Temel düşüncesi, Toronto'da yakınlaştığı tarihçi ve ekonomist Harold Innis'den alınmıştır (yine James Carey'nin Kuzey Amerika'da teknikçi kuramların doğuşu üzerine yazdıkları okunabilir): Toplumsal örgütlenmenin değişimi yeni bir tekniğin benimsenmesinin sonucu olarak tanımlanabilir. Ancak Marshall McLuhan, esinleyicisinden ya da *Felsefe'nin Sefaleti*'nde toplumsal ilişkilerin karmaşık biçimde üretim güçlerine, dolaylı olarak da tekniğe bağlı olduğunu savunan Marx'tan ("Kol değirmeni size derebeyi toplumunu betimleyecektir; buhar değirmeniyse endüstriyel kapitalistiyle kapitalist toplumu") daha ileri gider. Tek nedensellikli kuramı, iletişim araçlarının (taşımacılıktan sanata, en geniş anlamıyla) ekonomik değil, duyumsal nedenlerle toplumları biçimlendirdiklerini ileri sürer. Algılama ve tanıma biçimleri, insan duyularının uzantısı olan araçlardır, sonunda kullanıcılarının kişiliklerini etkilerler, çünkü onlarla aynı türdendirler. "Teknoloji, düşünceler ve kavramlar düzeyinde etki etmez; ancak anlam ilişkilerini ve algılama modellerini yavaş yavaş ve en küçük bir direnişle karşılaşmadan değiştirir". Kullanımları ne olursa olsun paranın egemen olduğu bir evrende yaşamak, paradan yoksun bir evrende yaşamakla aynı şey değildir: "Para, açılıma ve alışverişe yönelterek, halkların duyusal yaşamını yeniden düzenler" (*Medyayı Anlamak*, 1964). Aynı biçimde basılı kitap, içeriğiyle değil, biçimiyle, bilgiyle kişisel ilişkiyi aşılayarak bireycilik gereksinimini baskın kılar. McLuhan sıcak iletişim aracıyla soğuk iletişim aracı arasında –bi-

yoloji ve fizik araştırmalarını duyular üzerine genelleştiren– bir ayrım yapar. Bu da ona insanlık tarihine bakışım ana çizgilerle belirme olanağını verir. Soğuk bir iletişim aracı –söz, el yazması, televizyon– bir imge ya da sesin az bilgi içermesi anlamında zayıf betimlemesiyle tanımlanır. Her zaman, anlatım alanlarının kendilerine sunduklarına dikkat göstermesi gereken kullanıcısını büyük ölçüde işin içine katma eğiliminde olacaktır: Televizyon yoksul olduğundan ve çoğunlukla topluca izlendiğinden bilinçleri kapıverir, aynı biçimde söz de herkesi içine katan tartışmaları gerektirir... Sıcak bir iletişim aracıysa –sinema, radyo ya da kitap– tersine, kullanıcıya az katılım alanı bırakan zenginliğiyle, güçlü betimlemesiyle tanımlanır: Sinemada da bir kitabın önünde de susarız. İletişim araçlarının yüzyıllar boyunca gelişmesinin sonucunda, tarih üç döneme bölünür (belli belirsiz Auguste Comte'un üç durum yasasından esinlenen bir bölümleme). Kabile çağının belirgin niteliği söz kullanımı ve katılımın yoğun olduğu değirmi bir evrendir. Matbaa çağı, söze bağımlılıktan kopuşun çağıdır, doğrusallığa, içebakışa ve bireyciliğe götürür. Girmekte olduğumuz elektronik çağı bir ölçüde, görsel-işitsel iletişim araçlarınca benimsetilen belli bir sözel kolaylığa, kabileciliğe bir dönüştür.

Böylece McLuhan televizyonun, çokduyumsal, sözlü ve görsel, bundan dolayı da bilinç için daha uyarıcı ve daha kapsayıcı sınırsız ortak bir kültüre, herkesin herkesle bağlantıda olacağı "global köy"e katılım isteğini destekleyerek, bu iletişim aracının getirdiği devrimi ilan ederek tam anlamıyla bir peygambere dönüşür. Medyum McLuhan, elektronik medya estetiğinin acımasız bir eleştirmeni olmakla kalmaz, aynı zamanda da bir politika analistidir. Yeni kültürlerin şen çözümlemelerine girişir kayıtsızca, televizyona yönelik pazarlama dersleri üretir. Bu derslerden en çok anımsanam, 1960'ta Nixon ile Kennedy arasındaki başkanlık üzerine tartışma programıyla ilgilidir. McLuhan'a göre program, terlemiş, radyoda daha iyi "çıkan" (zamanında televizyon bulunsaydı belki de başaramayacak olan Hitler gibi) Nixon'un tersine, parlak kişilikli, dış görünüş açısmdan televizyonun soğukluğuna daha uygun ikinci adayın lehine döner.

Kanıtlar, örnekler ve karşı-örnekler

"Esrarkeşler ve hippiler gibi McLuhan'ın da iyi yönleri vardır. Ne yapabileceklerini bekleyelim görelim," diye yazar Umberto Eco, bu üçü arasında ayrım yapmadan ("Cogito interruptus" 1967). Gerçekten de McLuhan'ın yapıtları, medyalar arasındaki ilişkiler üzerine ampirik çalışmalarda kullanılabilecek yararlı açıklamalar içerir: Her yeni medyanın ilk ortaya çıktığında bir öncekinin içerik ve kullanımlarını yinelemekle yetinmesi gibi (sinema tiyatroya öykünür, televizyon sinemaya vb.) ya da önceki çalışmalarda büyük ölçüde yok sayılan, televizyonun sözel boyutu gibi. Ancak kitle iletişimi üzerine, hiçbir biçimde savunulamaz önvarsayımlar aktarır. Sıcak medya ile soğuk medya arasındaki ayrım oldukça mitolojiktir, televizyonu soğuk medya tarafında sınıflandırması da televizyon izleyicilerinin süregelen zayıf katılımını saptayan kimi yazarları şakayla karışık, "Herhalde McLuhan'ın televizyon aygıtının hatalı olduğu"nu söylemeye yöneltir (Ruth ve Elihu Katz'm "Nereden geliyordu, nereye kayboldu?"da anımsattıkları gibi). Medyaya katılım, toplumsal katılım işidir. Fransız sinema salonları sessizdir ve ciddi bir ortam yaratır, oysa Amerikan sinema salonları tersine gürültülü ve katılımcıdır. Televizyon, işçi evlerinde aile ortamına katılmıştır, buna karşılık kültürlü çevrelerde fiziksel açıdan uzakta tutulur. Radyo, gençler tarafından etkileşimsel (tartışma programları) ve özelleşmiş (müzik) bir medya olarak kullanılır, oysa ötekiler için daha çok genel kitle medyası işlevi görür. Kitle iletişim araçlarını tanımlayan yalnızca insan duyularının az çok belirgin uzantıları olmaları değil, onları bir araya gelmek ve karşı koymak için kullanan bireylerin ve toplulukların toplumsal gelişmeleridir: Aynı medyada tüm toplumsal çelişkiler bulunur.

McLuhan savlarına dayanak sağlamaya çalışmaz, temelde tarihsel örneklerle akıl yürütür. Oysa hepimizin bildiği gibi, Valéry'nin formülüne göre tarih her şeyin örneğini verir ve hiçbir şeyi kanıtlamaz. Teknik determinizmi destekleyen her örneğe bir karşı-örnek verilebilir. Batı'da matbaanın gelişmesi bi-

reyciliğe ve Rönesans'a katkıda bulunurken, Çin'de bilginin ve gücün merkezîleşmesine götürür. Kapitalist ve komünist ülkelerin 1950-1980 yılları boyunca teknik altyapılarının benzerliğine, politik ve toplumsal ideolojilerin çok güçlü farklılaşması eşlik eder. Bu örneklerin ötesinde, politikacıların televizyon yoluyla pazarlamasında, toplumsal durum ve yurttaş baskıları, *hot* ve *cool* yasalarından çok daha karmaşık yasalara uyar. Sıcak bir adayın televizyon görüntüsü –eğer öyle bir şey varsa– belli durumlarda geniş bir seçmen kitlesinin hoşuna gidebilir, bunun tersi de belli durumlarda geçerlidir: Charles de Gaulle, François Mitterand, Helmut Kohl ya da Bill Clinton gibi seçilmişlerin son derece karmaşık medyatik yazgılarını düşünmek yeter. Kimi araştırmacılar internetin "global köy"ün kaynağındaki yeni medya olduğu düşüncesini savunmak için McLuhancılığa başvururlar, McLuhan'a göre televizyonun bu işlevi, günümüzde internet konusunda ileri sürülenlere tümüyle karşıt nedenlerle üstlendiğini unuturlar (televizyonun sıklıkla pek etkileşimsel olmadığı, bireyleri yalıttığı ileri sürülür)! Oysa bu iletişim araçlarının her biri küreselleşme ve yeniden yerelleşmeye, bunları gerçekten yaratmadan katılır ve her biri değişken toplumsal ve ulusal biçimler alır.

Bu görüş, tekniğin yansız olduğu, yalnızca önceden varolan toplumsal değişimleri hızlandırmaya yaradığı, incelenmesinin gereksiz olduğu anlamına mı gelir? McLuhan'dan bu yana, kimi zaman onun etkisi altında gerçekleştirilen çalışmalar, yanıtın "hayır" olduğunu gösterir. Antropolog Jack Goody *Grafik Mantık*'da, yazılı olan ve olmayan Afrika kabile toplumları arasında bir karşılaştırma örneğiyle düşüncelerini aydınlatarak, bir tekniğin determinist boyutunu açıkça dile getirir. Yazı maddi bir araçtır, bilginin biriktirilmesine olanak tanır. Sözün tersine yazı kalıcıdır (en azından daha uzun süre kalır). Uzamsallaştırma yoluyla sözden daha önemli analitik alıştırmalara olanak tanır: Bir tümcenin sözcükleri bir kâğıt üzerinde birbirinden ayrılır, tümceler de birbirlerinden bir uzaklık koyma, dilin kurallarıyla oynama olanaklarıyla birbirinden ayrılır. Çünkü dikeylik ve yataylık ilkeleri uyarınca iki boyutlu bir yansı-

maya dayalıdır (yukarıdan aşağıya ve sağdan sola ya da soldan sağa yazılır[1]), son olarak da yazı, çizelgeyle sınıflandırma gibi kimi sistemli düşünce biçimleri geliştirmeye olanak tanır. Dolayısıyla bu iletişim tekniğiyle fişleme ve sınıflandırma yoluyla yönetsel işletme üzerine, bireyler ve topluluklar arasındaki hiyerarşi üzerine kurulu toplumsal örgütlenme biçimleri arasında bir benzerlik vardır. Goody, bürokratik güçlerin kuruluşuyla yazının yayılması, okumuş bir erkin olumlanmasıyla düşünsel evrenin değer kazanması arasındaki çok açık bağıntıları ortaya koyar, "yazının özel dilsel etkinlik biçimlerini desteklediğini ve sorunları belirleyip çözmenin kimi yollarını geliştirdiğini" gözlemler. Sonuçları incelikleriyle belirtme yaklaşımı, onu McLuhan'dan belirgin biçimde ayırır. Yazı, yazısız olduğu söylenen toplumların benimsediği grafik düzeneklerden her zaman kolayca ayırdedilemez. Bir olasılık koşuludur, "akılcı" (analitik anlamda) bir düşüncenin ortaya çıkması için gerekli ve yeterli bir neden değildir. Değişimlere katkıda bulunmaktan başka bir şey yapmaz ve her tür hiyerarşinin kaynağı değildir.[2] Son olarak, bir ölçüde çelişkin yeni egemenlik biçimlerini açığa çıkararak toplumlarda erk sorununu keşfetmez, ama başka yöne kaydırır: Aydınların erki, bir azınlığın, ama aynı zamanda topluluğun hizmetinde olabilen devletin erki.

Tarihçi Elisabeth Eisenstein matbaanın gelişimi ve Batılı toplumlar arasındaki ilişkiler üzerine McLuhan'ın önermelerinden yola çıkmasına karşın, onun nedenselliğini tümüyle çürüten geniş bir araştırma yapar. Torontolu akademisyene göre olduğu gibi, Eisenstein'a göre de Gütenberg galaksisinin 15. yüzyılda belirişi, zihinsel şemaların değişimiyle ve birbirine eklenen geri dönülemez süreçlerin ortaya konulmasıyla kendini gösterir, bunlar buluşun etkisinin kanıtıdır. Bununla birlikte araş-

1 Yukarıdan aşağıya yazma evrenseldir, yerin çekim gücü algılamasına, tüm halklarda alttakiyle üstteki arasındaki üstü kapalı bir hiyerarşiye gönderme yapar. Buna karşın, yanallık bir fizik yasasının algılanmasıyla evrensel olarak yönlendirilmemiştir, bu da kimi dillerin tersine (özellikle Batı dilleri) kimi dillerde sağdan sola (Arapça, Japonca) yazılmasını açıklar.

2 İnka imparatorluğunun özellikle hiyerarşilendirilmiş olduğunu anımsatalım... Oysa yazıyı tanımıyorlardı, yalnızca sicimlerle hesap teknikleri vardı.

tırması, matbaanın "etkilerini" birbirinden ayırmanın zorluğunu ve bu etkilerin birbirleriyle çelişmediklerinde birliğe götürdüğünü gösterir. Rönesans matbaanın bulunuşundan öncedir, ama önemi klasik metinlere ulaşma olanağının artmasıyla büyür. Lutherci reform matbaadan sonra doğmuştur, dogmatik hareketlerden çok hoşgörülü hareketlere elverişli bu iletişim biçimiyle yakınlığı, büyük ölçüde doğrulanmış saptanmış bir ilişkiyi belirtir: Yerel dilde basılan İncil (öncelikle Almanca) pratiklerde özerklik, dinsel özgürlük... Bununla birlikte Katolik mezhebi Trent Konsili'yle, Türklere karşı Haçlı Savaşında önce matbaacıları egemenliği altına alıp, sonra inananlara dinsel törenlerin usulünü anımsatma görevini üstlenen, öğretilerini, gelenekçiliğini pekiştiren ve tektipleştiren kitaplar yayınlamakta ilktir. Bir başka örnek, matbaanın yazının yayılımını, harfler cumhuriyetini desteklemesi, ama aynı oranda imgenin, bilimsel, dinsel, aynı zamanda da oyunsal amaçları olan resimli levhaların yayılmasına yardımcı olmasıdır. Tekniğin eylem ilkesi bir etkileşimler, daha doğrusu karşılıklı ilişkiler tozunda erir. Öte yandan Einsenstein, toplumun Rönesans hareketinin belki beklediğini ve kuşkusuz yaratılmasına katkıda bulunduğunu anmayı –en azından Protestanlığın kitabın toplumsal anlamını biçimlendirdiği gibi, Fernand Braudel'in endüstri devrimi sırasında eğirme ve dokuma makineleri konusunda gösterdiği gibi ya da Charles Babbage'ın hesap makinesinin, daha 19. yüzyılda bulunan, ama döneminin toplumunda etkisiz olan bilgisayarın atasının başarısızlığının anımsattığı gibi–,[3] dolayısıyla toplumun buluş üzerindeki "etkilerini" göz ardı eder.

Teknik nerede durur?

Teknik ve toplum arasındaki ilişkileri tasarlamanın temelde yalnızca üç biçimi vardır, ilk ikisi, birinin ötekine etkisinin önceliği üzerine sonu gelmez tartışmalar doğurur. İlki, iki düzeyi bütünüyle üst üste bindirmeye, toplumsal olanı tekniğin bir

3 Bununla birlikte Simon Schaffer (1995) zamanının endüstri toplumuna girdiğini gösterir.

yansıması gibi tanıtmaya, hatta araçsal düzenekleri ve insanlığı birbirine karışmaya dayanır. Burada teknik determinizmden en bilimselci, insanların evrenini makinelerinkine benzetmeye en safça bağlı akımlarla buluşur. İkinci çözüm, idealizmin ya da tinselciliğin, ruhun maddeden kesin biçimde ayrımının çözümüdür, bu da materyalist çözümden daha doyurucu değildir, biri tekniği özerk ve kötücül bir bütünlük, ötekiyse tersine, insanın hizmetinde yalın bir güç olarak gösterir. Her şeyin teknik olduğunu söylemek ya da bir şeyin maddi bakımdan bundan ayrılması ister dinsel, ister bilimsel ya da bürokratik olsun, bir olgu değil, bir ideolojidir. Toplumsal ve teknik, birinin kutbundan ötekine doğru ayrım gözetmeden okunabilirler, ama bunun bedeli ortadan kaldırılamaz çelişkilerdir: Teknikler, değerler üretirler ama birçok çelişkin değerle uyuşurlar, insanlar araçlarını seçerler, ancak bu araçların baskısı altındadırlar. Eğer el, insan duyularının oluşumunda sonra da akıllı bir beynin oluşumunda bir işlev görebilirse, eğer beyin buna karşılık bedenimizi araçsallaştırarak evrenle bağıntımızı değiştirebilirse, eğer iletişim araçları bizim uzantılarımız gibi belirebilirse, bu zincirlemelerde hiçbir şey bize toplumsalın, kuralların, değerlerin üretimi ve insan evreninde değişimin ne olduğunu söyleyemez, ancak bunlar maddi evrenden de ayrılamaz.

Bir toplum biliminin yolunu açan üçüncü çözüm belli bir bağımsızlık derecesinin, daha belirgin biçimde insan evreninin tekniğe karşı kayıtsızlığının kabulüne dayanır. Bir orta çözüm değildir, çünkü aklın daha yüksek yetenekleri ya da yalnızca teknik denen nesnelere özgü yeteneklerden farklı nitelikleri olduğunu kabul etse de temelde bir araç olduğunu öne sürer. Bu birçok biçimde açıklanabilir. Aklm bir araca benzediğini varsayan bilişsel bilimler (bkz. tablo) bu önvarsayımın bir sınırı, kültürel ve politik dinamiği olası kılan bir kaçış noktası bulunduğunu gösterir. Tourainci sosyoloji "toplumların işleyişleriyle değil, dönüşme yetileriyle tanımlandıklarını" (Alain Tourain, *Sosyoloji İçin*, 1974) açıklayarak, bu değişim dinamiğinin özellikle altını çizer: Eğer insanlar tümüyle tekniğin içine gömüldülerse, kendileri de araçlar gibi "işliyorlarsa", her za-

man başka işleyişler, başka düzenekler yoluyla ilişkilerini değiştirme, gözlemledikleri işleyişleri aşma yetileri vardır. İnsanların tekniğe kayıtsızlığı, sonuçta, nesnelerle insanların ayrılmazlığını, hem de varoluş düzenlerinin farklılaşmasını savunan felsefeci Bruno Latour'la birlikte varlıkbilim (ontoloji) terimleriyle dile getirilebilir. Teknik varolmak değildir, varolmamak ya da dıştan tehdit edebilecek ya da varlık tarafından egemenlik altına alınabilecek bir varolan da değildir. İkisinin yarı yolunda değildir. Bir olma biçimi, bir varoluş türüdür, bu da her an önem taşımasını, aynı zamanda bir varoluş biçimi, örneğin ahlaki ve politik varoluş üzerine kendimizi sorguladığımızda usa yatkınlık eksikliğini de açıklar. Teknik, politika için vaat doludur, ama politikanın kendisi değildir: Medya kullanımı, demokrasinin uygulanmasını değiştirse de demokrasinin kendisini değiştiremez.

Medya Türleri

	Fizik medya	*Biyolojik medya*	*Akıl*	
Kinestetik medya	Araçlar: çekiç, kürek vb.	Bedensel organlar: el, ayak vb.	Beyin	Duyu
Duyusal medya	İletişim araçları: yazı, radyo vb.	Duyusal organlar: göz kulak vb.		

İletişim araçlarımız, duyusal medyamızın ve bedensel organlarımızın uzantı araçları olduğundan fiziksel evren ve insan bedeni sıkı bir ilişki içindedir. Beyin öteki medyalara bağlı bir araç sayılabilir, çünkü onlar yoluyla derinleştiği gibi, onları da derinleştirir. Ancak teknik düzeyler arasında süreksizlikler de söz konusudur, birinden ötekine yalın çıkarım yoluyla geçilmez ve beyin tarafından hazırlanan duyu evreniyle fizik ve bedensel medyalar arasında tam bir niceliksel sıçrama vardır – beyin yalnızca bir "medya" değildir.

Tarihin bir kurnazlığı: Yorumbilim olarak McLuhancılık

McLuhan çoğu kez, içerikle bağıntıyla ve kısa zamanla sınırlı etkiler teziyle sınırlandırılmakla yargılanan Amerikan ampirik sosyolojisine karşı çıkışla özdeşleştirildi. Kimileri onda medyanın, akıl teknikleriyle donanmış maddi araçların iletişim biliminin kurucusunu gördü. Ancak birçok başka bakımdan, iletişim aracının çok yoksullaştırıcı bir nedenselliğini savunarak, yalnızca etkiler yapbozunun son parçasını ekledi. Zaman meyvesi-

ni verdi, bir Joshua Meyrowitzce (elektronik medyanın ürettiği toplumsal değişimlerin resmini çizer), bir Benedict Andersonca (matbaayı ulusu oluşturucu bir etken kabul eder) benimsenen kalıtı, günümüzde çelişkin görünebilecek bir yönde, bir yorumbilim, bir yorum kuramı yönünde yeniden değerlendirildi. 1950'lerin teknik düşmanı, eleştirel, yeni medyaların gelişimine karşıt başlangıç döneminden sonra McLuhan, devrimci bulduğu televizyonun gelişiyle düşüncesini değiştirdi ve okuduğu, teknikçi ve tekniksever önvarsayımlarını, özellikle akıllı makinenin insana yardım edebileceği görüşünü paylaştığı Wiener'e yakınlaştı. Sibernetikle bu birleşme ve bunu izleyen çözümleme bolluğu, onu yukarıda andığımız üçüncü çözüm yoluna götüren teknikler üzerine düşüncesindeki kavrayışı gizlememelidir. James Carey'e göre, McLuhan hiçbir zaman teknikleri saf fizik güçler gibi görmez, medya sorununu da ileti aktarımı ya da insan yetilerinin maddi nesnelerle biçimlendirilmesi sorunlarının çok ötesinde konumlandırır. Medya, tinin hem uzantısı hem de cisimleşmesidir ve anlama göre belirir. Alet artık yalnızca araç değildir, bir el, göz, ses protezi, bunun da ötesinde beyin protezidir. Dolayısıyla toplumsal ve materyel arasında karşılıklı bir baskı sistemi oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda bir metin, bir yorum düzeneğidir. Bir iletişim aracıyla karşılaşma, insan tartışmalarının dokusunu oluşturan her şeyi kapsar. Böylece, iletişim aracının kültürler üzerinde etkisi üzerine, Kanada kültür ortamında hep sivrilen, "eğer sınırın öteki yanından gelen popüler kültür üzerimize akıtılırsa, Kanada televizyonu içeriğinin durumu ne olacak?" alışılmış sorusuna McLuhan "eğer Kanadalılar bunu izliyorsa, içerik Kanadalıdır", yanıtını verir. Medyanın yerine getirdiği erk işlevi konusundaki safdilliğine karşın, Elihu ve Ruth Katz tarafından *Cultural Studies*'in kaynaklarından biri sayılmaya değer görülen, şaşırtıcı bir yanıttır bu.

Son olarak McLuhan'ın imgelem zenginliği ve inancının gücü, zamanının medyasına karşı iyimserliği, medyamn getirdiği estetiğe karşı ilgisi, artık birbirinin içine geçtiği düşünülen popüler kültür, kitle kültürü, seçkin kültür arasındaki ayrımları reddedişi de kitle medyası denen medyanın, başlı başına bir

kültür gibi değerlendirilmesinde en önemli işlevi görür. McLuhan elektronik devrimi, genellikle kötü yönler sayılabilecek yönleri için yücelterek, günlük sanatın ve nesnelerin üretiminin yeni biçimlerini överek, eleştirel kuramın ve medyanın genel bir değer yitiminin hüküm sürdüğü bir çağda kitle medyasını meşrulaştırır. Dolayısıyla teknolojik determinizm McLuhan fırtınasıyla yok olur –tam anlamıyla küllerinden doğması için bilgisayarla birlikte 1970'li, 1980'li yılları sonra internetle 1990'lı yılları beklemek gerekecektir–,[4] ama bu fırtına elektronik medyaya aşırı değer vermesiyle iletişime kültür terimleriyle bakmaya katkıda bulunur.

KAYNAKÇA

Anderson, Benedict, *L'imaginaire national. Réflexions sur l'origine et l'essor du nationalisme* (1983), La Découverte, 1996, Paris.

Braudel, Fernand, *Civilisation matérielle. Economie et capitalisme*, cilt III, Armand Colin, 1979, Paris.

Carey, James, *Communication as Culture. Essays on Media and Society* (1989), Londra, Routledge, 1992.

— "McLuhan: généalogie et descendance d'un paradigme", *Quaderni*, 37, 1999.

Durand, Pascal (der.), "McLuhan trente ans après", *Quaderni*, 37, 1999.

Eco, Umberto, "Le cogito interrruptus" (1967), *La Guerre du faux*, Grasset, 1985.

Eisenstein, Elisabeth L., *La Révolution de l'imprimé dans l'Europe des premiers temps modernes* (1979), La Découverte, 1991, Paris.

Flichy, Partice, *L'Innovation technique. Récents développements en sciences sociales vers une nouvelle théorie de l'innovation*, La Découverte, 1995, Paris.

— "La question de la technique dans les recherches sur la communication", *Réseaux*, 50, 1991.

Goody, Jack, *La Raison graphique. La domestication de la pensée sauvage* (1977), Minuit, 1979, Paris.

4 Régis Debray'in "medioloji"sine, 1990'lı yıllarda McLuhan'ın tezlerini ve kestirmelerini yeniden ele alarak kendini gösteren bu teknikçi akıma ayrı bir yer verilmelidir: Tarihin üç döneme (medyaküre) kaba bir bölünmesi, fizikçi bir iletişim anlayışı, kısaltımm temelde yazınsal bir retoriği (bu noktalarda bkz. Yves Jeanneret'nin metni, 1998). Bu teknolojik determinizmin özelliği, aynı anda gelişen yeni bilişim teknolojilerinden uzakta durması ya da bilmezden gelmesidir: Aktarım paradigmasının merkezinde olduğunu düşündüğü yazılı, basılı sorunuyla ilgili bu akım, McLuhan'ın yönteminin özgünlüğünü oluşturan, öncü işlevi görebileceği yeni kültür biçimlerine ilgiyi sürdürmeyerek, zamanın tüm yeniliklerini göz ardı eder.

Jeanneret, Yves, "La médiographie à la croisée des chemins", *Les Cahiers de Médiologie*, 6, 1998, Paris.

Katz, Ruth ve Elihu, "D'où venait-il, où a-t-il disparu?", *Quaderni*, 37, 1999, Paris.

Latour, Bruno, "La fin des moyens", *Réseaux*, 100, 2000, Paris.

Marchand, Philip, *Marshall McLuhan. The Medium and the Messenger*, New York, Tichenor and Fields, 1990.

Marx, Karl, *Misère de la philosophie* (1847), Costes yayınları, 1950, Paris.

McLuhan, Marshall, *Pour comprendre les médias* (1964), Seuil, 1990, Paris.

— *La Galaxie Gutenberg. La genèse de l'homme typographique* (1962), Mame, 1967.

Meyrowitz, Joshua, *No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behaviour*, New York, Oxford University Press, 1985.

Schaffer, Simon, "les machines calculatrices de Babbage et le 'Factory System'", *Réseaux*, 69, 1995, Paris.

Touraine, Alain, *Pour la sociologie*, Seuil, 1974, Paris.

İKİNCİ KISIM

İletişimi Kültürelleştirmek

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SEMİYOLOJİDEN PRAGMATİĞE

Dil ve/veya İletişim Kuramı?

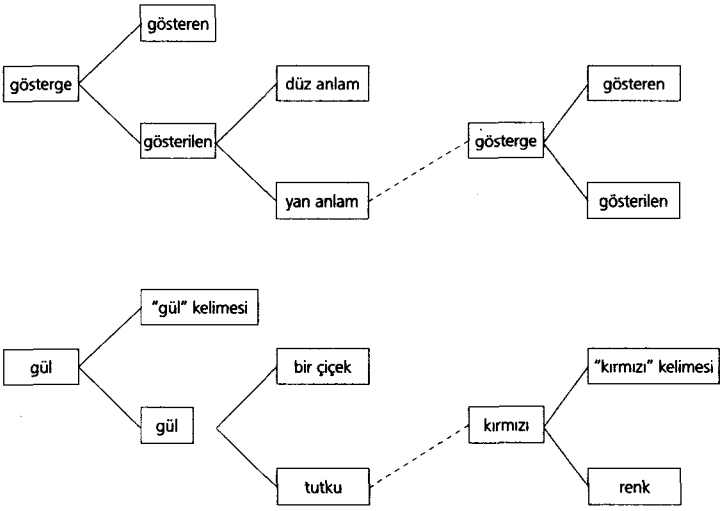
Semiyoloji Avrupalı, hatta kıtalı diyebileceğimiz bir düşünce akımıdır, çünkü kaynakları öncelikle Fransız ve İtalyandır, bu coğrafi kökler, öncülerinin çok deneyci ve yetersiz derecede eleştirel bulduğu Lazarsfeldci işlevsel yönteme –o zamanlar Atlantik ötesinde zafer kazanmıştı– uzaklığını da simgeler. Araştırmaya üç değişim önererek iletişim kuramları tarihinde bir geçiş yeri edinir. Öncelikle, hemen çok kapsayıcı duruma geliveren pozitif bilimlere öykünme tutkusu, bir dil kuramı çerçevesinde gelişir. Daha sonra, 1960'larda Frankfurt Okulu'nun çalışmalarını geliştirerek ideoloji konusunu da kapsar, böylece iletilerin inandırıcılığı düzenekleri üzerine sorgulamalara girişir. İki yönde karşılaştığı zorluklar onu sonunda bir pragmatizme, iletişimin öznelerini dikkate almaya yönlendirir. Dolayısıyla temellerini pozitif bilimler modeli karşısında büyülenmede de teknik sorunun vurgulanmasında da gördüğümüz, genel bir iletişim bilimi oluşturma çabalarına ve yalnızca bir aktarım değil, bir diyalog etkinliği gibi de tasarlanan yeni bir iletişim anlayışına, birkaç sav daha kattığı bir etkiler kuramıyla aynı uzaklıkta konumlanır.

"Dilbilimsel dönemeç"

Ferdinand de Saussure'ün 20. yüzyılın sonunda biçimlenen dilbilimi, sözel ve yazılı dilin işleyişi konusunda Durkheimcı bir görüş üzerine temellenen zengin bir geleneğin çıkış noktasıdır. Dil insanların dışında, özerk kabul edilir, insanlara kendilerini dile getirme olanağı verdiği kadar, onları baskılayan bir toplum ürünüdür.[1] Dilbilim, bir gösterge kuramına, dil alanını aştığından tanımı çok geniş olan bu gösterge anahtar nesnesine dayanır: Anlamı olan her şey, bir sözcük, bir tümce, bir imge, anlamlı bir nesne (bir ayaklı lamba beli bükülmüş bir yaşlı adam imgesini çağrıştırabilir, bir kurabiye bize tüm çocukluğumuzu anımsatabilir) göstergedir. Dolayısıyla dilbilim, Saussure'ün "semiyoloji" diye adlandırdığı, göstergenin bir genel biliminin bir alt-bölümüdür ancak, semiyoloji imge çözümlemesini, işitsel göstergeleri vb. de içine alır. Saussurecü yorumda gösterge, birbirlerine paranın iki yüzü kadar bağımlı olan iki parçaya ayrılır. Gösteren, anlamı taşıyan araçtır (sözcük, tümce), gösterilen de anlamın kendisidir (ya da anlambirimdir). Bu bölümlemeye düzanlam, uzlaşımsal gösterenin birincil ya da hemen akla gelen anlamı ve ikincil anlam olan yananlam eklenir. "Gül" sözcüğünün düzanlamı bir çiçektir, yananlamlarıysa sayısızdır: Renk, tutku, dikenli vb. Gösterge keyfidir, çünkü gösterenin anlamını belirleyen doğa değil, toplumlardır ("sensible" –duyarlı– sözcüğü Fransızcada duyarlılığa gönderme yapar, oysa İngilizcede "akılcı" anlamına gelir). Dil bir dizge ya da bir yapıdır, çünkü düzanlamlar ve yananlamlar bağlantısal tekniklerdir, göstergeler birbirine göre düzenlenir: Bir söylem kendi başına bir anlam taşımaz, farklılıklarla anlamlanır.

---

1 Dilin bir araç olduğu görüşü iki dilbilimcide, dilin aracılığını yapılaştırıcı bir güç gibi gören, kuramları bir teknik determinizmle birleşen Sapir ve Whorf'da temel görüştür. Her dile çok zorlayıcı düşünce biçimleri (Çince'de varolmak fiili yoktur) karşılık gelir, bu da belirli düşünceleri tasarlamaya eğilimlidir, öznelerin düşünmelerini kolaylaştırır ya da zorlaştırır.

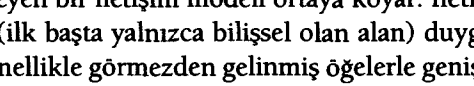
Buradan anlaşıldığı gibi, Saussurecü tasarı en azından iki isteği birleştirir. İlki kendiliğinden bir gerçeklik oluşturduğu varsayılan dilin işleyiş kurallarını (sözdizim) aydınlatmaktır. İkincisi Durkheim'ın mitler ve dinsel sınıflandırmalar üzerine çalışmalarının izinde, insanları kendi aralarında (kendileri de yananlamsal düzeneklere benzeyen) bağlayan düşsel biçimleri de kapsayarak bir anlam alışverişi kurmaktır.

Yapısalcı dilbilim ve küresel bir iletişim bilimi düşü

Bu potadan 1950-1970 yıllarında, dil kuramının alanını genişleten, yapısalcı adı verilen (bütünün parça üzerine üstünlüğü öngerçeğine gönderme) birçok dilbilim akımı ortaya çıkar. Biçimci Rus Okulu, sonra da Prag Dilbilim Çevresi çerçevesinde Roman Jakobson, dilbilimi iletişimin matematiksel çözümlemesine yaklaştırarak temel kopuşu gerçekleştirir. Matematik gibi dilbilim de sözel söylemi ilksel bilgi birimlerinin, (dili oluşturan "sesbirimler") tamamlanmış bir dizisi biçiminde in-

celeyecektir, dilin işleyişinde ikili ilkenin (ikili işaretlere benzer) önemini ortaya koyacaktır, ancak bunu son dizgeden yola çıkarak gerçekleştirecektir: "Dille karşılaştırıldığında, tüm öteki simge dizgeleri ikincil ya da türetilmiştir. Bilgi taşıyan iletişimin temel aracı dildir". Semiyoloji, iletişimin temel bilimi olarak görülen dilbilimle özdeşleştirilir. Dilin biçimi (sesbilimsel ya da dilbilgisel) determinist yasalara indirgenebilir, tüm dillerde bir "ortak temel" vardır. Sözdizimin (göstergeler arasındaki bağıntılar değişimi) zamansal dinamiği, niceliksel bir betimleyimin nesnesi olmalıdır. Anlambilimin, göstergelerle şeyler arasındaki ilişkinin biliminin, sibernetiğe dayandığı, dolayısıyla anlamın ve gerçeğin incelenmesinin sözdizimiyle bulunabileceği, dilin içinden yola çıkarak çözümlenebileceği varsayılır: "Özünde dilsel bir özelliği vardır".

Jakobson, bu izlencenin dışında, iletiyi dilbilimsel terimlerle yeniden dile getirerek, işlevsel alışverişin matematiksel modelinden türeyen bir iletişim modeli ortaya koyar. İletinin kapsadığı alanı (ilk başta yalnızca bilişsel olan alan) duygulanım ve şiir gibi genellikle görmezden gelinmiş öğelerle genişletir. İletişim bir gönderici, bir ileti ve bir alıcıdan başka öğeler de gerektirir: İnsanlar arasında ilişkinin kurulması, ortak bir kodun (dil kodunun) varlığı, bağlamın dikkate alınması.

Jakobson iletişim sürecinin altı öğesi ya da etkenine karşılık olarak da altı işlev gösterir: Göndergesel, düzanlamsal ya da bilişsel işlev bağlama gönderme yapar (evren üzerine söylemler), Shannon'un tek dikkate aldığı işlev budur. "Sen" ya da "siz"in emir kipinde olması gibi (çağrı işlevi: "içiniz!") bir söylemin "ben"i, özellikle bir alıcının varlığına ve ruh durumlarına gönderme yapar (ironi, öfke). İlişki amaçlı işlev, özneler arasındaki bağıntıya, iletişim akışının doğrulanmasına ("nasılsınız?", "alo!"), üstdilsel işlev dilin kurallarının doğrulanmasına ("so-

fomor sözcüğü ne anlama gelir?"), şiirsel işlev de biçem betilerinin kullanımıyla kendi işleyişinden başka bir şey tanımlamayan yetisine ("Korkunç Korkut", "ürkütücü Korkut'tan" farklı bir anlam taşımaz, ancak sesbenzeşimi yöntemi "I like Ike"[2] sloganında olduğu gibi formülü daha şiirsel kılar) gönderme yapar.

	Göndergesel	
Duygulanımsal	Şiirsel.....	Çağrı
	İlişki amaçlı	
	Üstdilsel	

Bu model (Karl Bülher'in dilbilimsel katkılarını, antropolog Bronislaw Malinowski'nin pratik ya da çağrısal ilişki üzerine katkılarını ve Jakobson'un kendi şiir kuramını birleştirerek) iletişim sürecinin çok sınırlayıcı düşüncesini de koruyarak iletişime işlevsel bakış açısını zenginleştirir. Tanımlanan üstdilsel ve şiirsel işlevler birbirinden ayırdedilebilir mi? Şiirin, dilin iç ereği olarak tanımı, 19. yüzyıl gizemci ozanlarınca (Mallarmé, Poe) verilen tanımı biraz fazlaca anımsatmaz mı? Ayrıca iletişim olgusunu, kapsadığı çok çeşitli kullanımlara açmak gerekirse, neden işlevler toplumsal alışverişin tüm türlerine karşılık gelecek biçimde daha fazla sayıda olmasın?

Dilbilimsel modelin aşırı yayılması, iletişimin hem sözcük alışverişini, hem de mal ve kadın alışverişini içine alan yatay antropolojik bir olay olduğu –ekonomik, toplumsal ve cinsel dizgeler, dilin sağladığı modelle aynıdır– görüşünü savunan Claude Lévi-Strauss'da doruk noktasına ulaşır.[3] Tasarı durumunda kalan, dolayısıyla rahatlıkla eleştirilebilecek, örtük maçoluğuyla da pek inandırıcı olmayan bu antropoloji, Kızılderili toplumlarının söylemlerini incelediğinde büyük bir başarı kazanır. Mauss ve Durkheim'dan sonra Lévi-Strauss, insanların biçem betilerine (metafor, düzdeğişmece vb.) başvurarak anlam yarattıklarını, bu biçem betilerinin de anlatı adı verilen yapıları düzenlediklerini, aynı zamanda da anlamın yer değiş-

2 Örnek Jakobson'dan alınmıştır (1963).

3 Lacan'la birlikte psikanaliz de bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını öne sürerek dilbilimsel modeli benimser.

tirmesi düzenekleri olduklarını gösterir. Rus halkbilimci Vladimir Propp'un geleneğinde gerçekleştirdiği mitlerin yapısal çözümlemesi, bu anlatıların çoğunlukla yadsınan mantıklarını ortaya koyar: Doğanın ve kültürün öğelerinin başka bir bağlama taşınması sonucunda büyük varoluşsal soruları yanıtlayan karşıtlık ve bütünleyicilik düzenlerinin sınıflandırılması mantığıdır bu: Böylece yaşam-ölüm karşıtlığı bitki ve hayvan karşıtlığı durumuna gelir, besinler çiğ-pişmiş eksenine göre ayrılır, evren de yüksek ve alçak, erkek ve dişi karşıtlıklarıyla açıklanır... Bu da Batı toplumlarını, düşünsel bakış açısıyla çoğunlukla küçümseme eğiliminde oldukları "ilkel" denen toplumlarla yeniden uzlaştırmaya katkıda bulunur. Ancak burada da pozitif bilimlerin kesinliği karşısında büyülenme aşırı bir dizgeselleştirmeye ve düşselin yalnızca dilin gözlemlenmesiyle kavranabileceği düşüncesine götürür. Yapısalcı çözümleme, mitleri kendi içine kapalı ve insanlar arasındaki ilişkilerden bağımsız üretimler gibi sunarak, söylemlerin oluşum ve dönüşüm kurallarını verecek bir bütünün matematiksel çözümünü bulduğuna inanır, oysa bu oluşum ve dönüşüm kendi dışındakini dile getiren uzlaşmazlıklar ve benzerliklerden geçmiştir, dolayısıyla Jack Goody'nin belirttiği gibi, bu yöntem kısır sınıflandırmalarla tükenir. Bu eğilim aynı biçimde, yerler ve çağlar ne olursa olsun anlatıların işleyişinin evrenselliği düşüncesini yerleştirmeye çalışan ve mitleri, masalları ya da çağdaş anlatıları yalın ölçütlere göre değişmez parçalara ayıran Algirdas J. Greimas'da ya da Claude Bremond'da kendini gösterir: İyiye gitme-kötüye gitme karşıtlığı, bir göndericiyi (savunucu, sözcü, kahramanın arayışının kaynağında bulunan) bir alıcıya (kahraman) bağlayan eylemler zinciri vb.

Noam Chomsky'nin üretici dilbilgisi tasarısının önceliği bu sorunlar değildir, yalnızca evrensel yetilerin doğuşu sorunundan yola çıkarak, dil araştırmasını daha teknik düzeyde yeniden ele alır, konunun kaynağında konumlanır. Konuşulan birçok dil üzerine çalışarak, dilin dilbilimsel değişmezlerini belirlemek söz konusudur: Dilbilim tümüyle işlevsel yönüyle ve tüm insanlarda bulunan aşkın yeteneklerin araştırılmasıyla sı-

mrlanır. Tasarı –verimlidir çünkü ampirik bir yönteme dayanır– en sonunda bilimselcilik düşünden de (betimlenen özne kartezyen, akılcı ve özerktir, yine de bir makineye oldukça benzerdir) anlambilim sorununun dışlanmasından da kaçamaz, çünkü kimi zaman Chomsky'nin sezdirdiği gibi anlamın yalnızca bir kişisel yeti düzeyinde dilin oluşumunun soyut kurallarına indirgendiği varsayılamaz. Yazarda bu aşırı akılcılığa da örgütlü yalan, denetim ve görüşlerin yönlendirilmesi alanı gibi görülen –potansiyel olarak doğal ve açık yüz yüze iletişimin karşıtı– kitle iletişimine yönelik temelde eleştirel bir bakış eşlik eder.

Kitle iletişimlerinin semiyolojisi ve semiyotiği:[4] Barthes ve Eco

1960-1970'li yılların kitle iletişimleri semiyolojiyi de tüm iletişim araçlarına (sinema, televizyon, çizgi roman vb.) ve gösterge dizgelerine (giysi ve yiyecek gibi tüketim ürünlerinin imgeleri) gösteren ve gösterilen ile düzanlam ve yananlam arasındaki ayrımı yayarak, dilbilimsel model üzerine göstergeler bilimini kurar. Roland Barthes ya da Umberto Eco gibi yazın alanından gelen yazarlar için bu olgu, içine gömüldüğümüz toplumsal evreni, anlatımı ve özgürlüğü boğan ikinci bir deri gibi, medya tarafından taşman kalın bir gösterge tabakasıyla kaplı gibi betimlemeye olanak tanır.

Barthes *İmge'nin Retoriği'nde* (1964) ilk kez bir görsel reklamı, meyve sebzeyle ve İtalyan bayrağının renkleriyle çevrili bir kutu Panzani konservesiyle dolu alışveriş filesini gösteren bir fotoğrafı, kırsallık ve doğallık –pazardan alınmış taze ürünler– ayrıca "İtalyanlık" diye adlandırdığı kavram –bayrak renkleri ürünün kaynağını ve İtalyanların varsayılan sıcakkanhlığı-

4 Semiyoloji ve semiyotik birbirinin yerini tutan deyimlerdir, ancak 1969'da Paris'te yapılan kurucu kongreden bu yana, bir yorum kuramına geçişi vurguladığı düşünüldüğünden, ikincisi yararına bir eğilim oluşmuştur. Günümüzde semiyotik sözcüğünün yeğlenmesi, Barthes ve Metz'in kalıtçısı akım dışında, semiyologların 1960'lı yılların semiyolojik hareketine uzaklıklarını vurgulama isteğiyle güçlenmiştir.

nı doğruladığından– yananlamlarını içeren bir metin olarak çözümler. Bu yananlamlar büyük ve ... Fransa marketlerinde satılan endüstiyel ürün gerçeğinden belli bir uzaklıkta bulunan alıcılarca beğenilir! Barthes'ın *Çağdaş Mitler*'inde (*Mythologies*) toplanan parlak yazıları, reklamsal, oyunsal ya da politik sahneye koyuşların birçok boyutunu ayrıntılandırır ve mitlerle karşılaştırılan medyatik anlatıların konumunu tanımlamayı deneyen kuramsal bir metinle sona erer. Mitlerin özü, konularını tartışılmaz kılmaktır, bunu da onları maskeleyerek değil, doğallaştırarak, apaçık bir gerçeklik kılarak yaparlar. Örneğin Afrika'nın sömürgeden kurtulması sürecinin en sıcak döneminde *Paris Match*'in kapağındaki, Fransız bayrağını selamlayan asker üniformalı bir "zenci" imgesiyle emperyalizmi yadsımadan, emperyalist bir ileti taşır – sömürgelerimizde de kendi evimizde gibiyiz. Bu ileti olduğu gibi alımlanır, çünkü sömürgeciliğin haklı olduğunu düşünenlerin beklentileri doğrultusundadır. Barthes yönlendirme anlamında her tür yorumdan uzaklaşır. "Mit hiçbir şeyi gizlemez; işlevi biçimi bozmaktır, ortadan kaldırmak değil. Kavramın biçime göre hiçbir gizliliği bulunmaz: Miti açıklamak için bir bilinçaltına hiç gerek yoktur." Mit, bir "dil uçuşudur", ekonomik ve politik evrende burjuva sınıfının yasasına boyun eğen toplumsal çevrelerin, zaten varolanı tamamlayan bir yoksullaştırılmasıdır. Kitleler, burjuva sınıfının gerçek silahlı kolları olan basın yazarları tarafından hayasızlıkla üretilen iletilere karşı belli bir uzaklıkta duramazlar, bu iletilerin gerçek yüzünü yalnızca mitologlar (Barthes'la birlikte) anlayabilirler.

Umberto Eco da kitle ürünlerinin yapısal açıdan tutucu, düzenin hüküm sürdüğü durağan bir evreni ya da düzenin yasal veya yasal olmayan araçlarla yerleştirileceği sarsılmış bir evreni betimlediğini belirtir. Ian Fleming'in *James Bond* romanları üzerine gerçekleştirdiği çözümleme aydınlatıcıdır ("James Bond: Anlatısal bir bağdaşım yapısı", 1966). Erkeksi, beyaz, Anglosakson bir kahramanla Sovyet, Akdenizli, Asyalı, Yahudi düşmanları –dişi tarafta pek imrenilmeyecek, boyun eğmiş ve cinsellikten arındırılmış (Miss Moneypenny) ya da cinsel açı-

dan ele geçirilmiş ve ölümle cezalandırılmış rakip konumları vardır– bir karşıtlıklar dizgesini (Propp ya da Levi-Strauss'a özgü bir dizgedir bu) ortaya çıkarır. Eco kitle iletişimiyle –sonsuz yoruma her zaman açık sanatın tersine– dogmatizmi birbiriyle ilişkilendirir. Fleming yalnızca Yahudi karşıtı ya da ataerkil olmakla değil, şemalara göre davrandığı için de kınanır. "Şemalarla yapılandırma, manikeist ikiye bölünme her zaman dogmatik, hoşgörüsüzdür. Demokrat olan, şemaları reddeden ve farklılıkları, ayrımları tanıyandır. "Her masalın kökeninde gericilik olduğu gibi, Fleming de gericidir."

Dolayısıyla semiyoloji, medyanın yerleşik düzenin yeniden üretimi işlevi görmesini eleştirir, aynı zamanda bu durumun sorumluluğunu az bilgilendirilmiş, az kültürlü ya da yetilerini geliştirmeye zaman bulamadığından küçük burjuva köklerini aşamayan, iletilerin yananlamını algılamayan (ve "doğal" gibi algılayan) izleyicilere de yükler. Frankfurt Okulu'ndan ve Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki ideoloji tanımından esinlenir: Egemen düşünceler, egemen sınıfın düşünceleridir. Dolayısıyla medyatik düzene yöneltilen "manikeizm", hatta "faşizm" suçlamalarının bir seçkincilikle ve kültürel biçimlerin özcülüğüyle koşut olduğu belirli bir eleştirel söylem biçimine sapmayı engellemez. Yapısalcı yazın eleştirisi (Jakobson, Genette, Todorov, Eco) neyin gerçek ve saf yazın olduğunu (çokanlamlılık, açık yapıt gibi) tanımlamayı sağlayan "yazınsallık" ölçütlerini ararlar, öte yandan kitle iletişiminin yapısalcı eleştirisi de (Barthes, Eco) popüler anlatıların özündeki nitelikleri (yineleme, manikeist indirgeme) araştırır. Adorno'da ve Horkheimer'da çok belirsiz kalan iletilerin etkisinin –temelde görüşlerin güçlendirilmesinden ileri gitmez bu etki– varsayılan düzeneğini belirginleştirerek güçlü bir araç sağlar: İdeoloji yaşananın doğalmış gibi doğrulandığı yananlamsal iletilerin kodlanmasında ve dolaşımında söz konusudur, tarihin dönüşümüdür, doğada belirli bir zamandaki, bir başka deyişle kesin uzam-zamandaki anlam ve güç ilişkileridir. Görüldüğü gibi kitle kültürü kuramına dönüşte belli bir yön değiştirme saptanabilir, çünkü savunulan doğrudan ik-

na düşüncesi değil, daha çok önyargıların doğrulanması düşüncesidir.[5]

Bir söylemin toplumsal boyutu

Böyle bir yaklaşımın sakıncaları ortadadır. Marx'ın bir deyimini semiyologların kimilerine uygulamak gerekirse, semiyologların mantıklarının şeyleriyle, şeylerin mantığını karıştırmaya büyük eğilim göstermişlerdir. Her şeyden önce, dilin mantığı öteki gösterge dizgelerini tümüyle açıklamaya yetmez. Örneğin imgeyi yalın bir göstergeler dizgesine indirgemek olanaksızdır: Bir imge yalnızca temsil ettiğini simgelemez, ona "benzer", andırmaya dayalı bir temeli vardır, bu da kimi zaman "bir imge bin sözcüğe bedeldir" denmesine neden olur. Resime (Hubert Damish) ya da sinemaya (Christian Metz) odaklanmış araştırma gelenekleri, üzerine çalıştıkları araçların özelliklerini anımsamalıdır. Ayrıca düzanlam ve yananlam arasında kesin bir ayrım yoktur: Apaçık olması gereken düzanlamsal düzey üzerinde de yorumlar çatışır. Gösteren ve gösterilen arasındaki temel ayrımı, nesnel bir gerçekliğe inandırabilecek güven verici ikili bölünmeyi bile kabul etmek zordur. Saussure'ün yayımlanmamış metinlerinin yakın zamanda bulunması (*Dilin İkili Özü*) dilbilimin kurucusunun, kendisini Peirce'e yaklaştıran bu sonuca vardığını gösteriyor: "Dilbilimde nesnenin kavramının tasarlandığı bakış açısının, tümüyle nesnenin kendisi olup olmadığı sorgulanabilir, dolayısıyla somut bir şeyin bir noktasından mı yola çıktığımızı, yoksa yalnızca sonsuz çeşitlilikte bakış açılarımızın mı söz konusu olduğunu kendimize sorabiliriz".

İzleyicilerin semiyolojik yetilerinin hafife alınması ya da daha çok karşı karşıya kaldıklarına verdikleri yanıtların değerlendirilmemesi, odasında oturup toplumsal evren üzerine tek bakışı iç çözümleme ve bir içebakış biçimine bağlı araştırmacının

5 Ancak ideolojinin aşılanması süreci çözümlenmez, bundan dolayı kimi yazarlar 1970'li yıllarda psikanalizle bilinçdışı yerleştirmeyi açıklamayı sağlayacak bir birleşme ararlar – bu da sonuçta davranışbilimin ya da Freudyen psikanalizin silik modellerine, karanlık ve çok büyük güçlerin varlığına götürür.

konumunun sorgulanmasına neden olur. Sonuçta yapısalcılık ve semiyoloji, saf türlerin kuramının araştırmasının, yazınsallık araştırmasının ve gerçek kültürle kitle kültürü arasındaki saklı bir doğada, dilin doğasında bulmayı düşündükleri ayrımın araştırmasının başarısızlığını gösterir. "Ava giden avlanır" ilkesi uyarınca, çabaları yazınsal ortamlarda köklenen bir miti, bir kültür biçiminin ötekine (öğrettikleri ve beğendikleri klasik yazın) ve toplumun bir kesiminin (aydınlar) ötekine niteliksel üstünlüğü ("kitle" ve "kültür endüstrileriyle" bilinçleri yanıltan endüstriyel burjuva sınıfı) mitini dile getirir.

Semiyolojik paradigmanın iç patlaması, savunucuları tarafından açıklıkla tanıtılır. Barthes *Metnin Hazzı*'nda (*Le Plaisir du Texte*, 1967) çözümlemenin merkezine gösterge dizgelerini değil, okuyucuyu yerleştiren bir yazınsal zevk kuramını benimser. Metnin saf varlığı mitini, sürekli sınıfta öğretilmesi gerekilen yapıtlarının ve yazarlarının birliği düşüncesiyle bir kültürün ötekine üstünlüğü yanılsamasının temeli olan yazar ve yapıt mitini yıkarak (Foucault'yla aynı zamanda) idealist yazın ideolojisinin güçlü bir eleştirisine girişir. Ancak zamanla semiyolojik önyargılardan ve çok hoşlanmadığını itiraf ettiği kitle medyası çözümlemelerinden de uzaklaşır – sinema ve çizgi roman için bu zayıf eğilim bir engeldir sonuçta, çünkü yazımn negatif teolojisini (belli bir zamanda gerekli) kültürün yeni biçimlerinin pozitif bir teolojisiyle tamamlamaya elvermez. Akımın gelişiminde Umberto Eco'nun, hem semiyolojiye ve yazınsal çözümlemeye bağlılığı hem de çok erken paradigma değişimlerini önceleyen ve coşkulu olduğu kadar da değişken bir eleştirinin ötesinde, "kitle kültürünün" kimi biçimlerini beğenmeye çok hazır, bukalemun gibi kişiliği merkez sayılmalıdır. Eco dil kuramını birçok geleneğe katarak, aynı zamanda araştırmacının yorumlayıcı emperyalizmini bir ölçüde eleştirerek derinleştirir. Anlamın üretimi çözümlemesinde disiplinlerin ve yöntemlerin çoğalması, semiyolojinin mantığa, sanat tarihine ve retoriğe açılımından geçer, bu da yorumlama ediminin karmaşıklığının farkına varamayacak kadar katı olmakla eleştirilen gösterge kavramında bir patlama yaratır. "Po-

püler" yapıtların yorumu artık "açık" sayılabilir: Eco, düşünsel bir yazar olmasının yanı sıra semiyolojiden söz etmek için yüksek yazını ve kitle izleyicisini, semiyolojiyi de metin zevkinden söz etmek için kullanarak, Joyce'un ve İtalyan şiirinin, aynı zamanda 19. yüzyıl dizi romanının, televizyon programlarının ve *Schtroumpfs*'un (*Şirinler*) zeki eleştirmenidir. Dolayısıyla en az değer verilen programların hem şiirsel ve retorik, hem de eleştirel olmayan betimlemesinin yolu çizilir. Bu akım İtalya'da olduğu gibi, 1990'lardan başlayarak Fransa'da sinemanın "keşfinden" sonra (François Jost, Cristian Metz'i izler), televizyon üzerine (örneğin Guillaume Soulez televizyon haberleri sunucusunu Antik dönemin konuşmacısıyla karşılaştırır) ve bir süreden beri internet sitelerinin kuruluşu üzerine yoğunlaşır. Anlatıbilim de Anglosakson araştırmada (Mark Currie, 1998) ve Fransız araştırmasında (Marc Lits, 1997, Jocelyne Arquebourg ve Frédéric Lambert, 2005, Fleury-Vilatte, 2003) Greimas'ın katı modellerinden uzaklaşıp eylembilim ve yorumbilim akımlarına yaklaşarak, yorumun esnekliğini dikkate alır.

Eco metinlerin kapanma görüşüne ve alışverişin doğrusal düzeneğine yapılan göndermeyi, verici-alıcı sibernetik ilişkisini geçersiz kılar: Bir ileti, alıcının bilgileri doğrultusunda her zaman yerel olarak çözümlenir. İyi alımlanıp alımlanmadığı ya da aktarımda başarısızlıklar olup olmadığını bilmek değil, ne duruma geldiğini, okuyucu tarafından nasıl oluştuğunu, daha doğrusu nasıl oluşmasına katkıda bulunulduğunu sorgulamak söz konusudur. Daha 1970'li yıllarda *Trattato de semiotica generale*'de ortaya konan bu düşüncenin önemli sonuçları vardır, ama hâlâ toplumsal konumlanma değil, kod kavramlarıyla düşünülür. Dilbilim/semiyolojinin en son gelişmesini, aynı zamanda kendi smırını oluşturan bir pragmatizmle sonuçlanır.

Pragmatik dönemeç

Pragmatizm dil ve kullanıcıları, söylemler ve bağlamları arasındaki ilişkileri inceler. Yapısal dilbilim, üretici dilbilgisi ve kitle iletişiminin semiyolojinin katı izlencelerinin yarattığı düşkırık-

hklarından sonra, sözdizim ve anlambilim çalışmalarının aşılması gibi düşünülür. Kaynakları ve gelişimleri çokbiçimlidir, dolayısıyla tek bir sunumunu seçmek güçtür: Analitik bir felsefe arayışında (özellikle Carnap, Frege ve Russel'in güdümünde), bir başka deyişle matematiksel tanıtlama biçiminde modellenmiş bir dil arayışında, sonra da bu arayışın başarısızlığında, en sonunda da felsefecilerin sıradan bir dil incelemesine, gerçek kişilerin ilişkilerini anlama isteğine yönelmesinde görülebilir. Psikolojik, sosyolojik ya da pedagojik araştırma da ikinci bir kaynak oluşturur: Bateson'da ya da Watzlawick'de dilin hastalık ve tedavi boyutlarının incelenmesi gelişmiştir bile; dilin toplumsal konumu, farklı toplumsal çevrelerin eşitsiz dilsel kaynaklarla donatılmış olması ve bundan kültürel egemenlik için yararlanmaları, Pierre Bourdieu ve Basil Bernsteinca idealist dilbilime karşı çıkma nedenidir. Kimi dilbilimciler (Oswald Ducrot) ve retorik uzmanları (Chaïm Perelman) söylem çözümlemesi alanından yola çıkarak belirlenen sınıflandırmaları da tartışma konusu yaparlar.

Öte yandan, iki yazar özellikle pragmatik dönemeci temsil eder. İlk öncü Charles Sanders Peirce'dir – yapıtının etkilediği ikinci gelenekten farklı biçimde daha yüzyılın başında bu deyimi kullanır. Düşünceyi ve göstergelerle ilişkiyi birbirine karıştıran genel bir *semiosis* bilimi kurma isteği, göstergeyi yorumlayana (göstergenin kendisini oluşturan öğe olarak tasarlanan) ve yorumlayıcıya (ampirik birey) bağlayan bir kuramın öncüsüdür. Günümüzde özellikle Fransa ve İtalya'da, metinlerin ya da sinema yapıtların iç çözümlemeleriyle alıcıların, kuramcılarca varsayılan beklentilerinin dikkate alınmasını uzlaştırmayı deneyen pragmatik semiyoloji akımınca üstlenilir. İkinci öncü, açıklığıyla ve metnin kullanımlarına doğru yeniden yönlendirilmesinde belirleyici erken felsefi gelişimiyle Ludwig Wittgenstein'dır. Wittgenstein *Tractatus logico-philosophicus*'unda (1921), önce Russel'ın izinde dil ve önermeli mantığı birleştirir. Önermeli mantığın söylemediği her şeyi dille anlatılmaz olarak değerlendirir, mistik, anlamın sınırıdır: Bir şey söylenemiyorsa söylememek gerekir. Yayınları *Investigations philosop-*

hiques'de (1953) toplanan, biçimci bir bilimi gösterge alışverişinin anlaşılmasında tek yol gösterici yapan mantıksal izlencenin boşluğunu bir biçimde kanıtlayan sınır düşüncesiyle ilgilenen "ikinci" Wittgenstein, sonunda insanların geveze olduğunu, bir başka deyişle kuramın varsaydığı sözdiziminin sınırlarını aşmadan kendilerini dile getirebildikleri görüşünü benimser. Gösterge evrensel bir dilde değil, eylem durumlarındadır, anlam hiçbir zaman bağlamdan bağımsız değildir. İletinin içinde bulunduğu ortam "dil oyunu", sonra da "yaşam biçimi" diye adlandırılır, Wittgenstein kullanımın sürekli doğurabileceği şaşırtıyı vurgulamak için karmaşık bir liste oluşturur: Emir vermek ya da boyun eğmek, betimlemek, bir varsayımda bulunmak, tablolar aracılığıyla göstermek, bir öykü uydurmak, tiyatro yapmak, teşekkür etmek, lanetlemek, selamlamak, rica etmek... Anlamın her kapanması denemesine aykırı olarak, tümüyle betimsel, teorik olmayan bir erek için dizgeleştirmeyi bile bırakır. Kuramsallaştırma çabası, "söylem edimlerinin" dökümünü yapmak ve listeyi bitirme kaygısı tersine Wittgensteinci geleneğe yakın John Austin'in ve John Searle'ün çalışmalarının özelliklerindendir. İlki, gündelik yaşamdan alınan dilsel anlatımlar yoluyla göstermeye çalıştığı saptamacı dil düzlemiyle (bir olgudan söz eden, bilgilendirici, "söyleyişsel" sözceler) edimsel dil düzlemi (sonuç üreten "yapmak anlamına gelen" ve "başkaları üzerinde etki eden" sözceler) arasında bir ayrım önerir. Saptamacı dil düzlemi sözcük ve nesne arasındaki ayrıma uyar, edimsel dil düzlemiyse gerçeklikle göstergeyi birbirine karıştırır: "Seni vaftiz ediyorum" demek ya da bir emir vermek, konuşulduğu sırada bir evren yaratmak, söylerken bir edim gerçekleştirmektir. Austin'in yapıtı, dil ve gücü üzerine karmaşık araştırmaların çelişkilerle sonuçlanan, dil edimlerinin yalın, indirgenemez öğelere ayrılması çabalarının çıkış noktasıdır: Gerçekte çok sık birbirini doğrulayan ya da çok geniş ölçüde bağlı edimlerin dil düzlemlerini, sözlerin yayılımının bağlamından o kadar açık bir biçimde ayırmak kolay değildir.

Sınırın ötesinde: Toplumsal alan

Araştırma geleneklerinin sınırı –yine de okuyucularla ilişkiler üzerine açılma yeteneği vardır– çelişkin olarak okuyuculardan uzaktadır. Felsefi pragmatik günlük dili, yalnızca araştırmacı tarafından tasarlanan günlük yaşamdaki alışveriş durumlarından yola çıkarak sorgular. Bu saptama Eliseo Véron gibi bir semiyolog tarafından dile getirildiğinde (*Toplumsal Semiosis*, 1987) ayrıca önem kazanır: "Teknik açıdan dil ediminin kuramcıları yeni bir buluş yapmamışlardır, çözümlemelerinde biçimci anlambilimcinin her zaman yaptığını uygularlar: Okuyucuya tümceler önerirler, bunları yorumlarlar". Véron'a göre şu sonuç kendini benimsetir: "Pragmatizm yoktur, çünkü dilsel etkinlikte konuşan özneler sözce üretmezler, söylem üretirler". Aynı biçimde kitle iletişiminin semiyolojik pragmatizmin alıcıyı, olabildiğince çeşitli tepkilerini tasarlayarak dikkate aldığını, ancak bunu sorgulamadan, hatta gözlemlemeden yaptığını görmek gerekir. İki bilinmezle sınırlıdır. İlki anlam üretiminin dinamiğidir (Kim ne yapıyor? Neden? Nasıl?), hem örgütsel (örneğin sinema alanının meslekleri arasındaki ilişkiler, yapımcılar, yönetmenler, oyuncular, dağıtımcılar vb.), hem de bireyseldir (yaratıcılarının geçmişi ve izledikleri yollar). İkincisi alımlama dinamiğidir. Pragmatik semiyoloji bir anlam parçasını (bir metin, bir fotoğraf, bir film), bağlamın bir bölümünü, bu bağlamı göz önüne alarak, ancak bu parçaların içkin anlam yapılarını ortaya çıkaramadan ele alır – yine de Eco'nun, semiyolojiyi Aristo şiirine dayandırarak savunduğu da budur: Yazma biçimleri, anlatısal yapılar vardır, bunlar değişmez olgulardır. Bu değişmezlerin saptanması olasıdır, ancak yapıtın anlamı konusunda bir şey söylemezler, yalnızca biçimsel yönleri belirler. Yaygın yanlış, anlatısal yapıların, anlamın, okuyucuların, kültürel ve toplumsal yapıların bağıntılandırılabileceğine inanmaktır. Semiyoloji daha çok içeriklerin yorumu modellerini oluşturur, ancak bunları incelemek için tek yöntem de değildir. Bu da içeriklerin yorumsal edimini tekelleştirme savında olamayacağı anlamına gelir, okuyucular üzerindeki "etkile-

ri" ya da yazarların "amaçlarını" hiç tekelleştiremez. Gerçekte semiyoloji hep araştırmacının ideolojik önvarsayımlarıyla bağlantılandırılması gereken bir yöntemdir, bir toplumsal bakış açısına, örtük bir sosyolojiye bağlıdır .

Dolayısıyla pragmatist dönemeç, iletişimsel bir dönemeçtir, ampirik bir dönemeç değildir, diyaloga dair bir dönemeç bile değildir. Somut bilimsel katkılarının yeniden ele alınmasının ötesinde, pragmatizmin iki büyük kurucusu, kimi dil çözümlemesi çalışmalarında, toplumsal ampirikliğe değinmemek için sık sık özür işlevi görürler. Wittgenstein'a gönderme, mantıkçı düşünürün tüm saygınlığıyla donanmış, daha az soylu kabul edilen, yine de yüzyılın başından bu yana "yaşam biçimleri" çalışmalarını yürüten sosyoloji ve antropoloji çalışmalarına yönelmeyi engelleme olanağı tanır. Peirce'e göndermeye gelince, Saussure'ünküne seçenek oluşturan, ama onunki kadar eski bir gelenekte, hem bağlam ilkesinin bir açılımını sağlamayı (pragmatizme başvurmayla) hem de semiyolojik tasarıyı yadsımamayı (sonuçta Peirce bu anlatımı kullanan ilk kişilerdendir), sağlar – oysa Peirce için gerçekliğin son temeli dil değil, toplumsal alandır. Sözlü ya da sözsüz iletişim ediminin, bir aktarımdan çok bir alışverişe, dolayısıyla bağlama ve "yaşam biçimlerine" yakın olacağı düşüncesi, dilbilimde ancak 20. yüzyılda benimsenir. Bununla birlikte Michaïl Bakhtine'in (yapıtları Volosinov adıyla da yayımlanmıştır), 1920'li yıllarda başlayarak iletişim edimini bir diyalogla özdeşleştiren çalışmalarının merkezindedir. Bakhtine'in kalıtı, ideolojiyi yalnızca düşüncelerin aşılanması değil, aynı zamanda sürekli bir alışveriş sayan Marksist Anglosakson *Cultural Studies* yazarlarca yeniden canlandırılır.

Kısacası dil bilimlerinin anlambilim ve pragmatizm diye adlandırdığı akımlar, semiyologun sınırlarını belirler, bu sınırlar da verimli bir çalışma için nereden yola çıkılması gerektiğini gösterir. Ancak dil sorununun daha geniş bir bütün kapsamında olduğunun altını çizdiğinden olumsuz bir biçimde de işler. Anlam üretimi ve eylem sorunu, sözel ve yazılı dili insan ilişkilerinin modeli değil, yalnızca insanların ilişkilerinin bir öğesi

gibi ele alan tarih ve toplum bilimlerince ele alınmalıdır, çünkü özne yalnızca bağdaşımla anlaşılamayacak göstergeleri yorumlayıp kullanır, dolayısıyla söylem anlamı değil, anlam söylemi çevreler. İletişim kuramları tarihinde bir semiyolojik dönem olmuştur, eylemlerin ve anlamın daha bütüncül bir çözümleme yöntemi kapsamında bir semiyolojik dönem vardır.

KAYNAKÇA

Althusser, Louis, "Idéologie et appareils idéologiques d'État", *La Pensée*, 15 l, 1970, Paris.

Aristote, *Poétique*, Les Belles Lettres, 1990, Paris. Armengaud, Françoise, *La Pragmatique*, PUF, 1985, Paris.

Arquembourg, Jocelyne ve Lambert, Frédéric (der.), "Les récits médiatiques", *Réseaux*, 132, 2005, Paris.

Austin, John, *Quand dire c'est faire* (1962), Seuil, 1970, Paris.

Bakhtine, Mikhaïl, *Le Marxisme et la philosophie du langage. Essai d'application de la méthode sociologique en linguistique* (1929), Minuit, 1977, Paris.

Barthes, Roland, *Essais critiques*, Seuil, 1981, Paris.

— *Le Plaisir du texte*, Seuil, 1973, Paris.

— *Système de la mode*, Seuil, 1967, Paris.

— "Rhétorique de l'image", *Communications*, 4, 1964 (yeniden gözden geçirilmiş basımı: *L'Obvie et l'obtus. Essais critiques III*, Seuil, 1982).

— *Mythologies*, Seuil, 1957, Paris.

Bernstein, Basil, *Langage et classes sociales. Codes socio-linguistiques et contrôle social* (1971), Minuit, 1975, Paris.

Bonnafous, Simone ve Jost, François, "Analyse de discours, sémiologie, tournant communicationnel", *Réseaux*, 100, 2000, Paris.

Bourdieu, Pierre, *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*, Fayard, 1982, Paris.

Communications, 8, L'analyse structurale du récit (1966), Seuil, 1981, Paris.

Currie, Mark, *Postmodern Narrative Theory*, Londra, MacMillan, 1998.

Demerson, Guy, "La leçon de Mikhaïl Bakhtine. L'entrechoquement des langues et des cultures", *Esprit*, Mart-Nisan, 2002, Paris.

Eco, Umberto, *Kant et l'ornithorynque* (1997), Grasset, 1999.

— *Lector in fabula* (1979), Grasset. 1985, Paris.

— *De Superman au surhomme*,Grasset, 1993 (1978), Paris.

— *La Production des signes*, Librairie générale française-Le Livre de Poche, 1992 (*Trattato de semiotica generale*'nin bir bölümünün çevirisi, 1975).

— "Sémiologie des messages visuels", *Communications*, 15, 1970, yeniden gözden geçirilmiş basımı: *La Structure absente. Introduction à la recherche sémiotique* (1968), Mercure, 1972.

— "James Bond: une combinatoire narrative" (1966), *Communications*, 8, L'analyse structurale du récit, Seuil, 1981, Paris.

— *Appocalittici e integrati. Cornrnunicazioni di massa e teorie della cultura di massa*, Milano, Bompiani, 1964.

— *L'ouvre ouverte* (1962), Seuil, 1965, Paris.

Fleury-Vilatte, Béatrice (der.), *Récit médiatique et histoire*, INA-L'Harmattan. 2003, Paris.

Gombrich, Ernst H., *L'Art et l'illusion. Psychologie de la représentation picturale* (1960), Gallimard, 1987, Paris.

Greimas, Algirdas J., *Sémantique structurale*, Larousse, 1966, Paris.

Jakobson, Roman, *Essais de linguistique structurale, I, Les fondations du langage*, Minuit, 1963, Paris.

Jost, François (der.), "Le genre télévisuel", *Réseaux*, 81, 1997.

— *Un monde à notre image. Énonciation, cinéma, télévision*, Méridiens Klincksieck, 1992.

Lévi-Strauss, Claude, *Anthropologie structurale*, Plon, 1958, Paris.

Lits, Marc (der.), "Le récit médiatique", *Recherches en communication*, 7, 1997, Paris.

Metz, Christian, "Au-delà de l'analogie, l'image", *Communications*, 15, 1970.

Odin, Roger, "Pour une sémio-pragmatique du cinéma", *Iris*, 1, 1983.

Peirce, Charles S., *Écrits sur le signe*, Seuil, 1978, *Collected Papers*'ın bir bölümünün çevirisi, Cambridge, Harvard University Press, 1931-1958.

Propp, Vladimir, *Morphologie du conte* (1928), Seuil, 1970, Paris.

Ricœux, Paul, *Temps et récit*, 3 cilt, Seuil, 1983, 1984, 1985, Paris.

Saussure, Ferdinand de, "De l'essence double du langage", *Écrits de linguistique générale*, Gallimard, 2002, Paris.

— *Cours de linguistique générale* (1915), Payot, 1972.

Searle, John, *Les Actes de langage* (1969), Hermann, 1977, Paris.

Soulez, Guillaume, "La Rhétorique comme lien entre les théories. L'exemple de la "crédibilité" des journalistes radio et de télévision", *SFSIC Kongresi Bildirileri*, Paris, Unesco, 10-13 Ocak 2001.

Todorov, Tzvetan, *Mikhail Bakhtine. Le principe dialogique*, Seuil, 1981, Paris.

Vérôn, Eliseo, *La Sémiosis sociale. Fragments d'une théorie de la discursivité, Presses Universitaires de Vincennes*, 1987.

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus suivi des Investigations philosophiques* (1921 ve 1953), Gallimard, 1995, Paris.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KÜLTÜREL PRATİKLER SOSYOLOJİSİ

Tüketimler ve Alımlamalar

Toplum bilimleri iletişime bakışlarını, somut özneleri ve onların ampirik etkinliklerini ele almak için, söylemin ve söylem edimlerinin iç çözümlemesinden çıkararak genişletirler. Semiyolojinin erişemeyeceği anında bir gerçekliğe, ham bir veriye eriştikleri anlamına gelmez bu: "Gerçek" kişiler, her şeyden kopuk bir semiyolojiye üstün çıkar. Aslında sosyoloji ve tarih de semiyoloji gibi, edinilen sonuçları koşullandıran bireylerarası kuramlarda, metinlerle ve görsel işitsel yapıtlarla ilişkinin yorum modellerini üretirler. Ancak daha tam ve araştırmacı için güçlü bir dışsallık üzerine kurulu verilere dayanma özellikleri vardır: Satın alma etkinlikleri, medya izleme ölçümleri, medya kullanıcılarıyla görüşmeler, somut uygulamalarının gözlemlenmesi. İletişimlerin toplumsal yapısı, farklı istatistiksel ve niceliksel araçlar yoluyla bulgulanır, tüketimleri, kullanımları ve alımlamaları çevrelemeye dayanır. 20. yüzyılın ikinci yarısında bu öğelerin giderek saptanmaya başlanması, kitle iletişim araçlarının birbirinin yerini tutmadığını (örneğin görsel medyanın dışladığı yazılı medya düşüncesi) ya da televizyon kullanımlarının edilginliğe indirgenemeyeceğini göstererek, kitle iletişim araçları üzerine göreceli önyargıları çürütme olanağı verir. Özellikle de iletişim araçlarıyla kültür ve erk ara-

smdaki ilişki modellerinden sıyrılarak, gündelik kültürün dönüşümü üzerine tartışmaları, egemenlik sosyolojisiyle (Pierre Bourdieu) kültür ve inanç biçimlerinin toplumsal tarihi (Michel de Certeau) arasındaki bir gerilimde kesin bir biçimde derinleştirmeyi sağlar.

Tüketimler: Pierre Bourdieu'ye göre kültürel pratiklerin hiyerarşisi

Bu alanda en etkin hareket Fransız sosyoloji kültüründe ortaya konur. Pierre Bourdieu'nün, önce Jean-Claude Passeron'unkilerle ilişkili, sonra onlardan bağımsız çalışmaları özellikle belirleyicidir, çünkü Weber'in meşruluk, Marx'ın sınıf şiddeti ve Durkheim'la Lévi-Strauss'un düşsellik (özellikle bakınız, *Bir Uygulama Kuramının Taslağı*, 1970) kuramlarının bir bireşiminden yola çıkarak, 1960-1970'li yıllarda araştırmaları yeniler. Bourdieu, Claude Lévi-Strauss'un ve Raymon Aron'un öğrencisi olmuştur, başlangıçta antropolojik bakışla endüstriyel toplumların eleştirisini, bir başka deyişle Durkheim'ı temel alan Fransız yapısalcılığıyla Weberci Alman sosyolojisine ilgiyi, Marksist bir bakış açısı katarak birleştirir. Çalışmalarının hedefini belirlemek için, okul yapısının desteklediği bir toplumsal yeniden üretim düzeneğinin varlığını tanıtlayan, eğitimin eleştirel bir sosyolojisinin uzantısına girdiklerini gözlemlemek gerekir: Kendini en iyi dile getirenler (okulsal yapılarda), yazıyla daha yakın olanlar ve çocukluklarından başlayarak ailelerinin kitap raflarına erişebilenlerdir, bu kişiler ötekilerden daha başarılı olurlar. Öncelikle ailede ve arkadaş çevrelerinde "görünmez bir pedagoji" (bu araştırmaları büyük ölçüde etkileyen Basil Bernstein'ın deyimiyle) aracılığıyla aktarılan okul kurumunun gerektirdiği kodlara egemenlik, "kalıtçıları", buna erişimi olmayan topluluklar kitlesinden ayırır (*Kalıtçılar*, 1964). Bu saptama, okulun yalnızca zincirinin bir halkasını oluşturduğu kültür alanına yayılır. Bourdieu için kültür (en seçkin anlamıyla), meşruluğu herkesce kabul edilen, ancak erişim kodlarının edinilmesinin ve iyi işleyişinin eşitsiz biçim-

de dağıtıldığı yapılanmış düşler, ortak simgelerdir. Kültür –en azından kendini kabul ettirmiş kültür– bilgi ve beğeni biçimlerine bir erişim yoludur, ancak aynı zamanda çoğunluğa karşı azınlığın benimsettiği düşünceler ve yapıtlar düzenidir, bu düzen doğal ve aydınlatıcı gibi gelir. Niceliksel sosyoloji, daha belirgin biçimde demografik sosyoloji, bunu kanıtlamak için harekete geçmiştir (Bourdieu ve Darbel, *Aşk ve Sanat*, 1966). Müzelere ya da kütüphanelere gitmenin öncelikle kültür kalıtçılarına uygun olduğunun ve sunumun artışının, hatta bedava olmasının, geleneksel olarak uzakta bulunan topluluğu çekmeyi sağlamadığının altını çizer: Kültürün uzağındaki topluluklar, seçkin yapıtları değerlendirmek için gerekli yorum, sanatsal yeti, estetik ve eğitsel araçlara sahip değillerdir. İstatistikler de orta sınıf ve halk kesimlerinin önce pek farklılaşmamış kitle medyası içeriklerini ya da örneğin fotoğraf gibi (Bourdieu ve diğerleri, *Ortalama bir sanat. Fotoğrafın toplumsal kullanımları üzerine bir deneme*, 1965) "ortalama sanat" içeriklerini (meşrulaşma yolundadır) aradıklarını gösterir.

Ayrım'da pratiklerin daha niteliksel bir incelemesi, miras alınan toplumsal nitelikleri (*habitus*'lar) üç büyük kümeye (kültürlü sınıf, orta sınıf, halk sınıfı) ayrılan beğenilerle bağdaştırır. Ayrımm temel ilkesi içeriklere uzaklıktır, vurgu biçimsel yönlerdedir, çünkü bunlar en sezgisel ve edinilmesi daha uzun süren yönlerdir. Kültürlü çevreler kültürün modellerini, değerden düşmelerini önlemek için sürekli ileriye doğru bir kaçışta meşru kılarlar: Tarih boyunca çoğunluğu anlaşılmaz kalan şiir, müzik ve roman, gittikçe daha da anlaşılmaz duruma gelmektedir. Ara çevreler bir "kültürel iyi niyet" gösterirler ve geriden gelerek, beceriksizce izlemeye çabalarlar: "Beğeni eksiklikleriyle" düşük düzeylerini, egemen beğeniye uymayan "eğitim" eksikliklerini sürekli ele verirler. Halk çevreleri gelir, zaman ve simgesel yetiler eksikliği nedeniyle indirgenmeye zorlandıkları yazgılarıyla ve tüketimlerle yetinmelidirler. Estetikleri "yeterli bir beğeniye", biçimin işleve bağımlılığına, içeriklere safça bir katılmaya, uyum sağlamaya indirgenir. Yalnızca bir toplumsal sınıf dayanışması paylaşılan bir koşula anlam kazandırabilir.

Aydın burjuva sınıfının simgesel düzeyde şiddetini eleştiren bu sosyoloji, 1960'lı yıllarda moda olan karşı-kültür, işçi kültürünün özgünlüğü, hatta ortak ortalama kültür düşüncesi üzerine ülküsel söylemlere bir yanıttır. Toplumsal sınıflandırma sonucunda, hepsi kendi aralarında birbirlerine bağlı uygulamaların özerkliği de topluluklarla bireylerin kesin dışsallığı da söz konusu değildir. Popüler kültürler, köylü ve işçi kültürleri o kadar azdır ki öncelikle karşı karşıya kaldıkları egemenliği dile getirirler. Çoğunlukla karşı-kültür, kabul edilmiş kültürün, daha öncekilere başkaldırarak eğitilmiş gençliğin getirdiği, başardığında seçkin sanata ve kültürel öğretiye dönüşen çağdaş bir yorumudur. "Ortalama sanat" oluşturma denemeleri elbette vardır, ancak çok rastlantısaldır ve kaynağı hep küçük burjuva sınıfına bağlı kalır. Kısacası paylaşılan gerçek bir kültür yoktur, çünkü aynı yapıtların ve aynı iletişim araçlarının kullanımları, sınıf ahlaklarına ve beğenilerine göre değişir: Aydın genellikle çatlak kadın ellerini gösteren fotoğrafın estetiğiyle ilgilenirken, işçi daha çok yalnızca içeriğe, bu ellerin varsayılan öyküsüne takılacaktır. *Habitus*'un anlatımını, saptamakla sınırlanması gereken alımlama kuramını bu bağlamda kavramak gerekir: "Her alımlayıcı algıladığı ve değerlendirdiği iletinin üretimine, özel ve toplumsal deneyimini getirerek katkıda bulunur" (*Konuşmanın Anlamı*, 1982).

Bu kuramın güçlü noktası, pratiklerin yönelimlerini toplumsal konumlara bağlamasıdır. Lazarsfeld'in yaptığı gibi, tüm teknik determinizmleri bir yana bırakarak, incelemenin merkezine toplumsal grupları alır. İletişim ilişkilerini "kodlayan" toplumsal alandır –tersi değil–, toplumsal alan hem ortak simgesel topluluğun özel şiddetidir, hem de bu şiddetle karşı karşıya kalanlarca şiddetin meşruluğunun tanınmasıdır. Adorno gibi Bourdieu de Marksist önvarsayımlarından yola çıkar, ancak Adorno'nun Aydınlanmacıları safça yüceltmesini ve yukarıdan bakan seçkinciliğini reddeder. Bourdieu'nün yapısalcılığı, kültürün ve medyanın bir toplumsal egemenliğin, "dilsel sermaye" ve "kültürel sermaye"yle en çok donanmışların egemenliğinin, daha az donanmışlara, yoksun kalmışlara karşı dile gel-

diği bitişik alanlar olduğunu savunarak yüceltilen kültür mitini yıkar. En başta pozitivizmin ve kültür endüstrileriyle özdeşliğin çift sakıncasını, öznelerin bakış açılarının evrenlerinin, dolayısıyla iletişim olaylarının bir parçası olduğunu açıklayarak önler. Eğer yoksun kalmışlar egemenlik altındakilerse, bunu nedeni ille de daha az ilginç ürünleri tüketmeleri değil, kuralı belirleyenlerce daha az ilginç bulunanı ya da alçak, aşılmış diye değerlendirileni tüketmeleridir. Bilim-kurgu temel insansal sorgulamalara daha açık bir güncel yazın türüdür, ancak egemenlik altındaki bir türdür, çünkü özün biçim üzerine üstünlüğü düşüncesini ve tüm göndergesel uygunlaştırmaları dışlayan iyi beğeninin biçimsel ölçütlerine yanıt vermez.[1] Strauss'un valslerini dinlemek (ya da güncelleştirirsek André Rieu tarafından günün beğenisine uyarlanmış klasik müzikler) 20. yüzyılda ayırt edici değildir artık, tersine daha "zor" yapıtları beğenen "gerçek" müzikseverlerce çok halka özgü olarak değerlendirilir. Kitle iletişim araçları her zaman seçkin yapıtlardan daha yinelemeci değildir (Bourdieu gregoryen müzik örneğini verir), yinelemeci olan da her zaman önemsiz değildir. Dinleyiciler, fabrikada çalışan işçilerle bütünüyle özdeş değildir. Dolayısıyla Adorno felsefesinde gözlemlendiğinin tersine, dinleyiciler ve tüketimleri arasındaki ilişki değişmez değildir, sürekli oluşturulmaktadır.

Kültürel etnik merkezcilik sorunu

Bu şemanın sorunu, başlangıçta işin dışında bırakılan işlevselciliği yeniden ele alan bir bakış açısına varmasıdır. Her *habitus*'a tüketimler denk gelir, her tüketime sınıf ya da habitus alımlamaları denk gelir: Toplumsal evren bir farklılığın üretimi makinesidir. Düşünsel olsa da eleştirel bir saptamaya götürür. Kültürel seçkinlerin tüketimlerini ve beğenilerini, öteki toplum-

1 Uyuşturucuyu, aşk kederlerini ya da aile çatışmalarını ele alan televizyon dizileri de sanatsal açıdan tutarsız ve gerçekdışı olarak değerlendirilir, sanatsa "gerçek" insan sorunlarına, içselliğe ve soyutlamaya, mesafeli anlatımsal niteliğe eğilmelidir.

sal gruplarla aralarında bir uzaklık gözeterek çeşitlendirebilirler, bununla birlikte toplumsal yelpazenin öteki ucunda şiddet, seçim yokluğuna ve toplumsal konumla uygunlaşmaya götürür. *Ayrım*'da kitle medyası, stereotipleşmiş ürünler pazarlarını besleyen "yapım mühendislerince" yönlendirilen, egemenlik altındakilerin beğenilerini ya da beğeni eksikliklerini tasarlayan bir bütün gibi görülür. Bu geriye dönüşün nedeni, kültürel meşruluk kuramının "kültürlü" modeline duyduğu hayranlıkta saklıdır, bununla birlikte bu modeli eleştirip tarihsel niteliğini anımsatır (bkz. "Televizyon ve kültür birbirine karşıt mıdır? Ya da kültürün akademik tanımını aşmak" başlıklı bölüm). Bourdieu okul tapıncını, büyük yapıtlar, ölümsüz yazarlar mitini eleştirmek ister, ancak gücünü abartarak, başarısızlık ya da beceriksizlik açısından ona karşıt olanı ya da ondan ayrılanı okuyarak, bu söylemin tutsağı durumuna gelir. Klasik kültürün üretimini ve tüketimiyle tüketilmemesi arasındaki bağıntıları incelikle çözümleyerek, seçkinlerin, halkla aynı yapıtları tükettiklerinde bile halka karışmamak için yararlandıkları kurnazlıkları sayıp döker: Aynı biçimde tüketmemek (popüler bir filmi ironik bir tarzda izlemek), tüketimleri seçmecilikle biriktirmek (eklektizm: klasik müziğin *yanında* rock dinlemek örneğin, "halk kesiminden" rockçı bunu yapmaz)... Kültürel egemenliğin düşük düzeydeki sanatçıların (doruk noktasına varmış kendini beğenmişlik, ancak sürekli başarısızlık duygusu) stratejileri üzerine etkilerini, az kültürlü toplulukların rahatsızlığını ve beceriksizliğini betimler. Özetle, bir ideolojinin dışlanmışlara boyun eğdirme ve onları gerilim altında tutma, seçilmişlerin değerini de arttırma biçimlerini inceler.

Ancak pratiklerin gerçekliği, okul ideolojisinin etkilerinin ötesinde –kitle kültürü ideolojisinin öteki adı– incelenmez. Bourdieu yalnızca eksiklik, yanlışlık, yoksun kalma açısından ele aldığı orta sınıf ve halk kesimlerinin pratiklerine anlam vermekte tümüyle başarısızlığa uğrar: Anlamsızdırlar ya da yüksek kültür pratiklerinin tümüyle taklidiyle özdeşirler. Benimsediği kuramsal kalıtta, halk kesimleri açısından öne çıkan Marx'tır – her toplumsal grubun sözcüğün antropolojik anlamıyla kendi

kültürüne sahip olduğuna ilişkin Durkheimcı ve Lévi-Strausscu görüş tümüyle unutulur–, tersi de egemenlik altındakilere yöneldiğinde doğrulanmıştır. İncelemesinde hemen okul takım adalarına karşı, gündelik pratiklerin kıtasını birbirinden ayırır. Seçkinlerin ve egemenlik altındakilerin medya tüketimlerinin karmaşıklığı üzerinde durulmaz ve kültürlü çevrelerin karmaşık kültürü alımladığından kuşku duyulmaz.

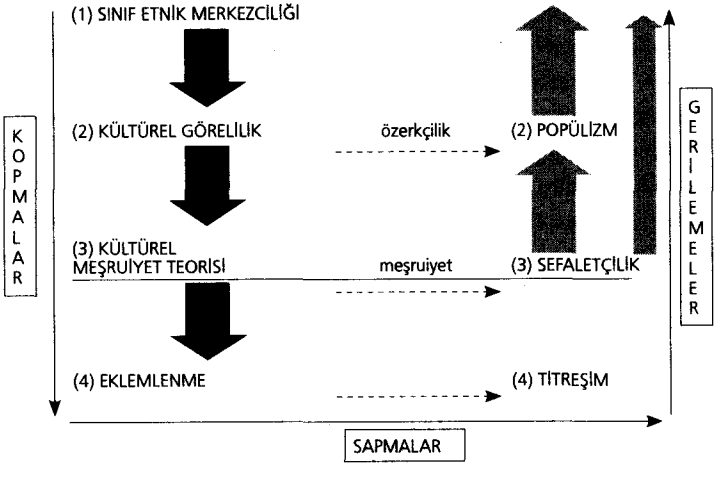
Bir "kalıtçı" olmayan, ama halk kültürüyle tüm özdeşleşmeyi çok erken reddeden Bourdieu'nün (bkz. Maigret, 2002) seçkinci konumu, kültürel etnik merkezcilikten kurtulmayı başaramayan bir aydının konumudur. Kültürü düşünmek, Michel de Certeau'nun bu etkinliği ölünün güzelliğinden söz etme etkinliğiyle karşılaştırdığı bir metinde açıkladığı gibi (1974), orta ve halk kesimlerine uzak bir konum benimsemekse, olmayanlardan konuşmaksa, ortaya çıkan yapay uzaklığı, düşünürün üniversite hocası konumuyla egemenliği altına aldığı nesnelere ve bireylere uyguladığı şiddeti göz önüne almak gerekir. Önündeki iki engelin adları "halk dalkavukluğu" ve "sefaletçilik"tir. Üstünlük ya da acıma duygusu, ilk durumda egemenlik altındakilerin simgesel yoksulluğunun ilan edilmesiyle, ikincisinde özgün, safdil ve güdüsel bir kültüre övgüyle akılcılaştırılır. Önce Bourdieu sosyolojisine yakın olan, sonra giderek eleştirel tutumlarına karşı eleştirel duruma gelen Jean-Claude Passeron ve Claude Grignon, Fransız sosyolojisinin yalnızca *habitus* ve toplumsal yeniden üretim kavramlarına dayalı bakış açısından kopuşunu simgeleyen *Bilgin ve Popüler*'de (*le savant et le populaire*, 1989) bu yöntemsel saptamaları daha iyi sistemleştirirler:

– "Popüler kültür"den söz etmek, onda kendine özgü yasalara göre işleyecek kökten biçimde özerk bir kültürün "halk dalkavukluğuna" götürebilecek bir sapmasını keşfetmeyi düşleme riskini oluşturur.

– Halk pratiklerini tutarsız ve boş saymak ya da onlarda meşru kültürün daha önemsiz, indirgenmiş bir biçimini bulmak, "sefaletçiliğe" götüren meşrucu bir sapmadır.

Popüler kültürlerin karşı karşıya kaldığı baskıların tanınmasıyla, içeriklerinin zenginliğinin keşfi arasında bir gidip gel-

me ilkesinin, açıklama ve anlama arasındaki geleneksel ayrımın temelindeki ilkenin benimsenmesini öneren bu yazarlara göre, araştırmacının bakışı sorununa kolay bir yanıt yoktur. Pek doyurucu olmayan, onu oluşturan şiddeti gizlediği için anlaşılmaz olan "popüler kültür" deyimi, ancak halk ulamlarının "sefaletçi" bir kavrayışının büyüsünü bozmayı başardığı ölçüde kullanılmaya değerdir. Saf ve biçimsiz bir kütle önyargısı bir kez ortadan kaldırılınca, öngörüldüğünden daha zengin uygulamaların varlığını ve mantığını tanıtlamak da ampirik çalışmaya düşer.

Kaynak: Grignon ve Passeron'dan (1989).

Kültürün çağdaş dönüşümleri

Kültürel pratikler üzerine istatistikler, özellikle 1970'lerden başlayarak Fransa'da Kültür ve İletişim Bakanlığı tarafından toplananlar[2] çok karmaşıktırlar, beş noktada özetlenebilirler.

2 Bunlar özellikle Olivier Donnat'ın sunduğu *Fransızların kültürel pratikleri* soruşturmalarıdır.

Öncelikle kültürel meşruluk sosyolojisi, kültürel etkinliklere katılımın bir hiyerarşisi göreceli olarak kısa zamanda kendini gösterdiği ve değiştiği ölçüde, bir kültürel meşruluk sosyolojisini onaylar. 1997'de Fransızların %68'i dans gösterisine, %72'si klasik müzik konserine, %43'ü profesyonel tiyatro temsiline yaşamlarında hiç tanık olmamışlar. Okuma düzeyi, yüksek diploma ve toplumsal çevre arasında karşılıklı bir bağıntı vardır: Tarımcıların %1'den azı senede 50 kitaptan fazla okur, yalnızca %7'si haftada en az bir kez kütüphaneye gider, daha eğitimli çevrelerde bu oran sırasıyla %17 ve %19'dur. 20. yüzyılın ikinci yarısında hak eden kültürel etkinliklere katılımı ya da özellikle değerli sayılan yapıtların okunmasını ve dinlenmesini artırmanın bir aracı olarak tasarlanan kültürel demokratikleşme, Olivier Donnat'nın birçok çalışmada vurguladığı gibi, başarısızlığa uğramıştır. Ancak değerli bulunan kültür etkinliklerine katılım giderek artar ve anne babaların pratikleriyle çocuklarınki arasındaki ayrım azalır, kültürel aktarımda her zamankinden az determinizm vardır.

Çarpıcı ikinci olgu, okunan kitap sayısının azalmasıdır, genellikle kaygı verici bulunan ve 1980'li yıllardan başlayarak toplumlarımızda düşünsel çöküş teması üzerine çok mürekkep yalatan bir olgudur bu. Gerçekte yazıyı kültüre neredeyse tek giriş noktası yapan bir ideolojinin çöküşünü gösterir: Okuma kaybolmaktan çok yer değiştirir, kutsallığını yitirir. Gerçekte Batılı toplumlarda okuyucuların sayısı zamanla artmakta ve okullıların yetileri temelden sorgulanmamaktadır. Christian Baudelot ve Roger Establet tarafından okul testlerinden ve askerî testlerden yola çıkarak (*Düzey Yükseliyor*, 1989) günümüzün okullularının, 20. yüzyılın başındaki okullulara göre dilbilgisi ve mantık alanındaki üstünlüklerinin, buna karşılık yazım konusundaki yetersizliklerinin altını çizerler. Zaman içinde okul, seçkin kesime ayrılmış bir öğretimden, bir kitle öğretimine geçişi düzenlemek (20. yüzyılın başında Fransızların %1'i lise mezunuydu, 1940'larda yarısı okuma-yazma bilmiyordu) görevinin başlangıçta ulus mantığıyla tasarlanan aydınlanmış ve yapıcı bir "kamu eğitiminden", getirdiği tüm pedagojik so-

runlarla daha az baskıcı, aynı zamanda daha az saygı duyulan bir eğitime dönüşümünü görmek zorunda kalmıştır. Okumanın azalması bir bakıma bakış açısına bağlı bir sonuçtur, çünkü 1970-1980'lerde görüşülen kişiler, soruşturmacıların karşısında tüketimlerine fazla değer biçiyorlardı. Okumama sorunu günümüzde daha az göz korkutucu göründüğünden, az okuyanların daha az çekinceyle gizlerini açmaları, çok okuyanların da tersine, pratiklerine daha az önem vererek açıklamalarında kendilerini daha az değerli kılmaları çok olasıdır. Sonuçta okuma oranının düşüşü öncelikle büyük okuyucuların (senede elli kitaptan fazla okuduklarını bildirenler[3]) daha az tüketmesinin bir sonucudur, okumanın konumunda bir değişime tanıklık eder. Yakın zamana dek okumak, toplumsal yeniden üretim stratejilerinin odağında yer alan en önemli kültürel edimdi, günümüzde okul başarısıyla daha az birleştirilen ve son derece çokbiçimli, göreceli sıradanlaşmış bir edimdir. Halkın az ya da çok okuyucu olan bir çeyreğinden yarısına kadar bir bölümü için, kitap göz korkutucu olmayı sürdürür (Christian Baudelot ve diğerleri, *Yine de okuyorlar...*, 1999), ancak Roger Chartier'nin vurguladığı gibi, giderek daha çeşitli türlerde (el yazması, magazin basını, elektronik metin, vb.) daha çeşitli içerikler, özel ve kamusal yerlerde (kütüphane ve medyateklere kayıtlarda büyük bir artış görülmektedir), üretim ve tüketim arasındaki ayrıma artık titizlikle saygı gösterilmeden okunur. Yazı, yayım ve okuma, popüler kültür ve yüksek kültür izleyicileri, web sitesi yaratıcıları ya da öğrenciler için eskisi kadar uyuşmaz değildir artık.

Öte yandan sınırların böyle belirsizleşmesi, göze çarpan üçüncü öğe olan amatörlerin pratiklerinin yükselişinin özel bir durumudur. Genç ve daha az genç bireyler müzik, fotoğraf, grafik, zanaat, video etkinliklerine önemli katılımlarından yola çıkarak kültürel pratiklerini yeniden tanımlarlar ve koleksiyonların türlerini de artırırlar. Fransızların yaklaşık üçte birinin bir koleksiyonu vardır, aralarından %10'u resim yapar,

3 Öğrencilerin son yıllarda bilimsel ve teknik konulara yönlendirilmeleri de kuşkusuz bu süreçte önemli rol oynamıştır.

%11'i yazar (bkz. Donnat, 1998). Açıkça görülür ki sanatların benimsenmesi artık eskisi kadar kamusal ve özel kurumlara bağlı değildir, elektronik teknolojilerinin yayılması (müzikçalar, ses kaydedici, mikro bilgisayarlar) da eve kayar, "ortalama sanatlar"la ilgilenme kültürün yalın bir eş değerlisi gibi değil, tüm toplumsal çevrelerden geçen gerçek bir anlam arayışı gibi tasarlanmalıdır.

Görsel-işitselin yayılması yüzyılın en heyecan verici olayıdır. Gerçekten de yalnız günlük televizyon tüketimi 2000 yılında Fransa'da üç saat kırk dakikaya, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de dört saate ulaşmıştır. Batı toplumlarında neredeyse çalışıldığı kadar televizyon izlenir (yıllık saat yoğunluğu açısından)! Bununla birlikte çok belirli topluluklar dışında, yazılı araçlarla görsel-işitsel arasında kesin bir rekabet yoktur.[4] Ekran, radyo ya da *hi-fi* kanal karşısında geçirilen zaman, öncelikle çalışma zamanının azaltılmasıyla, emekliliğin, lise ve üniversite öğreniminin gelişmesiyle sunulan boş zamandan sağlanır. Yine de televizyon pratiklerinin bu kadar belirgin ve bu kadar görünür olması nedeniyle işlevleri, etkileri, toplumsal gerekliliikleri üzerine sorgulamalar uyandırması anlaşılabilir. Edilgenlik sıklıkla, imgenin gücüyle tuzağa düşürülmüş izleyicilere yakıştırılır, edilgenlik insanların yalnızca dörtte birinin televizyonlarını açtıklarında ne izleyeceklerini bilmemeleri, kararsız dinlemenin de bir kural durumuna gelmesi olgusuyla doğrulanır. Ancak televizyonu zaplama ve televizyon izlerken el işi de görme etkinliklerini de kapsayan bir kültürel pratik olarak görmek gerekir (bkz. Televizyon ve kültür birbirine karşıt mıdır? Ya da kültürün akademik tanımını aşmak). Aynı alışkanlıkları paylaşan ulusal ve uluslararası topluluğu birleştirir, çünkü toplumlarımızda davranışların farklılığının bu kadar zayıf olduğu bir pratik yoktur: Evlerin %96'sının bir televizyon alıcısı vardır ve bu iletişim aracının içerikleri şirketlerde (işten sonra) ve okulda ikinci tartışma konusudur. Kuşkusuz eşitsiz bir

4 Establet ve Felouzis (1992) gibi yazarlar, bireylerin çoğunun televizyon ve kitapta aynı şeyi aramadıklarını ve çok televizyon programı izleyenlerin bir bölümünün çok okuyanlar olduklarını gösterirler.

kültürel pratiktir, çünkü toplumun ortalamadan daha yaşlı, daha yoksul kesimince ya da kadınların çoğunlukta olduğu büyük bir azınlıkça aşırı tüketilir. İzleyicilerin %10'u toplam izlemenin %30'unu, izleyicilerin %30'u toplam izlemenin %60'unu oluşturur, oysa televizyona muhalif olanlar toplumun %10'unu ve izleyicilerin %1'ini oluşturur. Bununla birlikte çok televizyon izleyenler ya da "büyük hedef kitle", bir kültürel baskı altında kalsa bile, ötekilerin tersine yabancılaşmış olarak değerlendirilemez. Birkaç istatistiksel öğe bu tezin tersini kanıtlamaya yeter: Geniş kitle "seçkinler"den daha seçicidir (diplomalı Parisliler ne izleyeceklerini en az bilenlerdir), programların çeşitlenmesini ister (tüm yayın türlerini tüketir). Eğer televizyon haberleri, magazin programları, belgeseller, kültürel yayınlar için televizyon izleyicileri varsa, bunun nedeni televizyonu çok kullananlarca izlenmeleridir. Az izleyenlerin saygın programlara odaklanmış bir pratikleri yoktur. Diplomalılar orantısal olarak büyük tüketicilerden daha çok sinema ve spor programları izlerler.

Sonuçta tüketimlerin evrenselleşmesi ve gençleşmesi güncel kültürü büyük ölçüde belirler. Biri ötekisiz olmaz, çünkü uluslararası kitle iletişim araçlarına erişim kuşaklar arasında rekabet oyunlarına girmeden gerçekleşmez: Yabancı yapımları yerele uyarlayanlar genellikle gençlerdir. Gençler ve ekran üzerine, Sonia Livingstone'un yönettiği (Livingstone ve Bovill, 2001) Avrupa çapında yürütülen soruşturmalar, bu yaş kesimi üzerine yaygın basmakalıp düşüncelerin yanıltıcılığını gösterir. Gençlerin televizyon düşkünlüğü çok ılımlıdır, çünkü gençler başta neredeyse evrensel olarak izlenilen, sürekli tartışma kaynağı küçük ekrana değer verseler de hiçbir şey herhangi bir hegemonyanın varlığın doğrulamaz: 4-14 yaş grubu televizyon tüketiminin göreceli zayıf olduğu bir yaş dilimidir; ergenler televizyona sinema ve arkadaşlarla çıkmaya göre daha az değer verirler; televizyon ve bilgisayar, okumayla doğrudan rekabet içinde değildir. Gençler, yetişkinlerinkine göre toplumsal açıdan daha türdeş, ulusal kaynaklarında daha melez, müzik ve radyo dinlemeye daha dayalı bir kültür yaratırlar (Gle-

varec, 2005). Bireysel ve toplu öğrenme kaynakları, bir başka deyişle Dominique Pasquier'nin vurguladığı gibi, imgenin ve metnin çözümü yetileri, ilişkilerde beceri edinme kaynağıdır ve genç kültürüne değil, yetişkin kültürüne doğru yayılma eğilimi gösterir. Oyun bilişimi ve internet, kültürel kalıtın etkisinin tümüyle alt-üst edilmesi olarak ilk önce gençlerce benimsendiğinden bu eğilimi kusursuz bir biçimde gösterir (bkz. On Altıncı Bölüm).

Tüketimden alımlamaya

Ne kadar zengin bilgiler olsalar da kültürel pratikler üzerine istatistikler, ancak satın alma ve kültürel etkinliklere katılıma ilişkin toplumsal biçimbilim çerçevesinde bilgi sağlar. Zayıflıkları gibi güçleri de genellikle bir yandan pratikleri, öte yandan simgesel malları temel alan, dayanıklı malların sahipliğinin ve toplumsal grupların tanımına dayanmalarıdır. Medyayla bağıntılandırılan toplumsal demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, din, coğrafi aidiyet, eğitim düzeyi, gelir) içerikleri ("tür"lerle sınıflandırılan az ya da çok zengin yazı ve içerik çeşitleri) ve pratikleri ("popüler", "kültürlü" vb.) betimlemeye yetecektir. Örneğin farklı kitap türlerinin okuyucularının haritası çizildiği zaman, ortaya konulan "beğenilerin" tam anlamıyla tür sınırlarına uymadıkları görülür. Polisiye ya da casusluk romanlarını ve tarihsel yapıtları seçen bireylerle (daha çok erkek ve yaşlı bir nüfus söz konusudur) duygusal romanları, polisiye romanları, belgeselleri ve yaşanmış deneyimleri seçenler (daha çok kadınlar) konusunda da durum böyledir. Türler, az çok türdeş okuyucu gruplarında çelişkili seçimlere de konu olurlar: Sanat kitapları öncelikle yüksek düzeyli romanlarla (varlıklı çalışmayan kadınların ilgi alanı) ya da tersine, bilimsel ve teknik yapıtlarla bağdaştırılır ("yazınsal kültürü" olan mühendisler).

Yapıtlar farklı çevrelerde, beğeniler arasındaki varsayılan engellere aldırmadan dolaşırlar. Tarihçiler Shakespeare'in melodram uyarlamalarının kimi zaman okuma-yazma bilmeyen izle-

yiciler karşısında kazandığı başarıyı ortaya koymuşlardır (Lawrence Levine tarafından incelenen 19. yüzyılın Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1988). 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ortasına kadar en geniş ve en halktan okuyucuları hedefleyen Troya'nın mavi kütüphanesindeki metinler konusunda, Roger Chartier, solgun ve uyumsuz harflerle yazılıp basılan, düşük fiyata satılan metinlerin kâğıt kapaklı kitaplarda önceden varolan metinlerin yeniden üretimi olduğunu gözlemler. Bir başka deyişle "mavi kitap olarak basılan bu metinlerin kendileri 'popüler' değildir, tüm türlere, tüm çağlara, tüm yazılara aittirler". Bu örnekler toplumsal grupları kullanıkları ürünlerin yapay üretimleri gibi düşünmenin ya da "popüler" olsun olmasın, yapıtlarda tek bir referans eksenini izleyen az çok zengin öğeleri görmenin olanaksızlığını gösterir.

İncelemeyi nitel düzeye kaydırdığımızda kültürel meşruluk sosyolojisinin tutarsızlıkları ve nicel yöntemin çözümsüzlükleri daha da belirginleşir. Üzerine çalıştığı yapıtların ve okuyucuların birbirine denk düştüğü görüşünü derinden benimseyen sanat ve okuma sosyolojisi, 1970'li yıllardan başlayarak durumun böyle olmadığını gösterir. Çok kültürlü çağdaş müzik dinleyicileri tarafından Messiaen ya da Boulez'nin yapıtlarının yorumları üzerine Pierre-Michel Menger'nin ünlü çalışması ("Kurgucu kulak. Çağdaş müziğin tüketimi ve algılanması", 1986), bize –sınırda bir durum– bu yapıtların konser salonunda temsilinin bir zevk olarak yaşanmaktan uzak olduğunu, genellikle bunları düzenli olarak izleyenler için "kültürel tüketim görevi" gibi yaşandığını gösterir. Tüketim, açıkça edilgin ve düş kırıklığı yaratıcıdır, çünkü bu müzikseverlerin açıkladıkları "beğenilerle" görünür biçimde ters düşer. Müzik tercihleri üzerine bir soruya, sorgulanan kişilerden biri: "Müzik anımsanabilir olmalıdır; duyduğum müziği anımsamak ve konserden sonra söyleyebilmek hoşuma gider", yanıtını verebilmiştir. Çağdaş karmaşık müziğin özellikle yapıbozumsal ve melodik olmayan niteliği bilindiğinde müthiş bir yanıttır bu! Yapıtların ve izleyicilerinin toplumsal hiyerarşisinde yükseldikçe estetik yargıların inceldiğinin, yargı yetisinin yükseldiğinin, bir

başka deyişle profesyonellerinkine yaklaştığının güvencesini hiçbir şey veremez.[5] Kültürel nesnelerin tanımının kısır döngüsü nedeniyle genellikle doğrulanmış sayılan bu ilişki ("kültürel sermaye"yle en donanmış olanlar en iyi nesneleri seçip tanımlarlar), gerçekte kendiliğinden doğrulanmaz. "Kültürlü" tüketicilerin, elbette ötekilerden daha okul damgası taşıyan söylemlerinin genellikle, temelde ayırdedici estetik deneyimlerinin boşluğunu perdeleyen örtülerden başka bir şey olmadığı saptanabilir. Kültürel sermaye –beğenilerin toplumsallaşması ve sindirilmesi– alımlamayı belirlemeden de tüketimi az çok belirleyebilir. Kültürel sermaye, genellikle eğitimli topluluklardan gelen, ancak bunların farklı niteliklerini gösteren sanatseverlerin (müzikseverler, ateşli tiyatro izleyicileri), Emmanuel Pedler'in Weberci anlatımına göre çaba gerektiren, bir bağıntı aşılayan kültürel biçimlerle uzun bir çatışmanın sonucu "değişmiş" pratiklerini de dikkate almaz.

Alımlama üzerine araştırma gelenekleri

Teknik sözcük dağarcığından çıkan, ancak sibernetik ve davranışbilimci yananlamlarından bağımsız alımlama kavramı, Hans Robert Jauss ve Wolfrang Iser'in yönlendirdiği Alman Constance yazın okulunun eleştirel kurama tepki olarak "alımlama estetiği"nden söz etmesiyle tüm okuyucular üzerine tüm sorgulamaların kavşağına yerleşir. 1970'li yıllarda Jauss, bir yapıtın okuma biçimlerinin zevkini işin içine sokarak çok büyük bir kopuş gerçekleştirir (yazını gündeliğin alanına sokar) ve metnin beklenti ufkuyla (kendi biçemsel gereksinimleri) okuyucunun kişisel ufku (toplumsal ve bireysel evreni) arasında bir buluşma düşüncesini ortaya koyar. Böylece, semiyolog Umberto Eco'nun aynı dönemde yapmaya çalıştığı gibi, yazını kutsallıktan çıkarıp iletişimin, diyalogun alanına sokar, bu da klasik yazın incelemesi, okuma pratikleri üzerine çalışmalar, sanat ve kültür sosyolojisi çalışmaları üzerindeki güçlü etkisi-

5 Jean-Claude Passeron'un *Sosyolojik Düşünme*'de (1992) toplanmış çalışmalarında resim ve yazınsal yorum alanından birçok örnek bulunabilir.

ni açıklar. Birçok araştırmacı, onun çalışmalarının uzantısında okuyucularla, dinleyicilerle ve müze ziyaretçileriyle, birçok yorumsal çeşitlemeyi ortaya koyarak ilgilenir.[6]

Ancak Constance Okulu bir düşünce üretimi kaynağından başka bir şey değildir, yalnızca yazın alanında kalan uygulamasıyla ve toplumsal ilişkilerin kuramsallaştırılması yokluğuyla sınırlı kalır.[7] "Okuyucu araştırması için en az beş gelenek" vardır, diye kesinler Klaus Bruhn Jensen ve Karl Erik Rosengren (1990). Lazarsfeldci sınırlı etkiler kuramıyla (bunun sonucu olan) kullanımlar ve doyumlar akımı, önce kitle iletişim araçlarına odaklanan, ancak işlevselciliğin büyük ölçüde etkisi altında kalan ilk çekirdeği oluşturur. Eski kıtada sıklıkla sosyolojik incelemeyle çakışan yazınsal çözümleme, yazının özünde üstün olduğu inancını ve üniversite kalesinden "popüler", "geniş halk" kültürlerine gerçekten açılmadan dışlar. Alımlama çalışmaları, özellikle de gelecek bölümde ele alacağımız *Cultural Studies,* kitle iletişim araçları ve marjinal kültür üzerine bir sorgulama içerdiğinden, son tarihsel bloğu ve en önemli yenilenmeyi oluşturur. Dolayısıyla alımlama kuramsal bir nesne değil, ampirik bir alan, birkaç temel ilkeyi paylaşan birçok araştırma kuramı için sürekli bir şaşırtıdır. Bu ilkeler şöyle özetlenebilir:

– bir müzikli gösteriyi izlemek, görsel-işitsel dinleme ya da okuma, nesnel özellikleri ve tek yönlü etkisi olan yalın bir mal tüketimine indirgenemez;

– kullanıcıların ya da alımlayıcıların pratikleri üzerine söylemlerini çözümlemek, aynı nesnelerin farklı kavranışlarını ve anlaşılmalarını ortaya çıkarmak gerekir;

– medyayla ve medya içerikleriyle ilişki, bu medya ve içeriklerinin belirlediği sınırlar içinde, medyayı kullanan kişi tarafından toplumsal ve kimliksel bir anlaşmanın konusudur.

---

6 Bkz. Michel Picard (1987) ya da Bernadette Seibel (1995) tarafından yürütülen çalışmalar ve Jacques Leenhardt'ın kitabı (1982).

7 Jauss, kitle iletişimini ve yazını kuralcı bir biçimde karşıtlaştırırken, Laurence Allard (1994) alımlama estetiğinin yazınsal seçkincilik izlerini koruduğunu anımsatır.

Michel de Certeau ve alımlama sorunu

Okuma, dinleme ya da görsel bir gösteri sırasında gerçekleştirilen yorum edimlerinin en zarif dile getirilişi, Michel de Certeau tarafından, bu konu üzerine sorgulamaların çoğunu özetleyen bir yapıtta ortaya konur. Certeau üniversitede alışılmamış bir yol izler, bu da o dönemde Fransa'da egemen olan eleştirel akımlardan bağımsız kalmasının güvencesi olur (bu yazarın düşünsel bir yaşam öyküsü ve tarihsel, sosyolojik araştırmayla, *Cultural Studies*'le bağıntıları üzerine bir çalışma için, bkz. Maigret, 2000). Klasik gizemciliğe (özellikle 16. ve 17. yüzyıllar) tutkun bu Cizvit, seçkinlerin yazısının etnik merkezci etkilerini sorgulamaya bağlı tarihçi bakışı geliştirerek, giderek egemen düzenden dışlanan dinsel topluluklarla (çileciler, sapkın mezhepliler, cadılar) ilgilenir. Bu topluluklar üzerine bilgi, genellikle yalnızca yargı makamlarının raporlarından, kilise metinlerinden ya da dönemin yazarlarının kitaplarından türemiştir, öznelerin kendi sözlerinden çok uzaktır. Tarihçi, kendisinin de anlatısıyla bu kültürlere eklediği uzaklığı ve şiddeti dikkate alarak bunları yeniden oluşturmalıdır. Bakışı Fransız Devrimi sırasında köylülük üzerine çalışmalarla 18. ve 19. yüzyıllara, sonra halk kesiminden okuyuculara, sonunda da en güncel pratiklere, özellikle kitle iletişim araçlarıyla bağıntılı pratiklere yönelir. Certeau, seçkinlerin yargısının egemenliğinin değişmezlerini anımsatarak –sefaletçilik ya da halk dalkavukçuluğu– halk kesiminden okuyucular ve 1970'li yıllarda medyanın varsayılan etkileri sorununu ayrıksı olmaktan çıkarır. Yanıtı Wittgenstein'ın pragmatizminin gelişimlerini, Eco'nun semiyolojisini, Hogart'ın işçi etnolojisini (bkz. gelecek bölüm) ve *Yıllık*'lar tarihini birbirine bağlar. Aynı anda başka düşünürlerce (Erving Goffman, Alain Tourain ya da Anthony Giddens) gerçekleştirilen eylemin bir yeniden keşfi çerçevesinde, pratiklere ve "yapma sanatlarına" bir töz vermekle görevli çağrıştırıcı metaforlar politikasına dayanır.

Gündelik Hayatın Keşfi'nin (*Yapma Sanatları*, 1980) ilk cildinin ünlü bir başlığında "Okumak: Bir kaçak av" Certeau, Mark-

sizmin ışığında, anlam üreticileriyle tüketicileri arasındaki ilişkinin eşitsiz olduğunu belirtir: Söyleyenler, yazanlar, pazara sürenler ya da okutanların, bunları eğlence için olsun, okulsal bilgi için olsun tüketenler üzerinde bir gücü vardır, anlamı ve anlamı taşıyan biçimleri benimsetme gücüdür bu. Ancak bu ilişki her zaman çatışmalı olmuştur, taraflardan biri ya da öteki için kolay bir utku yoktur. Dinden bağımsızlaşma ve devletin erkinden farklılaşan boş zaman etkinliklerinin önem kazanmasıyla, egemenlik altındaki çevrelerin özerkliği tarih boyunca da artmıştır. Anlam üreticileri, erişimini ve kullanımını denetledikleri toprakların (metinlerin) sahipleridir. Tüketiciler (Certeau alımlayıcı sözcüğünü kullanmaz, bunun dalgası sonra gelir), kendi gündeliklerini sağlamak için malları tümüyle yasadışı aşıran kaçak avcılara benzerler: Bir metinde öğeleri seçmek, kendi tarzında okumak, metnin üretimine yabancı başka öğelerle ilişkiye sokmak. Toprak sahipleri, egemenlik altındakileri tuzağa düşüren stratejiler, uzam denetimi eylemleri, ortaya koyarlar –topraklarından, bir başka deyişle ideolojilerinden geçmek gerekir– oysa kaçak avcılar taktiklerini, geçici direniş, dönemsel gerilla edimleriyle ("vuruşları" başarma) uygularlar. Egemenlik altındakilerinin okumalarınm, metinlerin kendiliğinden bir anlamı olduğunu varsayan bir kaynak okumasına (yazarın, endüstrinin, okulun gerektirdiği) göre uyumsuz olmadığım anlamak için, bir benimseme kuramına dayanmak gerekir. Herkes kendi kültürünü uyumsuz nesnelerle oluşturur – bir bakıma yeniden üretir. "Okuyucu bir evreni minyatürleştiren ve karşılaştıran bahçe üreticisidir (...) Barthes, Stendhal'in metninde Proust'u okur; televizyon izleyicisi güncel röportajda çocukluğunun görünümünü okur". Okuyucular aynı zamanda göçebedirler, topraktan toprağa gezinirler, metinlerin tercihlerine karşın söylemek istediklerini okumazlar ya da yalnızca söylemek istediklerini okumazlar ve seçimleriyle tanımlanamazlar – kültürel pratikler üzerine istatistikler bunu açıkça gösterir (Certeau'nun 1970'lerden başlayarak Kültür Bakanlığı'nın soruşturmalarının düşünsel kaynaklarından birini temsil etmesi şaşırtıcı değildir). Göçebeliğin anlamı, okuyucuların *ne-*

densiz yokluğu, toplumsal çevrelere göre aynı değildir, kültürlü kesimlerinki eklektizm diye adlandırılana, seçim özgürlüğüne yaklaşır, halk kesimlerininki daha çok anlam bir dolu "birlikte yapma"ya dayanır .

Michel de Certeau'ya Göre "Yapma" Biçimleri

Özne	*Yer*	*Eylem*	*Eylem düzeyi*	*Yokluk türü*
Mal sahipleri	Oturulan topraklar	Stratejiler	Uzam	Göçebelik=eklektizm
Kaçak avcılar	Yer değiştirmeler	Taktikler	Zaman	Göçebelik=birlikte yapmak

Alımlamaya bu bakış açısı gerçekte dört tezin birleşimine dayanır. Zayıflar, ötekiler gibi ustalıklı, hatta yürekli eylemler gerçekleştirebilirler, yaptığını düşünmeden hareket eden bir ip atlayıcısı gibi (Kant'ta *yapma sanatı* kavramının anlamı budur): Taktikler evrensel, temel yetilere göndermede bulunur. "Reklam tüneli" diye adlandırılan televizyon akşam haberlerini *prime time* kurgusuna bağlayan reklam kuşağı örneğini (Certeau'nun verdiği bir örnek değil) ele alalım. Televizyon kanalları ve reklam verenler bu alanı ellerinde tutarlar, çünkü içeriği televizyon izleyicilerince değiştirilemez (yapım stratejilerine erişimleri yoktur). Ancak geçici yön değiştirme taktikleri her zaman olasıdır: zaplamak, sofrayı toplamak, tartışmak, kimi reklamlardan kaçarak ya da reklamlara kaçarak (kara mizah, unutma, kısmi katılım) içine dalma. Burada birinci düzey söz konusudur.

Yetilerin dile getirilmesi, kimliksel ve toplumsal ölçütler uyarınca izleyicilere göre değişir: Yaşlılar ötekilerden daha az zaplarlar ve doğrusal anlatıları izlemeyi yeğlerler, ancak örneğin reklamlara, spotların estetik ve yansılamalı öğeleriyle ilgilenen gençlerden daha az dikkat gösterirler. Birinin ya da ötekinin seçimleri, bir benimsemeyi, toplumsal, cinsel, kuşaksal ve bireysel beğenileri ortaya çıkarır (ikinci düzey).

Her edimin politik, savaşla ilgili boyutu, taktiklerden ve kaçak avlamadan söz edildiğinde egemen güçlere direnişten söz edildiğini açıklar. Televizyon izleyicilerinin edimleri televiz-

yonların, aktarılan ideolojilerin ve pazarın güçleri karşısında küçük özgürlükler gibi görülebilir (üçüncü düzey).

Sonuncu tez (dördüncü düzey) toplumbilimsel determinizm geleneğinden tümüyle kopar: Şu ya da bu kişinin veya izleyicilerin içerikler karşısında (burada reklamlar) ne yapacağını bütünüyle anlamaya ya da önceden söylemeye olanak verecek bir kural yoktur. Certeau, davranışın matematiksel anlamda kaotik durumundan söz eder, öyle karmaşık, değişkenlerle yüklüdür ki bir ya da birçok denkleme indirgenemez. Özneler sürekli, izledikleri yolları karmaşıklaştıran bir başkası olmak durumuyla karşı karşıyadırlar. "Ayrıntının girdiği yapıda her şey aynı görünür, ancak ayrıntı işleyişi ve dengeyi değiştirir" (*Yapma Sanatları*, "Tarihlerin zamanı"). Mistik gerçeklik de minik ütopik ereklerden oluşan en güncel edimleri derinden etkiler. Bu da gündelik dilde bireylerin kaçma, deneyim, öğrenme, keşif yetilerinin olduğunu dile getirir. Bu erken sezgi, sonraki yılların sosyoloji kuramlarının merkezindedir (bkz. On Beşinci Bölüm).

Sonuç

Medya tüketimi incelemesinden alımlama incelemesine, sosyoloji ve tarih, "popüler" pratiklere en iyi kaçak avcılık metaforunun dile getirdiği bir içerik kazandırır. Buna karşın alımlama çalışmasının, tam anlamıyla kesinlenmesi için bir öğesi eksiktir. Eleştirel kuramlara karşı oluşturulduğundan, öncelikle bireylerin medya tarafından kodlanan erkler karşısında direniş yetilerinin altını çizmeye çalışır, dolayısıyla alt-üst etmekle yetindiği Marksist ve yapısalcı bir bakış açısına bağlı kalır: Erk yukarıda yoğunlaşmıştır, tek parçadır, ancak aşağıda ona karşı direnilebilir (gündelik küçük başkaldırılara tipik aydın övgüsünün nedeni budur). Bu durumun bilincinde olan Michel de Certeau, tedavi için seçkin karşıtı yazı tekniğini, popüler pratikleri övdüğünü bildirir ve okumanın kaçak avcılığının, bunu çok yalın bir nesneye indirgemeyi yasaklayan dört düzeyini geliştirir. Ancak metinlerinde Michel Foucault'dan alınan ku-

rumsallaşmış, disiplin sağlayan erkler ve taktikçi bireyler arasında bir karşıtlaşma düşüncesi bulunur, bu düşünce medya pratiklerini yalnızca direnişler olarak değil, kültürler ve karmaşık alanlar gibi düşünmeyi hâlâ engellemektedir.

Televizyon ve Kültür Birbirine Karşıt mıdır? Ya da Kültürün Akademik Tanımını Aşmak

Kitle iletişimi deneyimi, genellikle sanat yapıtı deneyimiyle çelişkili bulunur. Kültür gerçekten de Batı toplumlarımızda estetik erekle, teklikle ve değerler hiyerarşisiyle tanımlanır, bir kültürün (en geniş anlamıyla) en iyi nitelikleri bir araya toplayacağı varsayılır, oysa televizyonun bir imge seline, bir kayıtsızlaşmaya, endüstriyel tekdüzeliğe, edilginliğe, anında hazza daha yakın olduğu, ancak özgün programların ve kanalların (*Arte*) yaratılmasıyla kültürel demokratikleşme aracı işlevini görebileceği söylenir. Ancak bu manikeizm, düşünceler tarihi çözümlemesine olduğu gibi, program içerikleri ve televizyon izleyicilerinin pratikleri çalışmalarına da uzun süre direnemez.

Bilge kültürün bulunuşu

"Kültürlü" kültür tanımımız toplumsal açıdan öylesine yerleşmiştir ki doğal gibi görünür. Bununla birlikte bir tarihsel yapıya, romantiklerce, sonra da sanat için sanat savunucularınca övülen, ancak 17. yüzyılda değer verilmeye başlanan, 19. yüzyılda Flaubert ve Mallarmé gibi yazarlarca amansızca savunulan, okulun devralıp akılcılaştırdığı, 20. yüzyılda da kültür politikalarınca genişletilen yapıt mantığına dayanır. Yaratıcıların yaratım ediminde toplumdan tam bağımsız olduklarını varsayar, bu da hangi çağda olursa olsun büyük ölçüde bir mittir yalnızca. Ayrıca okuyucuların, Alain Viala (1985) tarafından değişken klasik okul metninde iyi incelenen, çok özel bir sağduyu ve değerlendirme yetisi olmasını gerektirir. Okuyucunun pratiğini belirleyen kural, her şeyden önce zevki dışlayan bir zevk etiği gibi anlaşılır. Yazının, bir dilbilimsel ölçüte göre tanımı, iyi yazmaktır, biçimci bir ereğin nesnesidir: Bir yapıtın verdiği tat, onu güdüleyen retorik öğelerince (yazar bu etkiyi yaratmak için hangi betileri kullanır?) ve gerçeklik sorunu karşısında (yazar bize ne öğretir?), en sonunda da ruhsal özgürleşme etkisi işlevi gördüğü varsayılan ahlaksal etki önünde (metin aracılığıyla yürekliliği ya da ciddiyeti öğretmek, bir ders vermek) sürekli silinmelidir. Metin yorumu, okumanın yine ve bir daha yeniden üretilmesini benimsetir, metni satır satır parçalara ayırıp yavaş yavaş tadını çıkarmaya çağırır, ancak böylece ilk zevki köreltir. Yapıt-

la bu ilişki zaman içinde gelişmiş, yine de biçimci ereği korumuştur, ahlaksal amaç çağdaş sanat evreninin son siperlerinde baskın çıkan tümüyle bilişsel bir haz arayışının ardında giderek silinir (bkz. Raymonde Moulin'in çalışmaları). Estetiğe, biçimlerin incelemesine başlamanın elverişli yönünü tanıtır, ancak anında hazzı ortadan kaldırıp böyle yapma olanakları olmayanlara farklı bir haz önerdiğinden, yüksek sayıda kişiyi dışlamaya bir kültürü yaratır. Kültür politikalarına başvuru da yayılmak istenen "kültürün" demokratik yayılımını ve özel yetinin aracı okul tarafından gerçekleştirilen büyük laik Hıristiyanlaştırma görevini derinleştirmeye yarar. "Sorun, İkinci Cumhuriyetin eğitim için yaptığını kültür için de yapmaktır. Fransa'da her çocuğun alfabe hakkı olduğu gibi resim, tiyatro, sinema hakkı da vardır" (André Malraux, 27 Ekim 1966). Bu koruyucu anlayış daha o zamandan Joffre Dumazedier –Bourdieu'nün eleştirilerinin hedefi– gibi 1960'lı yıllarda kitle iletişim araçlarının kötü etkilerinin ateşli eleştirisinden kopan, ancak akıllarında devlet tarafından denetlenen bir televizyon olan, özellikle televizyonda en sonunda popülerleştirilebilecek yüksek kültürü devralma fırsatını gören Fransız hümanist sosyologların çalışmalarına sızmıştır.

Kültürün karma niteliği

Öğrenci ve öğretmen sayısının artışıyla, özerk bir yazın çevresinin oluşumuyla ve devletin akılcılaştırıcı bir kurum olarak yükselişiyle güçlenen yazının fazla değer görmesi, kültürün (genel antropolojik anlamıyla) kimi yazılı biçimlerini daha üstün saymaya, bir saygınlar tapınağında yer almaya değer görülen tarihin tüm yazılı üretim türlerini birleştirerek ülkülsel yazın tarihini yeniden oluşturmaya ve iletişimin öteki biçimlerini (heykel, resim vb.) algılamamızı buna uydurmaya yönlendirir. Oysa Antik Yunan üzerine çalışmaların bütün önemi İlyada'nın ya da Odise'nin başlangıçtaki yapısının, yazın tarihinin temel yapıtlarının yazılı değil sözlü, bir başka deyişle doğaçlamaya ve topluluğun alışkanlığına bağlı olduğunu göstermektir. Bu da antropolog Florence Dupont'a *Homeros ve Dallas*'da (1990) yaygın etnikmerkezci bir yanlışı ortaya çıkarma olanağı verir: "Yaşamını Antik Çağın kültürlerini yeniden oluşturmaya ve farklılıklarıyla yeniden kurmaya çalışarak geçirenler için en rahatsız edici olan, yeni hümanistlerin, Homeros'u ya da Lukretus'u kendi öğretilerinin kurucuları yapmak için kendilerine mal ettiklerini görmektir. Bu düzmecilik incelikten uzaktır, Antik Çağın ozanları bu Aklın, Mantığın ve Kitabın militanlarına destek olamaz. "Hümanizmanın genellikle tüm Batı kültürünün kaynağına yerleştirdiği yapıtsa hiç destek olamaz". "Kitap ve anıt kültürümüzün meşru bir ses ve olay kültürü olamayacağını kabul etmemizin zamanı gelmiştir". "Kültürlü" kültürümüz yapıtın çok ya-

linlaştırıcı bir ideolojisinin inandırmak istediği gibi tek parça değildir. Farklı çağlarda sanat üretimi ve alımlaması üzerine çalışmaların altını çizdiği gibi (Rönesans için, Michael Baxandall okunabilir), yazıyla ilişkinin ve sanatsal özerkliğin çileci mantığı kültürün mantığını özetlemez.

Kültür olarak televizyon

Öyleyse televizyonun çağdaş kültürümüzün utanç verici eklentisi değil, temellerinden biri olduğunu kabul etmek artık saçma görünmez. John Fiske ve John Hartley'nin anlatımına göre, geleneksel ozanın işlevini gören medya, bu ozanların dinleyicileriyle bağıntılarında yaptıkları gibi, genellikle küçümsenen, ancak anlatılarını sürekli yineleyip değiştiren televizyon dizileriyle sözlü kültür geleneğini sürdürür. Florence Dupont'a göre, günümüzde Odise'nin yapıtlarına hiçbir şey Dallas kadar yakın değildir. Medya büyük ölçüde gelenekseldir (Dominique Mehl'e göre), televizyon, izleyicilerin içerikleri canlandırmak, sözel alışverişe yaşam vermek için ele geçirdiği yeni bir katılımcı kültür biçimidir ve anlamın ortak oluşturulması düşü kurgulardan, oyunlardan olduğu gibi *talk-show*'lardan da geçebilir. Demokrasilerde herkesin, aynı referansları paylaşmasına karşın, karşısında farklı biçimde konumlandığı bir "geniş halka seslenen kültür" olarak gündelik alışverişlerin büyük bölümüne hizmet eder (Edgar Morin, Dominique Wolton). Genellikle, kültürel mallara ve hizmetlere, eğitime, beğeniye en uzak olan en tüketici izleyiciler için, Michel Souchon'un altını çizdiği gibi başka kültürel biçimlerin yerini dolduran, bir *"all purpose medium"* (Denis McQuail'in deyimine göre), bir başka deyişle "her işe yarayan medya" (tüm biçimleriyle haber, eğlence, toplumsal tartışma) olarak tüm iletişim biçimlerine erişim kapısı işlevi görebilir. Pragmatik Richard Shusterman'ın *rap*'ı sanatsal anlatımla bedensel hazzı birbirinden ayırmayan bir kültürün örneği gibi gösterdiği gibi, gençlere özgü nitelikleri ve müzikal boyutları göz önüne alındığında, bir yaşam sanatı biçiminde tasarlanabilir. Ayrıca televizyonun yalnızca gündeliğin estetiği olmadığını da belirtmek gerekir. İleti (özellikle haber iletisi) aktarıcı boyutundan da sanat için sanat ideolojisi anlamında yapıt mantığından da kaçamaz: Ayrım ve yaratım mantığının nitelikleri, yenilikçi deneyimlere öncelik veren (*Tutsak*'tan *Columbo*'ya ve *Ally McBeal*'e) filmlerde, çizgi filmlerde, dizilerde, müzikal gösterilerde akış mantığına yakınlaşır. David Thorburn ya da Umberto Eco'nun (1987) öncü saptamalarına göre, geriye aynı teknik zanaat yapıtlarında sözlü kültürü, mitiolojik yapıları, biçimsel buluşları, simgeciliği, kara mizahı ve metinlerarasılığı, kısacası eski ve daha az eski biçimlere anlam ve kültür yaratma biçimlerinin çoğunu karıştıran bir çağın ve bir medyanın estetiğini üretmek kalır.

Kültürler şokunun ötesinde: Okulun konumu nedir?
Bir televizyon kültürünün varlığının dikkate alınması konusunda, bayağı ve düşük diye nitelenen uzaklığa karşın (bunu durum saptaması da kültürlülük kurallarına verilen ödün de ortaya çıkarabilir) insanların çoğu görüş birliği içindedir. Okul ideolojisinin çöküşe geçtiği anda, okulun görevi zordur. Manikeizm de okul tarafından önlenmelidir. Okul, seçkin kültürün pratiklerini dile getirdikten sonra, günlük pratiklerine ve popüler kültürün (hangisi?) yankı kurumuna dönüşemez. Kültürün çağdaş biçimlerine açılımla geleneksel yetilerin –bizim kültürümüzün bir parçasıdır– öğretimi arasında bir yol arar.

KAYNAKÇA

Allard, Laurence, "Dire la réception. Culture de masse, expérience esthétique et communication", *Réseaux*, 68, 1994, Paris.

Baudelot, Christian; Cartier, Marie ve Detrez, Christine, *Et pourtant ils lisent...*, Seuil, 1999, Paris.

Baudelot, Christian ve Establet, Roger, *Le Niveau monte*, Seuil, 1989, Paris.

Baxandall, Michael, *L'Oeil du Quattrocento* (1972), Gallimard, 1985, Paris.

Bernstein, Basil, *Langage et classes sociales. Codes socio-linguistiques et contrôle social* (1971), Minuit, 1975, Paris.

Boullier, Dominique, "Les styles de relation à la télévision", *Réseaux*, 32,1988, Paris.

Bourdieu, Pierre, *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*, Fayard, *1982*, Paris.

— *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Minuit, 1979, Paris.

— *Esquisse d'une théorie de la pratique*, Cenevre, Droz, 1970.

Bourdieu, Pierre; Boltanski, Luc; Castel, Robert ve Chamboredon, Jean-Claude, *Un Art moyen. Essai sur les usages sociaux de la photographie*, Minuit, 1965, Paris.

Bourdieu, Pierre ve Darbel, Alain, *L'Amour de l'art. Les musées d'art européens et leur public*, Minuit, 1966, Paris.

Bourdieu, Pierre ve Passeron, Jean-Claude. *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*, Minuit, 1964, Paris.

Certeau, Michel de, *L'Invention du quotidien*, cilt I, *Arts de faire* (1980), Gallimard, 1990, Paris.

— (Dominique Julia ve Jacques Revel'in işbirliğiyle yazılmıştır), "La beauté du mort. Le concept de culture populaire", Certeau, Michel de, *La Culture au pluriel* (1974), Seuil, 1993, Paris.

Chartier, Roger, *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitudes et inquiétudes*, Albin Michel, 1998, Paris.

— *Culture écrite et société. L'ordre des livres (XIVe XVIIe siècle)*, Albin Michel, 1996, Paris.

— "Textes, imprimés, lectures", POULAIN Martine, (der.), *Pour une sociologie de la lecture. Lecture et lecteurs dans la France contemporaine,* Le Cercle de la Librairie, 1988, Paris.

Dayan, Daniel (der.), "À la recherche du public. Réception, Télévision, Médias", *Hermès,* 11-12, 1993, Paris.

Donnat, Olivier, "La stratification sociale des pratiques culturelles et son évolution. 1973-1997", *Revue Française de Sociologie,* XL/1, 1999, Paris.

— *Les Pratiques culturelles des Français. Enquête 1997,* La Découverte-La Documentation Française, 1998, Paris.

— "Démocratisation culturelle: la fin d'un mythe", *Esprit,* 34, Mart-Nisan 1991.

Donnat, Olivier ve Cogneau, Denis, *Les Pratiques culturelles des Français, 1973-1989,* La Découverte-La Documentation française, 1990, Paris.

Dumazedier, Joffre, *Vers une civilisation du loisir?* Seuil, 1962, Paris.

Dupont, Florence, *Homère et Dallas. Introduction à une critique anthropologique,* Hachette, 1991, Paris.

Eco, Umberto, *De Superman au surhomme* (1978), Grasset, 1993, Paris.

— "Innovation et répétition: entre esthétique moderne et post-moderne", *Réseaux,* 68, 1994 (1987).

Establet, Roger ve Felouzis, Georges, *Livre et télévision: concurrence ou interaction?* Presses Universitaires de France, 1992, Paris.

Fiske, John ve Hartley, John, "Bardic Television" *Reading Television,* Londra, Methuen, 1978 (yeniden gözden geçirilmiş basımı: NEWCOMB Horace (der.), *Televison, The Critical View,* New York, Oxford University Press, 1987).

Grignon, Claude ve Passeron, Jean-Claude, *Le Savant et le populaire. Misérabilisme et populisme en sociologie et en littérature,* Gallimard-Seuil, 1989, Paris.

INSEE. *www.insee.fr* (özellikle Insée Première ve kültürel pratikler üzerine yayınlar listesine başvurulmuştur).

Iser, Wolfgang, *L'Acte de lire,* Brüksel (1976), Pierre Mardaga, 1985.

Jauss, Hans Robert, *Pour une esthétique de la réception* (1970), Gallimard, 1978, Paris.

Jensen, Klaus Bruhn ve Rosengren, Karl Erik, "Cinq traditions à la recherche du public" (1990), *Hermès,* 11-12, 1992, Paris.

Leenhardt, Jacques ve Józsa, Pierre (Martine Burgos'la birlikte), *Lire la lecture. Essai de sociologie de la lecture,* Le Sycomore, 1982, Paris.

Levine, Lawrence W., *Highbrow/Lowbrow, The Emergence of Cultural Hierarchy in America,* Cambridge, Harvard University, Press, 1988.

Livingstone, Sonia ve Bovill, Moira (der.), *Children and their Changing Media Environment. A European Comparative Study,* Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2001.

Maigret, Éric, "Pierre Bourdieu, la culture populaire et le long remords de la sociologie de la distinction culturelle", *Esprit,* Mart-Nisan 2002.

— "Les trois héritages de Michel de Certeau. Un projet éclaté d'analyse de la modernité", *Annales HSS,* 3, 2000.

Mauger, Gérard; Poliak, Claude ve Pudal, Bernard, *Histoires de lecteurs,* Nathan, "Essais et Recherches", 1997.

Médiamétrie, Enquête annuelle sur les audiences *TV (www.mediametrie.fr)*

Mehl, Dominique, *La Fenêtre et le miroir. La télévision et ses programmes*, Payot, 1992, Paris.

Menger, Pierre-Michel, "L'oreille spéculative. Consommation et perception de la musique contemporaine", *Revue française de sociologie*, XXVII-3,1986.

Missika, Jean-Louis ve Wolton, Dominique, *La Folle du logis. La télévision dans les sociétés démocratiques*, Gallimard, 1983, Paris.

Moulin, Raymonde, *L'Artiste, l'institution et le marché*, Flammarion, 1992, Paris.

Pasquier, Dominique ve Jouët, Josiane (der.), "Les jeunes et l'écran", *Réseaux*, 92-93, 1999.

Passeron, Jean-Claude, *Le Raisonnement sociologique. L'espace non-poppérien du raisonnement naturel*, Nathan, "Essais et Recherches",1991.

Pedler, Emmanuel, *Sociologie de l'opéra*, Parenthèse, 1999, Paris.

— (Emmanuel Ethis'le birlikte), "En quête de réception: le deuxième cercle. Approche sociologique et culturelle du fait artistique", *Réseaux*, 68, 1994.

Picard, Michel (der.), *La Lecture littéraire*, Clancier-Guénaud, 1987, Paris.

Poulain, Martine (der.), *Pour une sociologie de la lecture. Lecture et lecteurs dans la France contemporaine*, Le Cercle de la Librairie, 1988.

Seibel, Bernadette (der.), *Lire, faire lire. Des usages de l'écrit aux politiques de la lecture*, Le Monde Editions, 1995.

Shusterman, Richard, *L'Art à l'état vif. La pensée pragmatiste et l'esthétique populaire*, Minuit, 1991, Paris.

Souchon, Michel, "La télévision dans l'espace des loisirs", *Projet*, 229, 1992.

— *La Télévision des adolescents*, Éditions Ouvrières, 1969, Paris.

— "Television Melodrama", Newcomb, Horace (der.), *Television, the Critical View*, Oxford, Oxford University Press, 1987.

Van Eijk, Koen ve Knulst, Wim, "No More Need for Snobbism: Highbrow Cultural Participation in a Taste Democracy", *European Sociological Review*, 21/5, 2005.

Viala, Alain, *Naissance de l'écrivain. Sociologie de la littérature à l'âge classique*, Minuit, 1985, Paris.

Wolton, Dominique, *Éloge du grand public. Une théorie critique de la télévision*, Flammarion, 1990, Paris.

ONUNCU BÖLÜM

CULTURAL STUDIES (KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR)

Eleştiriden Alımlamaya ve Ötesine

Birçok açıdan 1970-1990 yıllarında iyice gelişen İngiliz ve Amerikan hareketi *Cultural Studies*, o zamana dek kitle kültürü izleği üzerine yürütülen çabaların bir bireşimi olarak betimlenebilir. Gerçekten de kültürel egemenlik biçimlerine dikkatli eleştirel bir bakışı ve medyatik kültürün kullanımlarını anlama amacını, erk ve kültür arasında bağ sorununa yeni bir kuramsal çözümde bir araya getirir. Nitel yönteme büyük bir önem vererek yazınsal geleneği, etnografyayı ve gözlem sosyolojisini artık seçkincilikten kaçman bir bakışta birleştirir. Kültür biçimlerinin öteki kültür biçimlerine kesin üstünlüğü tabusunu silip atarak, toplulukların pratiklerinin zenginliğine açılarak, genellikle halk dalkavukluğu ve postmodernist yanılgılar diye değerlendirilen niteliklerine karşın, iletişim araştırmalarında düşüncenin çok önemli bir evresini oluşturur.

Yoksulun kültürü: Halk çevrelerinin bir etnolojisine doğru

Disiplinler ve kıtalar arasındaki sınırlara aldırmadan giderek çok büyük bir araştırma bulutu durumuna gelecek bu akımın kaynağı Birmingham Üniversitesi edebiyat profesörü, özyaşam

öyküsüyle etnografik denemenin arasında bir kitap olan *Yoksulun Kültürü*'nün (1957) yazarı Richard Hoggart'm çalışmalarıdır. O dönemde özellikle güç yaşam koşullarının hüküm sürdüğü İngiliz işçi sınıfından gelen Hoggart, kendisine yüksek öğretim görme olanağı veren eğitim bursu yardımıyla toplumsal yükselişin tüm aşamalarını tanır: Burslu öğrencinin utançları, beceriksizlikleri ve kendi çevresinden kopuşu. Ancak aynı zamanda da kitle medyasının genellikle yabancılaşmış ve gerçek bir kültür oluşturabilmekten aciz saydığı, bilgilendirilmiş ve kapsayıcı bir antropolog bakışı yönelttiği işçi evrenine derinden bağlı kalır. Öncelikle o dönemde çok okunan, olağandışı ve heyecan doğurucu halk basınının mesafesiz alımlanmadığını saptar. *Dolambaçlı dikkat* (ya da Jean-Claude Passeron'un Fransızca çevirisinde *uyuşuk tüketim*) diye adlandırdığının nesnesidir. İçeriklere güçlü bir katılım yoktur, kara mizah, dikkatsizlik, güvensizlik vardır, "almayı ve bırakmayı" bilmek gerekir. Daha başlamadan sonunu bilmek için sayfalar karıştırılır, reklamlar üzerinde durulmaz, hoşa giden bir evrene gerçekliğinden kuşku duyulsa da bağlanılır. Hoggart işçi kültürünün zor iş koşullarını, bir yaşam zevki, taşkınlık ve şans oyunları yoluyla simgesel biçimde aşma isteğine çok bağlı bir betimlemesini geliştirir. En önemli değer, aile yuvasıdır: Semt ve ev, dış tehditlere karşı tapınak işlevi görür. Örneğin iş ve tıp evreni uzakta tutularak kurulan "onlar-biz" karşıtlığı, toplumsal ilişkileri oluşturur. Kitle iletişim araçları gündelik gerçekliği günü gününe zevklerle beslemek için, aile ocağında uyumu artırmak için kullanılırlar. Bir vaat evreninden söz ederler, yine de daha çok aile içinde etkinliği arttırırlar, konuştururlar. Bu inceleme, televizyonun ortaya çıkmasından öncedir, ancak bu kitle iletişim aracının halk kesimince kullanımlarını anlamaya ne kadar yardımcı olduğunu biliriz: İşçi ailelerinde, televizyon salonun ortasında taht kurar, sürekli açıktır, odayı ek seslerle doldurur ve alışverişe destek olur, ancak alay edilmediği zaman yoğun olarak izlenmez.[1]

1 Televizyonun halk çevrelerinde büyük başarısının oldukça Hoggartcı bir çözümlemesi Fransız Olivier Schwartz'm çalışmalarında (1990) ya da Chambat

Stuart Hall'un yeni Marksizmi

Hoggart'ın incelemeleri, döneminin Marksizmin aktardığı işçi sınıfına karamsar bakışma karşı olan İngiliz tarihçi Edward P. Thomson'un düşünceleriyle, özellikle de onun gibi işçi evreninden gelen ve Marksist kültür kuramının değerli eleştirmeni Raymond Williams'ın düşünceleriyle birleşir.[2] Dolayısıyla Frankfurt Okulu kuramına uzak, ancak yeni sola katılan bir düşünceyi olası kılan bir yıldızlar topluluğu söz konusudur. Hoggart 1964'te Birmingham'da, bu amaçla gelişen araştırma akımına adını veren *Centre for Contemporary Cultural Studies*'i kurar. İngiliz kamu televizyonunun kurulmasıyla, sonra da UNESCO'nun çalışmalarına katılımıyla kendi tekeline aldığı yönetimi, 1970'li yıllarda Stuart Hall'a bırakır. Hall'un geçtiği yol çok özeldir, o da farklılık ve kökünden kopmayla belirlenmiştir. İngiliz sömürgeciliğinin bu çocuğu, Jamaica doğumludur, kaçınılmaz olarak ten rengiyle ilgili sorunlarla karşılaşmıştır, "İngiliz çay fincanında şeker" olmayı bilir.[3] Bir eğitim bursu yardımıyla İngiltere'ye yerleşerek "Diaspora aydını" olur, Marksizmi benimser, bununla birlikte seçkin aydınlığı reddeder: Toplumsal değişim isteği, birçok köktenci düşünürde oldukça yaygın yetke ve seçkincilik beğenisiyle birleşmez. Hall, İngiliz Marksizminde beklenen kuramsal devrimi gerçekleştirir. *Alman İdeolojisi*'nin altını çizdiği gibi kapitalizmin egemenliğinin hem işten hem de kültürden geçtiği ve Barthes'la Eco'nun çok iyi anlamış olduğu, egemenlerin ideolojisinin göstergeler evreni aracılığıyla eğitimle ve medyayla taşındığı düşüncesini benimser. Ancak Antonio Gramsci ve Marx'm tarih yazılarından etkilenerek genellikle bir çıkarlar maskesi,

---

ve Ehrenberg'in (1988), Dominique Boulier'nin (1988) televizyon incelemelerinde bulunabilir.

2 Hoggart ve Williams arasındaki yakınlık öylesine göze çarpar ki iki öncünün bir "Raymond Hoggart" diye karıştırılabileceğine ilişkin bir mit yayılır. Yine de Williams'ın Hoggart'ın tek başına kurduğu merkeze katılmadığını ve iki yazar arasında kuşkusuz farklılıklar da bulunduğunu belirtmek gerek.

3 David Morley ve Chen Kuan-Hsing tarafından yayınlanan, *Stuart Hall. Critical Dialogue in Cultural Studies* adlı kitapta (1996), bu yazarın izlediği düşünsel yola ilişkin birçok örnek bulunur.

bir yanılsamalar örtüsü gibi düşünülen olguya antropolojik bir içerik verir: İdeoloji yalnızca bir strateji, aldananları aldatmaya yönelik bir kurnazlık değil, bir toplumsal grubun değerlerini dile getiren anlamlandırma ve pratiklerdir. Çelişki, aynı biçimde toplumun tüm düzeylerinde şemaya girmiştir. Egemenlerin evreni bileşik değil, çatışmalıdır, smıf bölünmelerinin dönemsel durumlarının biraraya gelmesine dayanır. "Yöneten sınıfa" bağlı kitle iletişim araçlarının evreni, iç uyuşmazlıklarının yankısıdır, dahası kendi özerk işleyişi vardır. Kitle iletişim araçlarının toplumun ideolojik alanını ve egemenlik yapısını yeniden üretme eğilimi vardır, ancak yalnızca sistematik bir eğilim söz konusudur. Egemenlerin ideolojisi doğal ve evrensel gibi sunulmaya çalışılsa da bir *hegemonya*, bir başka deyişle egemen ideoloji olarak kendini aşılamak ister, bununla birlikte çelişkilerden ve "değişken denge"lerden geçmiştir (Gramsci). Tarihsel açıdan değişkendir, ayrıca halk kesimlerinde direniş ve çelişki yetileriyle kendini gösteren bir sınıf savaşıyla karşı karşıyadır. Hoggart ve Thompson'm düşüncesine uygun biçimde, işçi evrenine bir öznenin saygınlığını yeniden vermek gerekir. Yalnızca işçi evreniyle de yetinmemelidir: Egemenlik altındaki tüm toplumsal kesimler kültür oyununa katılır ve kitle iletişim araçları yoluyla ya da onlarla bağıntılı olarak kendilerini dile getirir.

Kodlama/kod çözümü modeli

Stuart Hall kültürü bir çatışmalar uzamı gibi ele alır ve medyatik iletilerin üretim anıyla alımlama anı arasında bir uyum düşüncesini reddeder. Eğer iki kutup birbirine karışsaydı, iletişimden söz etmenin olanağı bile olmazdı! Bakhtine'in (ya da Volosinov'un) dilbilimi, burada Barthes'ın ya da Eco'nun "düzeltilmiş" semiyolojisiyle, gevşek karakterli adamlar olarak görülen izleyicilere ideolojik iletilerin aşılanmasına artık inanmayan semiyolojiyle birlikte hizmet eder. Kitle iletişim araçlarınca önerilen kodlama karşısında Hall üç alımlama ya da kod çözümü konumu önerir ("Kodlama/Kod Çözümleme", 1973):

Hegemonya biçimi'nde alıcının kod çözümü, göndericinin kodlamasına karşılık gelir. Bu durum "bir izleyici doğrudan ve sınırlama olmadan, örneğin televizyon haberlerinin ve bir aktüalite programının yananlamını özümsediği ve iletiyi, bunu kodlamakta kullanılan referans koduna göre çözümlediğinde" doğrulanır. Bir biçimde bu durum, izleyicilerin iletileri üretildiği gibi yuttukları ya da bunlara kandıkları görüşündeki 1960'lı yılların semiyolojinin savlarına karşılık gelir (ancak bu semiyoloji, izleyicilerin ortalama yasalar, aşılanan kodlar beklentisinde olduklarını varsayar). Ancak bu durumda bile, iletiler gerilimler ve çelişkilerden uzak değildir, çünkü taşınan ideoloji egemenlerin kendi aralarında ve egemenlik altındakilerle "anlamlı etkenler" medyatik örgütler arasındaki rekabetin ürünüdür.

Uzlaşma biçimi, ortaya çıkan anlamlandırmaların bir bölümünü değiştirir. Alıcı iletinin taşıdığı gerçekliğin tanımını benimser, ancak sınırlı olarak, hedefini sınırlayarak, hatta bir ölçüde karşıtlaşarak uyum sağlar. İşçi maaşlarının donmasını savunan haberlerde öne sürülen savları ulusal çıkar adına kabul edebilir, ancak kendi çıkarını savunmak için de grev yapabilir.

Muhalif biçim, kodlamaya karşı koyabilmek için yabancı referansları ortaya çıkarır. Bu durumda alımlayıcı benimsediği ideolojiyi, yananlamlarını eleştirdiği ideolojiyle karşıtlaştırır. Hall'ün maaşların dondurulmasına ilişkin örneğini yeniden ele alırsak (1970'li yılların ortamının belirlediği), televizyon izleyicisi medya söyleminde "ulusal çıkarın" yerine "sınıf çıkarını" koyar: "İletiyi yeğlediği kodla, başka bir referans çerçevesinde yeniden toplamak üzere dağıtır".

Bir iletinin kendiliğinden, kodlandığı gibi çözümlenmesi için bir neden yoktur. erki her yerde bir olgu sayan Hall'a göre ikisi arasındaki çakışma her şeye karşın ağır basar. Hegemonya egemen bir anlamın ya da *yeğlemeli* bir okumanın aşılanmasıdır, ancak bir betiden başka bir şey söz konusu değildir. David Morley'nin soruşturmaları deneysel düzlemde modeli doğrular. "*Nationwide*" izleyicileri üzerine çalışmasında, bu haber programının 29 grup izleyicisini sorgulayıp programın okun-

masındaki kırılma çizgilerini ortaya koyar: Toplumsal çevre, yaş, cinsiyet uyarınca farklılaşma olduğu açıktır. Morley alımlama tablosunu karmaşıklaştırarak tanıma, anlama, yorumlara ve iletilere yanıtın boyutlarını birbirine karıştıran kodlama/kod çözümleme modelini tehlikeye atar. Tekerleğin yeniden icadından söz eden James Curran'm eleştirisine göre, Lazarsfeldci sonuçların başta bu araştırma akımına karşı olan solcu düşünürlerce yeniden keşfi buna indirgenemez ("Gözden geçirmelerin on yılı. 80'li yıllarda kitle iletişimi araştırması", 1992). Morley sosyologdur, Giddens, Bernstein, Bourdieu ve Certeau'nun araştırmalarından bireylerin hem yeteneklerin kalıtçısı hem de yeni eylem biçimleri yaratma, üretmeye yetkin oldukları düşüncesini alır. Lazarsfeld'in yapmadığını yapıp ideoloji-diyalog kavramını geliştirir. Feminist çalışmalar karşısında yalnızca toplumsal sınıfa odaklanan bir yorumu terk eder: Erk yalnızca sınıf kavgasına değil, yaş, cinsiyet rollerine vb. bağlıdır, toplumsal kitlede göreceli yaygındır. Hall, egemen değer sistemi (burjuvazi), bağımlı değer sistemi (ara bölümlenmelerin sistemi), köktenci değer sistemi (bozguncu bölümlemelerin sistemi) arasındaki geleneksel üçbölümlülüğü örtük biçimde yeniden üreten modelini önerirken Frank Parkin'in toplumsal sınıflar üzerine çalışmalarından esinlenmiştir. Oysa anlam üzerine anlaşma sorunu yalnızca toplumsal sınıfla ilişkili değildir.

Bu zorluklara karşın, 1980'li yılların başında iletişim sorunu üzerine İngiliz bireşiminden söz etmek olasıdır. Herkesin dilediği gibi kendini dile getirme ve anlam biçimlerini seçtiği görüşü safdilliktir. Ancak buna koşut olarak yoksul ve yoksullaştırıcı kitle kültürü şeması topa tutulur, çünkü medya ve izleyicileri arasındaki ilişki doğrudan ve kendiliğinden, bir başka deyişle yabancılaştırıcı ve beyinsizleştirici bir ilişki gibi tasarlanamaz. "Popüler" kültür ya da "kitle" kültürü ne sınıf baskılarından bağımsız sanatsal bir anlatım, ne de bir egemenliğin saf etkisidir: Uzlaşılmış, ancak egemen çevrelerin yararına bir ilişkidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin ağır basması

Geçiş öncelikle nitel terimlerle anlatılmalıdır: Amerika Birleşik Devletleri'ndeki öğretim üyesi-araştırmacı sayısı İngiltere'yle karşılaştırıldığında ölçüsüzce fazladır. Birmingham ve Morley'nin ders verdiği Londra Goldsmiths College'in ötesinde, *Cultural Studies* İngiltere'de görece marjinal bölümlerde gelişir –Fransız Üniversite Teknoloji Enstitülerini andıran politeknik yüksek okulları– ve kadroların oluşturulması 1980'li yıllardan başlayarak yavaş yavaş, üniversitenin değil, öğrencilerin isteğinin baskısı altında gerçekleşir. Amerika Birleşik Devletleri'nde tersine, *Cultural Studies* etiketiyle bölümler kurulur ve eski bölümler bu yeni bayrağı taşımak için dönüşüm geçirirler. Başarı iki eleştirel iradenin karşılaşmasıyla açıklanabilir. *Cultural Studies* yapısalcılık, özdecilik ve seçkinci tutumlarca belirlenen geleneksel bölümlerin reddiyle başlayarak, her şeyden önce bir disiplinin yeniden yapılanması (ya da daha çok disiplinsizleşme) gibi düşünülür: Yazınsal araştırmalar yalnızca yüksek değer verilen yazma, kültürlü sinemaseverliğin *film studies*'ine adanır, toplum bilimlerine gelince, kitle iletişim araçlarının çağdaş doğrudanlığım hafife alırlar, dolayısıyla yeni bir öğretim biçimi yaratmak gerekir. Daha sonra feminist akımlarla birleşerek ve "etnik" azınlıklarla eşcinsellerin savaşımlarını kendi savaşımları yaparak, eğitimli beyaz seçkinlerin, kendilerini WASP'ların (Anglosakson kökenli beyaz protestan Amerikalı) erkine karşıt bir toplumsal hareket gibi sunarlar. Böylece hızla gelişen toplumsal bir olguyla karşılaşma, baskılandığı düşünülen kimlik biçimleri için bir ilgi oluşur: Amerika Birleşik Devletleri'nde bir *Cultural Studies* bölümünü yalnızca Afrikalı Amerikalıların ve Asya kökenli Amerikalıların vb. kültür tarihi üzerine öğretim programı kurabilir. 1980'li yıllarda *Cultural Studies* hepsi popüler kültür ve kitle kültürünün yeniden saygınlığını kazanmasına bağlı farklı disiplinler ve alanlar arasında –*literary studies, english studies, film studies, media studies, gender studies, gay* ve *queer studies, black* ve *ethnic studies* vb.– bir buluşma noktası, bir karşılıklılık işlevi görür. Bunun sonu-

cu *Cultural Studies*'in, öncülerinin her zaman sahip çıkmadıkları nesneleri, kuramsal konumları ve uygulamaları da kapsamasıdır.

Yeni kuramsal konumlar: Seçkinciliğin köktenci bir eleştirisi

Kökleriyle önceden hazırlanmış –pragmatizm geleneği, Wright Mills ve Herbert Gans'ın sosyolojisi, McLuhan ve James Carey'nin yayınları ya da John Cawelti'nin *Journal of Popular Culture*'ı– Amerikan *Cultural Studies*, birçok düzlemde kuramsal ve yöntembilimsel değişimler gerçekleştirerek özgün bir yol izler. "Alt-kültürlere" açılım ve üniversite geleneğinin kurallarının eleştirisinde, düşünsel itkisinin İngiliz olduğu kesindir. Yazın profesörü Anthony Easthope, yazın nesnesinin "geçersiz kılınması" gerektiğini düşünür, Richard Dyer çok geçmeden büyük Hollywood mitlerinde eşcinsel okumaların özgünlüğünü gösterir, böylece de *Gay Studies* ve *Film Studies*'e yakınlaşır, Angela McRobbie ve Charlotte Brundson *Women's Studies*'e girişirler, Martin Baker çizgi roman üzerine çalışır vb. Birçok Amerikalı araştırmacı Birmingham'a hacca gider: Amerikalı aydınlar ve popüler kültürlerle olan bağıntıları konusunda uzman Adrew Ross, 1990'lı yıllarda hareketi somutlaştıran Lawrence Grossberg. Ancak Amerikan *Cultural Studies* bundan daha da güçlü bir biçimde, kitle kültüründen ve kullanımlarından "yansız" biçimde, "başkalarının adına" değil, bunların içinden konuşma isteğiyle yöntembilimsel bir kopuş gerçekleştirmek ister. Araştırmacının toplumsal ve kurumsal konumunun bir öz-incelemesiyle (nesne olarak oluşturduğunun, özellikle popülerin anlamını zorlar) benimsettiği tanımın etkilerini gözden geçirerek, kendini aydın seçkinciliğinin ve etkilerinin sürekli bir köktenci eleştirisi girişimi gibi sunar. Başkalarının adına konuşulamaz, bu nedenle halkla ve azınlıklarla uzaklığı, hatta eksensel yansızlıktan söz eden uzaklığı somut biçimde ortadan kaldırmayı denemek gerekir. Bu girişim yararlıdır, çünkü Adornocu eleştirinin, yalnızca pişmanlık içermeyen ve aydın söz yitimini savun-

mayan eleştirisidir. Bu bakış açısının belirgin kişisi John Fiske'dir. Fiske televizyon kültürlerinin coşkulu bir övgüsüne girişir, üniversite hocası ve örneğin televizyon bilimkurgu dizisi *Star* Trek'in hayranı olarak kendini tanımlar (*Understanding Popular Culture*, 1989). Fiske'yi izleyen Henry Jenkins de *coming out*'larını yapan *Gay* ya da *Queer Studies* araştırmacıları gibi, bir biseksüel olarak bu televizyon dizisinin biseksüel okumalarını bulgular. Certeau'nun kaçak av sezgilerini hayranlar ve toplumsal cinsiyetler alanına uygulamak için yeniden ele alan yapıtı *Textual Poachers. Televisions Fans and Participatory Culture*'da (1992) Jenkins, izleyicilerin yalnızca alıcı değil, aynı zamanda metin üreticileri oldukları, yalnızca taktikçi değil, strateji belirleyici oldukları düşüncesini geliştirir.

Amerikan *Cultural Studies*, medya evreninde anlam yaratan her şeyle ilgilenerek en küçümsenen kültürün, ara çevrelerin, orta sınıfın kültürünün üzerine araştırmaların kilidini kırar. İngiliz *Cultural Studies*'in gerçek popüleri temsil etmediğini, işçi (erkek) sınıfına karşı soğuk durduğunu kabul etmek gerekir. Televizyon kültürü ve popüler kullanımları üzerine çalışmalara güzel bir giriş oluşturabilecek *Yoksulun Kültürü*, eski kitle iletişim araçlarınca (yazılı basın) korunan geleneksel işçi kültürünü bozmakla suçlanan yeni kitle iletişim araçlarına karşı eleştirel vurgular içerir: Hoggart, aile dayanışmasını kemiren yeni bir bireysel ve orta sınıf kültürüne karşı kınayan bir tutum içine girmekten kendini alamaz. Hoggart'ın işçi sınıfının yanında yer alan çalışmalarını, Dick Hebdige'in işçi ayaklanması gibi görülen punk "alt-kültürleri" üzerine araştırmaları (*Subculture. The meaning of Style*, 1979), Stuart Hall ile Tony Jefferson'un Dazlaklar, Rasta ve Rockçılar (*Resistance through Rituals. Youth Subculture in Post-War Britain*, 1976) araştırmaları izler. Brundson, Birmingham'da *gender studies*'in ikincil kaldığından söz edip yakınır, oysa ötekiler Hall'ün Jamaika doğumlu olduğunu, ama 1990'lı yıllardan önce Commonwealth'de siyah olmanın ne demek olduğundan hiç söz etmediğinin[4] al-

4 Bununla birlikte Paul Gilroy'un etnik ve "ırksal" kimlikler üzerine bir düşünce başlattığını belirtmek gerekir.

tını çizerler... 1970'lerde alaycı biçimde "küçük burjuva" olarak adlandırılanlar, kitlelerin aldatılmasını tezini çürüten, ancak Marksizmde hâlâ özellikle küçümsenen bir evrene karşı bir tür yadsıma içindedirler. Hayran kültürleri ve kültürel çeşitlilik üzerine, tek bir toplumsal çevreye bağlı kalmayan, ancak en görünür biçimleri, öncelikle ara çevreleri ele alan birçok Amerikan araştırması içinse bu söz konusu değildir. Paylaşılan boyutunda orta sınıf kültüründen genel anlamıyla kültüre kadar, televizyon da anketlerin merkezindedir, televizyon dizileri (1980'li yıllarda vazgeçilmez *Dallas* ve *Hanedan*) birçok tartışmaya konu olur. Etnik ve cinsel azınlıkların kilidi de kırılmıştır, toplumsal sınıf anlamında karşıtlık dizgelerinden kaynaklanmayan her şey artık Donna Haraway'in, Constance Penley'nin, Andrew Ross'un, Bell Hooks'un yayınlarında anıştırılır: Sıradışı olan ya da olmayan bedensel uygulamalar (piercing, dövme, vb.), pornografi, video oyunları, siber teknolojiler vb. Amerikan *Cultural Studies*'i Bourdieu'nün, Tarde'ın, Katz ve Lazarsfeld'in dikey modellerince tasarlanandan çok daha eşitlikçi, ama farklılıkların ve kimliklerin sivri dile getirilmesiyle belirlenen bir evren betimlerler.

Çokanlamlılık ve anlam üzerine genelleşen tartışma

Amerikan *Cultural Studies*, pratik kuramları akımı üzerine, Barthes'ın son yapıtına (*Plaisir du texte –Metnin Hazzı–*), özellikle de Michel de Certeau tarafından dile getirilen yorumun bağımsızlığına gönderme yaparak "kodlama/kod çözümü" modelini köktenleştirir. İdeoloji maruz kalınan, tartışılan ve/ya da eleştirilen bir erkin aşılanmasıdır, ancak Hall ve Moley'nin tersine, vurgu tartışma, hatta eleştiri üzerindedir. Popüler pratikler içeriklerin, hangi içerik olursa olsun, temelindeki çokanlamlılığma, zevki işin içine katan ve kimlikleri pekiştiren direniş taktikleridir. Fiske, yorum çoğulculuğunu aydınlatmak için eski bir Vietnam savaşçısının Amerika Birleşik Devletleri'ne dönüşünde maruz kaldığı işkenceleri ve kendine uygulanan şiddette savaş-

çı bir yanıt vermesini anlatan ilk *Rambo*'nun (Sylvester Stallone'lu), gösterilmeye başlandığı dönemde Reagan'ın... ve Avusturya Aborijinlerinin en beğendiği film olduğunu mizahi bir dille anlatır. Bir alımlama çözümlemesine girişmeden de bu uzlaşmazlıktaki Amerikan suçluluk duygusunun sayfasını çevirmek ve ülkeye yeniden fetihçi imajı vermek kaygısını taşıyan Başkan'ın filmi beğenmesinin nedeninin, erkeksi ve millliyetçi yananlamlar olabileceği düşünülebilir. Aborijinler konusunda da Fiske, Avustralyalı Eric Michaels'm, bu topluluğun filmin Amerikancı boyutuyla ne kadar az ilgilendiğini ve tersine beceriksiz, hispanik, başka bir deyişle egemen WASP dilinde kendini dile getiremeyen, polisin aradığı, ormana sığınarak doğal durumuna dönen kişilikte kendilerini bulduklarını gösteren çalışmasını ele alır. Anlatı kendi durumlarının bir metaforu gibidir: Aborijinler İngiliz dil geleneğini kabullenmek zorundadırlar, Avustralya'da suç oranının en yüksek olduğu ve en çok baskı gören toplum grubunu oluştururlar, ayrıca doğaya, *bush*'a bağları çok belirgindir. Fiske'nin kitapları şaşırtıcı örneklerle doludur. *Midnight Oil* topluluğunun "Beds are burning" şarkısı Avustralyalı madenciler arasında çok popülerdir, ancak ırkçı önyargılara karşı olan Aborijin yanlısı sözlerine değil, "hard rock" titreşimine bağlanırlar. Bruce Springsteen'in "Born in the USA"i, ilericiler Amerikan düşü üzerine düş kırıklığını dile getiren bir balad, tutucular için yeni bir ulusal marştır. Madonna hem erkeklerin cinsel fantezilerine, hem de ergenlerin bağımsızlaşma düşlerine hizmet eder, kot pantolon toplumsal kullanımları son derece farklı bir giysidir...

Janice Radway'in izlediği yol, o dönemdeki birçok üniversite araştırmacısının yolu konusunda aydınlatıcıdır. Bu feminist edebiyat uzmanı, kadın okuyucuların yaşadığı baskıya tanıklık etmek amacıyla ünlü "Harlequin" koleksiyonunun pembe dizi romanlarıyla ilgilenmeye karar verir. Romanların semiyolojik bir çözümlemesini gerçekleştirir ve eleştirel yazarlardan ayrılan, etnografik denebilecek bir yöntemle Middlewest'in bir kentindeki hayran topluluğuyla bağlantı kurmayı seçer. Görüştüğü tutkulu okuyucular genellikle orta sınıftan ev kadınla-

rıdır, bir kulüp aracılığıyla kendi aralarında romanları değiş-tokuş edip tercihlerini tartışırlar. *Reading the Romance*'da (1984) Radway giderek artan şaşkınlığını aktarır. Metin çözümlemesi, kadınların toplumsal açıdan aşağı konumunun durmadan altını çizen (bkz. Tablo) anlatıların yinelemeli ve ataerkil içeriğini ortaya çıkarır: Güzel genç bir kadın ve mesleğinde başarılı, zengin bir adam âşık olurlar, erkek kadını reddeder, ancak en sonunda iki karakter kavuşup evlenirler. Bu kitaplar kadın kahramanları değişmez bir biçimde edilgen, hatta erkek düzenine boyun eğmiş (romanın başında erkek kahramanın kadına tecavüz etmesi ender değildir), yalnızca estetik sermayeleri için istenen, evlenme meraklısı varlıklar gibi gösterir, evlilik de erkek üstünlüğünü ve kadınların karşı karşıya kaldıkları aşağılanmaları onaylar. Bununla birlikte, kadın okuyucuların yorumları hem birbiriyle aynı, hem de araştırmacının bu kitaplar üzerine yorumlarıyla çelişkindir. Harlequin romanları erkeklere ve yabanıl doğalarına verilen olağanüstü derslerdir, çünkü erkeklerin kadınsı konumlara doğru geliştiklerini gösterir. Duygusal romanların kadın okuyucuları, elbette bu kitapların toplumsal

Harlequin Romanlarının Okunması (Janice Radway'e göre, 1984)

"Semiyolojik" anlatı	*Kadın okuyucuların anlatısı*
Karşılaşma Güzel, ancak yoksul bir genç kadın, zengin ve mesleğinde başarılı bir erkekle karşılaşır. Erkeğin toplumsal üstünlüğü. Aşk egemenliği gizler.	**Karşılaşma** Güzel, ancak yoksul bir genç kadın, zengin ve mesleğinde başarılı bir erkekle karşılaşır. Erkeğin toplumsal üstünlüğü. Aşkla egemenlik birarada yürür.
Kopuş Erkek kadına kaba davranır: Toplumsal egemenlik fiziksel egemenlikle de kendini gösterir.	**Kopuş** Erkek kadına kaba davranır: Toplumsal egemenlik fiziksel egemenlikle de kendini gösterir.
Ayrılık Kadının aşağı toplumsal konumunu kabullenme çalışması.	**Ayrılık** Erkeğin kadınsı değerlere yönelme çalışması.
Uzlaşma Erkeğin zaferi, çünkü kadın önceki şiddeti kabullenir ve evlilik yoluyla kocanın üstünlüğü kutsanır.	**Uzlaşma** Kadının zaferi, çünkü erkek duygularını itiraf eder, şiddeti de reddeder.

açıdan aşağı konumlarını pekiştiren romantik ve ataerkil basmakalıp düşüncelerine katılırlar, ancak bunun nedeni cinsel egemenlik gösterisinin –öte yandan bu cinsel egemenlik günlük yaşamda da yaşanır–, sonra tümüyle başka yöne gidecek bir durumu inanılır kılmak amacıyla kullanılmasıdır.

Kadın okuyucular, kadın kahramanları özerkliğine düşkün, erkek kahramanla çatışmaya hazır, sonuçta kadın öz kimliğinde kabul edilen karakterler gibi algılarlar: Romanın sonunda, erkek kahraman aşkını şefkatle ve gözyaşlarıyla itiraf ederek kadınsılaşır. Geleneksel olarak "kadınsı" sayılan değerlere yönelme, kadını egemenlik altında sunmasalar, gerçekçi ya da akla uygun olmayacak duygusal romanlarda tüm anlamını kazanır.[5] Janice Radway bu şaşırtıcı alımlamada öncelikle ataerkil ideolojinin en son kurnazlığını görür. Kendi yaşamlarını değiştiremeyen kadın okuyucular, gerçek dünyada etkin olmalarını engelleyen düşsel bir zaferi düşlerler. Kitabının yeni basımında (1992), *Cultural Studies* alanının bütününde sürdürülen çalışmaların ışığında, pembe dizi romanlarında tersine bir tür feminizmin aktarıldığı ya da biçimlendiği sonucuna varır. Bu romanlar devrimci olmasalar da kimi kadınları kendi durumlarıyla yüzleştirir, kendilerine dönmelerini, yeni çözümler aramalarını sağlar, kısacası bir toplumsal değişimi de kolaylaştırır. Kitle iletişim araçlarının yarattığı anlam tartışması çelişkin, bir bakıma da ilerici bir deneyimdir.

"Semiyolojik demokrasinin" ve "postmodernizmin" zorlukları

Aşırılığa itilen "kültürel" girişim, yöntembilimsel açıdan riskli duruma gelir. Yerleşmiş kimlikli topluluklardan, bunların doğultusunda kod çözümleyerek söz etmek, bir özdeciliğe, bir "kültürcülüğe" götürür. Bir yandan üniversite kadrosunu elin-

5 Harlequin romanlarının güncellenmesi için, Bruno Péquignot'nun *La Relation amoureuse. Analyse sociologique du roman sentimental moderne –Aşk ilişkisi. Çağdaş duygusal romanın sosyolojik incelemesi–* (1991) başlıklı çalışması okunabilir.

de tutup, bir yandan bağlı olunduğu düşünülen bir kültürle övünüldüğünde, "popülizm" de çok uzak değildir. Ötekilere açıldığına inananlardan olmanın gönül rahatlığıyla "halk" için konuşulabilir, ancak gözlemlemek istedikleri, düşlenen, daha çok yorumlarıyla karışan bir halk düşünsel fantezilerini geliştirilir. Bu "karından konuşma", sapma diye değerlendirdiğine uzaklığını belirten Stuart Hall tarafından eleştirilir.

"Erk" sorunu metinden son incelemede anlam üreticisi durumuna gelen okuyucuya geçince, kimi yazarlar da yavaş yavaş iki karşıt ve bütünleyici doğrultuda bir tür öne kaçış gerçekleştirirler. "Popüler kültürlerin" tek yönlü değer kazanması, ilk olarak öznelerin özgürlüğüne övgüyle sonuçlanır. Fiske, Certeau'nun "kaçak avcı" ve "yön saptırma taktikleri" nin anarşist bir yorumunda, medya kullanıcılarının her zaman, bir değer pazarı olarak belirenin, "semiyoloji demokrasisinin" üst metninin içinden kendilerine uyanı seçebileceklerini açıklamak için "semiyoloji gerillası" düşüncesini ortaya atar.[6] Oysa birçok eleştirmenin, özellikle David Morley'in saptadığı gibi, bu yönelim kitle kültürünün tek akılcılığı olarak pazar ekonomi düzenini meşrulaştırır. Her eleştirmen, bir ultra liberalizm çerçevesinde kitle kültürünün şu ya da bu ürününün tüketilme nedenlerini bulur ve doğrular. *Cultural Studies*'in Amerika Birleşik Devletleri'ndeki başarısı, bir yandan da yapısalcılığın ölümüyle ortaya çıkan bir başka akımla flörtüyle açıklanır: Fransız kuramcılarca (Lyotard, Baudrillard, Foucault, Derrida) beslenen "postmodern" felsefe ve "yapıbozum" sorunsalı. Eğer her şey söylem tarafından kuruluyorsa, belki söylem tarafından da yıkılabilir de. Artık nesnelerin özü yoktur, kimliklerin ve inançların parçalı, değişken olmasını sağlayan temsillerin bir açılımı vardır (Lawrence Grossberg) gerçeklik de gerçeklik üzerine söylemlerden başka bir şey değildir. Pratiklerin değişkenliği düşüncesi burada çok zenginleştiricidir, çünkü donmuş kimliklerin kültürcülüğüyle karşıtlaşır: Aynı bireyin ya da toplulu-

6 Newcomb ve Hirsh'in (1987) kültürel forum imgesi bu saptamalara yakındır. İzleyicilerin değişkenliği konusunda bir bakış açısı için Daniel Dayan'a da başvuracağız.

ğun içinde birçok mantığın varlığı, potansiyel olarak çelişkilidir. Ancak kimileri için açıkça bir kimliklerin gevşekliği, akışkanlığı ve göçebeliği kuramı durumuna gelir. Avusturyalı yazarlar Meaghan Morris ve John Morris'in eleştirisini yeniden ele alırsak, izleyicilerin büyük yorumlama yetisinin ve kimliklerin esnekliğinin yalıtılmış saptaması sıradanlığa varır.

Benzetim, üst-hiper gerçeklik felsefesi kuramına götüren bu yapıbozum kuramına karşılık, Stuart Hall toplumsalın daha az soyut bir yorumunu getirir: Sorun bir "postmodernlik"ten çok, "yabancı", "göçebe" (diasporanın izlekleri), melezleşme ve kültürel karma betilerce dile getirilen yeni modernlik deneyimleri ve modernlikteki yeni deneyimlerdir. Kimlikler ve giderek melezleşen, küreselleşen bir kitle kültürüyle ilişkileri sorununun yeniden konumlandırılması, "sömürgecilik sonrası" kimlikler sorununa, toplum bilimleri ve modernliğin ulamlarına, *Cultural Studies*'e çağdaş bireysellik ve deneyim biçimleri üzerine sosyolojik sorgulamaya daha yakın bir sorunsalda *Cultural Studies*'i yeniden ele almaya vurgu yapan Avustralyalı ve Asyalı araştırmacılarca (özellikle John Farlow) *Cultural Studies*'in yeniden benimsenmesinin temelindedir. Evet, Fransa'daki araştırmalara da başvurulur, ancak bu kez sosyolojik araştırmalar söz konusudur (bkz. On Beşinci Bölüm).

Neden Kültürel Çalışmalar Fransa'da ve İtalya'da Geç Yankı Bulur?

Kültürel Çalışmalar akımı Anglosakson ülkelerde, sonra Kuzey Avrupa ülkelerinde, en sonunda da Asya ülkelerinde gerçek bir başarı yakaladıysa da Fransa ve İtalya'da uzun süre eksik kalır. Bu tür bir geleneğin eksikliğinin nedeni "68 etkisinde" bulunabilir. "68 etkisi" daha fazla toplumsal özgürlükle, aynı zamanda bu ülkelerde kitle iletişim araçlarının bilgilendirme işlevleri olduğu kadar, kültürel işlevleriyle bütünleşmiş –seçkincilik nedeniyle–, kurumsallaşmış erklerin güçlü bir reddiyle kendini gösterir. Fransa'da CECMAS'da Georges Friedmann ve özellikle Edgar Morin (ve bir ölçüde kitle iletişim kültürüne bakışı mesafeli olan Roland Barthes) tarafından savunulan, hem bir kültür endüstrisi eleştirisine, hem de ye-

ni kültürlerin savunulmasına bağlı önemli araştırma gelenekleri, 1970'li yıllarda Frankfurt Okulu'nun çalışmalarına dönüşle ya da bu çalışmaların bir ölçüde keşfedilmesiyle silinir. İki ülkede içeriklere odaklanmış bir semiyolojinin utkusu ve kitle iletişim araçları çalışmalarına oldukça karşıt bir Fransız kültür sosyolojisinin, Pierre Bourdieu'nün sosyolojisinin olumlanması, daha hoşgörülü, "halk dalkavukluğu" diye nitelenen bir tutumu uzun süre gayri meşru kılar. Böylece toplumsal eşitsizlik temel sorun sayılır ve yaş, cinsiyet, etnik ayrımlar ikinci plana atılır.

Bununla birlikte, 1970'li ve 1980'li yıllarda Michel de Certeau'nun Fransa'da, kültürel pratikler üzerine soruşturmaların ortaya konulmasında üstlendiği işlev ve okumanın kullanımları çalışmalarına etkisi nedeniyle, tek başına bir "kültür" geleneği yarattığını ileri sürebiliriz. Anglosakson *Cultural Studies*, Certeau'ya çok başvurmuştur zaten, bununla birlikte çalışmalarının farklı akımlarca kullanımı, tutumlarına ve alımlama sorunundan daha karmaşık ve daha geniş yapıtına denk değildir. İtalya'da Umberto Eco hem kültürel açıdan yüce gönüllü, tüm anlatım biçimlerine açık bir araştırmanın yayıcısı, hem de parlak ama çok biçimci, bir başka deyişle izleyicilerle karşılaşmaya çok az odaklanan bir semiyolojinin savunucusudur.

Kitle kültürünün kınanmayan anlamıyla yeniden keşfi, tarihçilerin çalışmalarıyla ve Edgar Morin'den devralınan tavır almalarla gerçekleşir. Jean-Louis Missika ve Dominique Wolton'un *La Folle du logis*'si (Düş kurma yetisi), aynı Dominique Wolton'un *Eloge du grand public* (Kitle izleyicisine övgü) 1980'li yıllarda televizyonun ve kitle izleyicisinin kınanması dönemini, bir kültürler incelemesinden çok, bir demokratik topluluğun oluşması araçları olarak kitle iletişim araçlarının betimlenmesi anlamında aşmaya güçlü bir çağrıdır. İtalya'da olduğu gibi Fransa'da da Eco'nun ve Metz'in torunlarının semiyolojisi, disiplinler, bakışlar ve nesneleri arasındaki bölümlenmeyi kaldırır (örneğin Fausto Colombo'nun araştırmaları, 1998). Daniel Dayan'ın vazgeçilmez, sınırları aştıran çalışması, metinler arasında dolaşıma olanak sağlar. Sosyoloji (kültür, toplumsal hareket sosyolojisi) Dominique Cardon, Sabine Chalvon-Demersay, Eric Macé, Eric Maigret, Dominique Mehl, Patrick Mignon ve Dominique Pasquier gibi araştırmacıların çalışmalarıyla açıkça kitle iletişim araçlarına dönerek akışını değiştirir.

KAYNAKÇA

Ang, Ien, *Living Room Wars. Rethinking Media Audiences for a Postmodern World*, Londra, Routledge, 1996 (çevrilen bölüm: "Culture et communication. Pour une critique ethnographique de la consommation des médias dans le système médiatique transnational", *Hermès*, 11-12, 1993).

— *Watching Dallas* (1985), Londra, Routledge, 1989.

Bakhtine, Mikhaïl, *Le Marxisme et la philosophie du langage. Essai d'application de la méthode sociologique en linguistique* (1929), Minuit, 1977, Paris.

Barker, Martin, *Comics, Ideology, Power and the Critics,* Manchester, Manchester University Press, 1989.

Bramlinger, Patrick, *Crusoe's Footprints. Cultural Studies in Britain and America,* Londra, Routledge, 1990.

Carey, James, *Communication as Culture. Essays on Media and Society,* (1989), Londra, Routledge, 1992.

— "Mass Communication Research and *Cultural Studies:* An American View", Curran, James; Gurevitch, Michael ve Woollacott, Janet (der.), *Mass Communication and Society,* Edward Arnold/The Open University Press, 1977.

Chambat, Pierre ve Ehrenberg, Alain, "De la télévision à la culture de l'écran. Sur quelques transformations de la consommation", *Le Débat,* 52, 1988, Paris.

Colombo, Fausto, *La cultura sottile. Media e industria culturale in Italia dall' Ottocento agli anni noventa,* Milano, Bompiani, 1998.

Curran, James, "La décennie des révisions. La recherche en communication de masse des années 80" (1990), *Hermès,* 11-12, 1992, Paris.

Davies, Ioan, *Cultural Studies and Beyond. Fragments of Empire,* Londra, Routledge, 1995.

Dayan, Daniel (der.), "À la recherche du public. Réception, Télévision, Médias", *Hermès,* 11-12, 1993, Paris.

— "Les mystères de la réception", *Le Débat,* 71, 1992, Paris.

Dyer, Richard, *Heavenly Bodies. Film Stars and Society,* Londra, BFI, 1986.

— *Stars,* Londra, BFI, 1979.

Easthope, Anthony, *Literary into Cultural Studies,* Londra, Routledge, 1991.

Fiske, John, *Understanding Popular Culture,* Boston, Unwin Hyman, 1989.

— *Reading the Popular,* Boston, Unwin Hyman, 1989.

— "Moments of Television: Neither the Text nor the Audience", Setter, Ellen; Borchers, Hans; Kreutzner, Gabrielle ve Warth, Eva-Maria (der.), *Remote Control. Television, Audiences and Cultural Power,* Londra, New York, Routledge, 1989.

— "British *Cultural Studies* and Television", Allen, Robert (der.), *Channels of Discourse,* Chapell Hill, Londra, University of North Carolina Press, 1987.

— *Television Culture* (1978), New York, Routledge, 1994.

Frow, John, *Cultural Studies and Cultural Value,* Oxford, Clarenton Press, 1995.

Gans, Herbert, *Popular Culture and High Culture,* New York, Basic Books, 1974.

Gilroy, Paul, *There Ain't No Black in the Union Jack. The Cultural Politics of Race and Nation,* Londra, Hutchinson, 1987.

Gramsci, Antonio, "La question des intellectuels, l'hégémonie, la politique" (1931), *Textes,* Éditions Sociales, 1983, Paris.

Gripsrud, Jostein, *The Dynasty Years. Hollywood Television and Critical Media Studies,* Londra, Routledge, 1995.

Grossberg, Lawrence, *It's a Sin. Essays on Postmodernism, Politics and Culture,* Sydney, Power Publications, 1988.

Hall, Stuart, *"Cultural Studies* and its Theoretical Legacy", Grossberg, Lawrence; Nelson, Cary ve Treichler, Paula (der.), *Cultural Studies,* New York, Routledge, 1992.

— Introduction à Morley, David, *Family Television. Cultural Power and Domestic Leisure,* Londra, Routledge, 1986.

— "Culture, the Media and the "Ideological Effect"", Curran, James; Gurevitch, Michael ve Woollacott, Janet (der.), *Mass Communication and Society,* Edward Arnold/The Open University Press, 1977.

— "Codage/décodage" (1973), *Réseaux* 68, 1994.

Hall, Stuart ve Jefferson, Tony (der.), *Resistance through Rituals. Youth Subculture in Post-War Britain,* Londra, Harper Collins, 1976.

Harris, David, *From Class Struggle to the Politics of Pleasure. The Effects of Gramscianism on Cultural Studies,* Londra, New York, Routledge, 1992.

Hebdige, Dick, *Subculture. The Meaning of Style,* Londra, Methuen, 1979 (bir bölümünün çevirisi: "Système du mod", *Réseaux,* 80, 1996), Paris.

Hoggart, Richard, *La Culture du pauvre. Étude sur le style de vie des classes populaires en Angleterre* (1957), Minuit, 1970, Paris.

Jenkins, Henry, Interview *in* Harrison, Taylor *ve diğerleri* (der.), *Enterprise Zones. Critical Positions on Star Trek,* Boulder, Westview Press, 1996.

Jenkins, Henry, *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture,* New York, Londra, Routledge, 1992.

Jones, Paul, "The Myth of "Raymond Hoggart": On "Founding Fathers" and Cultural Policy", *Cultural Studies,* 8/3, 1994.

Mills, Charles Wright, *L'Élite du pouvoir* (1956), Maspero, 1969.

Morley, David, *Television, Audiences and Cultural Studies,* Londra, Routledge, 1992 (bir bölümü için: *Hermès,* 11-12, 1993).

— *The "Nationwide" Audience. Structure and Decoding,* Londra, BFI, 1980 (Charlotte Brundson'la yapılan çalışmaları bir ölçüde yeniden ele alır).

Morley, David ve Kuan-Hsing, Chen (der.), *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies,* Routledge, 1996.

Morris, Meaghan, "Banality in *Cultural Studies",* Mellecaw, Patricia (der.), *Logics of Television: Essays in Cultural Criticism,* Bloomington, Indiana University Press, 1990.

Munson, Eve Stryker ve Warren, Catherine A. (der.), *James Carey. A Critical Reader,* University of Minnesota Press, 1997.

Newcomb, Horace ve Hirsch, Paul, "Television as a Cultural Forum", Newcomb, Horace (der.), *Television, the Critical View,* Oxford, Oxford University Press, 1987.

Passeron, Jean-Claude, "Présentation", *Richard Hoggart en France,* BPI-Centre Georges-Pompidou, 1999.

Péquignot, Bruno, *La Relation amoureuse. Analyse sociologique du roman sentimental moderne,* L'Harmattan, 1991, Paris.

Radway, Janice, *A Feeling for Books. The Book-of-The-Month Club, Literary Taste and Middle-Class Desire,* The University of Carolina Press, 1999.

— "*Writing* Reading the Romance", *Reading the Romance* için giriş, basım 1992.

— *Reading the Romance. Women, Patriarchy and Popular Literature,* Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1984 (bir bölümünün çevirisi "Lectures à "l'eau de rose". Femmes, patriarcat et littérature populaire", *Politix*, 51, 2000).

Schwartz, Olivier, *Le Monde privé des ouvriers. Hommes et femmes du nord,* PUF, 1990, Paris.

Silverstone, Roger, *Television and Everyday Life,* Londra, Routledge, 1994.

Tulloch, John ve Jenkins, Henry, *The Science Fiction Audience: Dr Who, Star Trek and their Fans,* Londra, Routledge, Chapman and Hall, 1995.

Williams, Raymond, "Les formes de la télévision", *Réseaux,* 44/45, 1990 extrait de *Television. Technology and Cultural Form*'dan bir bölüm, New York, Schocken,1974).

— *Culture and Society, 1780-1950,* Londra, Chatto & Windus, 1958.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM MESLEKLERİ SOSYOLOJİSİ

Gazeteciler Ne Yapar?

Haber ve eğlence üretiminin kara kutusunda neler olur? Lasswell'in modelini, şu ünlü, iletilerin kaynağında "kim var"ı incelemek olası ve istenir bir durum mudur? Bu sorunun yanıtı kuşkusuz olumludur, ancak araştırmacılara böyle görünmesi için onlarca yıl geçmesi gerekmiştir. Bayağı ve değersiz sayılan kitle iletişim araçlarına aydın küçümsemesi, topluluklar üzerindeki "etkileri" karşısında kaygı, "kültür endüstrileri" egemen ideolojinin yalın aktarım araçları olarak ele alan eleştirel kuramın etkisi, endüstrinin yalnızca *rating* ve izleyici ölçümü araştırmalarına ilgi göstermesi ve yapıma özel bir önem vermeyen Lazarsfeldci kuramın 1960'lı yılların sonuna kadar süren utkusu biraraya gelince, kimi öncülerin[1] çabaları dışında, iletişim meslekleriyle ilgilenmeyi pek çekici kılmaz.

Bununla birlikte üretim evreninin keşfi gerçek sürprizlerle doludur. Gazetecilerin ve eğlence yazarlarının politik ve ekonomik bağımlılık/bağımsızlık düzeneklerini kariyerlerinin, ideolojilerinin ve yetilerinin farklılığını da vurgulayarak ortaya çıkarır, böylece de kültür-erk ilişkisi konusunda bilgiyi arttırır. Meslek-

1 Dominique Pasquier, Leo Rosten'in basın muhabirleri, Hortense Powdermaker'ın Hollywood üzerine çalışmalarını televizyon senaristleri üzerine kitabının önsözünde (1995) ve *İletişim Sosyolojisi* (1997) ortak yapıtında anar.

ten kişiler üzerine çalışmalar, toplumun, herkesin düşündüğünü söyleyebilip, aynı zamanda kendini dinletebildiği çoğulcu bakış açısına ulaşmayı hiç sağlamasa da toplumlarımızda kitle iletişim araçlarınca genelleştirilmiş bir baskı karikatüründen uzak, çoğulcu ifade biçimlerinin bulunduğunu ortaya koyar.

Gazeteciliğin işlevci sosyolojisi: "Newsmaking" çalışması

Rating'e duyulan ilgi, hemen bir pazarlama endüstrisinin yaratılmasına neden olduysa da profesyonellere duyulan ilgi yavaş uyanır ve neredeyse endüstriyel bir gazetecilik –gazeteciler, araştırmacıların ilgisini demokratik süreçteki merkez konumlarıyla ve aydın çevrelerine yakınlıklarıyla üzerlerinde toplarlar– sosyolojisinin oluşmasını elverişli kılar. Bu bağlamda Lazarsfeld ve Merton'dan esinlenen, meşruluk arayışındaki bir mesleğin beklentileriyle genellikle uyum sağlayan serbest mesleklerin işlevci sosyolojisi büyük ölçüde referans çerçevesi işlevi görür.[2] İşlevci sosyoloji, mesleğin toplumda belirli bir gereksinimine yanıt verdiğine ilişkin, neredeyse doğal bir tanımını varsayar. Gazeteci kimliği bilinen, bir referans grubuna bağlı, teknik bilgi ve yetilerle donanmış, topluluk için yansız, tarafsız bilgi veren (evreni saydamlaştıran) ve karşı-erk (kamu çıkarının savunucusu) olarak ikili bir işlev görmesi gereken kişidir. Gazetecilerin işini anlamak için gerçek uygulamaların bu modele denkliğini ölçmek yeterlidir! Sorun, bu şemada kullanılan haber tanımının, haberi durağanlaştırıp doğallaştırılmasıdır, böylece evren üzerine yorum ve bakış açıları savaşlarının sonucu gibi değil, kendiliğinden varolan bir gerçeğin yalın düzenlenmesi sorunu gibi görünür.

Daha etnografik bir yaklaşım benimseyen ve 1960'lı yıllardan başlayarak haber üretimi düzeneklerini ("news-making") çevrelemeye çalışan birçok Anglosakson çalışmada bu işlevselciliğin

2 İşlevselci yaklaşım 1960'lı yıllarda, özellikle Jack M. McLeod ve Searl E. Hawley tarafından savunulmuştur (1964). Claude Dubar'm gerçekleştirdiği meslekler sosyolojisinin tanıtımı (1991) burada özellikle gereklidir.

kalıntıları vardır. Bu konu üzerine en iyi sentezlerden birinde Denis McQuail,[3] haberin üretiminde bireysel değişkenlerin etkisinden, örgüt ve kurum olarak medya tarafından haberin yapılandırılması büyük soruşturmalarına kadar araştırmanın aşamalarını çok iyi betimler. David M. White, Kurt Lewin'den aldığı *gatekeeper* kavramını (haber bekçisi/seçicisi), yerel bir gazetede gerçekleştirilen yazıların seçimi incelemesinde gazetecilere uygulayan ilk kişidir. Vardığı sonuç, beğenilerin ve göreceli anlayışların, bir başka deyişle kişisel deneyimin seçimi büyük ölçüde açıkladığıdır – dolayısıyla saf kişisizlik ve nesnellik ölçütlerine yanıt vermez. Yine de bir gazeteden ötekine seçimlerin düzenliliği, haberin öncelikle bireysel beklentilere bağlı olduğu görüşünü sorgulamaya götürür. Haber medyasının kimi zaman koyun gibi davranmasının kaynağında, Amerikalı yazarların "bürokratik alışkanlıklar" diye adlandırdıkları örgütsel zorlamalar vardır. Kimi olaylar dizgeseldir olarak ayrıcalıklıdırlar, çünkü özellikle heyecan vericidirler ya da gazetecilerin elindeki teknik olanaklarla uyumlu sayılırlar. Hızlı bir haber toplamayla (24 saatlik bir çevrim temelinde) elde edilebilecek, tüm yeni, şaşırtıcı ancak bir bağlama kolayca uyabilecek, göreceli açık ve belirli, öncelikle okuyucuların beklentilerine uyarlanan bir raporun konusu olabilecek sorular öne çıkarılır, buna karşılık uzun süreli sorgulamalar, toplumsal ve politik bağlantıların karmaşıklığı göz ardı edilir. Michael Shudson bireşimsel bir metinde (*The Power of News*'da yer alan, "News as Public Knowledge" 1995), Amerika koşullarında medyanın genellikle dört yön geliştirdiğinin varsayıldığını belirtir: Mesafeli (1), teknik biçimde (2), öncelikle resmî kaynaklara dayanarak (3), olumsuz ya da heyecan verici olayları ele almayı yeğlerler (4).

Bu araştırmanın[4] tomurcukları sayılan Herbert Gans'ın (*Deciding What's News*, 1979) ve Gaye Tuchman'ın (*Making News*,

3 1983'ten bu yana düzenli olarak yayımlanan *Mass Communication Theory* kitabında.

4 Bu araştırma Roshco'nun (*Newsmaking*, 1975), Golding ve Elliot'ın (*Making the News*, 1979), Fishman'ın (*Manufacturing News*, 1981), Chen ve Young'un derledikleri toplu yapıt (*Manufacture of News*) gibi yinelemeli başlıklı metinleri de içerir.

1978) kitapları, basının yalnızca ekonomik nedenlerle değil, örgütsel denge için de uygulamaların tektipleşmesi türlerini araştıran bir endüstri olduğunu gösterir. Tuchman, Alman olaybiliminden ve Goffman sosyolojisinden esinlenerek, özellikle haberlerin hazırlanmasında zaman algısının öneminden söz eder. Evrenin genellikle denetim dışı, hatta açıklanamaz bulunan bir sürekliliğinde haber yapmak, bir ağ dokuyup haberleri yakalamak, bir başka deyişle "modelleştirmek" gelir. Gazeteci kendini yineleyen ya da öngörülen, muhabirlerin maddi müdahale olanaklarıyla belirlendiğinden örgütsel açıdan iyi denetlenen öğelere dayanır. Harvey Moloch ve Marilyn Lester (1974) de iki ölçüt getirirler (algılanan haberin kasıtlılığı ya da kasıtsızlığı, haberin yazarının ya da yaratıcısının kimliğinin belirli olup olmaması) ve medyanın oluşturduğu olayları, pratiklerin gözlemlenmesinden yola çıkarak dört bölüme ayırırlar: "Alışılmış olaylar" (istatistiksel olarak ağır basanlar: düzenleyicilerin iletişimi belirlediği spor gösterileri vb.), "skandallar" (yaratıcısına karşın bilinçli oluşturulan), "kazalar" (yaratıcısının haber vermek için çaba göstermediği olaylar, örneğin bir fabrikada beklenmeyen bir patlama) "mutlu rastlantılar" ya da "rastlantısal şaşırtılar" (bir politikacının rastlantı ve dile getirmeyi birleştiren dil sürçmesi). İçeriklerin yapılanması, gazetecilerin eylemlerince ve bunların örgütsel bütünlere katılmasıyla bağlantılandırılır.

Eleştirinin dönüşü: Gazeteciler ve çevreleri

Başlangıçta işlevci ve övücü olan haber üretimi araştırmasının yönelimi, eleştirel ve Marksist akımla belirlenir. Gazetecilik pratiğinin zorlayıcı yönleri üzerine saptamalar, medya ve kurumlar, içerikler, ideolojik konumlanmalar arasındaki ilişkiler konusunda daha genel incelemelere açılır. Üretim sürecine, gereksinimlere uygun, daha rahat, bir örgütte kendiliğinden var olduğu düşünülen olgu, gerçekte bir ideolojik seçimden kaynaklanabilir. Acil durumlarda, savaş gibi şiddet olaylarında bile kimi yöntemleri, örneğin canlı yayını haber açısından özel-

likle zengin saymak da sözü öncelikle zaten yerleşik bir erişimi olan (düşmanın değil, ülkenin askerî yetkeleri) daha güçlülere vermeyi seçmek de doğal değildir: Dizginsiz anında haber arayışı, Batılı şimdiki zaman saplantısına bağlıdır; güçlülere uygun görülen en büyük güç, yetkeli/seçkin baskısını ya da kimilerinin beklentileri arasındaki uygunluğu ortaya koyar. Gazeteciler, kişisel tepkilerin ve iş mantığının ötesinde, söylemleri yoluyla kendini üreten ve yeniden üreten toplumsal çevrelere ve kültürlere bağlıdırlar. Philip Schlesinger'in salık verdiği gibi (1992), medya-merkezciliği önlemek ve pratikleri bunların doğuşuna tanık olan genişletilmiş çevrelerle bağlantılandırmak gerekir. Ama etkinin aktığı kanallar hangileridir? Genellikle üç düzey ayırt edilir: Örgütsel etkileşimler düzeyi, ekonomik yapılar düzeyi, son olarak da toplumsal ve kültürel etkiler düzeyi.

Çevreyle etkileşimler

Medyanın kaynaklarıyla (özellikle politik çevrelerle), reklamverenleriyle ve yöneticileriyle ilişkileri kolaylıkla betimlenebilir. Araştırmacıların çoğunluğu tutarlı bir model öne sürülmeden gazetecilerin karşı karşıya kaldığı etkiyi düşündürmekte birleşirler. Örneğin reklamverenler tarihsel program savaşını kazanmış ve bir ölçüde biçimlendirdikleri medyaya iyice yerleşmişlerdir: Ünlü Amerikan *soap opera*ların ("sabun köpüğü operalar") böyle adlandırılmasının nedeni, 1950'li yıllardan başlayarak, kadın izleyicilere ulaşmak isteyen deterjan üreticileri tarafından finanse edilmesi, dolayısıyla biçimlendirilmesidir; haber gazetelerinin büyük bir bölümü kendi çıkarlarını düşünen sanayicilerindir... Yine de güçleri birçok etkenle sınırlıdır. Öncelikle reklamın yerini tutabilecek başka gelir kaynaklarının varlığı bir sınır oluşturabilir: Fransız haftalık hiciv gazetesi *Le Canard enchainé*, yalnızca satışlarıyla yayın yaşamını sürdürür, *Canal+* ya da *TBO* gibi paralı kanalların önemli bir anlatım olanağı vardır. Büyük ulusal medyanın politik saygınlığı ya da yetkesi ve düzgün ekonomik sağlıkları da en büyük bağımsızlığın güvencesidir. Son olarak reklamverenlerin etkisi, kuşkusuz program hazırlayanlar ya da editörler kadar egemen olamadıkları

medyatik etkinliğin çok rastlantısal niteliğiyle dengelenir. Kitle iletişim araçlarının gerçeği, programların gerçek yargıçları olan izleyicilerin ilgisini çekmek için durmadan yeni içerikler üretmektir. Dolayısıyla para getiren yönelimleri belirlemek için, yapım sürecini gerçekleştirenlerin, kurgucuların ya da gazetecilerin önünde silinmeyi bilmesi gereken reklamverenlerle, yaratım ya da tanıklık edimine dahil olanlar –konu üzerine önemli metinlerde İngiliz Jeremy Tunstall bunu somut olarak belirginleştirir– arasında sürekli bir alışveriş ortaya çıkar.

Gans'ın üzerine derinlemesine çalıştığı yöneticilerle ilişki konusu, tek yönlü egemenlik değil, uzlaşma düşüncesiyle ele alınmalıdır. Yazı işlerine uygulanan baskı, zamana ve insanlara göre değişen bir gerçekliktir. Haber politikası yüksek makamlarca ilk ve son olarak belirlense de uygulaması günden güne, duruma ve gazetecilerin ve habercilerin kendine mal etme yetilerine göre değişir: Uzlaşmazlık yazı işlerinde de eksik değildir. Bunun ötesinde, ekonomik yapıların etkisinin ölçümü, birçok kavramsal sorun ortaya çıkarır (aşağıda açıklayacağız).

Kaynaklar ve etkileri üzerine tartışma, 1970'li yıllarda Amerikan işlevselciliğine karşıt olan ve eleştirel bir düşünceyi savunan İngiliz sosyolojisince biçimlendirilmiş, ayrıca etnografiye eğilimli[5] Leo Rosten ve Everett Hughes'un çalışmalarından etkilenmiştir. Jeremy Tunstall *Journalistes at work*'u yazmadan önce, 200'den fazla gazeteciye sorular sorar. Seçimi yarı-yönlendirme görüşme tekniği yönündedir ve gazetecilerle haber kaynakları arasında yapılanmış etkileşimler modeli önerir. İki taraf haberi aktarmak ya da toplamak için, şunun ya da bunun çıkarlarına göre, hem işbirliği içine girmek, hem de savaşmak zorundadır. Gans'a göre bu etkileşim dengesiz ilişkiler çerçevesinde gerçekleşir. Gazetecilerin evreni, toplumsal çeşitliliğe pek az duyarlı olduğundan, ender olarak haber kaynaklarını çoğaltıp işlenen sorunları temelden bağlamla ilişkilendirmeye girişir. Bilinen, kendini yineleyen, basmakalıp kaynaklara dayandığından,

5 James Curran ve Philip Schlensinger gibi yazarları içine alan, İngiltere'de *Cultural Studies*'le birlikte varolan bu araştırma akımı üzerine öğeler, Howard Tumber'ın derlediği, Jeremy Tunstall onuruna kitapta bulunur.

üstünlük de basının gerçek gücünden yararlanan, kabul edilebilir olmayanları dışlama gücünü, yer vermeme gücünü kullanan yararlanan bu kaynaklardadır. Moloch ve Lester, kitle iletişim araçlarına erişimin, beklentileriyle uyumlu haber akışı için önceden tasarlanmış söylemler önerme becerisini artırdığını düşünürler. Öncüler için, "sıradan olaylar" sınıfına –daha çalkantılı öteki olayları denetlemek güç olduğundan– müdahalelerini biçimlendirdiklerinde, başarı olasılıkları çok büyüktür.[6] Atlantiğin iki yanında 1990'lı yılların çalışmaları bunun tersi bir olguyla bağlantılıdır: Gazetecilerin, politika dünyası da dahil olmak üzere kaynakları üzerindeki gücü. Kitle iletişim araçlarının izleyici ve saygınlık konusundaki inanılmaz başarısı, karşılığında görsel-işitselin liberalleşmesi, bir "medyakrasinin" olumlanması, güncelin projektörleri altına konabilecek ve "kamuoyu mahkemesi"nin (yakın geçmişte, başta ünlü Lewinski olayından başlamak üzere çeşitli medyatik linçler düşünüldüğünde) karşısına çıkmaya sürüklenebilecek seçilmişler üzerinde etkilidir. Bu olgu, kaynak/medya ilişkisini çok kısmi olarak tersine çevirse (Charon ve Mercier, 2003) ve izleyicilerin gücünün artmasına tanıklık etse de "Zafer kazanan iletişim tarafından öğütülen" (Dominique Wolton, 1997) politikacı sosyolojisi gelişir.

Pazar

Ekonomik yapılar ve bunların gazetecilik uygulamaları üzerine etkileri düzleminde hiçbir uzlaşma yerleşme yolunda değildir. Geleneksel olarak Amerikalı, neoklasikler kuramlara yakın yazarlar, bir pazarda sunumun çeşitliliği arttıkça gazetecilerin anlatım olanaklarının da arttığını ve haklın farklı haber biçimlerine erişebildiğini, tersine haberde kamu tekelinin, haberin kısıtlanmasma götürdüğünü savunurlar. Geleneksel olarak Avrupalı kamu hizmeti olarak medya yandaşları, buna haberin yalnızca kişisel beğenileri ya da çıkarları tatmin etmediği,

6 Bu sava iyi bilinen karşı örnekler önermek olasıdır. Kimi savaşların, örneğin Körfez Savaşı'nın medyada yer alma biçimi, rastlantısal olsa da resmî kaynakların geri çekilmesine neden olmamış, tersine öne çıkarmıştır. Kimi zaman olay ne kadar öngörülemezse gazeteciler de o kadar sözü yetke makamlarına ve uzmanlara bırakırlar.

her zaman toplumun bir politik bütün gibi biçimlenmesi için gerekli bir kamu malı olageldiği yanıtını verirler: Yalnızlaşmış bir pazarda azgın rekabet, vasatlığa ve dağılmaya sürüklediğinde, liberal sistemde büyük haber oligopollerinin oluşumu bir yoksullaşmaya götürür. Bu iki konum, giderek daha çok birbirini bütünleyici sayılsa ve Amerika Birleşik Devletleri-Avrupa bölünmesi zayıflasa da durumların aşırı çeşitliliğini anlamayı sağlamaz. Televizyon ve radyo haberinin kamu tekeli, Fransa'da açıkça anlatım çoğulculuğunun zararına olmuştur, öyle ki özelleştirme kararı bir sosyalist cumhurbaşkanı, François Mitterand tarafından verilmiştir. Günümüzde televizyon (büyük özel gruplar birçok kanalı ve içeriklerini denetlemeyi çalışırlar) ya da internet (söyleyecek hiçbir şeyi olmayan gereksiz siteler çoğalır) pazarlarında, ekonomik oligopolleşme ve dağılma aşırılıkları gözlenir. Başka bağlamlarda şiddetli rekabet buluş üzerinde olumlu etkiler gösterebilir, ancak Shumpeterci türde oligopoller, boyutlarının olanaklı kıldığı gözüpek politikalar sürdürüp, ağır ve riskli, uzun süreli yatırımlar gerçekleştirebilirler.

Büyük ulusal ya da global iletişim gruplarının belirmesi, yerel çıkarlardan bağımsızlaşan gazetecilere kimi zaman daha büyük bir özerkliğin verilebileceği anlamına gelebilir, çünkü böylesine büyük bütünlerin yönetimi, nesnelleşmiş (bir isteğe yanıt görüşüne odaklanmış), ailesel olmayan (yöneticiler basını kendi malları sayabileceklerinden) işletme ölçütlerinin belirlenmesinden geçer. Çağdaş kamu hizmetleri de pazarın gerçekleştirmediği işlevleri görür (Amerika Birleşik Devletleri'nde bile parlamento kanalları vardır). Anlatımın darlığının ya da kötü niteliğinin yarattığı sorunlara çözüm olarak, Tocqueville'ci anlatım biçimleri ve iletişim araçlarının gerekli çoğulculuğu savı, düşünce özgürlüğünde ilerlemede bir anahtar sağlamadan gücünü korur. Pazar yapısının ve haberin "niteliğinin" arasında bir bağıntının varlığı ya da yokluğu araştırma için, yeni medya ekonomisi akımlarının odağında, bir gelecek sorunudur (bkz. Le Floch ve Sonnac, 2000). Bu yeni akımlar yalın neo-klasik ekonomi modellerini haber ve kültür alanına uygulamakla ya da eleştirel sosyolojik bayağılıklardan bir medya ekonomisi el-

de etmekle yetinmezler artık (haber, kalitesini yitirerek giderek "endüstrileşecektir" vb.).

Toplumsal aidiyet ve kültürel kodların aktarımı

Çok sayıda araştırma, gazetecilerin toplumsal kaynaklarını dikkate alır. Orta, özellikle de üst sınıflardan geliyor olmaları, "halkın" reddiyle ya da tümüyle bilmemezlikle, öncelikle popüler olmayan konularla ilgilendikleri eleştirisini de doğrular. Ancak bu saptamadan yalın hiçbir şey çıkarılamaz. Shudson, içeriklerin çeşitliliğini arttırmak için erişimin toplumsal genişlemesini savunsa da toplumsal eşduyumun hiçbir zaman tümüyle olanaksız olmadığını gözlemler. Seçkinlerin kesin ve sürekli kendi içlerine kapanmaları savı tutarlı değildir. Sol kesimden yazarlar, medyanın ilerici düşüncelere zayıf duyarlılığını ortaya koyarlar –istatistiksel olarak kanıtlanmıştır–, buna karşılık sağ kesimin yazarları, gazetecilerin işe alınmasının ulusal düzeyde genellikle "liberallerin" (sol liberaller) yararına gerçekleştiğini gözlemlerler ve tutucu, özellikle de gerici liderlere karşı basın kampanyalarını kınarlar – burada iki olgu 1970-1980'lerin sosyolojisince büyük ölçüde tanıtlanır, 21. yüzyılda da doğruluğunu korur. Herbert Gans gazetecilerin, tutucu ve ilerici bakış açılarının ortalamasını alarak karıştırdıklarını, çünkü toplumsal açıdan düzenli, kapitalist toplumun egemen değerlerini paylaştıklarını, ancak çoğunlukla demokrat ve ılımlı düşündüklerini gösterir. "Orta sınıfa" aidiyetleri, dünyaya bakışlarını sınırlar ve kurulu düzene bağlılıklarına herkesin gözünde tanıklık eder, ancak aynı nedenle anlatım özgürlüğünü ve hareket alanlarını da güvence altına alır.

Daha makrososyolojik bir düzeyde, egemen çevrelerin yapısal etkisi sorunu, gazetecilerle egemen çıkarlar arasında organik bağların sürekli ve önemli bir biçimde var olduğunu savunan Noam Chomsky, Edward Herman ya da J. Herbert Altschull gibi yazarlarca vurgulanır. Marksist yansı tezine göre, basın kapitalist çıkarların hizmetindedir, tek yaptığı onların görüşlerini, kültürlerini yansıtmaktır. Ampirik kanıtların yoklu-

ğu ve savın incelikten uzaklığı, bu komplo teorisinin yeni yorumunu büyük ölçüde geçersiz kılar. Gerçekte 1970'li yıllardan bu yana Marksizm, uyulması gereken emirler gibi egemen çıkarlardan doğrudan ve sürekli doğan içeriklere değil, medya tarafından özellikle benimsenen kültür şemalarının aktarımı, anlatım çerçeveleri sorununa yönelmiştir. Bir toplu yapıtta (*Policing the Crisis. Mugging, the State and Law and Order*, 1978), Stuart Hall güçlülerin sözünün yapılaştırıcı etkisine bağlı hegemonyacı yeniden üretim tezini tasarlar. Çünkü olayları yorumlamak için medyaya ilk erişebilenler güçlülerdir ve meşru simgesel kodlara egemendirler, gazetecilere ya da ilgililere tartışılan konuların bir "ilk tanımını" yaparlar, onlar da bu tanımla sınırlı kalır. Gans ve Tunstall da yapısal etkiye yakın bir kavramdan söz ederler. Aynı dönemde Pierre Bourdieu (Luc Boltanski'yle birlikte, 1976), daha özlü bir biçimde, televizyon tartışma programlarının yöneticilerinin ellerinde tuttukları gerçeğin tanımı gücünü ele alır: Fransız Komünist Partisi genel sekreteri Georges Marchais'yle sağ eğitimli politikacı Jacques Chirac arasındaki televizyon tartışması, zorunlu olarak ikincisinin yararına döner. Chirac televizyon stüdyosundaki gazetecilerle aynı tür bir okulda (ENA) yetişmiştir, oysa Marchais teknokrat olmayan, daha kaba ve popüler bir biçimde kendini dile getirir. Haberler ve medyatik tartışmalar, üst toplumsal çevrelerden ve seçkin okullardan gelen kültürel kadrolarca bilinçli olmadan yönlendirilir. Ancak bu incelemeye karşıt birçok sav öne sürülebilir. Georges Marchais'nin medyatik zayıflığı tezi şaşırtıcıdır, çünkü Marchais o dönemde toplumun önemli bir kesimi tarafından konuşma biçimi nedeniyle açıkça takdir görmüş, Komünist Parti için (öteki Avrupa ülkelerinde gözlemlenenin tersine) daha yüksek seçim sonuçları elde etmiştir: Marchais, politik tartışmanın "egemen" tanımlarına öncelik vermeyen kesimlerce beğenilir; kendi biçeminde iyi bir iletişimci sayılır ve kendisini takdir etmeyen, ancak önemli sayan ya da temsil edici bulan gazetecilerden sürekli çağrı alır. Bu örnek göz önüne alındığında, yapısalcı yaklaşımın haber çevrelerinin amaçlarının çeşitliliğini büyük ölçüde göz ardı ettiğini, halkın yanıt ver-

me yetilerini azımsadığını ve uyumun rastlantısal olduğu kültürel bütünlerden kaynaklandığı anlaşılır.

Stuart Hall'un *Cultural Studies*'i sonradan, egemen burjuva sınıfının derin bir birliği olduğu, medyanın da niyetlerini aktardığı düşüncesini terk edip, erk kavramından vazgeçmeden halk muhalefeti olanağını tanırken, Bourdieu'nün sosyolojisi medya karşısında tutumunu sertleştirir. Haber üretiminin hem yenilikçi hem tektipleşmiş ikili niteliğinin altını incelikle çizen çalışmaların uzağında, geçtiğimiz yüzyılın sonunda yayımlanan metinleri (*Televizyon Üzerine/Gazeteciliğin Gücü - Sur la television/l'emprise du journalisme*, 1996) konular incelemeye sunulmadan, erklerle ya da gazetecilerin üzerindeki savunulamaz mesleksel baskılarla suç ortaklığından söz eder: Bourdieu'nün sözleriyle, gazeteciler, çoklu ilişkiler alanlarında stratejiler geliştiren özneler değil (oysa aynı yazarca *Esquisse d'une théorie de la pratique*'de *–Uygulamanın kuramsal taslağı–* geliştirilen kuramsal tutumlarla uyumlu olurdu bu düşünce), "gereksinimin kuklaları" gibi görülür yalnızca. Yergi pedagojiktir, çünkü hem gerçek olayları gösterir, hem de Marksist tutumların karikatürü gibidir: Bourdieu, solun en önemli eleştirmenlerinden biri olduğu göz önüne alındığında, Frankfurt Okulu'nun tezlerine tuhaf bir dönüş yapar (*La Distinction –Ayrım–* Adorno'nun endüstriyel metaforlarını reddediyordu).

Amaçların çoğulluğu sorunu

Haberin ideolojik oluşumu üzerine tartışmaların sonucu doyurucu değil, çelişkilidir. Gerçekte medya daha çok izleyici, bu anlamda da tutucudur. Ancak muhalif topluluklar kendilerini duyurmayı başardıklarında (medyada ve medya dışında) onları da izler. 1960'lı yılların başında Vietnam'a askerî müdahaleyi destekleyen haberler, 1960'lı yıllar boyunca toplumsal gösteriler çoğaldıkça karşı tavır almaya başlarlar (Dan Hallin, "*The Uncensored War*". *The Media and Vietnam*, 1986). Yine aynı biçimde, 1990'lı yıllarda işsizlerin gösterilerine ve tarımcıların sorunlarına hiç yer vermeyen ya da çok az yer veren gazeteler,

küreselleşme karşıtı savaşımı ve 2000'li yıllarda sol eğilimli tarım örgütlerinin sendikal isteklerini birden bire kanatları altına alıp, fazlaca yer vermeye başlar (simge kişiler öne çıkarılır: Fransa'da José Bové, Amerika Birleşik Devletleri'nde Lori Wallach, Hindistan'da Vandana Shiva). İlk olarak Vietnam savaşının kınanmasında rekabet eden toplulukların arasındaki ilişkileri inceleyen Todd Gitlin'in (*The Whole Word is Watching*, 1980) gösterdiği gibi, bu desteğin muhalif örgütler üzerinde kuşkulu etkileri vardır, onları aynı hızda şişirir ve söndürür. Kısacası medyanın toplumsal hareketlerin değerini düşürdüğü saptaması ampirik olarak kanıtlanmamıştır.

Gazetecilerin politikayla ilgilenme düzeylerinin esnekliği ve toplumsal öznelere desteklerinin değişkenliği, izledikleri hedeflerin çokluğuyla bağlantılıdır. Bu olguyu incelemek için, bir an örgütsel mantıklar sorununa dönmek gerekir. Evrenin karmaşıklığına ve toplumda konumlanmalarına yanıt olarak, haberi yapan kadınlar ve erkekler, tekdüzeliğin sıradanlığını ya da Tunstall'un sözleriyle, varolan değişkenliği gizleyen, uygulamalarının durağanlığına, gerçekleşmiş durumlar için özel bir ilgiye inandıran "tekdüze olmayanın bürokrasisini" yaratarak, neredeyse çelişkili bir tutum benimserler. Bu değişkenliğe yanıt olarak, gazeteciler, sürekli "prototip" yaratımındaki tüm öteki özneler gibi, buluş ve risk üretmek, yeni kişilere seslenmek, derin eğilimler gibi algıladıklarıyla ilgilenmek, farklı roller üstlenmek zorundadırlar: Olduğu gibi algılanan evrene yanıt olarak, gazete her sabah önceki günün gazetesine benzer, bir bakıma tektipleşmiştir, ancak içeriği zorunlu olarak yenidir – tersi durumda gazete, az çok uzun dönemde, eleştirel bir okuyucuyla karşı karşıya kalır. Ancak yazı işleri, komandit ortakları ve kaynakları arasında her şey tümüyle belirlenmiş görünse de çoğunlukla sapma, değişkenlik vardır ve determinizm eksikliği söz konusudur. Araştırmacı için sorun, gazetecilerin konumlarının, kökten biçimde özgün, kâşifleri olacakları ham olayların evrenine erişimlerinin yansızlığı saptamasından yola çıkarak oluşturdukları ideolojiyi –Tuchman'a göre belki haber evreninde en etkilisi– kabul etmemektir. Bu pratiklerin orta-

ya çıkardığı karmaşanın, matematikteki gibi yasalara uyduğunu ya da uzlaşılmış bir düzensizlik olup olmadığını bilmek ilginç olurdu. Çok zengin bir makalede ("Gazetecilik sosyolojisini yeniden düşünmek. Haber kaynağının stratejileri ve medyamerkezciliğin sınırları", 1992), kendisi de İngiliz haber araştırmaları geleneğinden gelen Philip Schlesinger, Jeremy Tunstall'ı Stuart Hall'la karşıtlaştırır ve çıkarlarla stratejilerin alanlarından söz eden bir Pierre Bourdieu gibi, haber kaynaklarıyla gazeteciler arasında etkileşimlere ağırlık veren bir sosyoloji çağrısında bulunur. Böylece determinizm olmadan, gazetecilerin pratiklerini ve söylemlerini kavramak, belirsizlik ve anlama için zaman yokluğu takıntılı ideolojilerin göreceliliğinden kopmak olası kılınabilecektir. Schlesinger'ın Anglosakson yazarlarca (Rodney Benson) yeniden ele alınan ve Fransız yazarlarca geliştirilen (Eric Neveu) önerisi, Manş'ın iki yanının sosyoloji geleneklerini yakınlaştırabilecek, haber evrenine bakışı sistemleştirebilecekken, medya konusunu ele alır almaz, Bourdieu determinizmi eğilimine ve insan eylemlerinin tümünü dikkate almayan alan kavramının güçlü sınırlarına çarpar. Alan düşüncesi gerçekte, haber sürecinin öznelerini rekabet düzenekleriyle (birbirlerine karşı) ve ortak çıkarlarla (alan dışındaki kişilere, örneğin politikacılara karşı) kendi aralarında bağlanmış gibi tasarlamayı sağlar. Birçok durum üzerine bilgiyi artırır – tüm sabah gazetelerinin, okurlarca her zaman çok önemli sayılmayan, ancak her biri ötekilerden yalnızca hafifçe farklılaşmaya çalışan, gazeteciler topluluğunca önemli kabul edilen aynı habere yer verdiği öykünme anları böyledir. Ancak şiddetle eleştirilen özdeşlik ve katılık ilkelerine dayanır (*habitus*'larının bilinçsizliğiyle yönlendirilen özneler, çıkar kavramının yalnızca "ekonomik" tanımına indirgenmesi, bir alana erişimin anahtarını elinde tutmayanların sürekli dışlanması...), dolayısıyla bir alanda çelişkin mantıkların ve egemen uygulamalara karşıt mantıkların varlığını göz ardı eder. İşte bu nedenle etkenler arasındaki ilişkilerin modelleştirilmesine bağlı, bununla birlikte endüstri güçlerini eleştiren Tunstall'ın önerdiği olayların ve uygulamaların belirsizliği düşüncesini, öte yandan "Grams-

cici", daha az tutarlı Marksist yapısalcılığına karşın (ya da bunun yardımıyla) medyada kendini dile getirebilen farklı sesler düşüncesini –Bourdieu buna çok karşı çıkar– geliştiren Stuart Hall'un katkısını unutmamak gerekir.

Örgütsel ve bilişsel düzeyin ötesinde, haber gazetecileri belirli bir tarihsel çerçevede biçimsel türde baskılarla karşılaştıklarından, işlevlerin çoğulculuğu, sezgili bir sosyolojiyle okunabilir (Cyril Lemieux, *Mauvaise presse –Kötü Basın–*, 2000). Gazeteciler kendilerini bir kamuoyu mahkemesi gibi göstererek yaklaşabildikleri yargı kanıtları kuralları önünde eğilmezler ve devlete karşı kamu alanını oynarlar – dolayısıyla kimlikleri ve mesleki ahlakları "kavranamazdır". Demokrasilerde değerlerin ve rollerin temel çoğulcuğu, kuşkusuz çoğulcu tutumların kaynağındadır, kimi zaman da çatışmalıdır. Jacques Le Bohec (*Les Rapports presse-politique. Mise au point d'une typologie "idéale", – Basın-Politika İlişkileri. "İdeal" bir Tipolojinin Düzenlenmesi* 1997) "demokrasi" sözcüğünün ortak bir sürece katılım, tasarılar arasında rekabet, herkesin temsili, anlatım yöntemlerinin düzenlenmesi, erklerin sınırlanması anlamlarına gelebileceğini anımsatır. Dolayısıyla haber gazetesi sırasıyla agora, partilerin (ya da tarafların) anlatım yeri, kamu hizmeti, özgür anlatım ve erk karşıtlığı yeri gibi düşünülmelidir, bu da özel tasarılara destek olma ya da karşı çıkmayı, tüm bakış açılarına, gazetecinin aldığı tutumların öznelliğine saygıyı, çıkarlardan sakınmayı gerektirir. Haber etkinliği, yalın bir egemen düşüncelerin yeniden üretimi işine ya da evrenin sadık bir aynasına indirgenemez, daha çok ötekilerden daha fazla ağırlığı olanlar arasında bir uzlaşma sürecidir, ancak her biri çoğul değerlere bağlı olarak görünüşü kurtarmak zorundadır. Haber özneleri arasındaki çıkar oyunları birçok düzeyde yer alır, bu da ilişkinin bağlama göre farklı biçimler almasını açıklar: Gazeteci, politika karşısında özel dostluk ve yakınlık geliştirebilir, kamuda güvensizlik uyandırabilir, alay edebilir... Yerel gazetecilerin belediye divanı üyeleriyle yakın ilişkileri, aynı düşünceleri paylaşmalarıyla da açıklanabilir, basın ve kaynakları arasında yaşamsal, yalın bir karşılıklı bağımlılık anlamına da gelebilir.

Biçimbilim ve Kimlik Çatışmaları: Gazeteci Kimdir?

Anglosakson ampirik araştırması gücünü, üreticiyi ürüne, "habere" –haberin işlevselci tanımıyla ülküselleştirilmesi tehlikesine karşın– bağlamasıdır. "Kıta" Avrupası sosyolojisi öncelikle kimliklerle ve üreticilerin yeğledikleri yollarla[7] ilgilenir. Aynı haberin "medyalararası" çeşitlemelerini (Eliseo Véron, 1981), farklı iletişim araçlarının söylem biçemlerini ya da zorlamalarını (örneğin Patrick Charaudeau'nun çalışmalarıyla, 1997, Paolo Fabbri'nin, Gianfranco Bettetini'nin ve Francesco Casetti'nin İtalyan semiyolojisiyle...), sözcük dağarcıklarını (Simone Bonnafour, 1991) betimlemeye çalışan gösterge çözümlemesi uzmanlarının içeriğini, televizyon düzeni üzerine siyasal bilimler uzmanlarının (Arnaud Mercier, 1996) araştırmalarını genellikle bir yana bırakır. Bu Anglosakson akımından daha az kapsayıcı sosyoloji, mesleki ortamın ve dayanağı olduğu pratiklerin toplumsal ayrışıklığını göstererek yine de Anglosakson akımının sonuçlarına katılır. Jean-Marie Charon ya da Rémy Rieffel'in araştırmaları, gazetecilerin yüzyıldır sürdürdüğü sınırını belirleme çalışmasını, meslek kartının simgesel ayrıcalıklarıyla ancak bir kapanmayla sonuçlanan uzun bir kimlik arayışını gösterir. Basın evreni geleneksel olarak, politik haber gazeteciliği ile genel gazetecilik (bir karşı-güç işlevi görme düşüncesinden etkilenmiş), görsel-işitsel gazetecilik (eğlence ve haber arasında bocalayan), uzman gazetecilik (daha pedagojik olmayı amaçlayan) ve yerel gazetecilik (toplumcu işlevleri daha belirli) arasında bölüşülür. İşten çıkarmaların kolaylığıyla zaten parçalanan ve çok etkilenen meslek (Accardo ve diğerleri, 1995 ve 1998), 1980'li yıllardan başlayarak, sınırlarının öteki iletişim meslekleri karşısında (Jacques Walter'ın incelediği –1995–, reklamcılar, iletişim müdürleri) silindiğini görür ve artık kendisini çevreleyen büyük belirsizliğe bağlı bir meşruluk yitimiyle karşı karşıya kalır. Belirgin biçimde çöküşe geçen yol yine de gazetecilerin büyük utkusunu gizlememelidir, bu utku mesleklerin işlevselci tanımıyla sınırlı kalınırsa anlaşılamaz. Eğer yetiler ve teknikler sorunu aşılırsa ve grupları da tanımlayan istekleri dikkate alınırsa, gazetecilerin kendilerini yapıcı ve üretici bir kararsızlık içindeki bir topluluk gibi benimsettikleri ortaya çıkar. Luc Boltanski'nin kadrolar üzerine çalışmalarının ardından, Denis Ruellan kararsızlığın kimi koşullarda yararlı olabileceğini, çünkü bir uzmanlık alanına kapanmadan her alandan kazanç sağlayabileceğini anımsatmak için, *belirsizliğin mesleği* kavramını ortaya atar. Belirsizlik, hem şimdiki zamanın tarihçisi konumuna sahip çıkıp özel niteliklerini sergileyenler (eleştirel tutum, uzman-

7 Bununla birlikte meslekler sosyolojisindeki yeni gelişim (Siracusa, 2001) ve tarihçi Jérome Bourdon'un çalışmaları (1994) unutulmamalıdır.

lığa gönderme), dördüncü güç konumuna ya da günümüzde yargı dürtüsü konumunu benimseyenler (Charon ve Furet, 2000), hem de kimi zaman eğlence izleyicileriyle, izleyici kazanma isteğiyle ve haber program sunucusu olarak yıldızlaşmak isteyenler için bir yanlış anlama değildir (Leroux, 1997).

Sonuç: İzleyicisiz bir görünüm mü?

Gazetecilik üzerine incelemeler, meslek ve haber kavramlarını, yeni bir demokratik kültür çerçevesine, bilginin ve eğlencenin sınırlarını aşan toplumsal temsil çerçevelerine yerleştirmeye kadar gitmeden, oluşumlar ve ödünler gibi sunarak büyük ölçüde soyutlaştırır. Evrenle bağıntı, dış çevreyle okuyucuları dışlayan alışverişler biçiminde tasarlandığından, haberin aynı zamanda yapısını oluşturan nitelik sorunu genellikle çok sınırlı biçimde, haber kaynaklarının ve yönetimin gazeteciler üzerine etkileri, kendine yeten ideolojik yapılar kapsamında ortaya konulur. Haber, demokratik görevini yerine getirmek için kurallarla özerkleştirilmiş bir alan değil, doğal olarak özerk bir alan gibi düşünülmüştür, bu da eğilimleri ya da sınırlandırmaları temel özelliklerle karıştırmaya götürür. Schlesinger'a göre (1978), profesyonellik zincirinin eksik halkası anlamlı bir biçimde okuyucudur, ancak halk karar alımlarında ve üretim öznelerinin temsilinde (alaylı söylem biçimi dışında) yoktur. Başka birçok yazara göre, eğlence ve haberin birbirine karışmasının (*infotainment*) yükselişi tersine, çoğu kez kesin bir tehdit gibi görülen, okurların nitelikten boşluğa kaymasının göstergesi gibi algılanan ticari baskısını dile getirir, haber biçimlerinin kullanımının giderek daha kısa ve zorlayıcı olması da bunun bir sonucudur. Öte yandan *infotainment* gazeteciliğin yönelimlerinden yalnızca birini, popüler ve kimi zaman pedagojik eğiliminin yadsınamaz bir yer tuttuğu yönelimi oluşturur (Brants, 1998) ve sıradışı koşullar dışında, durumlar arasında karşılaştırma kurallarına uymak, tarihsel bir bakış açısı üretmek, iki dakikalık programlarda bile haber kaynağıyla ilişkiyi düşünmek koşuluyla kısıtlı formatta nitelikli haber sağla-

mak olasıdır. Eğlencenin yükselişi, haberin düşüşü anlamına gelmez, kamu tartışmasının ve evrenin anlaşılmasının çeşitli araçları yoluyla kitle iletişim araçlarının tüm toplumsal sorunlara giderek artan duyarlılığının dile getirilmesi gibi görülmelidir. Bu saptama, haber ve eğlence çalışanlarının sayısının azlığını ve demokratik toplumlarda üretimlerinin, anlam sorunlarının tümünü kendinde toplayarak toplumsal ilişkileri tartışmanın çok dar bir kanalını oluşturduğunu gizlememelidir. Bu olağandışı gerilim, uygun haber ya da gösteri arayışındaki mesleksel zorlukları ve kavrayışlı bir bakış açısıyla, kimliksel kuşkuları açıklar.

KAYNAKÇA

Accardo, Alain, (der.), *Journalistes précaires*, Bordeaux, Le Mascaret, 1998.

— (der.), *Journalistes au quotidien. Outils pour une socio-analyse des pratiques journalistiques*, Bordeaux, Le Mascaret, 1995.

Boltansi, Luc, *Les Cadres. La formation d'un groupe social*, Minuit, 1982, Paris.

Bonnafous, Simone, *L'Immigration prise aux mots. Les immigrés dans la presse au tournant des années 1990*, Kimé, 1991, Paris.

Bourdieu, Pierre, *Sur la télévision, L'Emprise du journalisme*'den sonra, LiberRaisons d'agir, 1996, Paris.

Bourdieu, Pierre ve Boltanski, Luc, "La production de l'idéologie dominante", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2, 1976, Paris.

Bourdon, Jérôme, *Haute fidélité. Pouvoir et télévision 1935-1994*, Seuil, 1994, Paris.

Brants, Kees, "Who's Afraid of Infotainment?", *European Journal of Communication*, 13/3, 1998.

Charaudeau, Patrick, *Le Discours d'information médiatique. La construction du miroir social*, Nathan, 1997, Paris.

Charon, Jean-Marie, *Cartes de presse. Enquête sur les journalistes*, Stock, 1993, Paris.

— "Journalisme: l'éclatement", *Réseaux*, 52, 1992.

Charon, Jean-Marie ve Furet, Claude, *Un Secret si bien violé*, Seuil, 2000, Paris.

Charon, Jean-Marie ve Mercier, Arnaud (der.), *Les journalistes ont-ils encore du pouvoir? Hermès*, 35, 2003, Paris.

Devillard, Valérie; Lafosse, Marie-Françoise ve Leteinturier, Christine *ve diğerleri, Journalistes ait pluriel. Sociologie d'un groupe professionnel à l'aube de l'an 2000*, La Documentation française, 2001, Paris.

Dubar, Claude, *La Socialisation. Construction des identités sociales et professionnelles*, Armand Colin, 1991, Paris.

Gans, Herbert, *Deciding What's News. A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*, New York, Pantheon Books, 1979.

Gitlin, Todd, *The Whole World is Watching. Mass Media in the Making and the Unmaking of the New Left*, Berkeley, University of California Press, 1980.

Hall, Stuart *ve diğerleri, Policing the Crisis. Mugging, the State and Law and Order*, Londra, MacMillan, 1978.

Hallin, Dan, "Images de guerre à la télévision américaine. Le Vietnam et le Golfe persique", *Hermès*, 13-14, 1994, Paris.

— *"The Uncensored War". The Media and Vietnam*, New York, Oxford University Press, 1986.

Le Bohec, Jacques, *Les Rapports presse-politique. Mise au point d'une typologie "idéale"*, L'Harmattan, 1997, Paris.

Le Floch, Patrick ve Sonnac, Nathalie, *Économie de la presse*, La Découverte, 2000, Paris.

Lemieux, Cyril, *Mauvaise presse. Une sociologie compréhensive du travail journalistique et de ses critiques*, Métailié, 2000, Paris.

Leroux, Pierre, "Les deux publics des 7 d'or. Principes de célébration et de consécration du journalisme télévisuel", *Politix*, 37, 1997, Paris.

Marchetti, Dominique, "Les conditions de réussite d'une mobilisation médiatique et ses limites: l'exemple d'Act Up-Paris" CURAPP, *La Politique ailleurs*, PUF, Paris, 1998.

Martin, Marc (der.), *Histoire et médias. Journalisme et journalistes français, 1950-1990*, Albin Michel, 1991, Paris.

Mathien, Michel, *Les Journalistes et le système médiatique*, Hachette, 1992, Paris.

McLeod, Jack M. ve Hawley, Searl E., "Professionalization among Newsmen", *Journalism Quarterly*, 41, Sonbahar 1964.

McQuail, Denis, *McQuail's Mass Communication Theory* (1983), Londra, Sage, 2000.

Mercier, Arnaud, *Le Journal télévisé. Politique de l'information et information politique*, FNSP, 1996, Paris.

Missika, Jean-Louis ve Wolton, Dominique, *La Folle du logis, La télévision dans les sociétés démocratiques*, Gallimard, 1983, Paris.

Molotch, Harvey ve Lester, Marilyn, "Informer: une conduite délibérée. De l'usage stratégique des événements", BEAUD Paul *ve diğerleri, Sociologie de la communication* (1974), *Réseaux - CNET*, 1997, Paris.

Neveu, Erik, *Sociologie du journalisme*, La Découverte, 2001, Paris.

— "Médias, mouvements sociaux, espaces publics", *Réseaux*, 98, 1999.

Padioleau, Jean Gustave, "Système d'interaction et rhétoriques journalistiques", *Sociologie du travail*, 3, 1976, Paris.

Palmer, Michael, "Agences de presse: urgence et concurrence", *Mots*, 47, 1996.

— *Des petits journaux aux grandes agences. Naissance du journalisme moderne*, Aubier, 1983, Paris.

Pasquier, Dominique, "Le paradoxe du scénariste", *Les Scénaristes et la télévision. Approche sociologique*'in girişi, Nathan cinéma, 1995, Paris.

Powdermaker, Hortense, *Hollywood. The Dream Factory*, Boston, Grosset, 1950 (bir bölümünün çevirisi: "Hollywood, l'usine à rêves", *Réseaux*, 86, 1997).

Rieffel, Rémy, "Pour une approche sociologique des journalistes de télévision", *Sociologie dit Travail*, 4, 1993.

— (der.), *Les Journalistes français en 1990. Radiographie d'une profession*, La Documentation française, 1992, Paris.

— (der.), *Sociologie des journalistes*, *Réseaux*, 51, 1992.

— *L'Élite des journalistes. Les hérauts de l'information*, PUF, 1984.

Rosten, Leo, *The Washington correspondents*, New York, Harcourt Brace, 1937.

Ruellan, Denis, *Le Professionnalisme du flou. Identités et savoirs des journalistes français*, PUG, 1993, Paris.

Schlesinger, Philip, "Repenser la sociologie du journalisme. Les stratégies de la source d'information et les limites du média-centrisme", *Réseaux*, 51, 1992.

— *Putting "Reality" Together. BBC News*, Londra, Methuen, 1978 (bir bölümünün çevirisi: "Le chaînon manquant: le professionnalisme et le public", *Réseaux*, 44-45, 1990).

Schudson, Michael, *The Power of News*, Harvard University Press, 1995 (bir bölümünün çevirisi: *Politix*, 37, 1997).

— *Discovering the News. A Social History of American Newspapers*, New York, Basic Books, 1978.

Siracusa, Jacques, *Le JT, machine à décrire. Sociologie du travail des reporters à la télévision*, Brüksel, INA-De Boeck, 2001.

Tuchman, Gaye, *Making News. A Study in the Construction of Reality*, New York, The Free Press, 1978.

— "Objectivity as Strategic Ritual. An Examination of Newsmen's Notions of Objectivity", *American Journal of Sociology*, 77, 1972.

Tumber, Howard (der.), *Media Power, Professionals and Policies*, New York, Routledge, 2000.

Tunstall, Jeremy, *Journalists at Work. Specialist Correspondents, Their News Organizations, News Sources and Competitor-Colleagues*, Londra, Constable, 1971.

— *The Westminster Lobby Correspondents. A Sociological Study of National Political Journalism*, Londra, Routledge-Kegan Paul, 1970.

Véron, Eliseo, *Construire l'événement. Les médias et l'accident de Three Mile Island*, Minuit, 1981, Paris.

Walter, Jacques, *Directeur de communication. Les avatars d'un modèle professionnel*, L'Harmattan, 1995, Paris.

White, David M., "The Gatekeeper. A Case Study in the Selection of News", *Journalism Quarterly*, 27, 1950.

Wolton, Dominique, *Penser la communication*, Flammarion, 1997, Paris.

ON İKİNCİ BÖLÜM

MESLEKLERDEN ÜRETİM MANTIKLARINA

Yaratıcı Endüstrilerde Tektipleşme-Buluş Gerilimi

Medya alanının başka alanlarla, özellikle ticari ve iletişimsel baskı uygulayabilen okuyucularla bütüncül etkileşimlerini göz ardı etmeye eğilimli gazetecilik üzerine araştırma karşısında, eğlence ve kültür programları üretimi profesyonelleri sosyolojisi bir seçenek ya da bir uzantı oluşturur. Kültür endüstrileri için çalışan yaratıcının konumunun zorluklarını ve uyumsuzluklarını, başarıya ulaşamamış isteklerini, içine atma ve algılanan başarıları ayrıntılandıran Edgar Morin'in öncülüğünü yaptığı bu akım, bu endüstrilerin, kültür üretiminde temel bir kopuşa neden olan demokratik imgeleme temelden bağımlılığını en derin biçimde ortaya çıkarır. Böylece anlam üreticilerinin, sanatsal ülkülerle örgütsel zorlamaları bağdaştırıp genellikle kamuoyunun gereksinimlerini ve görüşlerini algılamaları ve biçimlendirmeleri gereken bir konuma yerleştiklerini göstererek popülerle ilişkiyi aydınlatır. "İzleyicilerden" gelen "isteklere" en azından bir ölçüde uyma, umutsuz ve mitik, yine de önceki toplumlardan çok daha eşitlikçi kültürlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan bir izleyici ilgisi arayışı biçimini alabilir.

Edgar Morin: Tektipleşme ve buluş arasındaki gerilim

Frankfurt Okulu tarafından ateşli bir biçimde ortaya atılan kültür endüstrisi üzerine tartışma, 1960'lı yıllarda Edgar Morin tarafından, burada Eric Macé'nin gerçekleştirdiği aydınlatıcı okumasını izleyeceğimiz *L'Esprit du temps*'ın *–Zamanın Ruhu–* (1962) sayfalarında derinlemesine yenilenir. Akdeniz diasporasından Yahudi bir aileden gelen solcu, hümanist ve ateist yazar Morin, Marksizme bağlıdır, ancak çocukluğundan başlayarak Paris'in halk sınıfının yaşadığı Ménilmontant sokaklarında izlediği Hollywood sinemasıyla ya da çizgi romanla çatışmalı bir ilişkisi olmamıştır. Çabaları Hoggart'ınkilerin çağdaşıdır, toplumsal bir kitleye seslenen "toplumun iç yapılarının (sınıf, aile, vb...) ötesinde ve berisinde çok büyük birey topluluklarınca kavranan", öncelikle endüstri üretimi kurallarıyla üretilmiş yeni bir kültürün akınıyla kışkırtılan küresel değişimleri kaygılanmadan anlamayı amaçlar. Yapıt, yapımcılardan söz ettiğinde Adorno ve Horkheimer'ın, üretilen içeriklere ya da düşlere yöneliğinde dinsel bir antropolojinin sözcük dağarcığına bir ölçüde başvurur, bu da Morin'i, eleştirel kuramın ya da yeniden büyülenme sosyolojisinin izleyicileri sınıfına yerleştirebilir, oysa tezleri bu iki akımı içinden yıkar. Ona göre bir kültürün doğuşu, kurumlar (devlet, kilise vb...) ya da seçkinlerce değil, şirketlerce bir pazarda ve ulusal, dinsel, sanatsal biçimlere eklenerek gerçekleşir, Adorno'nun düşündüğü gibi bunların yerini tutmaz, sözün Tocquevilleci anlamıyla öncelikle bir demokratikleşme edimidir. Pazar, tarihsel açıdan yeni bir izleyicinin "büyük izleyici kitlesinin" oluşumuna katılarak, boş zaman etkinliklerinin genelleşmiş arayışındaki koşulların eşitlenmesine yardımcı olur. Büyük izleyici kitlesi kavramı, toplumsal sınırların ortadan kalması değil, kimliklerle farklılıkları ilişkilendirmek anlamına gelir. "Kültür endüstrisi toplumsal sınıflar arasında tek büyük iletişim alanıdır." Toplumdaki kimlikler ve konumlar ne olursa olsun, ortak referansları paylaşırız, bu da kültür endüstrisine "insanlık tarihinin ilk evrensel kültürü" konumunu verir.

Kültür endüstrisinin başarısı, akılları uyuttuğu söylenen aldatma sürecinin bir sonucu değildir, öncelikle yeterli derecede zengin, toplumsal açıdan "gerçekçi" yapıtlarla insanların hoşuna gitme, ilgi çekme yetisiyle açıklanır. Morin burada Lazarsfeld'in sosyolojisinin sonuçlarını yeniden ele alır, ancak örgütsel ve kültürel bir boyut ekler. Finansal tektipleşme mantığı baskın çıktığından, pazar vasatlık ve sıradanlaşma biçimlerine götürse de değişken doğal işleyişi, ürünlerin tümüyle yinelemeci olduğunu düşünmeyi önler. Şirketler yaşamlarını sürdürmek ve gelişmek için buluş yapmak, özgün ürünler sunmak, risk almak zorundadırlar. "Kültürel yaratım tümüyle endüstriyel üretim sistemine sokulamaz." Duygusal romanların aynı kalıp üzerine üretildiği doğrudur ("kalbin konservesi yapılabilir"), ancak başarıları anlatısal yenilik olmadan, toplumsal beklentilerle bağlantılı yeni sorunsalların keşfi, yeni dile getirme biçimleri olmadan sürmez. Kültür endüstrisi işleyen formülleri çalıştırmakla yetinebilmek için, yaratım yetilerini elinde tutmaya, yenilik girişimlerini kısıtlamaya iten "endüstriyel-bürokratik- merkeziyetçi-tektipleştirici" bir mantıkla, çabalarının başarıyla taçlanacağını umarak, yazarlara özgürlüğünün verilmesini gerektiren "bireyci-buluşçu-rekabetçi-özerklikçi-yenilikçi" bir karşı-mantık arasında sonsuz bir çekişme alanıdır. Müzikte olduğu gibi sinema yapıtında da görülen bu öz ikilik, bu kurucu gerilim, endüstriyi konformist bir alana indirgemeyi önler.

"Kitle kültürü" yerleşmek için, yalnızca yapıtın biçimsel açıdan yenilemekle kalmayıp, sürekli evrilen toplumsal ilişkilere –üstelik farhlıklarıyla– katılmak zorundadır. Dolayısıyla çift yönlü, anlamı belirsiz, bağdaştırmacı ve geri döndürülebilirdir. Birliği ve farklılığı birleştirerek, kendi aralarında (çift yönlü) ve kendilerinde (anlamı belirsizlik) çelişkin metinler biçiminde belirir. Kadın izleyiciler için, görsel-işitsel yapımlarda çoğunlukla ataerkil olan içeriklerin yanında feminist içerikler de keşfetmek, hatta hem feminist hem de anti-feminist yapıtları tüketmek (*Cultural Studies*'in, örneğin Janice Radway'in sık sık gösterdiği gibi) olanaksız değildir. Çokanlamlılık –kasıtlı olsun olmasın–, birçok halk topluluğunca benimsenmesi istenen

çağdaş kültürün apaçık bir bileşenidir. *Bağdaştırmacı* ve *eklektik* niteliği en yüksek izleyici oranı arayışıyla, farklı topluluklara aynı anda konuşabilme dileğiyle buyurulur. Türlerin, anlatısal uzlaşımların, izleklerin (folklorik, kozmopolit, vb...), hedeflenen izleyici kitlesi sınıflarının (yetişkinlere yönelik medya giderek çocuksulaşır, çocuklara yönelik basın giderek yetişkin evrenine daha açık duruma gelir) ve farklılıkları birbirine bağlama biçimlerinin inanılmaz karışımından doğar. Karmaşık bir toplumda algılanan sorunların çeşitliliğini anıştırır, bu da gençler ve kadınlar için eğlendirici çözümler getirirken özgürleştiren niteliğini açıklar, ancak izleyenler için durmadan yeni sorunlar ortaya koyar. İçeriklerin *geri dönüşlülüğü* ya da *evrilebilirlikleri* toplumsal alanda beliren uzlaşmazlıklara bağımlılıklarını dile getirir: Ne demokratikleşmiş toplumlarda, ne iş evreni ya da ailede verilen ödünlerde, ne de medyatik temsillerde hiçbir şey kesin olarak belirlenmemiştir.

Morin'in sosyolojisi örgütsel bir yaklaşımla başlar ve çağdaş *mitler denilen imgelemlerin bir makrososyolojisine* varır. Bu makrososyoloji, varsayılan safdil bütünselciliği, *zamanın ruhunun* Alman *zeitgeist*'ının romantik ve toplumcu vurguları nedeniyle eleştirilmiştir. Ancak, "ortaya çıkan bireysel gereksinimler doğrultusunda" imgelerin hareketlerini ve "belirli bir *praksis* ortaya koyan modellerin" oluşumu hareketlerini andığında Weber'in *Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu*'na ve Durkheim'a yakınlaşan Morin'de, bu kavram çok daha fazla karmaşıklık ve dinamizm içerir. Dominique Mehl'in gözlemlediği gibi (1992), medya hem toplumsalı yansıtan ayna, hem de evrene açılan öğrenmeleri olası kılan pencere işlevi görür. *Zamanın ruhu* yüreklendirdiği, toplumda en sık görülen, en anlamlı düzenlemelerle ve deneyimlerle yeterince yankılanan ortak çerçevelerin üretimine ve yerleşmesine bağlıdır. Herkesçe bilinen, ancak herkesin olmayan bir imgelem söz konusudur, bu imgelemden tartışmalar da doğar. Morin 1930-1960'ların imgelemini betimler, hedonizmin yükselişiyle ve kendini gerçekleştirme arayışıyla damgalandığını, geleneksel çilecilik ahlakından koptuğunu düşünür. Bu imgelem daha 1960'lı yılların sonun-

da, bir "mutluluk krizi" başgösterdiğinde, kurgularda bireyselleşme sürecinin olumsuz yönlerini ortaya çıkarınca eleştirilir. Yazar, güncel imgelemlerin incelemesinin yöntembilimsel evrelerini yeterince aydınlatmasa da uyum sağlama güçlerini fazla önemseme eğiliminde olsa da (en azından aynı anda varolan birçok zamanın ruhundan, hatta çatışmalı kamusal alanlardan söz etmek gerekir), aynı zamanda esnekliğinin altını çizdiği medyada, içeriklerin yapılaşmış bütünlerini üreten genel toplumsal etkileşimler üzerine araştırmayı başlatır: Barthes'ın küçük burjuva sınıfının sınırlılığını eleştirmekten başka bir işe yaramayan, kitle kültüründe diyalog yetisinden yoksun semiyolojik miti gibi, çağdaş mitin ve izleyicilerle çift yönlü ilişkisinin evrilebilirliği, onu kurumsallaştırılmış dinsel söylemle özdeşleştirilebilir kılar (gerçekte "kutsalın yapı bozumu" ve kutsala dönmemek söz konusudur).

Politik ekonomi: Kültür endüstrilerinden yaratıcı endüstrilere

Kitle medyasını etkileyen gerilimlerin gözler önüne serilmesi, 1960'lı yıllardan başlayarak Herbert Schiller'in Amerikan *kültürel emperyalizmini* eleştiren çalışmalarıyla, sonra da Avrupa'da İngiliz Jeremy Tunstall ve Nicholas Garnham, Fransız Berbard Miège ve Armand Mattelart'ın yayınlarıyla kendini gösteren iletişimin politik ekonomisi geleneğinde de elde edilen bir sonuçtur. Anlamı belirsiz bir isim taşıyan bu akım –gerçek bir medya ekonomisi geliştirmek söz konusu olmadığı gibi, Amerikan üretim araçlarının oligopolleşmesi türünden kimi olaylarla karşıtlaşmak da söz konusu değildir–, daha çok bakış açısı öncelikle kınayıcı örgütsel ve ekonomik bir çalışmaya dayanır. Ancak etkileşimleri ayrıntılandırıp, kültür endüstrisinin kara kutusuna girerek, 1980'li yıllarda çoğul bir tanımı –kültür endüstri*leri*– ve bu endüstrilerin elle tutulamaz bir gerçekliğin metaforundan çok daha fazlası olduğu görüşünü benimseyerek, farklı bir bakış açısına ulaşır (bkz. Tristan Mattelart'm sunumu, 2001). Pazarlar, elbette Amerikan şirketlerinin

egemenliği altındadır, ancak bunun nedeni yetkelerin Makyavelci bir tasarısı ya da yapısal bir başarısı değildir. Atlantik ötesi televizyon ve sinema şirketlerince sabırla geliştirilen yetenek ve harcamalarının denetimi, öncelikle dış satım yetilerini, sonra da fırsatçılıklarını açığa çıkarır: 1980-1990'lı yıllarda televizyon kanallarının liberalleşmesi, dünyada ilk dönemde ancak iyi yerleşmiş şirketlerin yanıt verebileceği, çok büyük ve ani bir program talebi yaratır (bkz. "Kültür emperyalizmi sorunu"). Tunstall, eğer hassas emperyalizm kavramının alıkonması gerekiyorsa, aynı zamanda Fransa'nın ve İngiltere'nin kültür politikasını da nitelemesi gerektiğini açıklar. Günümüzde Mısır'ı, Hindistan'ı, Japonya'yı, Brezilya'yı, Almanya'yı, iddialı televizyon ve sinema şirketlerini yaratmayı bilmiş tüm ülkeleri de buna eklemek gerekir. Dünyada yapımların artan çeşitliliği ve yeni ihracat güçlerinin belirmesi, değişkenliğin, kültür olgusunun merkezinde buluşun ve farklılığın bulunduğunu anımsatarak hegemonya düşüncesini (ama egemenlik düşüncesini değil) görecelileştirir (Hesmondhalgh, 2002).

İletişim ekonomi politiği diye adlandırılabilecek, ancak saygınlığı olan yapıtlara ve etkinliklere ilgisi nedeniyle daha çok "kültür ekonomisi" adı verilen öteki akım, başlangıçta sanatları ve medyayı keşfeden gelenekçi ekonomistlerce oluşturulur. Çok farklı varsayımlardan yola çıkarak, günümüzde bir kültür toplumsal ekonomisince yeniden ele alınan, politik ekonominin yazarlarınkine benzer saptamalara ulaşırlar. Baumol ve Bowen (1966), neoklasik modelde uzun bir çelişki dizisi biçimini alan bir düşünce oluştururlar. Kültür, alışılmış gelişen ve sürekli kazanan bir ekonomi düşüncesine karşıt olarak, risk ve bunlara çözüm bulan stratejilerce derinden biçimlendirilir. Amerikan yapım stüdyolarının tarihi, oligopolleşmelerinin ve düzenli iflaslarının da tarihidir (bu 1980'li yıllarda Japon, sonra Fransız alıcıları da etkiler). İşgücü pazarı, en cesaret kırıcı pazarlandandır. İsteklilerin "klasik" müzik dalında sanatçı olabilmeleri için belki 500'de bir şansları vardır, "popüler" alanlar içinse ancak birkaç binde bir şansları vardır (Towse, 2001). Bir kez iş bulunduğundaysa, gelir umudu pek yüksek değildir.

Kültür meslekleri sürekli bir öğrenmeyle ve "ancak yüksek düzeydeki işler için çok büyük işlevsel esneklik arayışındaki işgücü pazarına" (Menger, 1997) yanıt vermek için yapılan işlerin çeşitliliğiyle tanımlanır. Dolayısıyla başlangıç eğitimiyle sonradan edinilen yetiler arasında zayıf bir bağıntı vardır. Sanatçılar genellikle çok iyi eğitimli, ancak kendileriyle aynı düzeyde eğitimli kişilerden daha düşük gelirlere razı olan insanlardır, çok rastlantısal gelirler elde edebilecekleri, ancak birkaç haftada servet de edinebilecekleri bir meslek riskini göze alırlar. Değişmez büyük harcamaların varlığı, pazarların büyüklüğünün elverdiği seri üretim ekonomisi ve halkın birkaç film ya da diske kitlesel yönelimi, izleyiciler ve işverenlerce, hayranlık için olduğu kadar, güvence için de aranan (Morin "yıldızın kültür endüstrisinde en iyi risk önleyici" olduğunu belirtir) ünlü sanatçılarca, "star"larca (Rosen, 1981) edinilen olağanüstü kazançların kaynağındadır. Ancak iyi işleyenin birçok kez battığı göz önüne alınırsa, bu kazançlar öngülebilir değildir, çünkü talep arz karşısında son derece esnektir. Yeteneğin ve yaratıcılığın belirimi temeldir, ancak tanımlanamaz, dolayısıyla bunları endüstriyel olarak yeniden üretmek olanaksızdır. Bütünüyle düşünüldüğünde, Pierre-Michel Menger'nin önemli saptamasına göre (1989), belirsizlik "ticari", "endüstrileşmiş" sayılan sektörlerde "sanat ve deneme" sektörlerinden daha sivridir. Örneğin "klasik müziğe" talep, "popüler müzik" talebinden çok daha zayıftır, ancak durağandır, sarsıntılarla, geniş bir topluluğun beklentilerine bağlı yapıtlara özgü çıkış ve iniş süreciyle karşı karşıya kalmaz. Dolayısıyla Adorno'cu görüşün tersine, kitle medyası son derece kararsızdır, bunun sonucu olarak da riskin en aza indirilmesi saplantısı vardır, ancak başarmayı umabilmek için yatırım yapmaya, denemeleri ve sunumları çoğaltmaya yazgılıdır. Bu nedenle de "popüler" yapıtların ticari başarısından söz edildiğinde, nedenselliği tersine çevirmek pahasına konformizm kavramından yenilik yapma, hatta yaratıcılık kavramına geçmek gerekir. Kültür endüstrisi kavramı, çoğul da kullanılsa, 20. yüzyılın sonunda yerini direnerek *yaratıcı endüstriler* kavramına bırakır. Akademik söylem, kitle medyası-

nın ilkesel gayri meşruluğunu ve vasatlığını ortadan kaldırmaya çalışırken, gerçekte dinamik haber ve iletişim sektörlerinin yayılımına ve yaratıcılığın işe katılması görüşüne değer kazandıran neo-liberalizmin *yaratıcı endüstriler* deyimiyle karşılaşır (David Hesmondhalgh, 2002, Richard Caves, 2000).[1]

Howard Becker: İşbirliği olarak üretim

Medya ekonomisinin ana çizgileri, üretimin yapıları ve iş gücü pazarının işleyişi ışığında eğilimleri ortaya çıkarmaya çalışan tarihçiler ve sosyologlarca diyakronik ve sektörel olarak incelenir (bkz. Patrice Flichy ve Dominique Pasquier'nin özeti, 1997 ve Paul Hirch'in çalışmaları, 1972): Sabit harcamaların ve seri üretim ekonomilerinin önemi, iş gücü pazarında geçici işlerin artışı, maaşlılıktan zaman zaman çalışma konumuna geçiş, meslekleri hiyerarşilendirmeyi sağlayacak gerçek yaratıcılık eğitim merkezlerinin yokluğu, pazarlamanın yükselişi... Bu sorunları kalıcılaştırmamayı sağlayabilecek çok uzun vadeli bir bakış açısı eksiktir hala, çünkü her medya çevrimsel ve kaotik dönüşümler geçirir. Örneğin yazarların eğretileşmesi ve bağımsızlık yitimi, düzenli olarak kendilerine bağımsızlık verilme gereğiyle dengelenir. Sinema zincirleri dünyada sırasıyla yapımcılarca, dağıtımcılarca ve yönetmenlerce egemenlik altına alınır, kimi ülkelerde bağıntıları daha da karmaşıklaştıran (Bonnell, 1989) müdahale mekanizmaları ya da sinemayla televizyon arasında ayrıntılandırılması gereken karmaşıklaştırma etkenleri vardır (Chaniac, 1994, Chaniac ve Jézéquel, 1998). Doğan her müzik hareketi (punk, rap, grunge), denetimin artışı ve daha basmakalıp formüllerin ortaya konulmasından önce, buluşa, endüstrilerce genç yaratıcılara verilen deneme özgürlüğüne dayanır. Bu nedenle belli bir andaki üretimi anlamak, mal sahiplerini, ortakları, yöneticileri, müdürleri, pazarlama so-

1 Sanatsal çevrelerde esneklik artışı, belirsizliğin daha sık görüldüğü ekonomik sektörlerden önce gelir. Bundan toplumun tümünün sanat mesleklerinin mantığını izlediği ve/ya da bunların çok genel olayların ön cephesi olduğu sonucu mu çıkarılmalıdır?

rumlularını, yaratıcıları, teknisyenleri, dağıtımcıları vb. birbirine bağlayan zinciri keşfetmek anlamına gelir.

Bu keşif Pierre Bourdieu'nünki gibi, önce yazın alanı, sonra gazetecilik alanı incelemesinde üretimin iç işleyiş kurallarını ortaya çıkaran, ancak bir yandan halkla etkileşim olasılığını, öte yandan kaçımlamaz sayılan kimi gelişmelerin çalkantılı niteliğini (televizyon alanının aydınlara kapanması, estetik bakışın özerkleşmesi, vb...)[2] göz ardı eden bir egemenlik sosyolojisinden yola çıkarak yapılabilir. Bourdieu'yle birlikte üreticilerle alımlayıcılar arasındaki uçurumun varlığını düşünmeden, öznelerin bağlama oturtulması düşüncesini paylaşan (dahi ve yalnız yaratıcı romantik düşüne kapılmayı önleyerek) Howard Becker'm savunduğu toplumsal gerçekliğin determinist olmayan görüşüne daha sık uyum gösterir. Chicago Okulu'nun sosyolojik mirasçısı, caz piyanisti Becker, "popüler" müzikallerin oluşumunun iç yönünü tanıyıp bunların varolmasını sağlayan ağları gözlemler (*Outsiders*, 1963). Bu yazar, *Les Mondes de l'art*'da –*Sanatın evrenleri* (1982)–, işbirliği yapmaya, anlaşmalar ortaya koymaya çağrılan özneleri kapsayan bir toplu eylem olarak yapıtın üretimini kuramsallaştırır. Ağlar, yapımcıları ya da mal sahiplerini, malzeme üreticilerini, yaratıcıları, teknisyenleri, memurları, aracıları içine almakla kalmaz, geçmişin ve günümüzün gönderme yapılan yaratıcılarını da kapsar –seslenilen kitleleri de içine alır aynı zamanda–. Toplu eylem olarak yapıt, kişisel teknikleri, toplulukları, tekdüze işleri, algılama sınıflarını karşılaştıran genellikle çatışmalı, maddi ve bilişsel öğeleri katıştırır. Dolayısıyla yapıtta gerçekleşmesini sağladığı uzlaşmalardan kimilerini okumak olasıdır. Her sanat evreni, kendisini biçimlendiren uzlaşmalarla gelişir, ötekilerle ille de aynı yönelim-

2 Sektörel ve ulusal durumların çeşitliliği, çok genellemeci bir betimlemenin sınırlarını açıkça gösterir: Fransız kamu televizyonu "aydınlara" başvurmadan, küçümsemelerine katlanarak gelişirken, İngiliz kamu televizyonu, özel sektörün şiddetli rekabetini (İtalya'da daha da belirgindir) tanımadan önce, aydın evreninin desteğinden yararlanmıştır ve her zamankinden daha egemen biçimde belirir. Yine sanatsal özerklik de Fransız ya da Amerikan çizgi romanının, Avrupa ya da Amerikan sinemasının, plastik sanatların vb. söz konusu olmasına göre değişir.

leri izlemez. Bir "sanat"ın kültürel saygınlık kazanması ya da bir "zanaatı" ya da bir "alt kültürü" küçümseme, evrenin özünü değil, bir hareketin başarısını ya da başarısızlığını dile getirir.

Denis McQuail'in anımsattığı gibi (1992) politik ekonomi, üretim yapılarını sanat ya da haber biçimlerini belirlemediğinden, örgütsel yapılarla içerik türleri arasında yalın bir denklik varsayamasa bile, yaratıcıların üzerindeki baskıları inceleyerek kültürel biçimleri anlamaya çalışır. Etkileşimsel denen sosyoloji de anlaşmalara uyum sağlamayı, bunlarla oynamayı ya da başkalarına benimsetmeyi bilen öznelerin uzlaşma yetilerini tanır. Örneğin telif hakları, *copyright* ve *trademark* hukuksal düzenleri, yaratıcıların yapıtlarını algılama biçimleri üzerine farklı yöntemlerle etkili olur. Ancak yasa, zorlamacı tutumlarına karşın söylem biçimlerini kendiliğinden elverişli kılmaz. Hukuksal çalışmalarla *Cultural Studies*'i birleştiren araştırmacı Jane Gaines'in yazdığı gibi (1991), bir anlaşma daha geniş anlaşmaların kapsamına girer: Bir metin farklı sektörlerde ve farklı dönemlerde, varlığı bilinmezlikten gelinmese de farklı yorumlanabilir. Paralı televizyon kanalı gibi bir buluşun etkisi aynı biçimde gözlemlenebilir. Biçim, içerik üzerinde etkili olduğundan, izleyici ilgisine rakiplerinden daha az bağımlı yeni ödemeli televizyon kanalları, genellikle yaratıcılara öteki kanallardan daha fazla özgürlük tanır. Bununla birlikte, bedava kanalların kendilerini yenilenmedikleri sonucuna varılamaz, bunun için 1990'lı yıllarda çıkan gözüpek dizileri düşünmek yeter (*Oz*, *Friends*, *Ally McBeal* ya da *Acil Servis*: hangileri kablolu televizyon dizilerdir, hangileri bedava kanal dizileridir?): Büyük zorlamalarla da "nitelikli" yapıtlar yaratılabilir. Dolayısıyla sanatsal kimliğin değişkenleri, yaratıcıların yapıtlarıyla ilişkilerini tasarlama biçimleri, en azından bu zorlama kadar belirleyicidir.

Kitle medyası döneminde sanatsal kimliğin meydan okuması

Sanat tarihi ve sosyolojisi, günümüzün gözü açılmış yaratıcılarının amentüsünü yeniden ele almakla yetinerek, geçmişin sa-

natsal etkinliklerini ülküselleştiren bir medya sosyolojisinin yardımına yetişmelidir. Fransa'da Dominique Pasquier ve Sabine Chalvon-Demersay, Amerika Birleşik Devletleri'nde Richard Peterson tarafından gerçekleştirilen, bakış açılarının kusursuz bir uyumunu varsayan bu araştırma akımlarının zor bireşimi, yaratıcı özgürlük üzerine tartışmaları aşmayı sağlar. Pasquier ve Chalvon-Dermersay'in belirttiği gibi büyük zorlamaların varlığı, geçmiş yüzyılların sanatını ve günümüzünkini[3] çok iyi açıklar. Tüm rönesans resmi ısmarlama resimdir, paylaşılan yaratıma gelince, yaratıcısı bilinmese de ayrıcalıklı bir durumdan çok kural durumundadır. Büyük kopuş, yaratıcının ve yapıtın romantik bir ideolojisinin gelişimi olmuştur. Bu ideoloji, elbette psikolojik ve toplumsal bir gerçekleştirimi kolaylaştırır, ancak bunu yaratımın tüm ortaklaşa, dışarıya bağımlı niteliğini, geleneklere bağlılığın zenginliğini de yıpratarak yapar. Bu bakış açısına göre, çağdaş sanatın şaşırtıcı bir konumu vardır, çünkü tarih boyunca ender erişilmiş bir derecede benzersiz, pazar mantıklarına ya da kamu kuruluşlarının ısmarlamasına bağımlı yaratıcıların değer kazandığı alandır (sanat sosyologları Heinich, Menger ve Moulin'in kendi biçemleriyle gösterdikleri gibi). Buna uygun biçimde, televizyon ve sinema yaratıcıları, öznelliğin doruk noktasına vardığı toplumlarla uyum içinde yaşamaya çabalamalarına karşın, geçmişin toplu üretimini canlandırırlar (özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde). Bu gerilimin gelişimi de örgütsel baskılar ya da mesleklerin biçimbilimi kadar incelenmesi gereken konular kapsamındadır. Yönetmenlik düşleriyle zanaat arasında bölünmüş televizyon yönetmenleri-

3 İtalyan yazar Alessandro Baricco, "tam bir yaratıcı olan –eğer öyle bir şey varsa– Beethoven'in bir albümünün satın alınması örneğini ele alarak, finansal zorlamayı yapıtların tanımının ölçütü olarak görecelileştirir: "Bildiğim kadarıyla Beethoven, para için yazıyordu, ondan günümüzdeki müzik şirketine, sizin için çalan piyaniste kadar, satın aldığınız, istedikleri şeyler arasında para da olan insanlar tarafından oluşturulmuştur. (...) Beethoven bir markadır. Fransız izlenimciler de markadır. Kafka bir markadır. Shakespeare bir markadır. Umberto Eco da öyledir. *La Republica*, "Mickey" ya da Juventus da markadır. Bunlar evrenlerdir. Ne olduklarından daha fazla anlam içerirler" (*Next. Petit livre sur la globalisation et le monde à venir –Küreselleşme ve geleceğin dünyası üzerine küçük kitap–*, Albin Michel, 2002).

ni, yazarların yaratıcılığa ilişkin istekleriyle yapıtların üretim harcamalarını, "işletme mantığını bozan" kendi sanatsal isteklerini bağdaştırması gereken görsel-işitsel yapımcılarını (Chalvon-Demersay, 1997) ya da aileci, Hoggartcı, geniş izleyici kitlesi tarafından sevilen, ancak teknisyenlerin ve yönetmenlerin gözünden düşmüş televizyon animatörlerini (Chalvon-Demersay, Pasquier, 1990) etkiler.

Dominique Pasquier, Fransız televizyon senaristleri konusunda yürüttüğü, politik ekonomi ve sanat tarihini birlikte etkileşimsel biçimde kullanmasıyla büyük bir değer kazanan soruşturmasında (*Les scénaristes et la télévision. Approche sociologique*, 1995 - Senaristler ve televizyon. Sosyolojik yaklaşım), bu kimlik çatışmasının kimi zaman zararlı olabilecek sonuçlarının altını çizer. Tüm öteki meslekler gibi, senaristlik de ince bir "sınır" ve "düzey" oyunuyla (Goblot'un sözleriyle, 1925), bir başka deyişle teknik ve/ya da sanatsal ölçütlerin arayışına dayalı ortak bir kimlik arayışıyla, aynı zamanda onu farklılaştıran ve koruyan mesleğe erişimi denetleme isteğiyle belirginleşir. Öte yandan bu topluluk kendini bütünsel olarak tanımlamayı ve güçlü bir örgütlenmeyi başaramamıştır: Senaristler sendika değil, lonca biçiminde örgütlenirler (gazetecilerin ve yönetmenlerin tersine), halkın tanımasından yararlanamazlar (animatörlerin tersine), ancak plastik sanatlarla uğraşan sanatçılar gibi –*copyright*'la yönetilen Amerikalı senaristlerden farklı biçimde– fikri haklar yasasının kendilerine tanıdığı yazar konumuna dayanabilirler. Üç yaratıcı dalgası birbirini izler: İzleyici tekelini tanımış ve yapıtın mantığını savunan eski kuşak, 1980'li yılların başlarında pazara giren ve genellikle polisiye romanla yetişmiş yeni kuşak, son olarak da 1990'ların başında, Fransız ifade kotalarının benimsenmesiyle pazara giren, çok çeşitli kökenlerden gelen (görsel-işitsel teknisyeni, oyuncu, yönetmen) genç yaratıcılardan oluşan üçüncü ve yoğun dalga. İşe alınanların, görüşlerin ve uygulamaların çeşitliliğinden, yönetmenlerle yapımcıların farklılaşmış ilişkilerinden bir dizi çatışma ortaya çıkabilir. Genç yaratıcılar, mesleklerine güvence sağlayacak bir örgüt ve Amerika Birleşik Devletleri'nde

gözlemlenene yakın biçimde yazı yöntemlerinin (yazı atölyelerinin formülüne göre düzenlenen) akılcılaştırılmasını isterler, oysa eskiler Amerikalıların genellikle özendiği yaratıcı konumuna bağlı kalırlar. Üstelik burada şaşırtıcı bir yer değiştirme vardır: "Fransız senaristlerin büyük bir bölümünün Amerikan tarzı bir korunma istedikleri dönemde, Amerikalı senaristler Fransız tarzı bir tüzel hak elde etmeye çalışırlar". Bununla birlikte yapıtın etiği Fransa'da o denli belirgindir ki endüstriyel olarak tasarlanan *sitcom*'ları ürettiklerinde ("Abartmaya gerek yok, Shakespeare değil bu", der bir yazar), sanatsal heveslerini birimsel kurguya (televizyon filmi) adayan genç senaristlerin sıkıntısını da açıklar. Televizyon programlarının hiyerarşilendirilmesi Fransa'da çok güçlüdür, çok sayıda da sakıncası vardır. Hiyerarşilendirmenin kendisi, televizyon kurgusu senaristleri ve yapımcıları için sakıncalıdır, çünkü kurguyu üretirken kendilerini kötü etkileyen bir toplumsal gözden düşmeyle karşılaşırlar. Yine de bu tür, başlı başına bir anlatım biçimidir, çalışma yöntemlerinin akılcılığının ve karşılıklığının kötü yönleri (öznel yoksun kalma) ve iyi yönleriyle (müdahale edenlerin sayısının çoğalması, dolayısıyla eleştirel öznel bakışların artışı) çok daha belirgin olduğu bir bağlamda Amerikan yaratımı bunu çok iyi gösterir.

Bir izleyici ölçümlemesi diktatörlüğü var mıdır?

Kitle medyasının kalabalık ve türdeş olmayan topluluklarla etkileşim içine gireceği varsayılır, "geniş izleyici kitlesi" için çalışmak, sanatsal tasarımın bireysel olduğu toplumlarda hem halk tarafından benimsenmenin hem de kimlik sıkıntısının eşanlamlısıdır. Bu gerilim, seslenilen kişilerin tepkilerini belirlemek için sayısallaştırma araçlarının ortaya çıkmasıyla doruk noktasına ulaşır. İzleyici mantığı yaklaşımı, para kaynağı temelde reklam olan özel medya için ve meşruluklarını bir ölçüde izleyici sayısıyla elde eden kamu medyası için izleyici ölçümü sonuçlarının belirlediği birleştirici bir programlamanın arayışındadır. İzleyici ölçümünün tarihi, öncelikle reklam yapım-

larının, reklamverenlerin, ölçümleme kurumlarının giderek artan başarısının tarihi gibi görünür, ama aynı zamanda yapımcıların ve yazarların zararına, bir tektipleşme, en küçük ortak payda arayışında genelleşmiş bir harekette kamu güçlerinin başarısının da tarihidir (Patrick Champagne'ın eleştirel bakış açısına göre, 1994). Yine de 1950'li yıllardan başlayan bu gelişmenin karmaşıklığı, bu saptamayı ayrıntılandırmayı gerektirir (Chalvon-Demersay, 1998, Bourdon, 1992). Amerika Birleşik Devletleri'nde izleyici ölçümünün utkusu, başlangıçta izleyicilerin temsili olmayınca, programları kendi beklentileri doğrultusunda belirleyen reklamverenlerin geri çekilişiyle belirir (örneğin deterjan üreticileri "*soap opera*"ları öğleden sonranın kadın izleyicileri için ısmarlarlar). Avrupa'da televizyon izleyici ölçümünün ortaya çıkışı, önceki devlet temsili karşısında bir özgürleşmedir: İzleyici-tüketici artık eğitilecek bir öğrenci değil, korkutucu olabilecek, başlı başına bir özne gibi görülür. Nicel olana, beklentilerin yalınlaştırılmış büyüsüne kaçış, izleyici ölçümleme aygıtının kısa dönem için uzun dönemi gözden çıkaracağı ve iyi bir sonucun, bugün ve yarın için yapılan seçimlere boyun eğebileceği ilkesinden yola çıkarak, televizyon kanallarını gözüpek programların zararına yönetmeye iten izleyici ölçümleme aygıtı diktatörlüğünün yadsınamaz sapmalarını getirir. Büyük kitle ekonomisi mantığı, halkın çok sınırlı bir temsiline dayanır, izleyici ilgisi kavramı programlara, dolayısıyla sunulan bir hizmete verilen kimi tepkileri ölçmeye yarar, niteliği de yoğunluğu da bilinmeyen bir isteği anlamayı sağlamaz. Bu anlamda izleyici ilgisi diktatörlüğü değil, yalnızca varsayılan bir isteğin aşılanması söz konusudur.

Amerikan televizyonunun kulislerine gerçek bir etnografik dalış olan Todd Gitlin'in çalışmaları bu saptamalara ampirik bir onaylama getirir. Gitlin, *Inside Prime Time*'da (1983) programlama seçimlerinin temelde olumsuz olduğundan ve körü körüne yapıldığından Amerikan televizyonunun bir "fotokopi sanatı" gibi işlediğini gösterir. Geniş kitlenin hoşlanmayacağı programları önlemek, kabul edilebilir sayılan türleri ve izlekleri koruyup sürekli yeniden üretmek söz konusudur. Dolayısıyla te-

levizyonun, yalnızca televizyon izleyicilerinin sert çekirdeği için çalışma ve öteki izleyicileri dışlama eğilimi vardır, değişimler ancak basamak basamak gerçekleşir. Örneğin 1970'li yıllara kadar eşcinselliğe, anılmasının rahatsız edebileceği bahanesiyle dizilerde yer verilmez, ancak bir yapımcının gözüpekliği iyi bir izleyici ilgisiyle ödüllendirilip, genelleşmiş bir öykünmecilik yaratabilir (tele-gerçeklik yayınlarının çarpıcı çoğalması da böyledir). Televizyon kanallarının gerçekleştirdiği, tamamlayıcı niteliksel bilgiler sağlayabilecek testlerin[4] incelenmesi bu saptamayı güçlendirir. Sonuçlar farklı öznelerin görüşlerini ender olarak değiştirir ve her şeyden önce yapımcılar ve dağıtımcılarca, kendi bakış açılarını yaratıcılara aşılamak için araçsallaştırılır. Bunlar anlaşmanın ve kararların meşrulaştırılmasının iç araçlarıdır (bir geçişi değiştirmek, bir izleğin etkisini azaltmak vb...), izleyicilerin beklentilerini sezgi yoluyla değerlendirmekten çok, üretim politikalarına hizmet eder.

Yine de verilerin kullanımı izleyicilerin tanınmamasıyla açıklanamaz. Gitlin görsel-işitselin yalnızca konformist eğilimini betimlemeyi seçer, ancak sonuçları temelde belirsizdir, çünkü birkaç yenilikçi stratejinin ve iyi izleyici ilgisi sonuçlarının yol açtığı değişimlerin varlığını anıştırır. Sabine Chalvon-Demersay (1998) ya da Régine Chaniac (2003) tarafından görsel-işitsel ortam üzerine yapılan başka keşifler, genellikle izleyici arayışının ikili niteliğini ortaya çıkarır. Bu veriler teknik bakış açısından kötü de olsa, profesyoneller ve izleyiciler arasında iletişim araçları gibi kullanılır. Testler de birçok yanlış içerse ve öncelikle yapımın iç çatışmalarının çözümlenmesi mantığına yanıt verse de reklam testleri gibi kimi zaman birkaç tepkinin sızmasına izin verir.[5] İzleyici ilgisi ölçümüyle izleyi-

4 Bu testler, yaş ve eğitim düzeyine bağlı kabaca bir örneklem oluşturan yüz kadar kişiyi bir salona toplayıp, bir dizinin örnek bölümünün (ya da daha yayınlanmamış bir filmin) algılanması üzerine birkaç soru sormaya dayanır.

5 Reklamcılar gibi televizyon profesyonelleri de gerçekte hiçbir zaman, yeni çıkacak bir ürünün sonuçlarını ölçmezler ancak bir testten dersler alabilirler. Reklam dünyasının ünlü bir anekdotu bunun altını çizer: *Bic* şirketi, kullanılıp atılan nesne ilkesinden yola çıkarak, 1980'lerde tütün dükkânlarında satılan ucuz bir parfüm pazara sürer, testlerin bir buluşun etkisini ölçmekte çok yetersiz kalacağı düşüncesiyle ön test de yapmaz. Bu ürünün tümden başarı-

ci arayışı, beklentilerin çeşitliliğinin dikkate alınmasına katkıda bulunan bir mittir: Kitle medyasındaki gerilim, yıpratıcı niceliksel denizde yok olmaz. Sayısallaşmış izleyici ilgisi belirleyici bir gerçeklikten çok, yaratıcıları birbirine bağlayan bir zincirde anlaşma öğesidir Öncelikle yapım yöneticileri tarafından izleyici ölçüm aygıtıyla araçsallaştırılır, ancak halkın beğenisini dile getirmesine ve yaratıcıların kendilerini savunmalarına olanak vermez. Büyük medya, fotokopi sanatının tamamlayıcısı olabilecek bir programlama sanatı yaratmayı denemek için pozitivizmi bırakmadan, göstergeleri (büyük/küçük tüketiciler, izlemenin yerleşikliği, vb..), niteliksel çalışmaları ve toplumölçümü çoğaltarak yanılmaz. Michel Souchon'un deyimiyle "tersine oy hakkı", "yoksulun oyu" olan izleyici ilgisi testlerinin önceden haber verme değeri yoktur, ancak artık kapalı olmayan, kimi beklentilere, özelliklere büyük tüketicilerin beklentilerine açık bir televizyon için temel bir araçtır. Bu testlerin ortaya konulması izleyicilerin yaşadığı evrenlerle bütünleşebilecek bir televizyon; gerçek bir "talep televizyon" (Dominique Mehl) isteğine yanıttır. En azından, çok büyük bir izleyici kitlesine sahip eğlence programlarının, "reality show"ların ya da futbol maçlarının beğenilere karşılık geldiği ve edilgin kalabalıkların toplanma yeri olmadığı görüşüne katlanamayanlar için olumsuz anlamda bir minik "demokratik diktatörlük" kurar.

Sonuç

Yaratıcı endüstriler üzerine tartışma çelişkilerin ortaya çıkarılmasıyla sonuçlanır, bu çelişkilerin en küçüğü bile izleyici ilgisinin dikkate alınmasındaki tutarsızlıkları içermez. Yalnızca üretim ve alımlama arasında değil, üretim edimlerinin ve alımlama edimlerinin kendi aralarında da bir gerilim vardır. Birbirleri üzerine kapanmış, kitle iletişiminin ortaya koyduklarından

sızlığa uğramasının incelenmesi, tüketicilerin ucuz fiyatı ve satış yerini, lüks kavramıyla birlikte düşünülen bir ürünün simgesel değersizleşmesinin öğeleri olarak algıladığını anlamayı sağlar. Bir dizi test kuşkusuz gelecekteki başarıyı ya da başarısızlığı ölçmeyi sağlamazdı, ancak büyük bir olasılıkla satın alma çekincelerinden birkaçını ortaya çıkarırdı.

başka bağıntıları olmayan bir özneler sosyolojisiyle sınırlı kalınırsa, bunun kaynağını kavramak güçtür. Tartışma sınırlı kalır, çünkü şimdilik tarihsel bir dinamik değil, yalnızca çapraz beklentiler üzerinedir. Üçüncü bölümün amacı, medyayı yeniden bir toplumsal denize yerleştirmek, kültür konusunu işlevsel ve güven verici biçimde, sibernetiğe dayanarak değil, yorumların çatışmasıyla kapatmaktır.

Kültür Emperyalizmi Sorunu

***Dallas* dosyası**

Televizyon dizileri kültür emperyalizmi konusu üzerine düşünmek için en elverişli araçlardır, çünkü kendi ülkeleri dışında da geniş bir yayıma ulaşmışlardır, çoğu da Amerikan dizisidir. 1980'li yıllardan bu yana, televizyon tarihinin belki de en popüler dizisi *Dallas*'ın alımlanması üzerine önemli çalışmalar vardır. Elihu Katz ve Tamar Liebes tarafından yürütülen uluslararası soruşturma (*The Export of Meaning, Transcultural Readings of Dallas*, 1990) kültür aşılaması tezinin belirsizlik açısından zenginliğini vurgular. *Kullanımlar ve doyumlar* geleneğinde, Dallas'ın aynı bölümlerinin yeniden gösterimine izleyicilerin tepkisinin karşılaştırılması üzerine kuruludur (bu izleyiciler elverişlilik ve maliyet nedenleriyle daha çok İsrail'de sorgulanmıştır):

- İsrailli Arap bir topluluk,
- Bir kibutzun üyesi, İsrailli Yahudi bir topluluk
- Sovyet kökenli, İsrail'e yeni gelmiş İsrailli Yahudi bir topluluk
- Amerika Birleşik Devletleri'nde sorgulanan Amerikalı bir topluluk,
- Japonya'da sorgulanan bir Japon topluluk

Topluluğun üyeleriyle aynı ulusal ve toplumsal ortamdan bir soruşturmacı, bölümlerle ilgili (videoda izlenir) birkaç belirgin soru sorar ve serbestçe tartışmalarına izin verir (yarı yönlendirmeci/katılımcı gözlem görüşme yöntemiyle). Olası uyumsuzlukları engellemek için, sorgulanan farklı topluluklar yakın toplumsal-demografik özellikler sergiler. Bu görüşmelerden tüm kültürel çevrelerde Dallas'ın yapısının aynı anlatısal öğelerden, "temel" izleklerden (zenginlik, aile içi uzlaşmazlıklar, aşk öyküleri vb... konuları) yola çıkılarak çözümlendiği, dizinin merkez karakteri J.R.'a karşı aynı öfkeli tepkilerin verildiği, kimi kişilerin güzelliği karşısında aynı büyülenme ya da senaristlerin anlatı kolaylıkları karşısında aynı alaycılığın söz konusu olduğu ortaya çıkar. Bu saptamadan sonra, izleyicilerin farklı izleklere verdikleri önemle ve büyük söylem türlerine az ya da çok başvurmalarıyla farklılaştıklarını göz-

lemlemek ilginçtir (Katz ve Liebes bunun için Jakobson'un dilbiliminden ve Barthes'ın semiyolojisinden esinlenen, söylemi dört büyük sınıfa ayıran bir çözümleme yöntemi kullanırlar).

Liebes ve Katz'a göre birkaç okuma biçimi

"Oyunsal" referans: Anlatıların araya mesafe koyarak ve oynanan rollerle anıştırılması.

"Gerçek" referans: Anlatılar ve günlük yaşam arasında yakınlaştırmalar.

Metaiinguistik (üstdilsel) eleştiri: Dizinin üretim açısından incelenmesi.

İdeolojik eleştiri: İçeriklerin ideolojik nedenlerle reddi.

"Gelenekçi" topluluklar (Araplar ve kibutz Yahudileri) daha çok oyunsal referanslı söylemlere başvururlar, *Dallas*'da ötekilerden daha çok ataerkil yetke, erkek kardeşler arasında büyük kardeş hakkının tanınması ya da kısırlık çevresinde rekabet sorunu üzerine kurulu bir büyük aile öyküsü görürler. 20. yüzyılın çağdaş Texas'ında düşlenmiş ve yerleşmiş de olsa, aile topluluğunun merkez konumda olduğu bir evrenin betimlemesini yapıyor görünen bu dizide bir ölçüde kendilerini bulurlar. "Sovyet" Yahudiler, öncelikle Amerikan kapitalizminin kötülüklerini (para saplantısı) ve ideolojik çelişkilerini (kişiler mutlu değildir) açığa çıkardığını düşündükleri bu diziyle en çok alay edenlerdir. Amerikalılar özellikle dizinin yaratım koşullarını merak ederler (üstdilsel eleştiri), oyuncularla, dizinin programlanmış gelişimiyle ilgilenirler, rakip Hollywood dizileriyle karşılaştırırlar. "Neden Dallas'ta bu kadar çok bebeklerden söz ediliyor?" sorusuna Araplar, öncelikle bebeklerin, mirasçılar arasındaki kavganın merkezinde bulunduğu, ailenin yeniden üretimi konusu olduğu yanıtını verirler, oysa Amerikalılar bebeklerin öncelikle senaristler için gerekli olduğunu, çünkü dizinin sürmesini sağladıklarını ileri sürerler.

Dallas'ın Japonya'da zayıf izleyici ilgisi nedeniyle gösterimden hemen çekilmesinin (Brezilya'da da dizi başarısızlığa uğramıştır, büyük *telenovelas* üretiminin Amerikan dizilerinin girişini engellediği düşünülebilir) incelenmesi, dizinin ender yanlışlarından birini aydınlatır. Aynı zamanda televizyon başarısının hiçbir gerçek kuralı olmadığını da kanıtlar. Bu ülkede yürütülen görüşmeler, izleyicinin hoşnutsuzluğunun, sürekli çatışma tehlikesi altındaki karışık toplumsal ilişkilerinin betimlenmesinden kaynaklandığını ortaya koyar. Japonlar, Amerikan dizilerinin büyük tüketicisidirler, büyük çoğunluk bu dizileri onaylar, ekranlarında şiddet sık görülür, ancak toplumlarının Batı toplumlarından daha ataerkil olması, aile bağlarının belirgin uyumluluğu üzerine kurulu, yumuşak ilişkiler ülküsüne bağlılıkları, parçalanmış, uygarlıktan yoksun aileler gösterisine engel oluşturur. Dallas, uzlaşımsal bir

Amerika, sorumlu erkeklik imgeleriyle uyuşmaz (*Küçük Ev*'in başarısının nedeni de budur).

Dolayısıyla sonuç, izleyicilerin yorumlamaktan çok kökenleri, kültürel kaynakları, ayrıca yapıma yakınlıklarıyla kendilerini yorumladıklarıdır. *Dallas* ulusal kültürler üzerine beyaz bir sayfaya Amerikan romanı yazmaz. 1980'lerde başka ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalar bu saptamayı açıklar. Ien Ang mektuplar yoluyla, Hollandalıların *Dallas* için gösterdikleri ilginin, toplumlarının çok liberal doğasına bağlı olduğunu gösterir: Texaslı aile, geleneksel bir toplumun yüzünü göstermekten uzaktır, bir dağılmış ilişkiler evreninin örneği ve bu yapıların krizine bir panzehir gibi belirir. Herta Herzog, Almanya'da J.R.'ın öteki Batı ülkelerinde olduğundan, özellikle sınırdaş Hollanda'da olduğundan daha az nefret edildiğini belirtir, nedeni de bu ülkede, söz konusu karakterde ataerkil gücün dile getirildiğinin düşünülmesidir (J.R. başka yerlerde olduğundan daha fazla sevilmez, ancak aile bağının güvencesi konumu ve mücadeleci kişiliği göz ardı edilmez). Cezayir'de Joëlle Stolz, *Dallas*'ın başarısının nedenlerinden birinin geleneksel aile modeli imgesine göndermede bulunması olduğunu, oysa Mağrip toplumlarının geleneklerinin derinden değiştiğini belirtir (*Dallas* hem nostaljik, hem geleceğe yönelik bir düşünsel nesne gibi işler).

Kimi televizyon dizilerinin evrensel başarısını nasıl açıklamalı?

Bu soruşturmalara yöntembilimsel eleştiriler yöneltilebilir (Ien Ang'ın üzerine çalıştığı mektup örneklemi çok kısıtlıdır; Katz ve Liebes'in geniş soruşturmasında toplulukların toplumsal yapısı her zaman aynı değildir, Japon toplulukta yüksek düşünsel düzeyden çevreler ağırlıktadır), ancak kültürel emperyalizm tartışmasına katkıları yadsınamaz. Amerikan dizi filmlerinin başarısı, yalnızca bir endüstrinin vuruş gücüne, bir kültürün kendini aşılatma etkisine değil, birçok etkene bağlıdır. Amerikan görsel-işitsel üretimi ticari yapılarla olduğu kadar, dizilerin tüm dünyaya ihracatının örgütsel yapılarıyla da özellikle uyumlu görünür. Televizyon 1980'lerde başlayarak, Amerikan şirketlerinin kusursuz bir biçimde uyum sağladığı bir talep mantığına yanıt verir: Kamu tekellerinin sonu ve Avrupa'ya (ve dünyanın birçok başka bölgesine) arz, yapım harcamalarını karşılamış, ucuz Amerikan dizilerinin ihracatını gerekli kılmıştır, bu da *Dallas* gibi bir dizinin bu dönemden başlayarak dünyanın tüm ekranlarında yer almasını açıklar (sonra 1990'lı yıllarda *Beverley Hills* ya da *Baywatch* gibi diziler gelir). Öte yandan Amerikan dizileri Hollywood sinemasının ilkelerinden yola çıkarak hazırlanır: Uzmanlaşmış senaristlere başvurma, bir deneme-dizi (pilot) yardımıyla denenen diziler, izleyici ölçümleri, göreceli basit entrikalar, akılcı bir televizyon mantığına kar-

şılık gelen anahtar karakterler (öncü bir televizyonun tersine). Ulusal alımlamaların genellikle farklılaştığı yarı evrensel içerikleriyle halkın hoşuna giderler. Büyük Amerikan dizileri bilinen şemalara dayanır (aşk ilişkileri, aile ilişkileri, iyiyle kötünün karşıtlığı vb...), bunlar da dizilerin ütopik gücünü azaltmadan televizyon izleyicilerinin kişisel katılımını olası kılan, belirsiz bağlamlarda yer alır (ayrıca Amerikan nitelikleriyle değer kazanırlar, bir çevre değiştirme beklentisinin taşıyıcısıdırlar: gökdelenler, çöller, materyel zenginik...).

Kimi dizilerin sıradışı başarısı, özel ulusal alımlamaların bileşimi olmadan kendini üretemez ve bir moda etkisiyle bütünleşir. Dizilerin başarısının nedenleri ülkeye, modaya, meraka göre değişir, bilinen bir dizi görme isteğini vurgular. Bir dizinin her zaman ikinci bir alımlaması bulunur: Bir "evrensel topluluk" vardır (daha alçakgönüllü bir düzeyde *Hélène et les garçons*'un *–Hélène ve oğlanlar–* bu sevilen ya da nefret edilen, ancak izlenen Fransız sitcom'unun başarısı incelenebilir). Dolayısıyla kültür emperyalizmi tezinin sınırlarını farklılaşmış alımlamaların artık iyi bilinen varlığını anımsayarak çizmek ve Amerikan dizilerinin niteliklerini övmek olasıdır. Aynı zamanda televizyon dizilerinin ihracatında tekelci ya da oligopolcü etkilerin varlığından yakınmak ve televizyon izleyicilerinin yalnızca yabancı dizileri değil, ulusal yapımları ve başka türde programları da istediklerini anımsamak da olasıdır. Ayrıca birçok soruşturma, izleyicilerin ulusal yapımı (Amerika Birleşik Devletleri dışındaki bu yapım 1990-2000 yıllarından bu yana artmaktadır) Amerikan yapımlarına yeğleme eğilimi olduğunu gösterir. Tele-gerçeklik programlarının 1990'lardaki başarısı bunu doğrular, *Big Brother (Biri Bizi Gözetliyor)* gibi bir programın ilk ihraç edildiği çok farklılaşmış ulusal uyarlamaları vardır. Son olarak, Amerikan kültürünün ve ihraç ettiği değerlerin tanımı yoğun biçimde ortaya çıkar. Bir toplumu birkaç öğeye indirgemek zordur, küreselleşmiş bir görünümde ona ait olanı ayırt etmek daha da zordur: *Buffy'nin başansı bir ölçüde ergen konumunun küreselleşmesine* dayanır, bu da bir Amerikanlaşma etkisi değildir. Eğer kültürel yığınlar rekabet içinde karşıtlaştırılmak istenirse, değerler üzerine büyük soruşturmaların (Inglehart, 1998), ulusal kültürlerin bir Amerikan modeline doğru değil –öyle bir model varsa–, görsel-işitsel ihracatları çok zayıf olan Kuzey Avrupa ülkeleri modeline doğru yöneldiğini saptadığını belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

Ang, Ien, *Watching Dallas* (1985), Londra, Routledge, 1989.

Baumol, William; Bowen, William, *Performing Arts. The Economic Dilemma*, New York, The Twentieth Century Fund, 1966.

Becker, Howard, *Les Mondes de l'art* (1982), Flammarion, 1987, Paris.

— *Outsiders. Études de sociologie de la déviance* (1963), Métailié, 1985.

Bonnell, René, *La Vingt-cinquième image. Une économie de l'audiovisuel* (1989), Gallimard-FEMIS, 1996, Paris.

Bourdieu, Pierre, *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Seuil, 1992, Paris.

— "Le marché des biens symboliques", *L'Année sociologique*, cilt XXII, 1971.

Bourdon, Jérôme, "Les réalisateurs de télévision. Le déclin d'un groupe professionnel", *Sociologie du travail*, 4, 1993.

— "À la recherche du public ou vers l'indice exterminateur. Une histoire de la mesure d'audience à la télévision française", *Culture technique*, 1992.

Chalvon-Demersay, Sabine (der.), "Les Publics: généalogie de l'audience télévisuelle", *Quaderni*, 35, 1998.

— (der.), "Modèles et acteurs de la production audiovisuelle", *Réseaux*, 86, 1997.

Chalvon-Demersay, Sabine; Pasquier, Dominique, *Drôles de stars. La télévision des animateurs*, Aubier, 1990, Paris.

Champagne, Patrick, "La loi des grands nombres. Mesure de l'audience et représentation politique du public", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 101-102, 1994.

Chaniac, Régine (der), "Bilan critique sur la mesure d'audience", *Hermès*, 37, 2003.

— "La télévision de 1983 à 1993", *Chronique des programmes et de leurs publics*, INA-SJTI, 1994.

Chaniac, Régine ve Jézéquel, Jean-Pierre, *Télévision et cinéma. Le désenchantement*, Nathan-INA, 1998.

Corset, Pierre, "La sociologie d'un corps professionnel. Les réalisateurs de télévision", *Réseaux*, 9, 1984.

Fiske, John, *Television Culture* (1978), New York, Routledge, 1994.

Flichy, Patrice ve Pasquier, Dominique, "Programmes et professionnels. Introduction", Beaud *ve diğerleri* (der.), *Sociologie de la communication, Réseaux - CNET*, 1997.

Gaines, Jane, *Contested Culture. The Image, the Voice, and the Law*, Chapell Hill, The University of North Carolina Press, 1991.

Gitlin, Todd, *Inside Prime Time*, New York, Pantheon Books, 1983 (bir bölümünün çevirisi:"Prévoir l'imprévisible", *Réseaux*, 39, 1990).

Goblot, Edmond, *La Barrière et le niveau* (1925), PUF, 1967, Paris.

Heinich, Nathalie, *Le Triple jeu de l'art contemporain*, Minuit, 1998, Paris. Herzog-Massing, Herta, "Decoding Dallas", *Society*, 24/1, 1986. Hesmondhalgh, David, *The Cultural Industries*, Londra, Sage, 2002.

Hirsch, Paul, "Processing Fads and Fashions. An Organization-Set Analysis of Cultural Industry Systems", *American Journal of Sociology*, 77/4, 1972.

Inglehart, Ronald, "Choc des civilisations ou modernisation culturelle du monde?", *Le Débat*, 105, 1999.

Liebes, Tamar ve Katz, Elihu, "L'exportation du sens: lectures transculturelles de la télévision américaine", *Études et documents d'information*, UNESCO, 104, 1992.

— *The Export of Meaning, Cross-Cultural Readings of Dallas*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1990 (bir bölümünün çevirisi: "Six interprétations de la série "Dallas", *Hermès*, 11-12, 1993).

Macé, Éric, "Éléments d'une sociologie contemporaine de la culture de masse. À partir d'une relecture de *L'Esprit du temps* d'Edgar Morin (1962)", *Hermès*, 31, 2001, Paris.

Mattelard, Armand ve Delcourt, Xavier, *La Culture contre la démocratie? L'audiovisuel à l'heure transnationale*, La Découverte, 1984, Paris.

Mattelart, Tristan, "L'internationalisation de la télévision entre déterritorialisation et reterritorialisation", Pagès, Dominique ve Pélissier, Nicolas (der.), *Territoires sous influence 2*, L'Harmattan, 2001, Paris.

McQuail, Denis, *Media performance. Mass Communication and the Public Interest*, Londra, Sage, 1992.

Mehl, Dominique, *La Fenêtre et le miroir. La télévision et ses programmes*, Payot, 1992.

Menger, Pierre-Michel, *La Profession de comédien. Formations, activités et carrières dans la démultiplication de soi*, Kültür ve İletişim Bakanlığı, 1997.

— "Rationalité et incertitude de la vie d'artiste", *L'Année sociologique*, 39, 1989.

— *Les Laboratoires de la création musicale. Acteurs, organisations et politique de la recherche musicale*, La Documentation française, 1989, Paris.

— *Le Paradoxe du musicien*, Flammarion, 1983, Paris.

Miège, Bernard *ve diğerleri, Capitalisme et industries culturelles*, Grenoble, PUG, 1978.

Morin, Edgar, *L'Esprit du temps, 1 - Névrose*, Grasset, 1962, Paris.

Moulin, Raymonde, *L'Artiste, l'institution et le marché*, Flammarion, 1992, Paris.

Pasquier, Dominique, "La télévision comme expérience collective: retour sur les Mondes de l'art", Pessin, Alain ve Blanc, Alain (der.), "Mélanges pour Howard Becker", L'Harmattan, 2004, Paris.

— *Les Scénaristes et la télévision. Approche sociologique*, Nathan, 1995.

Pasquier, Dominique, "Une télévision sur mesure. Les données d'audience dans le système américain", *Réseaux*, 39, 1990.

Pasquier, Dominique ve Chalvon-Demersay, Sabine, "Les mines de sel: auteurs et scénaristes de télévision", *Sociologie du travail*, 4, 1993.

Peterson, Richard, "Mais pourquoi donc en 1955? Comment expliquer la naissance du rock", Mignon, Patrick ve Hennion, Antoine (der.), *Rock, de l'histoire au mythe* (1990), Anthropos, 1991, Paris.

— "La sociologie de l'art et de la culture aux États Unis", *L'Année sociologique*, 39, 1989.

Rosen, Sherwin, "The Economics of Superstars", *American Economic Review*, 75, 1981.

Schiller, Herbert, *Mass Communications and American Empire* (1969), Boulder, Westview Press, 1992.

Souchon, Michel, "L'apport des méthodes quantitatives à la connaissance du public de la télévision", *Hermès*, 11-12, 1993.

— "Les programmateurs et leurs représentations du public", *Réseaux*, 39, 1990. - *Petit écran, grand public*, La documentation Française, 1980, Paris.

Stolz, Joelle, "Les Algériens regardent *Dallas*", *Les Nouvelles chaines*, PUF, 1983, Paris.

Towse, Ruth, *Creativity, Incentive and Reward. An Economic Analysis of Copyright and Culture in the Information Age*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2001.

Tunstall, Jeremy, *The Media are American. Anglo-American Media in the World*, Londra, Constable, 1977.

Tunstall, Jeremy ve Palmer, Michael, *Media Moguls*, Londra, Routledge, 1991

Williams, Raymond, *Culture and Society, 1780-1950*, Londra, Chatto & Windus, 1958.

ÜÇÜNCÜ KISIM

İletişimi Çoğulculaştırmak Demokrasi, Yaratıcılık ve Düşünsellik

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMUOYUNUN POLİTİK KURAMLARI

Güçlü Etkilere Geri Dönülebilir mi?

İkinci Kısım'da görüldüğü gibi iletişimi sosyolojileştirmek, insan eylemlerinin oluşumu mantığını saf bir işlevsel aktarım mantığıyla karşıtlaştırmak anlamına gelir. Medya pratiklerin ve inançların bütününün oluşumunun, yeniden üretimin ve anlaşmazlığın söz konusu olduğu, erkin ve kültürün bölünmez bir biçimde işin içine karıştığı, tüm bu öğelerin birbirinde okunduğu alandır. Böyle bir yöntemin tehlikesi birçok kez vurgulanmıştır. Çünkü bu yönteme göre, toplumsal edimler verili ve kendi içlerine kapalı ya kültürcülüğe ya da simgesel egemenliğe odaklanmış yapısalcılığa yönelen bir sistemin içinde tasarlanır. Bu durumda, örneğin medyada ortaya çıkan birçok gerilim ve çelişki tersini gösterse de doğalcığın yerini sosyolojicilik dolduracaktır. Bu tehlikeye karşı, sosyoloji hiçbir zaman tekanlamlı olmayan ürünlere indirgemediği insan edimleri betimlemesinin ek bir katmanını geliştirir. Yorum ve değişim, etkinliklerin merkezindedir, demokratik toplumlarda çatışma, öz deneyim ve ötekilik biçiminde ortaya çıkar. Bir iletişim sosyolojisinin sonraki evresi, üretim ve alımlama arasındaki dinamiği iletişimcilerle, içeriklerle ve izleyicilerle gerçek bir ilişki içinde kavramaya dayanır –alımlama ve üretim üzerine bölümlerde mikrososyolojik düzeyde özetlendiği gibi–, an-

cak bunu sürekli bir demokratikleşme sürecinde, medyayı daha geniş bir çatışmalı toplumsal ilişkiler bütününe yeniden yerleştirerek yapar.

Kitle iletişimini demokrasinin belirdiği alanlardan biri gibi düşünmek, öncelikle 1970'lerden başlayarak "gündem belirleme" ve "sessizlik sarmalı" modelleriyle etki kavramına dönmeyi öneren haberin işlevi üzerine anlayışları yenileyen kamuoyu politik kuramlarından yola çıkarak yapılmalıdır. Bu bulgulayıcı geri dönüş, gizli kalmış soruları sormayı sağlar: Medyanın toplumun kuruluşunda ve toplu yaşantıda, toplumu oluşturan kültürlerin ötesinde işlevi nedir? Medyanın politik konuları ve çelişkileri geçirgenlik derecesi ölçülebilir mi? Pozitivist saplantısı ya da sürükleyebileceği gerileme eğilimi nedeniyle çok karşı çıkılan etkilere dönüş formülü, gerçekte politik temsilin bilişsel ve yapıcı bir görüşüne doğru anlamlı bir atılımı gizler. Bu bakış açısına göre, kamuoyu kuramları sosyolojik düşüncenin gelişimini, olguların etkisinden toplumsal oluşumuna dek özetler. Ancak bunu, düşünceyi makro-toplumsal bir düzeye, medyanın bütünüyle toplumun karşılaşması düzeyine çekerek yapar. İşlevsel ya da kuralcı anlayışlar arasında ve demokratikleşme düşüncesinde yerleşmiş anlayışlar arasında bir kavşak işlevi görür.

Gündem belirleme ve sessizlik sarmalı etkileri

Siyasal bilimler araştırması, Lippmann ve Tchakhotine'in kitlelerin akıl dışılığına katkıda bulunmakla suçladığı ya da Lasswell'in kitleleri eğittiğini ileri sürdüğü medyadan önce büyülenir, ancak sınırlı etkiler kuramıyla erken ve kuşkusuz kısırlaştırıcı bir eğilimi benimser. Düşüncelerin yenilenmesi, sonuç olarak 1970'lerde kısa döneme ve yalnızca bireysel ya da kişilerarası savunma düzeneklerine (seçicilik) odaklanmış Lazarsfeldci paradigmadan bir kopuş isteğinden geçer. Medyanın etkileri toplum düzeyinde ve uzun dönemde etkili olur, ayrıca aşılamayla değil, seçiciliği etkisizleştirerek ya da kısıtlı bir tercih bütününe taşıyarak etki eder. Maxwell McCombs ve Do-

nald Shaw (1972) gündem belirleme kavramıyla, bağıntıları belirlemek amacıyla medya ve yurttaşlar tarafından iletilen görüşleri tanımlamak ve karşılaştırmak için özgün bir araç oluştururlar. Gündem belirleme, önceliklerin bir hiyerarşisidir, artan bir öneme göre sıralanmış konular listesidir, örneğin belli bir anda basında ele alınan konuların ve televizyonda bu konuların kapladığı yayın zamanının sayımını yaparak ya da yurttaşlar için, kamuoyu araştırmaları ve görüşmeler gerçekleştirilerek belirlenebilir. Yazarlarca istatistiksel olarak doğrulanan gündemler arasındaki bağıntı, hatta gazetecilerin kaygılarının önceliği yapının etkisini sorgulamaya yönlendirir. Bernard Cohen'in ünlü sözüne göre, medya bize ne düşünmemiz gerektiğini söylemez, *neyi düşünmemiz gerektiğini* söyler. Bir olay karşısında olumlu, olumsuz ya da kayıtsız görüşleri hiçbir şey belirlemese de her şey bu olay üzerine görüş üretmeye, dolayısıyla olasılıkları elemeye yönlendirir. Buna yakın bir biçimde, Elisabeth Noelle-Neumann'm sessizlik sarmalı kuramı (1974), medyanın toplumsal alana, görüşlerin çeşitliliğini baskılayarak müdahale ettiğini savunur. Yazar, bireylerce oluşturulan görüşlerle başkalarının önünde dile getirilmeleri arasındaki farkı (kimi durumlarda istatistiksel olarak belirlenebilir bu) gözlemler ve 1965'te Almanya federal seçimlerindeki oy eğilimleri incelemesine dayanır: Seçmenin başlangıçta kararsız olduğu bu seçimleri, Hıristiyan demokatlar yararına tahminler yayımlanınca, Hıristiyan demokratlar kazanmıştır, bu da kartopu etkisinin varlığını, kazanacağı bildirilen cephede bir toplanma olduğunu düşündürür. Siyasal bilimlerin ölümsüz ejderleri "*band-wagon*" (yürüyen trene binme*) ve geri çekilme (ayrı görüşte olan bireyler tartışmayı ya da oyu terk ederler) diye adlandırılan öykünmeciliğin etkilerinin bu yeni yorumunun özgünlüğü, varsayımlarından kaynaklanır: Çağdaş toplumların bireylerini yalnızlık korkusu yönlendirir; başkalarıyla ilişki yokluğu görüşlerin çeşitliliğinden habersizliğe ve egemen olarak algılanana güçlü bir bağımlılığa götürür; bireyler çevrelerinde istatistik-

(*) Türkçe'ye "gözde taraf etkisi" olarak çevrilebilir – ç.n.

sel açıdan egemen görüşleri, onları yalnızlaştırmayacak tutumları benimsemek için durmadan değerlendirirler; halkın ideolojik bağlılıklarının yoğunluğu, başarının algılanan olasılıklarına bağlıdır. Çoğunluğu oluşturan bir topluluk, genellikle üstünlüğünü güvenceye alan bir dinamik üretir, ancak görüşlerden emin olamazsa bu topluluk, gücüne inanan ve görüşlerini halk önünde savunan bir topluluğun yararına liderliğini yitirir. İkinci bir metinde (1984) medya, gündem belirleme düzeneğine yaklaşan bir düzeneğin merkezindedir. Egemen görüşlerin algılanması, artık yalnızca çevrede değil, televizyon ya da radyoda "kamuoyu liderlerinin", gazetecilerin ve göz önündeki kişiliklerinin söylemlerini dikkate alarak gerçekleşir. Küçük bir topluluk tartışmalardan çekilen bireylerin eleştirel düşüncesini, bir sessizlik sarmalına girerek, egemen görüş oluşturarak sınırlayabilir: Medya bize *neyi düşünmememiz gerektiğini söyler.*

Seçimleri gerçekten medya mı yapar?

Bu iki sorunsal seçimlerin yönlendirilmesi kuşkusunu, gerçekliğin medyatik tanımının, özellikle kararsızlar üzerine baskısını düşündürerek geçerli kılar. Bunlara yöneltilen eleştiriler ve yazarların gerçekleştirdikleri düzeltmeler, en azından kapsamlarını görecelileştirmeyi sağlar. Gündem belirleme kuramı, medyanınkinden ve yurttaşlarınkinden, özellikle politikacılarınkinden farklı gündemleri de dikkate almazsa, bu toplulukların arasındaki etkileşimi ve bu topluluklar içindeki etkileşimleri incelemezse çok sınırlı kalır. Daha sonra McCombs, Shaw ve izleyicileri (bkz. Bregman, 1989, McCombs ve Shaw, 1993, Weaver'la birlikte, 1997) tarafından yürütülen çalışmalar, ayrıca Cohen'in (1963), Cobb ve Elder'in (1972) politik karar vericilerin gündemi (*agenda setting*'e karşı *agenda building*, kamuoyu yaratımının gündemi), ilişkilerin oldukça karışık bir resmini ortaya koyar. Yurttaş ve medya gündemlerinin politikacılar üzerindeki bileşik etkisi, ünlü Watergate örneğiyle (Lang ve Lang, 1983) sıklıkla ortaya konmuştur, ancak egemen olan daha çok sürekli bir gelgit etkisi, hatta bir karmaşadır (Waterga-

te örneğinde hükümetin takındığı tutumlar da belirleyicidir). Yurttaşlar üzerinde medya gündeminin etkisi kimi zaman tersine döner, daha genel olarak her şey için her an geçerli değildir, çünkü yurttaşların kendi bilgi ve değerleriyle gazetelerinkini karşıtlaştırabilirler, dikkat de medyaya duyulan güvene bağlıdır. Gündemler arasındaki anlamlı çarpıtmaların varlığını ya da yalın nedensellik yokluğunu gösteren yakın tarihten örnekler verilebilir. Fransa'da 1988 cumhurbaşkanlığı seçimini gazeteciler sağ ve solun birlikte yönetmesi açısından okur, oysa işsizlik sorunu yurttaşların değişmez öncelikli kaygısıdır; basının beklentilerine karşı Maastrich referandumunun sonucu bıçak sırtındadır; 1995 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Edouard Balladur tüm büyük medyanın favorisidir ve en çok izlenen televizyon kanalının, *TF1*'in desteğinden yararlanır, ancak seçimin ikinci turuna bile erişemez. Fransa'da 2002 seçimlerinin ikinci turunda, aşırı sağın varlığı –medyatik öykünmecilik göz önünde ve üzücü de olsa– güvensizlik sorununa odaklanmış bir kampanyada bir gündem etkisiyle pek açıklanamaz. Güvensizlik sorunu, daha 2002 cumhurbaşkanlığı seçimleri başlamadan önce yurttaş gündeminin başında yer alır ve geleceğin galibi Jacques Chirac, kampanyasını bu izlek üzerine düzenlemeye karar verir. Sosyalist rakibi bu izleği daha 1997'de gündeminin ikinci sırasına yerleştirmiş, ancak sorunun aşırı sağın elinden alamayacağı bir tanımında uzlaşamamıştır (Macé, 2002). İtalya'da Silvio Berlusconi'nin her yerde görünmesi, 1994 seçimlerinden sonra hızlı düşüşünü önlemez; 2001'de yeniden seçilmesi bir medya yönlendirmesiyle değil, tüm yurttaşları etkilemeyen ancak kararlı iki seçmen kitlesi arasında becerikli bir bireşim gerçekleştirmeyi bilen bir politik kampanyayla açıklanabilir.

Sessizlik sarmalı Serge Moscovici'nin çalışmalarıyla (*Psychologie des minorités actives*, 1979 - Etkin azınlıkların psikolojisi) çelişir: Moscovici azmlıkların Noelle-Neumann'ın varsaydığından çok daha fazla anlatım ve toplumsal değişime katkı olanağına sahip olduğunu anımsatır. Öte yandan yalnızca sapma yönüyle kendini algılama tezi de büyük ölçüde geçersizleştiril-

miştir; sapma kavramının kendisi bir toplumdan ötekine, bir yurttaştan ötekine değişir, yalın bir baskı düzeneğini ve bu düzeneğin varsayılan sonu sessizlik sarmalını evrenselleştirmek olası değildir. Kimi azınlık partileri için, oy eğilimleriyle gerçek sonuçları arasında anlamlı bir istatistiksel fark olsa da –genellikle aşırı uçtaki partilerin seçmenlerinin, öteki seçmenlerden daha fazla tercihlerini saklama eğilimleri vardır– kamu yaşamından çekilme üzerine hiçbir genel kural üretilemez. Medyanın neden olduğu sessizleşme anıştırmasına birçok karşı örnek gösterilebilir. Solun kampanyanın ilk aylarında eridiği 1995 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde (Edouard Balladour yararına kamuoyu yoklamalarına ve doğacak büyük çoğunluk duygusuna karşı) sonuçta birinci turda sosyalist aday Lionel Jospin birinci gelir. Kimileri, "*underdog*" (çoğunluğun başarısını dileyen azınlık başkaldırısı) denen etkili olabilecek bir karşı-etkinin varlığını anıştırır –Balladur'ün seçmenleri, sevimli bir *looser* gibi gösterilen kaybeden aday Jacques Chirac'ın yardımına koşmuş olabilirler–, ancak bu etkinin de "*band-wagon*" gibi kesin biçimde kanıtlanamaz olduğunu unuturlar. Seçime yaklaşıldıkça, partiler ve adaylar gerçekte çok bilinen yolları kullanırlar, bu nedenle politika dinamiği yalnızca haber dolaşımından çok, toplumsal farklılıklara bağlıdır. Noelle-Neumann sonraki araştırmalarında (1999) medyaya daha az önem verir ve bir seçimin sonucunun, oy eğilimlerini önceden öykünmeci topluluklara açıklayacak kamuoyu liderleri topluluğunu (öncülerin varlığının yarı doğal olduğunu varsayan *People's Choice* yazarları gibi) saptayarak bilinebileceği ilkesinden yola çıkar. Kuramının tarihi, *agenda-setting*'in tarihi gibi, giderek Lazarsfeldci modele ve toplumsal etkileşimlerin karmaşıklığına katılımının tarihidir.

Bu modellerin çekiciliği pozitivizminden, medya etkisinin sayısallaştırılabileceği düşüncesinden ya da eleştirel köklerinden kaynaklanır. McCombs ve Shaw araççı olduklarını ileri sürerler, zayıf sosyolojik doğruluk taşıyan ancak ampirik açıdan doğrulanabilen orta kapsamlı bir kuram geliştirmeyi dilerler. Bununla birlikte, ortaya koydukları araç öylesine ka-

bataslaktır ki ender olarak tutarlı bir bilgi oluşturur. Yalın etkilerin kavramsallaştırılmasına bağlılıkları, insan edimlerinin tümüyle mekanik bir biliminin oluşturulması düşüne benzer. Öte yandan değişkenler bağımsız değildir ve kendileri de sayısız değişkene bölünür, çünkü medya toplumsalın bir alt-kümesidir.[1] Bu başarısızlık karşısında, gündem belirleme etkisinin öncüleri bu alanda elde edilen bilgiyi daha da soyut kılan laboratuar deneyleriyle yön değiştirirler ve deneysel bir psikolojik semiyolojiye yaklaşarak, düşüncelerini haber çerçevelerinin daha niceliksel bir düzeyine (Goffman'a göre bir *agenda framing*'den söz ederek) taşırlar. Noelle-Neumann'la birlikte bir geriye dönüş gibi görülebilecek, Tocqueville'in toplumsal konformizmin zorbalığını izleyen antropolojik bir heves ortaya konur. Medyanın görüşü üretme gücü olduğu kadar, susturma gücü de vardır, çünkü kamuoyu ilişkisel değil, tümüyle nesnelleştirilebilir bir gerçekliktir. Görüşler toplumsal alanın dışında doğar, ölçülebilirler, sonra da toplum baskısıyla karşı karşıya kalıp yeniden ölçülebilirler. Medya, bireyleri ön-sosyolojik bir çerçevede, hazırlanan görüşleri dile getirmeye ya da bastırmaya zorlar.

İronik olarak sağ eğilimli bu yabancılaşmış kamuoyu görüşü, Todd Gitlin'in Marksist bakış açısıyla ilişkisiz değildir (1978), ancak daha inceliklidir, Lazarsfeldcilerin dayanak gösterdiği "görüşlerin güçlendirilmesi etkisinde", medyanın uzun dönemli etkilerinin kökünü bulgular: Erk doğrudan etkinin büyülü alt üst oluşu değil, öncelikle egemenlerin yararına kurulu düzenin korunmasıdır. Güçlendirme etkisi bize *ne düşünmememiz gerektiğini* ya da *neyi düşünmememiz gerektiğini* söyleyen medyanın güçlü etkisidir, bunu da bize birbirine denk nesneler arasında, Pepsi ya da Coca Cola arasında, Carter ya da Reagan arasında seçme olanağı verdiği izlenimi uyandırarak, yapısal olarak yerleşik erklerin yararına gerçekleştirir.

---

1 Gündem belirleme ve sessizlik sarmalı kuramları, medyada haberin boğulmasının bir uzlaşma üretiminin yararına çalışması anlamında, toplumun başka haber ağı olmaması koşuluyla gerçektir.

Kamuoyu var mıdır?

Kamuoyu kavramı kuşkusuz derin tartışmaların konusudur. Yönlendirilmesi tezinin arkasında, yokluğu ya da en azından kararsızlığı gizlenir. Kimi bilimsel akımların bu kavrama karşı olumsuz tutumları iki yüzyıldan bu yana, dile getirilmesinin yarı tekelini kendilerine mal eden politikacılarda, sonra da kamuoyu endüstrisiyle uğraşanlarda uyandırabileceği umutların düzeyindedir. Çünkü kamuoyu araştırmasının, genel iradeyi, gizli uzlaşmayı ya da seçilmişlere devredilen çoğunluk görüşünü dile getiren temsilî demokrasiyle halkın halk için yönetmesi arasındaki çelişkileri çözümleyeceği varsayılır. Şimdi de gündemde olan bu düşsel bakış açısı ("Fransızlar şöyle düşünüyorlar...") karşısında, Pierre Bourdieu'nün güçlü eleştirileri (1970, Herbert Blumer'den [1948] esinlenerek) referans niteliğindedir. Toplum güç ilişkilerinden oluşur, bu ilişkiler de toplumun karşılıklı bir anlaşmaya dayalı uyumlu bir bütün olarak düşünülmesini engeller. Doğal "politik" bir konu da, tam "kişisel" bir görüş de yoktur, ortak görüş anlamında "kamusal" görüş hiç yoktur: İnsanların çoğunluğu, önceden belirlenmiş konular üzerinde konuşmayı beceremezler ya da egemen tanımlara boyun eğerler. Politik alan burjuva sınıfının tarihsel bir ürünüdür, bir görüş sahibi olma düşüncesi de en eğitimlerin yararına paylaşılan, eğitimli olmayanları ya da sesi duyulmayanları dışlama sonucunu veren bir toplumsal buluştur. Kamuoyu araştırmaları, araştırmacılara "verilmeyen yanıtlar", değişken yanıtlar ve meşru olma çabasındaki zorunlu yanıtlar (sorunsalın aşılanması etkisi), oyunuyla yapay bir durumu ölçer. Kendiliğinden bir gerçekliği değil bir oluşumu kavrar: Kamuoyu düşüncesi, soruşturmaları yönetenlerin, düzenleyenlerin ya da yorumlayanların yansımasıdır.[2] Yalnızca aydınların güçlü bir toplumsal devinime katılmaları bir halk özgürleşmesine olanak ta-

2 Bu eleştiriler Daniel Gaxie (1978) ve Patrick Champagne (1990) tarafından derinleştirilmiştir. Yazarlar önce kamuoyunun oluşumunda egemen sınıfların aşılama etkisini, sonra da kamuoyunun "17. yüzyıl boyunca aydın seçkinler ve saygın burjuva sınıfı tarafından, kendi isteklerini meşrulaştırmak amacıyla üretilen ideolojik savaş makinesi" olarak tarihsel niteliğinin altını çizerler.

mr. Militancılık aracılığıyla bir demokrasiyi savunanların varlığını sorguladığı kamuoyu, aynı zamanda mantığını kavramaya çalışan siyasal bilimler kuramlarınca da –McCombs, Shaw ve Noelle-Neumann'la gördüğümüz gibi– yıpratılır. Philip Converse'in (1964), bireysel görüşlerin çelişkili ve benimsenmelerinin kuşkulu olduğu saptaması uzun süre kendini kabul ettirir. Bu kuşkuculuk kimi zaman, görüşleri yurttaşlara daha az, uzmanlara daha çok sorulsa ya da seçim sürecinden çok militan hareketlere güvenilse demokrasinin daha iyi işleyeceği düşüncesini bile uyandırmıştır.

Bu saptamayı ancak kamuoyu sorunsalının belirgin bir yoksullaşması olası kılar. Egemenlik sosyolojisi, her yerde olduğu gibi burada da egemen tanımlarının türdeşliğini ve ağırlığını fazla önemser, halkın düşünce ve eylem yetilerini de küçümser. Bunu açıklamak için bir iletişim çatışması anlayışına yaklaşır: Erk boyun eğmedir ve ancak kökten bir edimle devrilebilir. Siyasal bilimciler kendi köşelerinde yoksul bir "yazı mı tura mı" (anlaştık ya anlaşmadık) akılcılığı çerçevesinde kasıtlı durumlar anlamında bir yaklaşımda takılıp kalırlar. 20. yüzyılın sonundan bu yana birçok araştırmacının belirttiği gibi, eğer bu konu üzerine ilk düşüncelere, toplum bilimlerinin kurulduğu zamana dönülürse, kamuoyu incelemesi daha verimli olacaktır. John Dewey, demokrasinin "kamudan" gelen gerçek bir etkinliğe ve yaratıcılığa dayandığını gözlemleyerek, ona kurumların denetiminden daha geniş bir alan açar. Politika önceden oluşturulmuş bakış açılarının benimsenmesinden değil, bakış açılarının bir öz-karışmasını üreten, birçok yol izleyen sonu gelmez bir tartışmadan oluşur. Aynı biçimde, Tarde'a göre görüş, herkesin kendisini sahip olduğunun bilincine varmadığı bir düşünceyi savunurken bulduğu Molière'e özgü şaşırtılı bir konuşmadaki gibi alışverişle biçimlenir. Louis Quéré'yle birlikte, bunu etkileşimsel dilde anlatmak için (1990), aklm içeriklerinin, ruhsal durumların, duygu ve düşüncelerin yerlerini dil oyunlarının, kullanımların, simgelerin, ortak pratiklerin kuramına bırakması gerektiğini savunur. Özel, kişisel anlatım ortak çevreyi de kapsayan kendi kendiyle bir diyalogdur. Kamusal et-

kileşim özerk bir olgu değil, bireysel görüşleri ve paylaşılan görüşleri yaşatan, karşılaşmalarım, görüşlerin açıklığa kavuşmasını ve sürekli sorgulanmasını sağlayan bir dinamiktir. Siyasal bilimlerde uygulayımsal ya da yöntemsel dönemeç, pragmatik ilkeleri yeniden saptamak için Converse'in kamuoyunun değişkenliği üzerine çalışmalarının, buna karşı çıkışların, Lazarsfeldci sosyolojinin bireşimini ortaya koyan John Zallerca gerçekleştirilir (1992, Loïc Blondiaux Fransızca basımına bir sunuş yazısı yazmıştır). Bireyler seçici bir tutumla politik haberlerle karşı karşıya kalırlar ve seçkinlerin söylemine politik yeterlilikleri derecesinde eleştirel tepki gösterirler. Görüşleri yerleşik de bütünleşmiş de değildir, ancak aynı konu üzerine birçok bakış açısına bölünmüş, potansiyel biçimde çelişkin ve evrimseldir. Tutumların zayıf uyumu, kamuoyu araştırmalarının yalın bir tutum benimsemeye iten soruların sorulma biçimiyle ya da araştırmanın düzenleme bağlamıyla yanıtları bir ölçüde yönlendirebileceğini gösterir. Yine de tutumların zayıf uyumu bir akılcılık eksikliğine değil, kamuoyu oluşum sürecinin toplu, paylaşılmış niteliğine bağlıdır (görüşler biraraya getirilince durumlar uyumludur). Tutumların çok esnek olması ve çift yönlülüğü, demokratik etkileşimin sürekliliğini gösterir, bakış açılarımn tümden kapanışını ve zamansal dinamiğin durmasını olanaksız kılar. Kamuoyu araştırmalarının gerçekleştirdiği görüşlerin benimsenmesi, seçkinlerin etkili olduğu bir çerçeveleme çalışmasıdır, ancak "birinin konuları yalmlaştırıp açıklığa kavuşturma görevini üstlenmesi gerekir".

Kamuoyu araştırmaları ne kadar kusurlu ve etkileyici olursa olsun, karalanmayı da övgüyü de hak etmez, çünkü amaçları verili bir anda bile düşsel olarak saf bir görüşü yansıtıp yalnızca bir akılcılaştırma ya da sayının disiplini makamı gibi işleyerek yöneticilerin çıkarlarına hizmet etmek değil (Dominique Reynié, 1998), görüşün sürekli ve çelişkin bir biçimde ortaya çıkmasına yardımcı olmaktır. Loïc Blondiaux'a göre (1998), politika tarihi asıl ilginç konunun kamuoyu araştırmalarının politika oyunu üzerindeki etkisini sorgulamak değil, kamuoyu araştırmalarının ortaya çıkışım demokratikleşmenin sonu-

cu gibi görmek olduğunu gösterir. Kamuoyu, araştırmalar yoluyla oluşturulan kurgulardan biridir (örneğin toplumsal devinimlerden konuşturan bir kurgu), demokrasilerin bir başka büyük kurgusu olan genel oyla aynı ilkelere dayanma üstünlüğü vardır: Herkes düşüncesini dile getirebilir, her oyun ağırlığı da aynıdır. Kamuoyu araştırmalarının demokrasiyi "üretmesinden" çok, demokrasinin kamuoyu araştırmalarını üretmesi, sonra da kamuoyu araştırmaları yoluyla egemen halkın[3] somutlaşması sorununu halkın desteğiyle çözerek kendini üretmesi söz konusudur: Mühendisler, araştırmacılar ve politikacılarca başarıya ulaştırılan bu tekniği benimseyerek, "halk kamuoyunun üretimine, kendinin bu yeni tanımına katkıda bulunur". Bu buluşa, beceriksizliğin eleştirisinin ve endüstricilerin büyüklenmesinin ötesinde, yalnızca oy ve kamuoyu araştırması gibi halkın iyi ve kötü belirimlerinin arasında bir ayrım gerçekleştirenlerce ve sınırlanmaların artan algılanmasıyla temelden karşı çıkılır (yanıtların giderek artan değişkenliği ve tutarsızlığı, aşırı çoğalma...).

Etkileşim olarak siyasal iletişim

Medya ve kamuoyu araştırmalarınm politika üzerinde güçlü bir etkisi vardır, ama bu politika özde, politikacıların seçilme süreciyle ilgili değildir. Politik rekabetin, baştan çıkarma, hız, sınırlı bir sözcük dağarcığı üzerine kurulu politik pazarlamanın gelişimiyle derinden değiştiği doğrudur. Ancak kolaylık gibi görünen, aynı zamanda yurttaşlar için bilişsel kısa yol işlevini de görebilir, televizyon da başlangıçta adayları görünüşlerine göre seçse de politikacıların çoğu buna uyum sağlamayı, iletişim aracını evcilleştirmeyi bilmiştir (Bourdon, 1994). Öte yandan kamuoyu araştırmalarınm seçim sonucuna etkisine karar verilemez, çünkü seçim sonuçları halkın düşünsellik öğelerinden yalnızca biridir. Dolayısıyla kitle medyasının olanak tam-

3 Kamuoyu araştırmaları, halk temsilinin biçimlerini genişletme aracı ya da Pierre Rosanvallon'un sözleriyle (bu yazarın ilk tepkisi televizyondan sakınmaktır) "demokrasiye can vermek"tir.

dığı başlıca değişim, genellikle eleştirilenin tersidir. Savların ve tutkuların karşılaştığı bir sahne önererek, kamuoyunun sürekli bir temsil biçiminin yerleştiği geçici ve zorunlu olarak eşitsiz bir olasılıkta barınır. Temeli Tocqueville'in koşulların eşitlenmesi sosyolojisinde, Claude Lefort'un demokratik çatışma felsefesinde, aynı zamanda Alain Tourain'in sosyolojisinde bulunan bu saptama, Dominique Wolton'un iletişimin demokratik oyuna desteği üzerine açıklamalarını (1989) yönlendirir. Siyasal iletişim bireysel haklar ve düşünce özgürlüğü için ikiyüz yıllık bir savaşın sonucunda üç temel özneyi, politikacıları, gazetecileri, "kamuoyu araştırmaları yoluyla elde edilen görüşleri" ilişkilendirerek, alışveriş yoluyla büyülü bir biçimde uzlaşmış, demokrasiye özgü genel iradeyi doğuracak anlaşımsal bir toplum üretmez, demokrasiye özgü çatışmalı, çalışma gereken bir oluşturma alanı kurar.

Siyasal iletişim kamuoyu kendiliğinden doğmadığı için vardır, onu üç kutuptan doğan, birbiriyle çarpışan tanımlar yaşatır. Dışlama ve sorunsalların aşılanma etkisi olayları, demokratik sürecin hiçbir anında kaybolmaz, buna karşılık süreç artan bir katılımı destekler: Seçilenlerin, basın gibi, halkın görüşlerinin algılamalarına bağımlı olduklarına kuşku yoktur, bununla oynamaya ya da buna uyum sağlamaya çalışırlar. Siyasal iletişim kusurlarına karşın, siyasal işleyişin koşuludur, bozulmasının tersidir, "iletişimsel bir çerçevede, politik akıldışılığın düzenlenme etkenidir". Öte yandan Wolton, demokrasiyi kamusal alanda yalnızca üç oyuncuya indirgemeyi engelleyerek politikayı iletişimin daha geniş bir alanına, Morin'in anladığı anlamda, kitle medyasının "geniş kamu" referansı üzerine kurulu bir alana yerleştirir. Kamusal alan kavramı üzerine bir düşünce oluşturan da bu ilişkidir.

Kamusal alan kavramına doğru

Gündem belirleme ve sessizlik sarmalı modelleri davranışçılıktan kurtarılıp niceselleştirilerek, politikanın bu oluşumuna yaklaştırılabilirler. Anlatım çerçevelerini betimleyerek ve kul-

lanılabilirlik etkeni üzerinde durarak (düşünülecek izlekler önerme olgusu), politik etkileşimleri ve ideolojilerin açılımını incelemek için bir araç sağlarlar. Elemelerle yapılanmalar ve anlamlayımların kodlanması görüşleri bir bakıma etkiler, çünkü var olmalarına olanak tanır – bir ideoloji, yorumların zorlayıcı dizgesi değilse nedir? Gerçekliğin niceliksel ve niteliksel çerçevelenmesi bir bilgi ve egemenlik aracıdır. Toplulukça sürekli üretilen, çelişkilerden geçen, hiçbir zaman kendi içine kapalı kalmayan politik yaşam, bir toplumsal imgeleme, bir sözcükler, imgeler, takvimler, hiyerarşiler üretimine dayanır, bunlar aracılığıyla "halk" kendini dile getirir, harekete geçer, karşıtlaşan ve etkileşen birçok bölümlenmeyle kendini tasarlar.

Yine de gündem belirleme incelemelerince ölçülenlerin dışında da bireylerce harekete geçirilebilecek düşünsel kaynaklar bulunduğunu ve diyalog ilkesinin tüm temsillere uygulandığını da unutmamak gerekir. David Morley ve Peter Dahlgren ya da William Gamson gibi yazarlar, haberlerin yorumunun kurgularınki kadar çeşitlilik gösterdiğini ve politik alandan taşan sorgulamaların içinde yer aldığını açıkça göstermişlerdir. Kamuoyu incelemesi bir toplumsal semiyolojiye yaklaşsa da yeterince toplumsal değildir daha, dile getirilen bir toplumsal çatışmanın ve öznelerin varlığını dikkate almaz. Böylece genişlemiş, tümüyle politik olmayan bir kamusal alanda temsil sorunu ortaya konur.

KAYNAKÇA

Achache, Gilles, "Le marketing politique", *Hermès*, 4, 1989.

Blondiaux, Loïc, *La Fabrique de l'opinion. Une histoire sociale des sondages*, Seuil, 1998, Paris.

Blondiaux, Loïc ve Reynié, Dominique (der.), "L'opinion publique. Perspectives anglo-saxonnes", *Hermès*, 31, 2001, Paris.

Blumer, Herbert, "L'opinion publique d'après les enquêtes par sondages", Padioleau, Jean (der.), *L'Opinion publique, examen critique, nouvelles directions* (1948), Mouton, 1981, Paris.

Blumler, Jay; Cayrol, Roland ve Thoveron, Gabriel, *La Télévision fait-elle l'élection?*, FNSP, 1978, Paris.

Bon, Frédéric, *Les Sondages peuvent-ils se tromper?* Calmann-Lévy, 1974, Paris.

Bourdieu, Pierre, "L'opinion publique n'existe pas", *Questions de sociologie* (1973), Minuit, 1980, Paris.

Bourdon, Jérôme, *Haute fidélité. Pouvoir et télévision 1935-1994*, Seuil, 1994, Paris.

Bregman, Dorine, "La fonction d'agenda: une problématique en devenir", *Hermès*, 4, 1989, Paris.

Bregman, Dorine ve Missika, Jean-Louis, "La campagne. La sélection des controverses politiques", Grunberg, Gérard ve Dupoirier, Élisabeth (der.), *Mart 1986. La drôle de défaite de la gauche*, PUF, 1987, Paris.

Champagne, Patrick, *Faire l'opinion. Le nouveau jeu politique*, Minuit, 1990, Paris.

Charron, Jean, "Les médias et les sources. Les limites du modèle de l'agenda-setting", *Hermès*, 17-18, 1995, Paris.

Cobb, Roger ve Elder, Charles, *Participation in American Politics. The Dynamics of Agenda-Building*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1972.

Cohen, Bernard, *The Press and Foreign Policy*, Princeton, Princeton University Press, 1963.

Converse, Philip, "The Nature of Belief Systems in Mass Publics", Apter, David (der.), *Ideology and Discontent*, New York, Free Press, 1964.

Dahlgren, Peter, "Les actualités télévisées: à chacun son interprétation" (1988), *Réseaux*, 44-45, 1990, Paris.

Gaxie, Daniel, *Le Cens caché. Inégalités culturelles et ségrégation politique*, Seuil, 1978, Paris.

Gerstlé, Jacques (der.), *Les Effets d'information en politique*, L'Harmattan, 2001, Paris.

Gitlin, Todd, "Media Sociology: the Dominant Paradigm", *Theory and Society*, 6, 1978.

Katz, Elihu, "La recherche en communication depuis Lazarsfeld" (1987), *Hermès*, 4, 1989.

Lang, Kurt ve Lang, Gladys, *The Battle for Public Opinion. The President, the Press and the Polls during Watergate*, New York, Columbia University Press, 1983.

Lazar, Marc, "Faut-il avoir peur de l'Italie de Berlusconi?", *Esprit*, Mart-Nisan, 2002.

Lefort, Claude, *L'Invention démocratique*, Fayard, 1981, Paris.

Macé, Éric, "L'exigence de sécurité, une question politique", *Cahiers français*, 308, La Documentation française, 2002.

McCombs, Maxwell; Shaw, Donald ve Weaver, David (der.), *Communication and Democracy. Exploring the Intellectual Frontiers in Agenda-Setting Theory*, Londra, Lawrence Erlbaum Associates, 1997.

McCombs, Maxwell ve Shaw, Donald, "The evolution of agenda-setting research: twenty-five years in the marketplace of ideas", *Journal of Communication*, 43/2, 1993.

— "The agenda-setting function of mass-media", *Public Opinion Quarterly*, 36, 1972.

Moscovici, Serge, *Psychologie des minorités actives*, PUF, 1979, Paris.

Noelle-Neumann, Elisabeth, "Seeing the Future through Opinions Leaders: A Methodology to Define Opinion Leaders", *Wapor 52nd Conférence*, Paris, Eylül 1999.

— "The Theory of Public Opinion. The Concept of the Spiral of Silence", *Communication Yearbook*, 14, 1991.

— *The Spiral of Silence. Public Opinion - Our Social Skin*, Chicago, University of Chicago Press, 1984 (1974'te yayınlanan ve "La spirale du silence" tarafından çevirilen metni yeniden ele alır, *Hermès*, 4, 1989), Paris.

Quéré, Louis, "Opinion: l'économie du vraisemblable. Introduction à une approche praxéologique de l'opinion publique", *Réseaux*, 43, 1990, Paris.

Reynié, Dominique, *Le Triomphe de l'opinion publique. L'espace public français du XVIe au XXe siècle*, Odile Jacob, 1998, Paris.

Rosanvallon, Pierre, *Le Peuple introuvable*, Gallimard, 1998, Paris.

Wolton, Dominique, "La communication politique: construction d'un modèle", *Hermès*, 4, 1989, Paris.

Zaller, John R., *The Nature and Origins of Mass Opinion*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992 (tradbir bölümünün çevirisi: "Repenser l'opinion", *Hermès*, 31, 2001), Paris.

Zask, Joëlle, *L'Opinion publique et son double. John Dewey philosophe du public*, 2 cilt, L'Harmattan, 1999, Paris.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAMUSAL ALAN KURAMLARI

Kant'tan Tele-Gerçekliğe

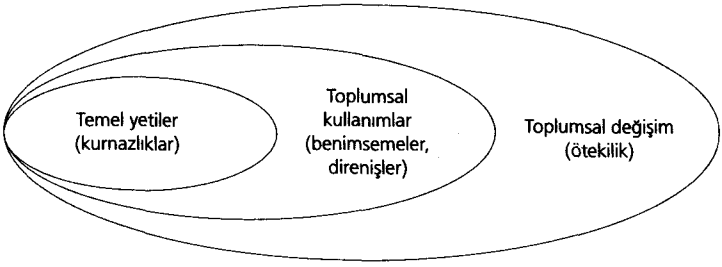
İletişim sosyolojisinin ilk yaptığı, nesnelerin (iletiler, medya, kodlanan ve çözümlenen yorumlar) yapısını kültürleştirmek, ikincisi de anlamın üretimi ve alımlanması arasındaki etkileşimlerin oyunu çerçevesinde nesneleri toplumsal alana yeniden sokmaktır. Ampirik olarak verimli bu ikili hareket, mantık ve teknik, idealizm ve sofizm arasındaki Socrates'e özgü karşıtlığa, gerçekliğin yapıcı boyutunu, dolayısıyla teknikleri vurgulayarak bir son verir: Tarihi insanlar yapar, Marx'ın dediği gibi yaptıkları tarihi bilmeseler bile. Açık olma savındaki bu yöntemin sorunu, evreni tümüyle güç ve anlam toplumsal ilişkilerinden oluşuyor gibi göstererek, giderek yeni bir kapanışa varmasıdır: Toplumsal alan yerini tekniğe ya da son açıklayıcı etken olarak mantığa bırakır. İnsan eyleminin maddi boyutu, bir kaçış noktası saptanmışsa bile, insan eyleminin bir alt-kümesi sayılır: İnsanlarca sürekli icad edilen fiziksel gerçeklik, pozitif bilimlerin de aşılmayan sınırıdır. Toplum bilimlerinde, bütünleşme ve/ya da egemenlik üzerine odaklanmış işlevsel kuramla, anlatımcılık ve/ya da kimliklere odaklanmış kültürcü kuram arasında yeni bir aşılmaz çelişki ortaya çıkarak, politik alanda cumhuriyetçilikle toplulukçuluk arasındaki iyi bilinen uzlaşmazlıkla kendini gösterir. Kişilerarası alışverişler açısından

medya, ancak organik bir kaynaşmaya (seçkinlerce araçsallaştırılmış ya da araçsallaştırılmamış) ya da özerklikçi geri çekilmeye –eğilim olarak– götürebilir. Önceki bölümlerde incelenen sosyolojik paradigmanın öncüsü araştırmacılar dikkatle okunursa, bu şema karşısında bir tatminsizlik çok açık bir biçimde kendini gösterir. Hepsi için sistemde kaçışlar, çelişkiler ya da üstesinden gelinemeyen durumlar vardır. Bu bütünleşme kavramına son derece bağlı işlevselcilik, başlı başına bir ulam yaratarak işlev bozukluklarından söz eder. Marksist cephede, Adorno'da, bir ölçüde Bourdieu'de toplumsal evren amansız yasalara boyun eğer, ancak kökten bir değişim, devrim ya da aydın eylemi olasıdır. *Habitus* sosyolojisi alanların ve sermayelerin tüm araçlarını ortaya koyar, aynı zamanda da sermayeler arasındaki değiş-tokuş bedellerinin saptanması sorununun hassas olduğunu ve simgesel sermayenin tehlikeli bir karmaşıklığı bulunduğunu da açıklar.[1] *Cultural Studies* yazarları Hall, Morley, hatta Fiske, kimliksel kapanmadan çok, diyalog üzerinde dururlar. Siyasal bilimler kamuoyunun değişkenliğine ve kararsızlığına katkıda bulunurken, örgütler ve meslekler sosyolojisi, üretken "gerilimlerin" var olduğu kanısına varır. Buna karşın değişim metaforlarının kullanımı ya da çelişkilerin varlığı yalnızca birkaç yazarca üstlenilir. Michel de Certeau da yapma sanatları için (bkz. şema) üç gerçeklik düzeyi sezinler. Temel yetiler olarak kurnazlıklar, doğanın varlığını anımsatır ve ilk düzeye gönderir. Kültürel benimsemelerle sosyo-politik direnişler arasındaki gerilim, toplumsal işleyişin ikiliğini, erk ve kültür arasındaki salımmı dile getirir. Yeniliğin öğrenme ve başkalarıyla görüşmeyle gerçekleştiği görüşü, ilk ikisini kapsayan bir gerçekliği ortaya koyar. Bu sorun olmasaydı, toplumsal evren gerçekten bir dizge olurdu (işlevler ve değerler dizgesi): Başkalarıyla ilişkiye geçmek bu evreni bozuyor gibi görünür. Toplumsal alanın bu çok yalın çift kutupluluğu, ek bir düzeye, ye-

1 Pierre-Michel Menger (1997) *habitus* sosyolojisinin, gerçeğin farkına varma araçları olmayan bir bütünü umutsuzca korumakla görevli bir karşıtların birleşmesi dizisine ("bilinçsiz strateji", "amaçsız amaçlılık") ne ölçüde dayandığını gösterir.

ninin ve ötekiliğin belirmesi düzeyine yer bırakır. Bunun en dizgesel aydınlatıcısı olmak da Jürgen Habermas'a düşer. Kamusal alan kavramıyla iletişim sosyolojisi, bu belirimin özgürleştirici niteliğinden emin biçimde insan eylemlerinin o zamana dek sınırlı kalmış ufkunu genişletip, demokrasi kuramında önemli bir aşama gerçekleştirir.

Michel de Certeau'ya Göre Yapma Sanatları

Jürgen Habermas'ın kamusal alan kuramı

Jürgen Habermas'ın izlediği yol da yapıtı gibi tüm bir Marksist yazarlar kuşağının, büyük düşlerinin karabasana dönüşmesiyle uğradıkları düş kırıklığından sonra, yadsımalarla ve özlemle yön değiştirmelerinin örneğidir. Nazi belasını reddedip aşırı sola yönelen, Adorno'nun asistanı, Horkheimer'ın izleyicisi, sonra da Frankfurt Sosyal Bilimler Enstitüsü müdürü, köktenci öğrenci hareketinin simge düşünürü Habermas, demokrasinin sürekli başarı sağlayacak –savaş sonrası Almanya'da çok gereklidir bu– felsefi bir temeli arayışına girmek için ilk bağlarından uzaklaşır, bunun yanı sıra ekonomik tansığın teknokratik tanımının fazla ağır bastığını düşündüğü somut belirimlerin bir eleştirisini gerçekleştirir. Aydınlanma düşünürlerinin, özellikle ilk dayanağını oluşturan (*Kamusal Alan. Burju-*

va toplumunun oluşturucu boyutu olarak kamusallığın arkeolojisi, 1962) Kant'ın tasarısına bir dönüştür bu. Mantığın kamusal kullanımını demokrasinin gerçekleştirilme koşulu kamuoyunun varolmasının olanağı gibi gören 18. yüzyılın eleştirel modelini ve burjuva demokrasisini eski saygınlığına kavuşturmak gerekir. Düşünce şudur: Kendi kendine konuşma, bireyi kendiyle ve kimlikleriyle başbaşa bırakır, oysa kamu işleri üzerine tartışma onu kendine özgü niteliklerinden kurtarır, "kabalığından" uzaklaştırır (Kant). Kamusal olmayan kişiler arasındaki bu verimli alışveriş, bir arenanın, toplumla devlet arasında, bireysel mantığa odaklanmış meşrulaştırma makamı gibi konumlanan kamu alanının yerini tutar. Kamusallık, bakış açılarının bilinmesinin genelleştiğinin, artık keyfiliğin gizi saltanatının sona erdiği güvencesini verir.[2] Bireyler arasındaki karşılıklı ilişkileri ve evrenselliği amaçlayan diyalogun pratik rasyonelliği, gerçeği ve etkililiği arayan teknikçi mantığın tersine, özel evrenlerinden gelen ama evrensele hizmet etmek için giderek kendi çıkarlarından vazgeçen iyi niyetli insanların anlaşması olanağı sağlayabilir. Habermas kamusal alanın gerçekten başta gelen araçlarını ve uzamlarını (gazeteler, önemli davetler, kahveler, kulüpler) anarak kuramsal incelemesini derinleştirir, aynı zamanda kitle medyasının gelişiminin eşlik ettiğini düşündüğü sürekli bir bozulmadan yakınır. Kamusallık ticaret durumuna gelir, diyalog aracı olacak yerde özel yaşamı ele geçirir, benmerkezci ve teşhirci bireycilik kamuya erişimi bozar, medya tüketimden ve özsever uçarılıktan başka bir şey değildir artık.

Medya üzerine ampirik çalışmalar konusundaki bilgi eksikliği ve geçmiş zaman hayranlığı ilk bakışta göze çarpar. Savunulan liberal ve ütopik yurttaşlık düşüncesi, Marksizme bağlılık adına, medya karşısında sıradan "Frankfurtçu" eleştirel retoriğe eşlik eder. Habermas, bir yandan araçsal mantığın (kapitalizmin) şiddetiyle ve özel alanın doğrultusundaki tüm toplumsal güçlerle (topluluklar, dinler, özel itkiler) karşıt, Platon-

2 Kamusallık kavramının dönüşümleri ve demokratik bir iletişimin gelişimiyle bağı, André Akoun tarafından incelenmiştir (1984).

cu felsefeyi dil mantığıyla yeniden ele alır: İletişim sorunu, us sorununun yeni giysisidir. Öte yandan tarihsel bir olgunun, medyada öznelliğin yükselişini saptar ve mahremiyet üzerine öncü çalışmaları aynı ölçüde eleştirel olan Richard Sennett gibi (bkz. Richard Sennett ve *Mahremiyetin Despotlukları*) bunu kınar: Medyadan nefrette, "ben"in efsaneleri, aptallaştırıcı kurgunun yerini alır. Birçok yazarın karşı çıktığı bu ikili konum sorgulanmaz, çünkü aldatmaca tezini mekanik biçimde yeniden üretir, bireylerin toplumsal oluşumunu göz ardı eder, gerçekte uzlaşmış olan özel ve kamusal arasında kesin sınırlar çizer (Eley, 1992), parlamenter arenaya hayranlık duyar ve demokrasi modeli saydığı devrim öncesi kamusal alanı daha değerli kılar. Oysa bu alan, insanlığın çok önemli bölümünün, kadınları, gençleri, yoksul çevreleri dışlamış, ille de "akılcı" savlar alışverişinde bulunmayan, oy sistemiyle ayrıcalıklı kılınan erkek seçkinleri evrensel oruna yükseltmiştir (Fraser, 1992, Dahlgren, 1991)!

Bununla birlikte kamusal alan tezlerinin iki temel noktada yenilik getirdiğine kuşku yoktur. Habermas kamusal alanın siyasal iletişimle, kamuoyu-medya-insanlar oyunuyla özdeş olmadığını, bunları fazla fazla aştığını açıklar. Özel alanda dile getirildiğinde, kamu düzeyine, bu düzeyi bozmadan (düşüncesinin temeli bu fiildedir) ulaşan tüm izlekleri, tüm görüşleri içerir. Sorun artık kendi içine kapalı bir medya düzeninin kuramcılarının ya da kimi siyasal görüş uzmanlarının pintice yaptığı gibi halk, medya ve kurumlar arasında alışverişin gerçekleşeceği birkaç kanalı belirlemek değildir. Bugün, genelleşmiş bir bağlantıya geçiş dinamiğinin güçlü etkisini kavramak gerekir. Toplum bütün olarak iletişimin merkezindedir, iletişim de toplumun özünü dile getirir. Ayrıca bu kuram, iletişime sınırsız ve bozguncu bir diyalog gücü tanıyarak, demokrasiyi zorunlu kılarak, insan evrenini maddi ve toplumsal kararlarına indirgemeyi reddeder.

İletişimsel eylem

Alman araştırmacının güçlü yönlerinden biri, eleştirilere çok açık olmasıdır. Ünlü yapıtının yeni bir basımının önsözünde (1990) Habermas, Adorno'dan etkilenerek benimsediğini söylediği "hüzünlü bakış açısını"ndan vazgeçer, daha önce kullanımlar ve doyumları, politik ekonominin sonuçlarını en önemli yapıtı *İletişimsel Eylem Kuramı*'nda (1981) dikkate aldığı gibi, tarihsel ve feminist eleştirilerin, Stuart Hall'm incelediği alımlama sorununun karmaşıklığının farkına varır. *İletişimsel Eylem Kuramı*'yla halkın sersemletilmesi ve burjuva kamusal alanının üstünlüğü tezi, yalnızca iletişim edimlerinin kuramının derinleştirilmesi yararına bir yana bırakılır. Habermas, klasikleri yeniden ele alarak hedefine ulaşırken, pragmatik çalışmalarla (özellikle Mead), sonra dil edimleri kuramıyla (Austin, Searle) karşılaşır ve ona kendi modelini sunma olanağı veren Weber'in toplumsal eylem kuramını tartışır. Weber'in dört modeli çok sınırlı yorumlanmıştır, eylemin yalnızca erekbilimsel eğilimi, tüm boyutlarında bir amaca ulaşma olanağı üzerinde durulur. Örtük sınıflandırmaları, giderek yükselen bir akılcılık sırasıyla, alışkanlığın çok zayıf akılcılaştırılmış düzeyinden (neden bir alışkanlığa uyulduğunu bilmesek de kendimize bunun için gerekli araçları veririz), duygulanım düzeyine (bir eyleme, araçların dışında bir erek saptar), sonra da değerler düzeyine (eylem anlamla yönlendirilir, ancak edimlerin sonuçlarını dikkate almaz), sonunda da ereklilikte akılcı eylem düzeyine ulaşır (araçlar-erekler-değerler-sonuçlar eylem dizisi tamamlanmıştır). Akılcılığın gelişimi insanların, tüm evrenle dayanışma içindeki bir gelenek ve duygu dünyasından kurtulup, önce dinsel değerlerle, sonra bürokratik akılcılıkla yönetilen çağdaş toplumları yaratmalarını sağlamıştır. Koşullar ne olursa olsun insanların anlam üretebileceklerini göremediği için, kötümser yazılarında anlam yitimine uğrayan, ortak bir evren üretemeyen, iletişim kuramayan etkinlik alanlarına teslim olmuş bir dünya betimleyen Weber tarafından bu gelişme kimi zaman zararlı bulu-

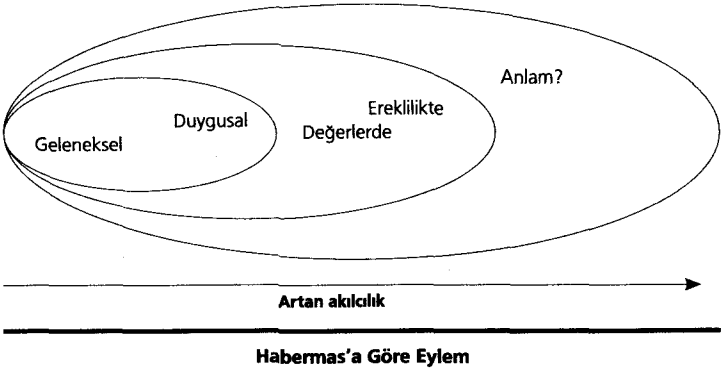
nur.[3] Habermas tersine karşılıklı anlamaya yönelmiş ve ilkelerle düzenlenmiş bu eylemin üzerinde durmak ister. İncelikli bir çözümlemede, yapısalcı işlevselliği model alarak ve –karşı koymak istemesine karşın– tipoloji düşkünlüğüyle araçsal eylemi erekbilimsel ve teknik amacı ortaya koyan bir eylem gibi (etkili ancak anlamdan yoksun), stratejik eylemi (başkaları üzerinde etkili söylem edimleriyle özdeşleştirilen) erekbilimsel eylem gibi, bir çıkar tarafından yönlendirilen, ancak akılcı bir ilgilinin kararlarıyla bağıntılı ve iletişimsel eylemi (kendi üzerinde etkili söylem edimleriyle özdeş) durumların ortak bir tanımının erekbilimsel olmayan araştırması olarak tanımlar. "Araçsal eylemler toplumsal etkileşimlerle birleştirilebilir, (bununla birlikte) stratejik eylemlerin kendileri toplumsal eylemlerdir. Ancak, katılımcı öznelerin tasarıları, benmerkezci başarı hesaplarıyla değil, karşılıklı anlama edimleriyle yönetildiğinde, *iletişimsel* eylemlerden söz ediyorum."

Habermas, Marx'tan da Weber'den de modernlik eleştirilerin bir bölümünü alarak uzaklaşır. İnsan edimleri, aralarında ayrılık olmadan tüm düzeylere girer. Aynı anda tüm dünyalarda yaşarız, bunun anlamı da endüstriyel çalışmanın, politikanın, öznelliğin ve insanlar arasında karşılıklı ilişkilerin birbirlerini dışlamadığıdır. Bireyler acı çekiyorsa bunun nedeni, erekbilimsel akılcılık ve anlam arasında, bürokrasi ve etik arasında, kapitalizm ve toplumsal yaşam arasında bir uyumsuzluğun varlığı değil, bir eşiğin aşılmasıdır. Araçsalın yararına bir dengesizlik, *sistem* (ekonomik ve teknokratik güçle yönetilen) ve *yaşanan dünya* (toplumsal etkileşimlerin ve karşılıklı anlayışın yeri) arasında bir ayrılma olacaktır. *Yaşanan dünyanın iç sömürgeleştirmesine* bir toplumsal devletin ve tartışma etiğinin yayılması yanıt vermelidir. Artık kamusal alan yalnızca kurumsal ve aydınlanmış öznelerin değildir, derneklerin ve toplumsal hareketlerin belirdiği, sürekli beslenmesi gereken bir arenanın temel katkı sağlayıcıları sivil toplum ve kitle medyasından (*Hak ve Demokrasi*, 1992) yola çıkarak değerlendirilmelidir.

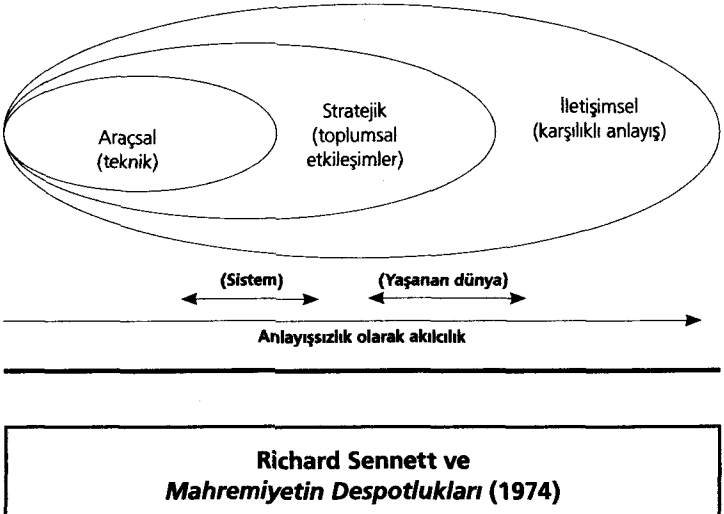
---

3 Weber'in bu okuması kuşkusuz olası birçok okumadan biridir, gelecek bölümde Hans Joas'ın yorumuna da başvuracağız.

Habermas'a Göre Eylem Sorununun Weberci Çözümü

Habermas'a Göre Eylem

Richard Sennett ve *Mahremiyetin Despotlukları* (1974)

Richard Sennett'in tezleri de ülküselleştirdiği bir kamusal alanın çöküşünden söz eder, kamu sahnesinde rol oyunlarına karşılık gelen üç tarihsel biçimi ortaya çıkarır. Yazara göre eski rejim, kamu işlerinde nesnelliğin değer kazanmasıyla bir referans modeli oluşturur. Tüm kamusal görünümler adsızlığın korunmasıyla ve tiyatrodaki gibi, oyunların kullanımıyla (maskeler) koşullandırılır. "Kamu" sınıf ayrımlarını anlık olarak ortadan kaldırıp, alçakgönüllülüğü ve özel yaşamda hilesizliği yeniden bularak tanınmayan etkinleri biraraya getirir. 18. yüzyılın ortasından 19. yüzyılın sonuna kadar kent-

leşmeden kaynaklanan toplumsal bağlantının kopuşu ve kentsel tiyatronun öğesi olan pazarlığın sonu gibi ekonomik ve toplumsal olaylar işi bozar. Birey isteklerini ve edilginliğini de birlikte getirdiğinden bir öznelleşme süreci kamuya sızacaktır. "Maske yüz olur", röntgencilik "gözün gastronomisi" olarak genelleşir. Çağdaş dönem, eğlenceye politika gibi yatırım yapan ve kitle medyasında uygun bir destek bulan mahremci toplumun kesinlenmesiyle kamusal alanın idam kararını imzalar. Hem doyum hem de biçimsel bir zorunluluk olarak acı kaynağı özseverliklerin ortaya çıkışı, "ben'in giysilerinden arınması", tek amaç durumuna gelir. Pratiklerin psikolojileştirilmesi öncü saptamasıyla parlayan bu kötümser bakış açısı (Christopher Lasch'da ya da daha erken olarak Hannah Arendt'de olduğu gibi), mahremci deneyimin toplumsal alanın dışında konumlandığı, iletişim bağıntılarını getirmediği inanışına dayanır. Dominique Mehl'inki gibi, mahremci toplumun zenginleştirici niteliğini dikkate alan, söz kurallarına saygı gösterilen kapalı alan parlamentodan farklı düşünülen kamusal alanın daha bütüncül bir bakış açısıyla karşıtlaştırılabilir bu. Sennett'in tiyatrosallığı ve Habermas'ın soyut kişiliği kamusal alanın model tasarımlarından başka bir şey değildir, günümüzde bir başka büyük betiyle yakınlaşır: "Televizyon bu süreçlerin hiçbirini bozmaz. Bunlara "kamuda olma" üçüncü biçimini ekler. Nesnelliğin formülüne, kişilik modeline artık kişilerarasılığın saltanatı da eklenir. Bu farklı senaryolar farklı dönemlerde belirir, ancak birbirini izlemez. Birlikte varolur, birbirlerine geçer, eklemlenir."

Güncel kamusal alan ve mikro-politik istekleri

Yaptığı değişikliklere karşın, Habermas'ın bakış açısı her zaman aklın Platoncu tanımını ve demokratik özneleri hiyerarşilendirme isteğini (sırayla önce aydınlanmış yüksek sosyete, sonra da toplumsal hareketler ağır basar) izler. Bir demokrasi uygulaması çerçevesi sağlasa da özneler ve mantıklar açısından fazla tutumludur. Gerçekten de neden demokrasi tüm kadınların ve erkeklerin işi olamaz? İdealist ve sınırlayıcı tanısına karşın, son iki yüzyılın tarihi, genellikle daha önce birkaç kişi tarafından ele geçirilmiş kamusal alanın halk açısından zenginleşmesinden ve bu alanı canlandıran alışveriş türlerinden yola çıkılarak okunur. Hukuk ve sözleşmeler, bireylerin temsilini arttırmayı sağladıysa da savaşımla temel ilerlemeler gerçek-

leştirilmiş ve anlatım olanakları genişlemiştir. Burjuva kamusal alanında kadınların yokluğu (bu da saltık değildir, çünkü kimi kadınlar yüksek sosyete salonlarında erkek temsilini çökertmeye başlamıştır) feminizmin güncel biçimlerine ulaşan düşünsel, politik (seçme ve seçilme hakkı isteyen kadınlar), cinsel hak istemelerin yükselişiyle dile gelir. İşçi çevrelerinin toplum dışına itilmesi, 19. yüzyıl sonunun grev, gösteri, harekete geçme çığlıklarıyla, aynı zamanda da hükümetlerle işbirliği yoluyla ortaya çıkan sendika savaşımının devindirici gücüdür. Bu bakış açısından, Albert Hirschman'ın halkın hoşnutsuzluğunu dile getirmek için kullandığı araçları betimleyen kurulu düzene bağlılık-kopma-söz alma genel modeli (1970) çok yerinde görünür. Dışlanan toplulukların çıkarlarının, kimliklerinin ve mantıklarının dikkate alınmamasının bedeli, onların söz alması (olguları içinden değiştirme çabası) ya da kopmaları, sistemden çıkmalarıdır (genel sorgulama). Özel alandan, ekonomik evrenden, inançlardan doğan hak istemeler bir kamusal alana katılır ve gerçekleşmek için en dolaylı yolları kullanabilir. 17. yüzyıl, demokratik açılımdan önceki boşluk dönemine indirgenmekten uzak, politikada çıkış noktalarının yokluğundan ötürü yazınsal alanda dile gelen çelişkin alışverişlerle kaynar (Hélène Merlin, 1994). Hıristiyanlıktan kurtulmanın sosyologları ve tarihçileri, özellikle Michel de Certeau (1975), dinlerin hem görüşlerin çeşitliliğini bastırdığını, hem de kavgaların durmayan oyunuyla ve önce iç, sonra da dış sapmalarla bu çeşitliliğin özgürleşmesini sağladığım açıkça belirtirler. 20. yüzyılda Katolik kiliseler, komünizm altındaki kimi Doğu ülkelerinde muhalefetin sığınağı olmuştur, İslam da birlikçi politik gasp tasarısının ardında, bu tasarıyı tehdit eden bir kamusal alanın (kadınların kamusal alanı da dahil) çeşitliliğini ve gerilimlerini gizler (Nilüfer Göle, 1997 ve 2000).

Feminist araştırmacılar, özellikle Nancy Fraser, Foucault'nun "ikinci döneminden" esinlenerek (*Volonté du savoir –Bilme İradesi–* ile erkin kırılganlığı ve karşı çıkılabilirliği düşüncesinin bir yön değiştirmesini başlatarak) bunun altını ısrarla çizmişlerdir: Günümüzde demokrasi, genellikle Habermas'ın

tasarladıklarına seçenek olabilecek biçimlerde kendisini oluşturan büyük ya da küçük, tüm alanlar yoluyla işler. Politikadan olduğu gibi eğlenceden de geçer, parlamentodaki savaşlar, çok göreceli gizlerini bildiğimiz yataktaki savaşlar gibi belli bir alanla sınırlıdır. Bir politik ve toplumsal haklar toplumunu biçimlendiren büyük toplu hareketlerden sonra, hak istekleri *mikro-politik* durumuna gelmiştir ve törelere, kimliklere bağlı sorunlar üzerinedir. Açıkça dile getirilmemesi gereken ailelerin işleyişi (ayrılıklar, yeniden oluşumlar, vb.) annebaba/çocuk, eş/eş, tür, üreme, engeller, aşk, özel tutkular Dominique Mehl'in savunduğu gibi (*Mahremiyetin Televizyonu*, 1996) iletişim uzamının genişlemesinin yeni kavşağıdır. Özel yaşam kamusallaşır, kamusal yaşam da özelleşir, bu durum bir sorun yaratmaz, çünkü iki bütün (özel/kamusal) bileşik kaplar değil, her şeyden önce "değişken ve akışkan" tarihsel tasarımlardır ve birbirini izlemez, iç içe geçerler (bir politikacı temsil işleviyle bir ölçüde nesneldir, onay verdiği zaman bir ölçüde, kendi "ben"ini teşhir eder: Televizyon pedagojik biçimde bilgilendirir, eğlendirir, ikisini karıştırır vb.). Bu değişim "eski"den "yeni televizyona" geçişle –bilgileri aktarma isteğinden izleyicilerle ve günlük yaşamlarıyla bağlantılandırma isteğine– açığa çıkar.[4] İlk evrede aktarımcı, bir başka deyişle sunumla belirlenen televizyon, ikinci evrede talebin algılanmasıyla yönlendirilerek etkileşimsel olur, üçüncü evrede de başkalarının duygularına önem verir: Arz ve talep arasında daha eşitlikçi olacağı varsayılan bir alışverişle, dayanışan duygusal topluluklar ortaya koyarak bireylerin yaşanmışlıklarına bağlanır.

4 Eco'nun saptamalarının ardından ("Yeni-TV'nin özelliği, dış dünyadan giderek daha az söz etmesidir –Eski TV bunu yapar ya da yapıyormuş gibi görünür–). Kendinden ve izleyiciyle kurmakta olduğu ilişkiden söz eder", Eco, 1983) Cassetti ve Odin'in tanımına göre (1990). Ayrıca Lochard ve Boyer de bundan söz eder (1995). Bu ayrım kamusal alan türlerinin ayrımı gibi anlaşılmalıdır: Modeller birbirinin yerini tutmaz, birlikte varolurlar. Televizyon program türleri arasında karmaşa, örneğin *infotainment*, hem güncelin ilerlemesini hem de eğlencede bile habere ilginin korunmasını ortaya koyar.

"Reality Show"lar: Bozulma mı zenginleşme mi?

Sosyoloji, ruhbilimselleşme sürecinde, Schudson'un yaptığı gibi ("Why Conversation is Not the Soul of Democracy", 1997), Habermascı anlamıyla (ve nostaljik Dewey'nin küçük toplulukları anlamında) yüz yüze konuşmanın saltık üstünlüğü mitini reddederek kitle medyası için merkez bir yer ister. Bu konuşma gerçekte küçük bir eylem alanıyla ve çekingenlik ya da kişilerarası şiddet korkusu yaratan kişilerin güçlü katılımıyla sınırlıdır. Uzaktan iletişim, kişiler arasındaki ilişkileri bağlamından çıkarır, ötekilerin gizlerine erişim sağlayarak (Meyrowitz, 1985), mesafeli, koruyucu bir katılım da üretir, bağların kopmamasını sağlar, uzlaşmazlıkların, aynı zamanda mahremiyet uzlaşmazlıklarının da kurala bağlanmış anlatımına büyük ölçüde katkıda bulunur. Özellikle bu konuları işleyen "reality-show"lar ve "talk show"lar, –1980'li yıllarda *soap*'ların, *Dallas* ve *Hanedan* gibi büyük aile öykülerinin izleyicilerin karmaşıklığının savunulmasının aracı olmasından sonra– 1990'lı yıllarda Habermas karşıtı itirazın ayrıcalıklı alanıdırlar. Gözetlemeciliği ve "tele-çöp" teşhirciliği nedeniyle kınanan bu televizyon programları dalgası, beğeni ve özgünlük eksikliğinden (yapım sahneleri yönetir), ticari isteklerden, çağrılıların karikatürleştirilmesinden, toplumsal kurumların zayıflığının araçsallaştırılmasından (yapımcılar, yararcılıkla bir yurttaşlık söylemi geliştirirler) yakınan bir eleştirel dille betimlenir.

Bu programların algılanan kusurlarının ötesinde, önemli katkıları da vardır. Dominique Mehl'in savunduğu gibi, kamusal itirafın ve deneyim paylaşımının Batı toplumlarında (psikanalizi bulan) çok eski bir eğilim olduğu ve 1950-1960 yıllarında medyada, örneğin radyo yayınında (Cardon, 1995), televizyon magazin programlarında (Jeanneney, Sauvage, 1982), hatta ilişki oyunlarında (Macé, 1992) ya da şaşırtıcı biçimde süper-kahraman çizgi romanlarında (Maigret, 1995) varlığı çok belirgin bir gerçeklik olduğunu gözlemleyerek kamusal alanın

mahrem tanıklığa doğru genişlediği söylenebilir. Fraser'm modelini yeniden ele alan Sonia Livingstone ve Peter Hunt ("Kamusal alanda sesini duyurmak. Kadınlar, televizyon ve yurttaş-izleyici", 1994) bu programlar konusundaki şiddetli redlerini azınlıkların, özellikle kadın azınlıkların bir kurtuluş biçimiyle derin bir yansılamaya girmesiyle açıklarlar. *Talk show*'ların konuları genellikle, daha önce kamu işleri alanına girmeye değer bulunmayan, sonra da uzmanlık kaygısı güdülmeden sunulan "halktan kadınların sorunları"dır. Akılcılığın ataerkil anlayışından uzaklaşan konuşma biçimleriyle –"öyküsel değil soyut, uzlaşımsal değil bilimsel, duygusal değil mantıksal, özel değil genel"– yalnızlıktan, çocuklar arasındaki anlaşmazlıklardan, cinsel yetersizlikten söz edilir. Geleneksel olarak kamusal alandan dışlanmış cinsel, etnik, yaşsal azınlıkları da içine alarak, tanıklık yoluyla, tartışmaları yoksullaştırmaktan uzak, karmaşıklığını güçlendiren, küçük öykü özetleriyle gerçekleşir. "Bundan doğan tartışmalar, kişisel deneyime, doğrudan gözleme ve öyküsel bir anlatım biçimine dayalı, sıradan insanların bilgisi yararına, özellikle erkeklerin sahiplendiği alan olan uzmanlığı ve seçkinci bilginin bilimsel biçimlerini ayrıcalıklı kılan söylemden bir uzaklaşma anlamında, medyatik tartışmanın kurallarının yeniden düzenlenmesini sezinletir. Kamusal alanın ve kişilere verilen işlevlerin bir yeniden biçimlenmesidir bu. Karşıt bakış açılarının açıklanarak dikkate alınması üzerine, toplumsal anlaşma üzerine ve eleştirel akılcı tartışma üzerine kurulu Habermascı kamusal alana, farklı kesimlerden oluşmuş, anlaşmalı bir uzlaşmayı amaçlayan çatışmalı bir kamusal alan eklenir. "Tüm taraflar önceden hazırladıkları, çözümleyici akılcılıktan çok, retorik açısından ağır basan savlarını, en inandırıcı tarafın en iyi uzlaşma gibi belirlediğine ulaşmak amacıyla öne sürer: Taraflardan hiçbirinin ötekilerin savlarına katılmaya gereksinimi yoktur, yalnızca tam ortada buluşmak söz konusudur (...) Çatışmalı kamusal alan, açıkça yalnızca farklılıkları dengelemeyi, daha az güçlülerin temsilini kolaylaştırmayı ve en güçlülerin söylemini dürüst ve uygulanabilir bir uzlaşmaya ulaşmak için dengelemeyi amaçlar."

Kamusal deneyim biçimleri

Kamusal alan tezi en azından iki tartışmayı özetler. Öncelikle öznelerin akılcılık biçimleri üzerine tartışma vardır: Habermascı anlamda mantıksal nedenlerle mi yoksa stratejinin içerdikleriyle, çıkarlar ve tutkularla mı yönlendirilirler? Bu ilk gerilim, farklılıklarını algıladığımız anlatım biçimlerinin varlığı üzerine kurulu olduğundan aydınlatıcıdır, elbette ancak "sofistlere karşı idealistler" şemasına gönderme yaparak varolur: Mantık ve iknayı tümüyle özerk iki bütün olarak somutlaştıramayacağını unutmamak gerekir, akılcı ya da daha çok akılcılaştırılmış hukuk, bir erk ediminden başka bir şey değildir böylece, bir başka deyişle başarılı olan bir dil etkisidir –bir dil etkisinin kendi nedenleri, kendi akılcılığı vardır– (bu anlamda Georges Vignaux'nun, kanıt getirmeyi tüm bilgi biçimlerinin ortak çerçevesi olarak tanıttığı kanıt getirmenin genelleştirilmiş kuramını izlemek gerekir, 1976). Sonra kamusal alan tezi, politik olanın tanımına bağlıdır: Kamu, politik denen tek kurumsal alan olarak mı, yoksa daha geniş, güç ilişkileri ve bireylerle toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerin alanı olarak mı düşünülmelidir? Bu iki karşıtlık sistemini birleştirerek, kimi yaklaşımları konumlandırma olanağı veren dört bölmeli bir tablo elde ederiz.

Kamusal Alanlar ve Özneleri

	"Akıl/soyutlama"	*"Strateji/öyküleme"*
Resmî kamusal alan: politika alanı, kurumlar	1 Habermascı kamusal alan Akılcı uzlaşma olarak politika Politikacılar, devlet memurları	2 Çatışmalı kamusal alan Öznelerin çıkarı olarak politika Politikacılar, devlet memurları Sendikalar, Baskı gruplan "Kamuoyu"
Resmî olmayan, kurumsal olmayan kamusal alan: politika, güç ve kimlik oluşumu ilişkileri	3 Habermascı genişletilmiş kamusal alan Akılcı uzlaşma olarak politika Sendikalar, Baskı grupları, "Kamuoyu" Medyatik haber	4 Çatışmalı kamusal alan Kimlik talepleri ve anlatıları Toplumsal hareketler "Halk" Medya

Bu tabloda tüm özneler temelde bölmelerden her birine yazılabilir. Seçilmiş bir birey, sivil topluma varlığının tüm duyarlılığıyla bağlıdır, günlük anlaşmalar alanıyla bu bağ, politika çalışmasını değiştirir. *Reality Show*'ların izleyicisi bir birey hem seçmen bir yurttaş, hem de kimi zaman bir dernek üyesidir. Bununla birlikte modeller ortaya konulabilir. Politikacılar ve devlet memurları, eğer onları hukukun akılcılığının taşıyıcısı sayarsak (Habermas'ın ilk dönemi) birinci bölmede yer alırlar, eğer çıkarları için kaygılanan (güç ilişkilerinin sosyolojik ve ekonomik çözümlemeleri) özneler sayarsak ikinci bölmededirler. Aracı gruplar (sendikalar, baskı grupları, dernekler...) bu adı hak ederler çünkü iki sınıflandırma sistemine bağlıdırlar: Stratejik ve akılcı düzenlemeyi kullanmalarına (ikinci dönem Habermas), sivil topluma ya da politik sürece bağlı olmalarına göre ikinci ve üçüncü bölmelerde yer alırlar. Uygulamada baskı gruplarının işleyişinde onlara bir yer ayrılmış olsa da tam anlamıyla politikanın, kurumların alanını kaplamazlar. Birbirine yakın toplulukların ve bireylerin düşleri, istekleri, karşı çıkışları aracılığıyla beliren halk, kurgu ve tartışma yoluyla özellikle medyadan destek aldığında kamusal alana (dördüncü bölme) katılır. Ayrıca "kamuoyu" adını, onu oluşturan tüm düzenlerle (kamuoyu araştırmaları) alıp, yasal-akılcı oluşumla üçüncü bölmeye (yasalar "kamuoyunun" dikkate alınmasına da bağlıdır) ya da ikinci bölmeye girebilir.

Akıl ve strateji arasındaki bu sınırlı karşıtlık, kamusal anlatım biçimlerinden temelde farklılaşmayan bir bakış açısı yararına ortadan kalkabilir. Aristo'nun anladığı anlamıyla "retorik" alışverişi bir tiyatro oyunu, aynı zamanda da uslamlama biçiminde düşünmeye yönelten bir bireşim gerçekleştirir. Uslamlama, açılımda bulunmak için kendini yaratan ve simgeleyen duyarlı çerçevelere gereksinim duyar. Anlatı, kendine anlam veren iyi nedenlerce eyleme geçmek için zorlanır. Dolayısıyla arabulucu retorik, olasılığın ve genelliğin evreninde konumlanır, oysa daha katı olan akıl, doğruluk ve evrensellik üzerine, daha gevşek olan iknaysa çıkarların ve yerelin bileşimi üzerine oynar. Kant'ın *Pratik Us*'una kendini yakın gö-

ren bu bakış açısında Louis Quéré (1992) kamusal alanı ayrılmaz iki yüzeyli bir nesneye benzetir: Bir tartışma alanı (tartışıcı), bir belirim alanı (tiyatroya özgü). İlki Haberbas'ın konumuna, ikincisi de politikanın kitle medyasının sağladığı görünürlükten yararlanması gerektiği görüşüne yakındır. Bu tez, iyice bölünmüş iki evren arasındaki bir karşıtlığın ayrılmaz iki aşaması arasındaki ayrımı geçersizleştirmeye götürmemelidir: Medya tartışma alanına girmez, sahneye koymadan başka bir şey değildir (tabloda resmî ve resmî olmayan kamusal alanlar arasındaki karşıtlık yer almaktadır). Örneğin, "deli dana" olayı tiyatrovari uslamlama yönünü, medyanın, kamuoyunun ve politikacıların işlevlerini birbirinden ayırmanın zorluğunu gösterir. Quéré'nin ayrımı kamusal izlencelerin oluşma biçiminin, Dewey, Goffman ya da Schütz gibi pragmatik ya da etkileşimci düşünürlerin benimsediği olaybilimsel bir inceleme çerçevesinde saptanmasını sağlar (Cefaï, 1998, 2002). Bir sorunun belirmesi, kendini halkın önünde gösterime sunan rekabet durumundaki toplulukların çevresinde toplandığı bakış açılarının uzlaşmazlığından doğar. Özneler –baş roller ve izleyiciler– öyküleme, tanıklık, bilimsel tanıtlama, hukuksal yorum gibi yöntemlerle birbirine bağlanır, bu da kamusal alan adı verilen, sınırları son derece esnek bir arena gibi tasarlanan bir sözcükler, kişiler, bağlamlar yapısı oluşturarak, keşfedilmesi gerekli birçok kamusal deneyim biçimi ortaya koyar: Yeni katılımcılar, yeni olgular, yeni kavgalar ve henüz katılımcı durumuna gelmemişler üzerine tartışmaların sonucunda, Dewey'nin sürekli genişleyen bir etkileşim yapısı gibi gördüğü bu kamuoyu, sürekli yeniden yapılanır. Böyle bir yaklaşım, bir kamusal sürece katılan özneleri, bağlanım biçimlerini ve yorum çerçevelerini adlandırmaya çalışan bir meslekler ve örgütler sosyolojisiyle (Tuchman, Moloch ve Lester...) birleşebilir. Bu sosyolojiyle birlikte, artık anlam savaşımlarının ve toplumsal konumların dağıtımının etkilerini ortaya çıkarmak değil, kamusal alanı biçimlendiren kavga edimlerini kavramak söz konusudur.

Çoğulculaşma sürecinin sonuna gitmek

Habermascı modelde, demokratik süreci meşrulaştıran sözlerin ve olguların kamusallaştırılması düşüncesi ve dokunulamaz toplumsal yapıları yansıtmayan bu alanın esnekliği vardır. Platon'un maddeden kopmaya çalıştığı gibi araçsal süreçten kopmak kaygısındaki bir yazarın idealizmi de büyük ölçüde reddedilir. İnsanların ortaklaşa evrenler üretmek için yaptıklarını sona erdirmeyi yasaklayan kamusal alan kavramıyla, sosyoloğun sözü ve dilekleri de görecelileştirilir. Toplumsal gruplar ve iletişim mantıkları temelde durağan değildir. Geriye sosyolojik çözümlemenin uygulanması için dersler çıkarmak kalır.

Tele-Gerçeklik ve Bireyselleşmenin Çelişkileri

"Gerçeklik" televizyonu ya da tele-gerçeklik, izleyici ilgisi başarısı ve yerküre kanallarında sersemletici yayımı oranında sert yorumlara ve ahlaksal açıdan eleştirilere neden olur. Programların bileşenlerinin başarının ve esnekliğin hüküm sürdüğü bir iş evrenini yansıttığı göz önüne alındığında (katılımcılar yalnızca kişiliklerinin yardımıyla düşsel ya da gerçek bir medyatik kariyeri başarmaya kendilerini adarlar), senaryo kurgusunu ve katılımcıların doğallığını birleştiren oyunun işleyişi şaşırtabilir (*Reality Show*'larda sezinlenmiş gerçeklik-aldatmaların ya da "gerçek hile"nin kuralları için bkz. Charaudeau ve Ghiglione, 1997). Özellikleri ezip geçen buldozer imgesine karşı, bu programların dünyada ve her toplumun içinde aynı biçimde oluşturulmadıklarını ve aynı biçimde alımlanmadıklarını belirtelim (Lochard ve Soulez, 2003). Kimi izleyicilere göre oyunsal, anlatımcı ya da dinçleştirici olan, ötekilere göre estetiğe aykırı, psikolojik açıdan başa çıkılamaz bulunabilir, çok ataerkil ve ırkçı görünümleri (beyaz ırktan olmayan adayların elenmesi, saldırgan "erkeksi" stratejilere değer verilmesi) ya da kurtuluş güçlerini (kadınsı ya da çocuksu mantıklar, azınlıkların temsili) içerebilir. Gerçek ortak paydaları bireylerin yetilerine bakış açısında ve değerlendirmelerindedir, burada seçimlerin artık aşılanan ortak ölçütlere göre yapılmadığı toplumlardaki başlıca beklentilerle bağıntıya geçerler. Tele-gerçeklik, bağıntısal televizyonun özünü ortaya koyar, gelişimi genellikle *reality show*'lar ya da *talk show*'lar kadar gözüpek değilse de daha eşitlikçi bir imgelemin ve artan bir bireyselleşmenin yükselişine karşılık gelir. Artık seçime bağlı ilintilerin oluş-

turulması sorunu beğeniler, umutlar ve romantizmden bu yana iyi bilinen bir sarkaç devinimi uyarınca yazgılarını yönlendirmek, utku kazanmak duygusuyla, kararsızlık, yolunu şaşırma, depresyon sıkıntıları arasında bölünen bireylerin yakınlıkları ve çatışmaları (birey toplumumuzun en yetkin örneği) aracılığıyla ele alınır, Alain Ehrenberg bu durumu 1990'lı yıllar için, uyuşturucu ve psikolojik acı konularından yola çıkarak incelikle betimler. Geleneksel kurumların ve dayanışmaların yok oluşuna eşlik eden bağıntısal televizyon, Ehrenberg'in eleştirel bir bakış açısıyla yorumladığı gibi, iletişimin işlevci bir geçici önlemidir. Eskiden sanatçı ve burjuva kesimlerine özgü olan yaşam biçimlerini daha kalabalık topluluklara keşfettiren, ahlaksal ve duygusal evrenler bulmaları, kendi niteliklerini dışarıdan gözlemlemek yoluyla kendini yetiştirmeleri salık verilen (Kaufman, 2001) "bilinçli" bireylere önerilen (Beck, 1986) bir meydan okumalar dizisi gibi daha yansız bir biçimde ele almak da olasıdır.

Politik Yaşamın Kişileşmesi: Demokrasinin Bozulması mı?

Eğlence ve tartışma medyasında kamusal alanla özel yaşam arasındaki sınırı belirsizleştiren bireyselleşme hareketi, aynı zamanda bireyin sahneye konuluşunu, kişisel söylemi, hatta itirafı arayan özneleriyle siyasal iletişimi de etkiler. Fransa'da bu kişiselleşme, temsile ve kurumsal süreçlere değer kazandıran bir politik gelenek nedeniyle genellikle çok olumsuz bulunur. Bu gelenek, kendine mal edilemez *res publica* diye tanımladığı erkin nesnelleştirilmesini amaçlar. Politik eylemde kişinin her öne çıkarılışı, özgün bir kamusal alanın (akılcılık, kamusallık ve nesnellik zayıflaması ilkelerinden yola çıkarak örtük biçimde tanımlanır) gerilemesi ya da bozulması gibi görülür. Kendi kişiliklerini öne çıkaran politikacılar, halk dalkavukluğu ya da karizmatik sapmayla, demagoji, halk oylaması merakıyla suçlanır. Devletin ilerleme ülkülerinin taşıyıcısı olacağı ve adı pek bilinmeyen hizmetkarları yoluyla usun tarihinin açılımını gerçekleştireceği düşünülür. Politikacıların kişileşmeyi kötüye kullandıklarını, kişiliklerini medya oyununa bile bile sunduklarını, kimi zaman bu oyunun alevinde yandıklarını ya da bu oyunun kurbanı olduklarını kabul etmek gerekir: Medya tarafından yaratılan, medya tarafından hüküm giydirilen Bernard Tapie; özel yaşamındaki davranışı nedeniyle, gündemi Senato'nun bir kesimince (Cumhuriyetçi), bir yargıça ve bir Hıristiyanlık akımınca yönlendirilen medyanın saldırısına uğrayan Bill Clinton. Fransa'nın politikası her şeye karşın, başka yerlerde gözlemlenen gelişmelere katılır

(Chambat, 1997). De Gaulle'un gerçekleştirdiği başkanlık rejimine yönelim, kişisel güç algısını ve halkla medya aracılığıyla doğrudan bağıntı arayışını arttırır (bu mahremin sergilenmesi değildir daha). Bir birey kültürünün ve siyasal pazarlamanın koşut yayılımı, politikacının bir ürün gibi satılmasına yöneltir, yeni televizyon kanalları, *Questions à docimile (Evde sorular)* ya da *Les absents ont toujours tort (Burada olmayanlar her zaman hep yanlış yapıyor)* gibi programlar ya da kitaplar (Valéry Giscard d'Estaing'in *Le Pouvoir et la vie [Güç ve yaşam])* çerçevesinde, dizginsizce bir ün arayışına ve mahremin sergilenmesine götürür. Birçok bireycilik biçimi olduğundan, olayın da birçok yönü vardır. Politik kişileşmenin şöyle özellikleri olabilir:

– karizmaya, duygulara seslenmeye ve tansık çözümlere (Le Pen) ya da geleneğe (kişiye feodalizmle bağlılık, kabile adamına, Mitterand ya da Chrirac'a güven) bağlı olabilir;

– bir temsil ilkesi ya da ortak bir tasarıya sahip olma aracı gibi belirebilir (bir güç, bir insanda beden bulabilir, Mitterand=Sosyalist Parti);

– *look* ve ün arayışıyla özdeşleşebilir;

– kamusal-özel karmaşası, politikacıyı öz denetimi gevşetmeye yönelten bir gün ışığına çıkarma (Sennett) ve özgünlük ideolojisinin izlenmesi ve yurttaşların özelci kapanmasına eşlik edebilir (Le Grignou ve Neveu, 1993, Neveu, 1992);

– ya da yönetilen-yöneten ilişkisinin derinden dönüşümüne karşılık verebilir.

Bu son noktayla olayın yorumu eleştirellikten kopar. Krizdeki cumhuriyetçi modelin, demokrasinin yalnızca kurumlarda değil, aynı zamanda *kamuoyu* ve *kamu kavramlarıyla* oluşturulduğu düşüncesiyle, *toplumsal* alanın baskısı altında geliştiği görülür. Büyük ideolojilerin çöküşü ve bireylerin kurumlardan beklentilerinin artması karşısında, politikacılar daha insancıl bir yüz önermek, seçmenlerle yakınlık göstergelerini arttırmak, gerçek egemenliklerini, kimi zaman da tümüyle kişisel kararların keyfiliğini gizleyen nesnel bir yüzden, soğuk, teknokratik bir kimlikten vazgeçmek zorundadırlar. Kamunun baskısıyla ve hem sorunları çözmekle, hem de farklı çıkarları olan türdeş olmayan toplulukları temsil etmekle görevli seçilmişlerin işlerinin karmaşıklığıyla damgalanan bir toplumsal kişileşme halk için, temsilcileri bir takdir etme ve yargılama aracı gibi belirebilir. Hangi ilkelerden yola çıkarak? Öngörülemez olanlara karşılık verebilmek, karmaşıklığı yönetmek ve gerçek bir özerklik ortaya koymak yetisi belirgin biçimde ortaya çıkar, imge de Bernard Manin'e göre (1995), "pahalı haber arayışında bir kestirme yol"dur. Bu "yeni-Aristocu" bakış açısı –bireyler "baştan çıkarıcı" ve "akılcı" savlardan yola çıkarak karar alırlar– demokraside meşruluk ilkesine bir top-

lumsal katman ekler, halklar ve temsilcilerini seçme yetileri üzerine çalışmaya yöneltir: İyi bir seçilmiş gibi, iyi bir yurttaş da durmadan edimlerinin ve bağlanımlarının sonuçları üzerine kafa yormalıdır. Ancak bir sınır vardır: Politikacıların büyük bir bölümü, herhangi bir zorlamanın varlığına karşın duygularını gizleyebilirler, bu da mahremci politik işleyişin daha "klasik" anlayışı da dışlamadığı anlamına gelir.

KAYNAKÇA

Akoun, André, *La Communication démocratique et son destin*, PUF, 1984, Paris.

Arendt, Hannah, *Condition de l'homme moderne* (1961), Calmann-Lévy, 1993, Paris.

Bastien, François ve Neveu, Érik (der.), *Espaces publics mosaïques. Acteurs, arènes et rhétoriques des débats publics contemporains*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 1999.

Beck, Ulrich, *La Société du risque. Sur la voie d'une autre modernité* (1986), Aubier, 2001, Paris.

Boyer, Alain ve Vignaux, Georges (der.), "Argumentation et rhétorique", *Hermès*, 15 ve 16, 1995, Paris.

Cardon, Dominique, ""Chère Menie..." Émotions et engagements de l'auditeur de *Menie Grégoire*", *Réseaux*, 70, 1995, Paris.

Casetti, Francesco ve Odin, Roger, "De la paléo à la néo-télévision", *Communications*, 51, 1990.

Cefaï, Daniel, "Qu'est-ce qu'une arène publique? Quelques pistes pour une approche pragmatiste", Cefaï, Daniel ve Joseph, Isaac (der.), *L'Héritage du pragmatisme. Conflits d'urbanité et épreuves de civisme*, Aube Yayınları, 2002.

Cefaï, Daniel, *Phénoménologie et sciences sociales. Alfred Schütz, naissance d'une anthropologie philosophique*, Droz, 1998.

— "La construction des problèmes publics. Définitions de situation dans des arènes publiques", *Réseaux*, 75, 1996.

Certeau, Michel de, *L'Écriture de l'histoire*, Gallimard, 1975, Paris.

Chambat, Pierre, "Représentation politique et exposition de la personne à la télévision", Ion, Jaques ve Peroni, Michel (der.), *Engagement public et exposition de la personne*, Aube Yayınları, 1997, Paris.

Chambat, Pierre ve Ehrenberg, Alain, "Les *reality shows*, nouvel âge télévisuel?", *Esprit*, 1993, Paris.

Charaudeau, Patrick ve Ghiglione, Rodolphe, *La Parole confisquée. Un genre télévisuel: le talk show*, Dunod, 1997, Paris.

Curran, James, "Rethinking the media as a public sphere", Dahlgren, Peter ve Sparks, Colin (der.), *Communication and Citizenship. Journalism and the Public Sphere*, Londra, Routledge, 1991.

Dahlgren, Peter, *Television and the Public Sphere*, Londra, Sage, 1995.

— "L'espace public et les médias. Une nouvelle ère" (1991), *Hermès*, 13-14, 1994.

Eco, Umberto, "TV: la transparence perdue", *La Guerre du faux* (1983), Grasset, 1985.

Ehrenberg, Alain, *La Fatigue d'être soi. Dépression et société,* Odile Jacob, 1998.

— *L'Individu incertain,* Calmann-Lévy, 1995, Paris.

— *Le Culte de la performance,* Calmann-Lévy, 1991.

Eley, Geoff, "Nations, Publics, and Political Cultures. Placing Habermas in the Nineteenth Century", Calhoun, Craig (der.), *Habermas and the Public Sphere,* Cambridge, MIT Press, 1992.

Ferry, Jean-Marc, "Les transformations de la publicité politique", *Hermès,* 4, 1989.

Fraser, Nancy, "Repenser la sphère publique: une contribution à la critique de la démocratie telle qu'elle existe réellement" (1992), Hermès, 31, 2001.

Gôle, Nilüfer, "Snapshots of Islamic Modernities", *Daedalus,* 129/1, 2000.

— "The gendered nature of the public sphere", *Public Culture,* 10/1, 1997. Habermas, Jürgen, *Droit et Démocratie* (1992), Gallimard, 1997, Paris.

— *Théorie de l'agir communicationnel,* 2 cilt (1981), Fayard, 1987, Paris.

— *L'Espace public. Archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise* (1962 sonra 1990), Payot, 1993, Paris.

Hirschman, Albert, *Défection et prise de parole. Théorie et application* (1970), Fayard, 1995, Paris.

Kant, Emmanuel, "Idée d'une histoire universelle au point de vue cosmopolitique" ve "Réponse à la question qu'est-ce que les Lumières", *Œuvres philosophiques,* (Gallimard) "La Pléiade", 2 cilt, 1985.

Jeanneney, Jean-Noël ve Sauvage, Monique, *Télévision, nouvelle mémoire. Les magazines de grand reportage,* Seuil, 1982, Paris.

Kaufmann, Jean-Claude, *Ego. Pour une sociologie de l'individu,* Nathan, 2001.

— "Voyeurisme ou mutation anthropologique?", *Le Monde,* 11 Mayıs 2001.

Lasch, Christopher, *Le Complexe de Narcisse. La nouvelle sensibilité américaine* (1979), Robert Laffont, 1981, Paris.

Le Grignou, Brigitte ve Neveu, Érik, "Intimités publiques. Les dynamiques de la politique à la télévision", *Revue française de science politique,* 43/6, 1993.

Livingstone, Sonia ve Lunt, Peter, "Se faire entendre dans l'espace public. Les femmes, la télévision et le citoyen-téléspectateur", *Réseaux,* 63, 1994.

— *Talk on television. Audience participation and public debate,* Londra, Routledge, 1994.

Lochard, Guy ve Boyer, Henri, *Notre écran quotidien,* Dunod, 1995, Paris.

Lochard, Guy ve Soulez, Guillaume (der.), Numéro spécial sur les métamorphoses du Big Brother, *Médiamorphoses,* Hors série, 2003.

Macé, Éric, "La télévision du pauvre. Sociologie du "public participant": une relation "enchantée" à la télévision", *Hermès,* 11-12, 1992.

Maigret, Éric, "Strange *grandit avec moi.* Sentimentalité et masculinité chez les lecteurs de bandes dessinées de super-héros", *Réseaux,* 70, 1995.

Manin, Bernard, *Principes du gouvernement représentatif,* Calmann-Lévy, 1995.

Mehl, Dominique, "La télévision relationnelle", *Cahiers internationaux de sociologie,* CXII, 2002.

— "Loft Story. La fracture culturelle", SOFRES-L'état de l'opinion, Seuil, 2002.

— *La Télévision de l'intimité*, Seuil, 1996, Paris.

Menger, Pierre-Michel, "Temporalité et différences inter-individuelles. L'analyse de l'action en sociologie et en économie", *Revue française de sociologie*, XXX/VIII, 1997.

Merlin, Hélène, *Public et littérature au XVIIe siècle*, Les Belles Lettres, 1994.

Meyrowitz, Joshua, *No sense of place. The Impact of electronic media on social behaviour*, New York, Oxford University Press, 1985.

Neveu, Érik, "Le spectre, les masques et la plume", *Mots*, 32, 1992.

Pasquier, Dominique (der.), "Télévision et débat social", *Réseaux*, 63, 1994.

Quéré, Louis, "L'espace public: de la théorie politique à la métathéorie sociologique", *Quaderni*, 18, 1992.

Schudson, Michael, "Why Conversation is Not the Soul of Democracy", *Critical Studies in Mass Communication*, 14, 1997.

Sennett, Richard, *Les Tyrannies de l'intimité* (1974), Seuil, 1979, Paris.

Vignaux, Georges, *L'Argumentation. Essai d'une logique discursive*, Genève, Droz, 1976.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİ MEDYA SOSYOLOJİSİ

Düşünsellik, Deneyim ve Aracılık

Bu kitap, temel iletişim kuramlarının, eleştirilerinin ve bağıntıların incelenmesi yoluyla, bir iletişim sosyolojisinin nasıl ortaya çıktığını göstermeyi ve bunun kavramsal ve uygulayımsal aşamalarını açıklamayı deniyor. Bu bölüm yöntemi sistemleştirerek, kendi tasarılarınca tehdit edilen toplum bilimlerinin sorgulanmasının gerçekleştiği bir dönemde özetliyor. Gerçekten de bu yöntem, teknolojik, biyolojik ve dilbilimsel determinizmleri aşarak, bir nesneyi –toplumsal olguyu– ve egemen bir konumu, araştırmacının konumunu çok katı bir biçimde tanımlayan araştırmalara meydan okuyan kamusal alan gibi bir kavramın gelişiminden kaçamaz. Bu gerçekleştirimin, etkileşimler alanını ortaya çıkarma, anlamı insan ilişkilerine bağımlı kılma üstünlüğü vardır, ancak bunu bilimsel etkinliğin dışsallığını araştırmacının rahatsız edici, sıklıkla da şiddetli öznelliğinin izleriyle –seçkincilik, halk dalkavukluğu, sefaletçilik, toplumsal mühendislik isteği, vb.– ödeterek yapar. Kamusal alan kuramı, yavaşça oluşturulmuş zor bir anlam demokrasisini, dolayısıyla toplumsal alanın sürekli şaşkınlığını herkesin katılımı gibi göstererek, söylemlerin ve hak isteklerinin yukarıdan olduğu kadar aşağıdan da yayıldığını, en ciddi programlar kadar en kaygısız programlar aracılığıyla da sızdığını saptaya-

rak, sosyolojinin çerçevesini kırar. Bu yöntemin köktenleşmesi postmodernistlerinki gibi bir gerilemeyi değil, kökleriyle barışan yeni bir medya sosyolojisini doğurur.

Bir iletişim sosyolojisinin üç aşaması

"Doğal durumdan kültür durumuna geçirmek, kültürleştirmek, çoğullaştırmak." Sosyolojik girişimi bir formülle özetlemek gerekseydi, büyük bir olasılıkla bu formül çok yerinde olurdu. Sosyoloji doğal ve kutsal düzenin reddi üzerine kurulmuş bir tasarıdır. İlk edimi evrenin apaçıklığını, sözde doğallığını ikinci bir gerçekliğin varlığını göstererek yıkmaktır. İnsan evrenini üreten teknikler de determinist bir biyoloji de dil kuralları da değildir. Maddeci evrenlerin saf olduğu varsayılan bir insan evrenini kutsallıktan çıkararak ele geçirme eğilimleri de söz konusu değildir. İnsan evreni, doğa sorunuyla aynı tözden değildir, ondan kurtulmuş da değildir, yalnızca bunun ötesindedir, kendi kurallarını belirler ve uygular. İletişim edimlerini teknik düzeyde okumak, insan evrenini çiğnemek, yalın nedenselliğe götürmek (uyartıların, dilin nedenselliğine), karmaşık zihinsel yollar için sınırlı boyutta bir düzlemle sınırlı kalmaktır. Sosyolojinin ikinci dönemi, işlevsel bir topluluktan ya da topluluğa götüren bireysel eylemlerin (ve toplulukla bütünleşebilecek) kaynaşmasından yola çıkarak betimlenen bir nesnenin –toplumun– oluşturulması aracılığıyla gerçekleşir. Böylece toplumsal olgular, güçlerin ve kültürlerin, bir başka deyişle birbirlerinde okunabilecek egemenlik ilişkileri düzeneklerinin ve paylaşılan anlam dizgelerinin ürünü olarak belirir. Medya, toplumları oluşturan simgesel savaşların ve paylaşımların uzantısıdır. Temeli doğada bulunan, nesnelerin varsayılan yavaşlığını ve apaçıklığını temel alan bir bakış açısından, bir kültürün, yerleşik olanı sürekli sorgulayan insan ilişkileri dinamiğinin bakış açısına geçiş, kuramları örtük biçimde yönlendiren iki iletişim modelini aydınlatır. İlki, önce dinin, sonra ekonominin ve tekniğin kalıtıdır, aktarım düşüncesiyle ve alışverişin uzamsal boyutlarının değer kazanmasıyla tanımlanır, ikinci-

si James Carey'nin "iletişimin alışkanlıklara dayalı anlayışı" diye adlandırmayı önerdiği şekliyle (1989) tanımlanır, bu da dinin kalıtıdır, ama tiyatro yazarlığı kavramlarıyla yakınlaşır ve zamansallıkla bütünleşir. İnsanlar bu etkiye göre tasarlanmış alanlarda iletişim kurduklarında, öncelikle kendilerini saymaya, bir topluluğun üyesi olduklarını ya da olmadıklarını kendilerine kanıtlamaya, anlam üretmeye, göstergelerle oluşturulmuş bağlılık ve farklılık ağlarını hazırlamaya çalışırlar. Bu iki model tüm toplumlarda her zaman vardır, ancak ikincisi bir toplumun ne olduğu sorusuna yanıt verir.

Dünyanın vatanlardan arınması girişimi olarak sosyoloji, kültürel olarak oluşturulmuş bir evrenin varlığını, bir sınırla karşılaşarak düşündürür: Bu yeni dünyanın kurallarından nasıl onu katılaştırmadan söz etmeli, nasıl ona kendiliğinden egemenlik tanımalı? Kimilerine göre böyle bir zorluk karşısında görev biter. Sosyoloji de toplumsalın doğallaştırılmasında, eksiksiz bir kapalı evren, sosyolojizm denilen kimlikler, farklılıklar üretimi ve yeniden üretimi makinesi düşüncesinde tükenir. Bu eğilim, cinsiyet sorunundan yola çıkan feministlerce, ulus ve küreselleşme (bkz. "İletişimin dönüm noktaları olarak uluslarötesi ve cinsiyet-sonrası" başlığı) üzerine çalışan araştırmacılarca en çok karşı konulandır. Bu iki akım sosyolojiyi, ulusal ve ataerkil çerçevelerin etkilerinin doruk noktasına ulaştığı bir dönemde oluştuğunu ve bu dönemde düşünülmeyeni kavramlarında belirginleştirdiğini ileri sürerek eleştirir. Toplumsal alan büyük bir kutu olarak görülür, ulus da matruşka bebekler gibi hepsi sımsıkı kapalı birçok küçük kutuyu, etnik toplulukları ya da toplumsal ve mesleksel kümeleri içerir. Toplumsal kimlik, ait olalım olmayalım, durağanlığı ve pozitivizmi somutlaştıran kendinden emin bir erkeksiliğin ve referansı son derece doğal olan ulusun ufkunda, her şeyin farklılaşma ve bütünleşme sürecinde çözümlendiği düşüncesine dayanır. İngiliz *Cultural Studies* yazarları bu eleştirileri, özellikle anglosakson işlevselcilik konusunda derinleştirerek, pratikleri katılaştıran, keyfince sıkıdüzen altına alan bir disiplinin ortadan kalkması gerektiği sonucuna varırlar (bkz. özellikle Stuart Hall'un sapta-

malarını izleyen Morley'nin metinleri, 1996, Morley ve Robins, 1995, Stratton ve Ang, 1996). Sosyolojinin üçüncü dönemi yitiş dönemidir, varlıklara karşı daha dikkatli, daha yücegönüllü olan *Cultural Studies* de onun cenaze törenidir.

İletişimin Dönüm Noktaları Olarak Uluslarötesi ve Toplumsal Cinsiyet-Sonrası

Ulus ve toplumsal cinsiyet kavramlarının eleştirisi, daha değişken, daha düşünsel yeni kamusal alanların doğuşunun farkına pek varmayan ve kapanma düşüncesi üzerine kurulu "klasik" toplum bilimlerine karşı çıkmanın temel eksenidir. Kimliksel ulamların sınırları ve bunları aşma isteği, alışverişi *iki durağan bütün arasında bir aktarım değil, ortak bir alanda* farklılıkların üretimi gibi tasarlayan toplumsal disiplinler için iletişimsel bir dönüm noktasının göstergesidir.

Hint kökenli Amerikalı antropolog Arjun Appadurai tarafından çok erken incelenen küreselleşme, bir politik düzene ve yalın, ayrıcalıklı bir imgeleme bağlılığa dayalı çağdaş kimliklerin karmaşıklığını gösterir. Uluslar arasındaki akışların çoğalması –ister insanlardan (Appadurai'nin sözüyle *ethnoscapes*), ister teknolojilerden (*technoscapes*), ister mal ve hizmetlerden (*financescapes*), ister haberlerden (*mediascapes*) ya da ideolojilerden (*ideoscapes*) oluşsun– Amerikan egemenliğini bahane edip özdeşleşme ya da direniş modeli üzerine düşünmeyi yasaklar. Gerçekte Amerika Birleşik Devletleri artık küreselleşmenin nedeni değil, etnik azınlıkların, yoksul ya da sömürge sonrası toplulukların dünyanın değişimine güçlü bir biçimde katkıda *bulunduğuna tanık olan bu hareket tarafından içinden çalışılan* bir öznedir yalnızca – 11 Eylül saldırıları, Appadurai'nin küresel kültürel etkileşim ve farklı yönlerdeki akışlar düşüncesi üzerine kurulu tezlerini doğrular. Sömürgecilik sonrası ve ulusal kimliklerin değişken niteliği üzerine çalışmaları, küreselleşmiş bir bağlamda medya üzerine çalışmaları, küreselleşmiş bir bağlamda medyayı ele alan araştırmalar, özellikle Kevin Robins'in ailelerde ulusal ve uluslararası medyatik akışların birlikte varoluşu üzerine araştırmaları izler (Robins, 2001; Morley ve Robins, 1995). Ulusal kimliklerin sindirilmesi değil, birlikte varolması gibi görülen bir Avrupa kimliğinin oluşturulması sorunsalı da değişmeyen referanslar üzerine kapanmış bir düşüncenin geçerliliğinin kalmadığını anımsatır. Avrupa, Edgar Morin'in saptamalarına göre (1997) bir nesne değil bir tasarıdır, determinist olmayan açık bir sistemdir, yaşanmış farklılıkların birlikte varolmasının öğrenilmesine dayanır (Mercier, Dacheux, Wolton, Dacheux, 1999), Belçikalı ve İsviçreli ortamlarda sı-

nanmış ve Latin melezlemelerce onaylanmış bir ilkeyi izler (Lochard, Schlesinger, 2000).

Sosyolojinin ilk zamanlarında dokunulamaz olduğu düşünülen cinsel kimlikler de doğalcı konumların yıkılmasına bağlı feminist ve eşcinsel çalışmaların darbesiyle sallanır. Doğanın kalıtı açık bir erkeklik ya da kadınlık yoktur, yalnızca yapay yönünün kanıtlanabileceği "toplumsal cinsiyetler" diye adlandırılabilecek tarihsel oluşumlar vardır – bu da erkeksilik üzerine kurulu egemen erkek modeline karşı çıkılması gerektiği anlamına gelir. Medya alanında eşcinsel bakışın dikkate alınmasını isteyen Richard Dyer'in çalışmaları en anlamlı araştırmalar arasındadır. Feminizm sonrası *queer* akımı (Judith Butler'ın Foucault'nun ağlar ve mikro-erkler üzerine gerçekleştirdiği okumadan (1990) yola çıkarak Marie-Hélène Bourcier tarafından sunulan, 2001) toplumsal cinsiyetlerin ötesinde düşünerek kökten bir inşacılık anlamında daha da ileri gider, bu da yalnızca erkek egemenliğinin eleştirisine bağlı 1960-1980'li yılların feminizminin de eşcinsel bir kimliği geçerli kılmak için heteroseksüel kuralı eleştiren eşcinsel hareketin de yapmadığı bir şeydir: Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsel pratikleri, tüm sınıflandırmaları aşan bireylerin özgürlüğüne bir engeldir. Pratikler artık sapma anlamıyla düşünülmese de çoğalırlar ve durağanlıklarıyla güven veren kimliklere indirgenemezler.

Postmodernlik çıkmazı

"Postmodernist" denen, *Cultural Studies* üyelerini esinlediği kadar da bölen eleştiri, daha da yıkıcıdır. Bu karışık düşünürler topluluğuna göre –1930'larda yaratılan, ancak daha sonra Frederic Jameson tarafından yaygınlaştırılan bir sözcüğün kullanımıyla[1] birleştirilen Derrida ve Lyotard gibi yapıbozum düşünürleri, Baudrillard gibi bir eski Marksist ve eski sosyolog– sosyoloji, teknik ve ilerlemeye saf ve saplantılı bir inançla bağlı bir modernliğin aşılmış bileşenleri bütününce kapsanabilir. Söylemi düzenin, kimliklerin, toplulukların ve tarihsel amacın, erekliliğin söylemidir. Öte yandan, birçok ve çelişkili kişisel içgüdüsel isteğe odaklanmış çağdaş dünyamızda her şey, aklı evrensel rehber kılan emperyalist bir bakış açısının yetkesini çökertmek için elbirliği eder gibidir: Kimliklerin yoğunluğu azalır, tarih ge-

1 Kavramın tarihi için bkz. Perry Anderson (1998).

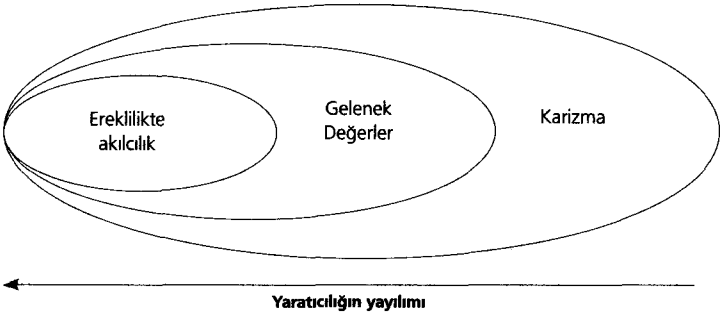
çersiz kılınır, son metafizik temel yokluğu gün ışığına çıkar, yalnızca referanssız dalgalanan söylemler kalır. Varsayımlarını ve düşlerini kucakladıktan sonra yadsınan metafiziğin ve Marksist geleneğin ötesinde bu ileriye kaçış da yıkılır ve karşı çıkılabilirin de ötesinde önvarsayımlara indirgenir (burada Zygmunt Bauman'ın (1997) çalışmalarına gönderme yapılmaktadır). Modernliğin ve anlatılarının eleştirilmesi de modernliğin değerinin düşmesine, ortak aklın taşıyıcısı, kamu yaşamının merkezi sayılmamasına katlanamayan, evrenle kendi deneyimlerini evrenin kendisiyle (ya da yokluğuyla) karıştıran kimi aydınlarca 20. yüzyılın sonunda güncelleştirilen "eski" bir modern anlatıdır. Birbirlerine idealizmle karşıtlaşan, sonra da ikisi birden nihilistliğine karşın modern olan bir harekete atılan teknik korkusunu ve akıl karşısında düş kırıklığını köktenleştirir. Üniversiteli züppe, her şeyi görmüş geçirmiş olduğuna inanmanın, herhangi bir şey söylemenin olanaksızlığını savunarak medyada parlamanın coşkusuyla, maddeci bir tarihsel birliğin verdiği anlamdan yoksun karabasan gibi bir dünya görüşü arasında gidip gelir: Bir "postmodernliğe" girdiğimiz söylenir. 19. yüzyılın dirimselci ve kötümser felsefelerini birleştiren bu söylem birçok açıdan yeni değildir, ancak içerdiği karmakarışık ve keyfî duruma gelen bir inşacılığın ötesinde, içerdiği bilimsel sakınım ciddiye alınmalı, sosyoloji için itici güç işlevi görmelidir. Bireysel ve toplu itkilerle yönelimleri birleştirme savlarıyla alay ederek, özne mitinin yıkılışını esinler, toplum bilimlerinde genellikle çok türdeş kalan öznenin katılığını kırar.

Öncülere dönüş: Düşünsellik dönemeci

Sosyolojiye bu meydan okuma postmodernlerce, çok ayrışık olan öncülere dönüşte ve eleştirinin bu disiplini parçalamadığı, tersine beslediği saptamasında bir yanıt bulur. İkinci bölümde gördüğümüz gibi, toplum bilimlerinin ilerlemesi tek bir düşünce çekirdeği çevresinde gerçekleşmez ve Avrupa'yla Amerika Birleşik Devletleri arasındaki bölünme, kitle iletişiminin katkısının değerlendirilmesini etkileyerek toplumsal deneyim ve modernlik

tanımı sorununda bile ortaya çıkar. Toplum bilimlerinin kurumsallaşması daha sonra Atlantik'in iki kıyısında genellikle akılcı bir çizgi izleyerek gerçekleşir, bilgiler kullanılan pratikler kavramlarıyla kemikleşir. İşlevselcilik, Eleştirel Kuram, alan sosyolojisi ve kültürelcilik, doğanın toplumdan ayrıştırılmasım kendi biçemleriyle, doğayı bir kenara atarak anlatırlar. Bununla birlikte pratiklerin uçuculuğunun dikkate alınması ve toplumsal buluş düşüncesi başlangıçtan bu yana vardır ve 20. yüzyılın düşüncelerini etkilemeyi sürdürür. Hans Joas'ın gerçekleştirdiği klasiklerin derin yeniden okunması (*La Créativité de l'agir –Eylem yaratıcılığı–*, 1992), determinist görüşlere en çok bağlı yazarların, modellerini kendi üzerine kapamamak için ne ölçüde durmadan yaratıcılık metaforlarını (Marx'ta devrim) ve kuşkulu sorgulamaları kullandıklarını (Durkheim'da ahlaksal buluş) gösterir.

Joas'a Göre Weber'de Toplumsal Eylem: Kapsayıcı Üretken Öğe Olarak Karizma

Joas, Weber'in Habermascı okumasından uzaklaşır, bunu yaparken de giderek daha çok ilerletilen bir akılcılaştırmanın aşamalarını betimler, karizma üzerine metinlerden, bu ulama akılcılık şemasına girmeyen ve topluluk yaşamını dirilttiğini düşündüğü her şeyi koyan bir yazarın kuşkularını ortaya çıkarır. Weber toplumsal alanın değerlere de nesnelleşmeyi tehdit eden bir harekete de indirgenemeyeceğini açıklar, tam ölçüyü bulmayı da başaramaz, çünkü karizmayı kişisel ışığın gi-

zemli gücüyle özdeşleştirir. Medya üzerine araştırmalar, sayısız çelişkileri, programcılarla izleyicilerin okuma ve eylem düzeylerinin çokluğunu gösterirken, bu yöntemi kendi biçemleriyle derinleştirirler, tartışma ilk başta Habermas'la birlikte akılcı terimlerle ortaya konur, sonra da çokseslilik mantığı kavramıyla zenginleştirerek doruk noktasına ulaşır.

Uzun süre değeri yeterince bilinmeyen kimi yazarlar, eylemin karmaşıklıklarını düşüncelerinin çıkış noktası yaparlar. İlk olarak George Simmel, doğal dünyadan kopuşta, hiçbir diyalektiğin çözemeyeceği çelişkin bir dinamiğin ilkesini görür. İnsanın soyutlama yetisi nesnelleştirilmiş bir dünya, bir çevre ve ruhsal gerçeklik arasında bir bölünmeye, düşünen bireyin parçalanmasına neden olur, bu da tarihsel bir süreci bitiren yüce bir bireşime de özerkleşmiş iki karşıt eğilim arasında (materyalizme karşı idealizm, yaşanan evrene karşı akılcılaşma) çözümsüz ve tehlikeli bir ayrılmaya da götürmez. Varoluşsal çatlak ve yarattığı oyun her an hazırdır. Paranın yayılımıyla uzaklaşma olanaklarını çoğaltmayı seçerek, kentsel yoğunlaşma ve varlığın matematiksel düşünselleşmesiyle nesnel ve öznel durumların çeşitliliğini artıran bir modernlikte doruk noktasına ulaşır. İnsanlar kimi zaman dışsal nesneler gibi, kimi zaman anlam kaynakları gibi, ama aynı belirimle kendilerini sınarlar. Sınırsızca parçalara ayrılma yetilerini, tümüyle özdeşleşemeden üstlendikleri işlevler aracılığıyla kendileri geliştirmek için kullanırlar. Avrupalı yazarların çoğunun tersine, Simmel çağdaş yaşamı, birçok sayısız ve kesintisiz istek nedeniyle yorucu bulsa da modernlik kaynaması karşısında hiçbir varlıkbilimsel zayıflık sonucu çıkarmaz, kötümserliğe kapılmaz. Bir *kültür tragedyası* varsa, kendi kendiyle hiçbir zaman karşılaşmamanın, nesne olmayla özne olma olgusu arasındaki gerilimin hiçbir zaman çözümlenmemesinin tragedyasıdır, özgündür, süreklidir, insan yaşamının kaynağıdır. Sonrasında gelişecek eleştirel paradigmayla karşıtlık açıktır. Adorno'nun medya kültüründe saptadığı yabancılaşma ya yoktur ya da tüm sanatsal ve insansal boyutlarda vardır: Kültürle bağıntının özel koşullarını, daha geniş anlamda sürekli bir benimseme üzerine kurulmamış bağıntıyı betimler. Ya-

şam acılı olabildiği kadar neşeli de olabileceğinden Simmel, kuralcı yükü azaltmak için *yabancılaşma* deyiminin yerine *nesnelleşme* deyimini kullanmayı yeğler. Sanat üzerine birçok çalışmasında bu eğilimleri ve öznelleştirici karşı-eğilimleri açıklaması bu yazarda, sosyolojinin estetikleşmesine eğilimini ele verir, yine de Simmel buna indirgenemez.

Bu düşünce temelde bölünmüş bir konuyu sunarak, dışsallaştırmalarla, Ben'e kendinden çıkıp kendine geri dönme, başkalarıyla yüzleşme olanağı veren nesnelleştirmelerle kendini üreterek, giderek artan katılaşmalarla hazırlanan toplumsal alan onu kesin biçimde tutsak etmeden büyük ölçüde yayılan, düşünsellik, deneyim ve aracılık kavramları çevresinde birçok araştırmacının eklemlediği bir paradigma kurar. Düşünsellik üstlenilen işlevlere uzaklıktan doğar. Deneyim, gidiş gelişlerden oluşan toplumsallaşma sürecini tanımlar. Aracılık, *toplumsal biçimlerin* durağanlaşması yoluyla nesneler ve özneler arasında gerekli sürekli bağıntıya geçirme çabasının altını çizer. Bireyler önceden yapılandığını keşfettikleri etkileşime girerler, ancak boyun eğdikleri *biçimler* gerçekte etkileşimin her zaman yapılanabilecek ve bozulabilecek belirginleşmiş ürünleridir. Bu öğeler Danilo Martuccelli'nin yorumuna göre (1999), yalnızca etkileşim durumunun değişmezlerini arayan yapısalcı bir antropolog değil, aynı zamanda "eşitlikçi toplumlarda etkileşim güçlüğü" konusuyla uğraşan düşünsel modernliğin düşünürü Goffman'da vardır. Günümüzde bireyler toplumsal işlevlerine özellikle mesafelidirler, ötekilerle varsayılan eşitliğin gereklerine boyun eğerler. Gelenekler zayıfladıkça sayısı artan ve kırılganlaşan etkileşimlerin uyumunu korumak için kimliklerini düzene koymalı ve kendi tanımlarını düzenlemelidirler. Herkes toplu eylemin (*toplumsal biçimlerin* en sevdiği deyim) *çerçevelerine* girmeye çabalar, bunların en önemlisi de bireysel kimliğin sürekliliğidir, düzenli olarak *kulislerde,* kendinin ve ötekilerin kavranmasının daha az gergin olduğu yerlerde varolur.

Onlarca yıldan bu yana yapısalcı ve sistemci kuramlar eylem yaratıcılığı dönemecini belirler. Alain Touraine'in 1970'li yıllarda tasarlanan toplumun öz-üretimi kuramı, tüm toplum-

sal kapanmaya karşıt bir özne sosyolojisinin biçimini alan evrimci bakış açısında temellenir. Öznenin olumlanmasında, öznel *ben* ile nesnel *kendilik* arasındaki bireylerin acısı ya da kibiriyle, aynı zamanda topluluklar düzeyinde sürekli bir savaşımın varlığıyla kendini gösteren gerilimde bağdaşmaz bir şey vardır. Çağdaş toplumlar kendi ulamlarını üretilmiş durumda keşfetmekten çok, bunları yarattıklarını, sürekli bir yeniden oluşumda, kuralların belirliminin, karşılaşmasının, haklı ve haksızın alanında politika yaptıklarını anlarlar. Ortak çatışma, varoluşsal açılımın dile getirilmesidir, demokratik edimin koşulu ve sonucudur, uzlaşmaya götüren zorunlu bir geçiş yolu değildir. Mikropolitikalardan çok toplumsal hareketlere bağlanarak, (burada da bkz. Danilo Martuccelli) başvurduğu varoluşçuluğun ve işlevselciliğin karşıt, geçerliliği kalmamış kayıtlarına, bunları aşmaya yöneltmekle birlikte başvuran Alain Touraine, yapıtının kapsamını sınırlama eğilimindedir, ancak iletişimin, sürekli değişen varlıklar karmaşasına götürmeden ortak bir dünya yarattığı düşüncesini öne süren yazarlardandır: Çatışma değiş-tokuşun sevimsiz bir önkoşulu ya da sonucu değil, gerçekleşmesinin koşuludur. İngiliz Anthony Giddens (*Toplumun Oluşumu*, 1984, *Modernity and Self-Identity*, 1991) toplumsal alanın oluşumunun kuramım hazırlar. Bu kuram mikro ve makro sosyolojik düzeyleri ayrıştırmama isteğiyle Bourdieu'nün oluşsal yapısalcılığına yaklaşır, yapı hem eylemlerin kaynağı ya da olanaklar paleti, hem de bunların sonucudur. Bununla birlikte kuram, düşünselliğin bozucu gizil gücü üzerinde durur. Bireyler bilinçli bir biçimde olmasa bile her zaman izlerine geri dönebilirler. Bu yeti toplumsal olgu dışında bir varlığı göstermez (toplumsallaşma dışı bir egoyu daha köktenci biçimde tasarlayan Simmel'in tersine), ancak toplumsal alanın sürekli kendini üretme çabası, kimi zaman yeniden üretimin başarısızlığına götürür: Yapılar dışsal değil, içsel biçimde oluşurlar. Giddens düşünsellik sorununu, yüz yüze iletişim alışkanlıklarının ve bireyler arasında uzaklık yokluğunun içine işlediği, zamanı kendinden yola çıkarak ölçen, uzamı öne çıkaran geleneksel toplumlarla uzaktan iletişim yollarını bulmuş ve

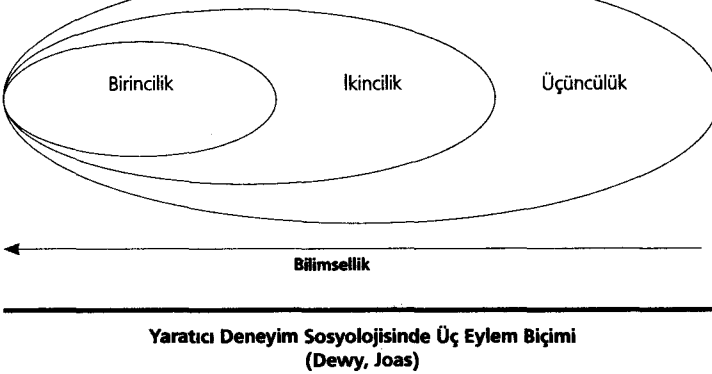
zamanı uzamdan bağımsızlaştırarak yer değiştirmeyi ve soyutlaştırmayı genelleştirmiş modern toplumlar arasında bir karşıtlık yönüne kaydırır. Postmodernistlerin düşündüğü gibi çağımız, önceki çağların tersine, özünde düşünsel değildir, ancak düşünsellik olgusal olarak daha belirgin ve daha belirleyicidir. Çağdaş ilişkiler giderek daha iletişimsel duruma gelmiştir, doğrusal ve dünya ölçeğinde paylaşılan bir zamana, dolayısıyla yerelliğin ortadan kalkmasına, küreselleşmeye dayanır. Bireyler Simmelci ya da Goffmancı, yapının düşünselliğine uygulanmış bir şemada güven ilişkilerinin kurulmasından geçerek, eylemlerin uzaktan eşgüdümünün ardından koşarlar. Ters yönde küçük gelenekler uydurarak eylemlerini yeniden yerelleştirirler ve psikolojik deneyimin dolambaçlarına girerek kendileri üzerine düşünmeye girişirler.

Hans Joas'm isim babası olduğu düşünsel ya da yaratıcı eylem paradigması, oluşumundan başlayarak Avrupa sosyolojisini etkiler ve Amerikan pragmatizminde güçlü bir biçimde kendini gösterir. Peirce'in üçlü şeması bilgi üretiminin (üçüncüllüğe doğru genişleme) temelinde ortaklaşa ve önermeyle sonuca varan deneyiminin altını çizer – bilginin birincilliğe dönmesinin söz konusu olduğunu sezdirse bile.[2] Mead eyleme bu iletişimsel bakış açısını, bireyin başlangıçta çoğul, kendisini etkileyen ve roller benimsemesine neden olan –bu roller kendine dönme ve kendini ötekilerle birlikte durağan bir nesne gibi oluşturma olanağı verir– birçok beklentinin bireşimini gerçekleştirerek geliştirir. Böylece yaratıcılığın merkezi yalın bir araç değil, ilksel bir toplumsallığın "her tür kasıtlılığın öncesindeki toplumsal ilişkinin" (Joas) alanı beden olacaktır. Dewey'e göre, incelenenler oyun kurallarının sürekli aşılmasının genel sonuçlarıdır. Düşünüre göre, insan mantığı kuralların üretimini ve araçlarla amaçlar arasındaki bağıntıyı aşar, ufku, araçlarla amaçların karmaşasının yer aldığı belirsiz tasarıların ve durumların karşılaşmasıdır. Dewey'nin savunduğu "yaratıcı demokrasi" kavramı, her bireyin içindeki bireylerin ve boyutların çoklu-

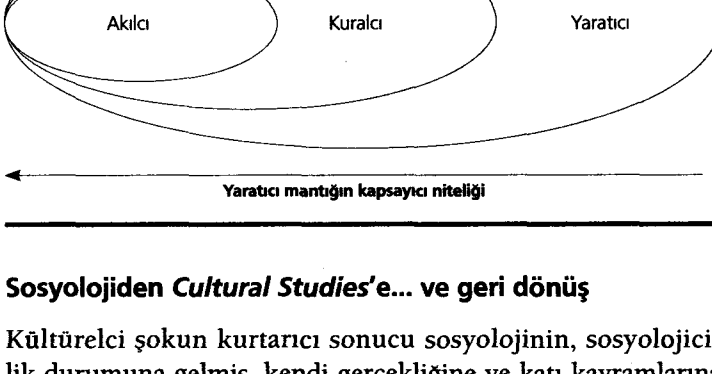
2 İletişimde pragmatizmin yeniden keşfi, Jensen'in yaptığı gibi "toplumsal semiyoloji"den söz etmeye yönlendirebilir.

günun, bu çokluğu sona erdirecek bir anlaşmayı amaçlamadan dile geldiği bir genelleşmiş karşılıklı bağımlılık kuramına doğru yönelimi dikkate alır.

Peirce'e Göre Bilimsel Gerçeklik ve Mantık

Yaratıcı Deneyim Sosyolojisinde Üç Eylem Biçimi (Dewy, Joas)

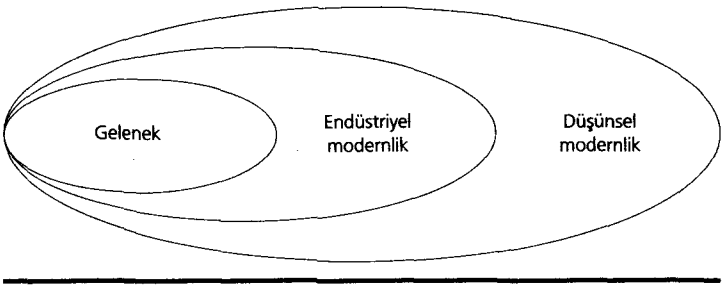
Sosyolojiden *Cultural Studies*'e... ve geri dönüş

Kültürelci şokun kurtarıcı sonucu sosyolojinin, sosyolojicilik durumuna gelmiş, kendi gerçekliğine ve katı kavramlarına gömülmüş bölümünü uyandırmak olduysa da devindirici gücü kuşkuludur, bu nedenle de bireyleri yapı etkenlerine ya da atomlara indirgemek yerine, bakışını giderek bireylere ve onları yaşatan akılcılık bileşimlerine odaklayan bir araçsallaştır-

mayla çelişkin değildir. Artık bu bilim akımının sonuçlarını kesin, tarihini de saydam saymayan bir "sosyolojinin sosyolojisi" ortaya konur. Ana noktalarından biri olan Ulrick Beck'in *La Société de risque*'i *(Risk Toplumu)* (1986), sosyolojinin modernlikle birlikte, endüstrileşme, uluslar, erkeklik, toplumsal sınıfların oluşumu, özelleşmiş alanlar arasındaki ayrım, uzmanlar ve acemiler arasındaki karşıtlıkla kendini gösteren, 20. yüzyılda utku kazanan bu özel modernlik biçimiyle büyük ölçüde özdeşleştiğini saptar. Oysa bu biçim –silinmeyen bir biçimdir– giderek görecelileşerek belirir. Boş zaman ve iş, özel ve kamu, cinsiyetler, politik olan ve olmayan arasındaki bölünmeler silikleşir, bilimlerin şaşmazlığı bir mit olarak eleştirilir, toplumsal ayrımlar azalmaz, ancak toplumsal sınıflar bireyciliğin gerekleri karşısında anlamlarını yitirir, ulusların düzenine uluslarötesi boyutuyla karşı çıkılır. Bu değişimlerin Beck tarafından derinlemesine betimlenmesi, gelenek kavramıyla gerçekleştirilen doğa ve toplum arasındaki kimlik mitini reddeden ve kendi geleneklerini yaratan (toplumsal sınıflar, uluslar, cinsiyetler) modern endüstriyel bir toplumdan, ölü olmalarına karşın varolan gerçek "zombi" sınıfları durumuna gelmiş[3] yerleşik ulamları reddederek endüstriyel modernliği gelenekten arındıran modern düşünsel topluma geçişi gösterir. Risk algılaması alanını keşfetmeyi seçen Beck'in düşüncesine göre, bireyler eskiden Tanrı'mn ya da doğanın yolladığı yazgı darbeleriyle, sonra da toplumsal düzenin adaletsizlikleriyle vurulurken, günümüzde kişisel başarısızlıklarla (kendi algılamalarında) karşı karşıya kalırlar. Artık eylemlerin dışsallığı yoktur, dış yetkelere değil, öncelikle kendi kendilerine ve ortak bileşimlerine göndermede bulunurlar. Bu anlamda, düşünsel bir bireyciliğin gelişimiyle, yalnızca kurumlardan yola çıkarak düşünmeyen bir demokrasinin gelişimi arasında yakınlık vardır. Bir eylem sosyolojisinin sonraki evresi, metaforlar ve çelişkiler aşamasını geçip, çoğul eylem yollarınm dizgesel incelemesine ulaşmak (Lahire, 1998) ve bunu bir demokrasi kuramına yerleştirmektir (Dubet, 1994).

3 Deyim Beck ve Back-Gernsheim'den alınmıştır (2002, bölüm 14).

Ulrich Beck'e Göre Toplumsal Gerçekliğin Üç Düzeyi

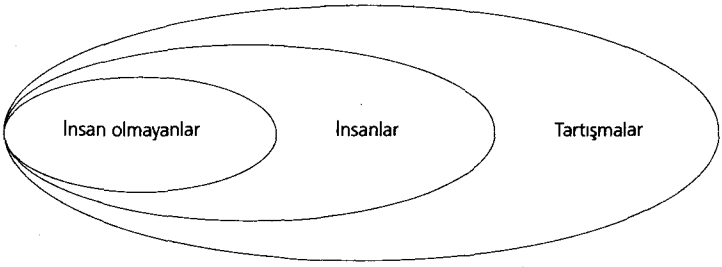

Dolayısıyla sosyolojik etkinliğin üçüncü dönemi bir yitme dönemi değil, daha yalın bir biçimde çoğulluk dönemidir. Eleştirel kültürleştirme hareketi kendi kendisi üzerinde uygulanır. "Toplum" açıklama makamı gibi belirdiğinde, dışarıda kalanlara söz verebilmek için kültürü doğallıktan çıkarmak gerekir. Bu hareket Éric Macé'nin "çatışmacı inşacılık" diye adlandığı, herkesin son sözü söylemekten vazgeçtiği, ancak sözünü de sakınmadığı (dolayısıyla bağlanım düşünsel girişimin koşullarından biridir) bir düzene dayanır. Üretici bir tartışmaya girmek, herkesin tutumunun önceden var olduğunu, ancak deneyimlerin ve durumların yeniden tanımlanmasının baskısı altında evrilebileceği anlamına gelir. Görecelikten uzak bu tutum, bileşimlerinin etkileri verili olmayan, ancak yöntemlerin güvence altına aldığı sıradan ve bilimsel bilgilerin bulunduğunu varsayar. Bu yeni kamusal alanın işleyiş kurallarının tanımlanması için ilk denemeleri Bruno Latour, bilimsel ve politik etkinlikler arasındaki bağıntılar üzerine –ya da bilimsel politik etkinlikler, çünkü mutlak ayrım bir mittir yalnızca– metinlerde gerçekleştirir (*L'Espoir de Pandore –Pandora'nın Umudu–* ve *Politiques de la Nature –Doğanın Politikaları–*, 1999). Latour doğa ve kültür arasındaki karşıtlığın yerine "topluluk" adı verilen, bir deneyim alanında "insanlar" ve "insan olmayanlar" arasındaki etkileşimi gösteren yeni bir bütün koyar.[4] Bu topluluk yeni özne-

4 Bruno Latour, doğa ve kültür arasında hiçbir zaman gerçek bir karşıtlık yaşamadığımız için "hiçbir zaman modern olmadık" der, bu karşıtlığın tümüyle te-

lerin, pratiklerin ve sonuçların tartışmayı beslemek için kendilerini gösterdiği ölçüde genişler. "Tartışmalar", olası evrenlerin keşfiyle topluluğun oluşumu arasında gidip gelen, ortak bir evren arayışına götüren toplumsal alanın yayılım biçimlerini gösterir. Bu şemada, iletişimin artık yalnızca bir işlev ya da ulaşılacak bir ülkü değil, çoğulculuğu oluşturacak bir süreç gibi belirdiği söylenebilir.

Latour'un Topluluk Kuramı

Yayılan topluluk

Aydın da düşünsel olmuştur, eleştirel değil, *cömerttir*,[5] muhataplarına önem verir, artık onları katıksız nesneler olarak görmez. Bu hareket, onu yanlışları fazla düşünsellik, dolayısıyla gözü açılmışlık değil, yetersiz düşünsellik olan postmodernistlerden uzaklaştırır: Postmodernistler aklın ortak boyutunu gönüllü olarak unuturlar ve kendilerini sorgulamaktan, yargıladıkları dünyanın bir parçası olduklarını görmekten kaçınırlar. Bununla birlikte artık kendini aklın tek odağı olarak düşünmemekte temelde hoşa gitmeyecek ya da tehdit edici bir şey yoktur. Bu dönemeç, kitle iletişim araçları ve popüler kültür

melsiz olduğunu sezdirir. Ancak bu yazarın, bir aracılık düşüncesiyle "insan" ve "insan olmayan" arasında yaptığı ayrım (bir "dış gerçeklik" vardır, diye yazar *Doğanın Politikaları*'nda), belli bir modernliğin, 19. ve 20. yüzyılların modernliğinin ulamlarını –bu ulamları temel alarak– aşmaya çalıştığını gösterir. Bu anlamda yarı-modernliği modern olmayan bir evren kurmak ya da derinleştirmek için değil, Beck'in saptadığı gibi düşünsel bir modernlik için terk etmekteyiz.

5 Bruno Latour'un Ulrich Beck için *La Société du risque*'in –*Risk Toplumu*– Fransızca basımında kullandığı nitelemeye göre.

alanında Passeron ve Grignon'un önerdiği, araştırmacının kendini işin içine katması yöntemine ve Certeau'nun gerçekleştirdiği, üniversite şiddetinden vazgeçme hareketine karşılık gelir. Kuşkusuz kurumsal şiddet nihai olarak araştırmacının, yaptığını adlandırmak için bir ismi değil bir başkasını seçmesiyle belirir. "Sosyoloji" sözcüğüne bağlı kalmak gerekli midir? Bir egemenlik tekniği anlamında disiplin oluşturma toplu zevki için değil elbette. Ancak bir mantık anlamında disiplini düşündürebilecek "demokratikleşme" ve "çoğulculaşma" dışında hiçbir şey, "toplum bilimlerinin" kullanımıyla demokratikleştirilen ve çoğulculaştırılan bu sözcüğe ciddi bir biçimde karşıtlaştırılabilecek gibi görünmez. *Cultural Studies*'in çoğunlukla belirsiz kalan yöntemiyle karşıtlaştırılan sosyolojik yöntemin katılığı, kültür ve erk arasındaki ilişkiler sorununa verdiği, artık determinizm ve eleştiriden yoksun önem, 21. yüzyılın başında, önceki yıllarda uzaklaşılan yaklaşımlara geri dönüşü savunur. Avustralya akımının (John Frow) kimi üyelerince gerçekleştirilen toplum bilimlerinin yeniden keşfinden sonra, özellikle Nick Couldry'nin başını çektiği (*Inside Culture. Re-imagining the Method of Cultural Studies*, 2000) İngiliz *Cultural Studies*'in üçüncü kuşağı, Hoggart ve Morley'nin izinde gerçek bir sosyolojik yöntemde temellenecek kavrayıcı bir yaklaşımı savunur. Dinler sosyolojisinin sözcük dağarcığı, iletişim araştırmalarında dikkate alınmayan kavramları üretici kılma isteğiyle, kitle iletişim araçlarınca bağıntı kurmanın yeni biçimlerini kavramak için harekete geçer. James Carey'nin, sonra Daniel Dayan ve Elihu Katz'm (*La Télévisin cérémonielle, 1992 –Törensel Televizyon–)* başlangıç vuruşuyla Durkheimcı ayin kavramının kullanımı, televizyon ululamaları (Başkan Kennedy'nin ölümü, Olimpiyat Oyunları...), örneğin *Big Brother*'da (Biri Bizi Gözetliyor) ve hayranların medyatik "kült"lerinde görülen (Le Guern, 2002), dünya ölçeğinde gerçekleşen bireyselleşme ve kurumsallaşma ikili sürecinin varlığını ortaya koyan uluslarötesi büyük medyatik deneyimler (Liebes ve Curran, 1998) gibi karmaşık olguları ele almayı sağlar. Yine de bu dönemeç anlam belirsizliğinden yoksun değildir, çünkü "ayin" kavramının kul-

lanımı gerçekte büyük ölçüde metaforlarıdır. Bu pek düşünsel olmayan kavram, geleneksel sosyolojik incelemeden, ikinci düzeyde araçsallıktan doğduğundan, dinler çalışmasında sorunsallaşmıştır, bu anlamda yeni sınıflandırmalar bekleyen kurulma aşamasındaki yeni bir modernliği kavramak açısından doyurucu değildir.

Yeni medya sosyolojisinin yöntembilimi: Bilgiler zinciri

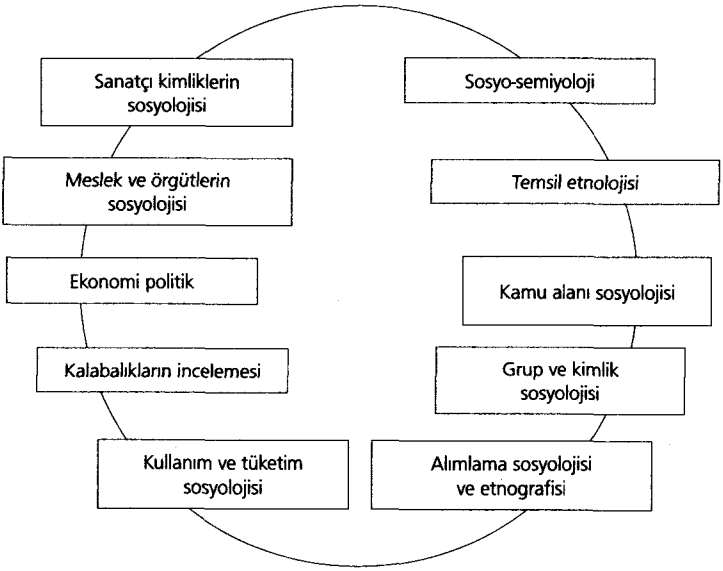
Kendi kurumsallaşma etkilerini yeniden ele alan bir sosyolojiye dönüşün yöntembilimsel sonuçları çok sayıda ve köktendir. İnsan ilişkilerinin özü tekniklere de, oluşturulmuş gruplara da indirgenemeyeceğinden, iletişimi artık medya-merkezci ya da toplum-merkezci düşünmeyi bırakmalı ve Jesùs Martin-Barbero'nun deyimiyle medya konusundan aracılıklara geçmelidir. Medya, etki üreten nesneler ya da topluluklar arasındaki rekabetlere ve yakınlıklara hizmet eden araçlar gibi belirir. Aracılıklar öznelerin iç ve dış çokluklarında karşılaştıkları ve teknik denilen nesneleri, durum tanımlarını, temsilleri, alımlama konumlarını sağlamlaştırır. Aracılıkları iletişim edimini oluştursa bile (çoğulculaşmanın üçüncü anlamında) medyaya bağlı ve medyayı oluşturan etkileşimler, aracılıkların bir alt-kümesinden başka bir şey değildir. Katıksız tekniklerin, içkin metinlerin, izleyicilere göre bölünmüş yapımcıların ve kendi içine kapalı izleyicilerin varolmadığı düşüncesiyle, iletişim öznelerini tümüyle yalıtmayı yasaklayan genelleşmiş bir açılım gerçekleşir. Bu bağlantılandırma, medyanın neden kimi zaman güçlü etkiler üretiyor gibi göründüğünü (bölümlendikleri varsayılan nesnelerin neden karşılık veriyor göründüğünü) daha iyi anlamayı sağlar. Gerçekte medyanın "erkini", reklamın eylemini, müzikler ve dinleyiciler arasındaki karşılaşmaları açıklayan, başkalarının özelliklerinin bütünleşmesidir – kısmî ve devingen. Örneğin pazarlamanın ve reklamın büyük hedefi, tüketicilerin beklentilerini dile getirerek ürünlere yeterince uygulamaktır – tam olarak beklentileri biçimlendirmek değildir

(Hennion ve Meadel, 1997). Mutlak bir etkinlik ölçütü yoktur, çünkü bu beklentiler ender olarak önceden varolurlar ve dinamik biçimde, birbirini izleyen aracılıklarla belirirler. Sürekli bir alışveriş sürecinde yalnızca şu ya da bu biçimde etkilenmeyi isteyenler etkilenir: En etkili reklam en büyük alçakgönüllülük üzerine kurulmuş olandır. Antoine Hennion'un incelediği (1993) varyete müziği de bir ölçüde başarılıdır, çünkü onu satın alacaklardan bağımsız değildir: Bir kayıt stüdyosunda, dinleyiciler, tasarlanan bir dinleyici kitlesinden beklenebileceği gibi tepki gösteren sanat yöneticisi olarak hazır bulunurlar. Dinleyiciler sanatçıyla tüketicinin yapacağı gibi somut ya da düşsel biçimde tartışırlar. Howard Becker'a göre, aynı zamanda hem tanınmayan ve para ödeyen, zincirin sonundaki tüketicidirler, hem de sanatçının kendini adadığı düşsel kişi olarak tüketicidirler. Bu kavramsallaştırma toplumların birliği, bir arz ve bir talep arasındaki uyum, uygun eylemlerin anlatımlarının mitine götürmemelidir. Çünkü tersine çatışmalardan, kopukluklardan ve az çok ilerlemiş anlaşmalardan yola çıkan bir ortak evren biçiminde toplumsal alanın nasıl sürekli oluşmakta olduğunu göstermek söz konusudur. Sorun özneler arasında mutlak süreklilik değil, eylemlerinin dışsal olmamasıdır (Bkz. "*Toplumsal yapıcılık ve toplulukçu yapıcılık*").

İletişim araştırmalarında geleneksel disiplinler de sızdırmazlıklarını bu paradigmayla yitirirler, bir ölçüde birbirine bağlı bilgiler, bilimsel etkinliğin odağına yerleşir. Bu sezgi farklı okuma düzeyleri arasındaki ilişkileri daha yakından kavramaya çalışan, yaklaşımların giderek biraraya gelmesiyle pratiklerin uçuculuğuna gösterilen dikkati bağdaştırmaya çabalayan, her tür dizge oluşturma denemesini baltalayan yeni Fransız medya sosyolojisinin çalışmalarını yönlendirir. *Gergin aktarımlar*, *gevşek aktarımlar* ve *düşünsel aktarımlar* deyimleriyle toplumsal olguların betimlemesinin üç düzeyini gösteren *Téléthon* üzerine çalışmalarda (Dominique Cardon, Jean-Philippe Heurtin *ve diğerleri*, 1999) olduğu gibi, televizyon düzeni, toplumsallaşma ağları, program-izleyici etkileşimleri üzerine incelemeleri geliştirerek yöntemleri biraraya getirmek söz konusu olabilir.

Yöntem genellikle bir inceleme kutbundan yola çıkarak, başka yöntemlerle yakınlık kurmaya dayanır. Anlamı göstermek için izleyiciler üzerine –demokrasideki etkileşimleri koşullandıran– incelemeden başlamak yerinde olabilir.

Medya Sosyolojisinde Bilgiler Zinciri[6]

Toplumsal İnşacılık ve Toplulukçu İnşacılık

Bu bölümde sunulan araştırmaların vardığı nokta çok özel bir inşacılıktır, postmodernlerin gözü açılmış inşacılığı kadar, gerçekçiliğin savunucularının yansıttığı bilimin fetihçi bakış açısına da uzaktır. Alçakgönüllü ve iyimser olarak nitelendirilebilir, çünkü bir yorum topluluğunun, bir kamusal alanın varlığına dayanır ve kendini açınsayıcı diye tanıtır. Tüm inşacılıklar gibi, sezilen gerçekliklerin bütününün alışverişlerden, yüzleşmelerden, seçimlerden ve süreklileştirmelerden oluştuğu düşüncesinde temellenir – donmuş,

6 Yazarın notu: Bu zincir, araştırma akımlarının işlevsel bir bütünleşmesinin değil, bu akımlar arasındaki iletişimin bir gösterimini sağlar.

hatta kıpırtısız görünenin, nesnelerin, doğanın, insan etkinliklerinin yoğunlaşması olarak düşünülmesini diler. Böyle bir durumun tehlikesi, bir bilimsel etkinliğin olasılığını bile tehdit edebilecek bir göreceliğe varmasıdır kuşkusuz: Eğer her şey inşa edilmişse, hiçbir şey daha uyumlu kılınamazsa, gerçekte hiçbir şey araştırmacının yorumlayıcı sarhoşluğuna direnemez. Michel Callon ve Bruno Latour'un David Bloor'dan etkilenen ilk toplumsal inşacılığı, insanların ve varlıkların temel bölümlenmesinde "modern" inanca saldırarak (Beck'e göre daha çok "yarı-modern" sayılabilecek), böyle bir sapmanın iyi bilinen bir örneğini sunar. İnsanlar ve varlıklar temel bir çelişki içinde bulunmadıklarından, daha çok evrene anlam veren insan kutbundan yola çıkarak, birbirlerinde okunabilmelidirler. İletişim alanında, özellikle de teknolojik buluşlar incelemesinde bu tutum Madeleine Akrich tarafından hazırlanan ve Bruno Latour'un yeniden ele aldığı *senaryo (script)* ya da *kayıt* denen yöntembilimin ortaya konulmasıyla sonuçlanır. Kendilerini var eden tanım savaşlarının izleriyle dolu nesneler, metinler gibi düşünülür hâlâ (Steve Woolgar'ın deyimiyle), bunlardan yola çıkarak doğuşlarının tarihi okunabilir. Anlatı ve eyleyen kavramlarına odaklanan Greimas semiyolojisi yorum sorununa yöntembilimsel bir çözüm gibi düşünülür. İnsanlar ve insan olmayanlar bir biçimde aynı dilbilimsel denizde yüzer, anlaşmalar yapan özneler gibi sunulurlar, içerdiği tüm zorluklarla tüm anlatım işlemleri olarak da adlandırılabilirler. Burada karışık bir biçimde bu zorlukları şöyle özetleyebiliriz: Evren gerçekten de bir metni andırır mı? Öyleyse onu anlamak için bir kod var mıdır? Üreticilerin ve kullanıcıların kodları arasında özdeşlik bulunur mu? İletişim araştırmaları bu sorulara uzun süredir, dilbilimin tüm evrenselik savlarını reddederek ve kullanıcılarla alıcıların pratiklerinin en azından bir bölümünü üreticilerinkinden ayırarak yanıt vermiştir.

Burada tanıtılan aracılık ve inşacılık kuramı bu anlayıştan uzaklaşır. İnsan/insan olmayan karışımlarını Peirce ya da düşünsellik kuramcılarının anladığı anlamda üçüncü düzeyde bir metaforla özdeşleştirmeyi önerir. İnsanlarla nesneler arasındaki ilişki doğalcı terimlerle de (birinci düzey) Callon ve Latour'un ikinci düzeyi aşıp metne geri dönmeyi çabalayan bir düşünceden yola çıkma eğilimi gibi, sosyolojici ve göreci terimlerle de yorumlanmamalıdır. Metin, göstergelerde yaratılıştan gelen bir düzenek ya da toplumsal keyfilik bulunmasına göre, doğalcı ya da sosyolojici yönelimli bir metafordur. İnsanları ve nesneleri bir ilişkiler dinamiğinde gözlemlemek gerekir, bu dinamik de ortak bir evren olmayı dileyen çatışmalı bir evrende, bu ilişkilerin özelliklerinin sürekli keşfiyle gerçekleşir. Demokratik çerçevede alışverişlere katılan ve durmadan kendilerini yetiştiren izleyicilerin sorunlarının açılımı düşüncesi, kitle medyası üzerine araştırmaları ilişkilere ve tekniklere da-

ha dikkatli bir mikrososyolojiye yönlendirir. Bu bakış açısına, Habermas'ınkine bağlı kalmayan kamusal alan görüşleri ve düşünsellik kuramları gibi, Tarde ve Dewey'e yaklaşmak için nesneden insana çeviri düşüncesini bir yana bırakan Latour'un ikinci toplumsal inşacılık diye adlandırılabilecek düşüncesi de bağlanabilir. Bu yazar *Politiques de la nature (Doğanın Politikaları)* ve *L'espoir de pandore*'da *(Pandora'nın Umudu), toplumsal inşacılık* terimini (özerkleşmiş, katılaşmış, bir hapishane durumuna gelmiş bir toplumsal alan algılamasına bağlı), *toplulukçu bir inşacılık* için terk eder. *Toplulukçu inşacılık* yapılaşmış, yapılaşmakta olan ve başka sözlerin kamusal dile getirilmesinden etkilenecek sözlerin dikkate alınmasına dayanır. Toplumsal alan, gelişmekte olan bir "ortaklık", şaşırtı üzerine oluşturulmuş bir özellikler bütünüdür. Ucu hep açıktır, bu da araştırmacıların eylemleri anlamak için kullandıkları modellerin, yorum ağlarının kalıcı biçimde katılaşacak zamanının hiç olamayacağı anlamına gelir.

Bu biçimde tasarlanan inşacılık, araştırmaların birbirine eklenmesi düşüncesinden vazgeçmez, her tür görecelikten de uzaklaşır. İnşa keşif edimidir, ancak keşfedilen, düzensiz de düşsel de değildir. Araştırmacılar (ve "sıradan" özneler) oluşturulmuş bilgileri kullanırlar, ama bu bilgiler varlıklar arasındaki, bu varlıkların bozamayacağı bir ilişkiler tarihi dışında oluşmaz. Eğer bir etkiler, nesnel düzenekler bütünü olarak algılanan doğa karşı çıkılansa, hep bir sınırı, sözle anlatılamaz, kavrayamadığımız bir şeyin sınırını oluşturur. Alçakgönüllülük, her biri öteki için bir ölçüde gizemli kalan nesneleri ve insanları birbirine karıştırmayı önler. Latour'un anımsattığı gibi "burada eski ikiliğin, önceki paradigmanın bir işe yaramadığını öne sürmek söz konusu değildir" (*L'Espoir de Pandore*, s.226), eski ikiliğin ötesinde düşünerek, pek üretken olmayan insanlık-nesnellik ikiliğinden kurtulmak söz konusudur.

Alımlama

Kitle kültürü ideolojisinin izleyicilerin medya tarafından biçimlendirilmesi düşüncesinin çaresi olan izleyicilerin alımlaması üzerine çalışma, böylece işlevselciliği ya da kültürelciliği bırakır, artık yalnızca toplumsal ve mesleksel gruplara, cinsiyetlere, yaşlara göre gerçekleştirilen okumanın uyumlu bütünlerini betimlemez, daha genel etkileşimler ortaya koyar, ille de yerleşik çözümleri benimsemeyip ellerindeki toplumsal ve kültürel kaynaklarla sorunlarına çözüm bulabilen özneler sunar. Amaç, yumurta ve tavuk sorunu gibi görünebilecek

ve birçok araştırma alanının sonuçlarını, birbiri üzerine yapay biçimde eklemeden birleştirmeyi gerektiren toplumsal kimlikler ve medyaya özgü ilişkiler arasındaki ince alışveriş oyununu anlamaktır. Süper kahraman çizgi-romanlarının okuyucuları üzerine bir çalışma (Éric Maigret, 1995), artık yalnızca bir iletişim aracının zararlı etkileri üzerine kuralcı bir çözümlemeyi aşmakla birlikte erkek alıcıların istatistiksel açıdan egemen olduğunu, erkek kimliğinin işlevsel yeniden üretimi işlevini gördüğünü saptamakla da alt-grupların (kadın okuyucular, Fransız/Amerikalı, etnik azınlıklar...) kendilerine özgü yorumlarını araştırmakla da yetinmeyecek, kimliklerin bölündüğü, birbirinden koptuğu, oluştuğu ve yeniden oluştuğu etkileşim anını kavramaya dayanacaktır. Bu çizgi-romanları okumak, kimliklerin yalın bir yeniden üretimine katıldıkları varsayılan okuyucular açısından çelişkilerle doludur, çünkü erkeklik değerleri geleneksel alanın savunulmasıyla (toplumlarımızın her zaman gerekli kıldığı erkeksilik) mahremliğin evrenlerinin keşfi (örneğin başkalarıyla ilişkiyi alt-üst eden kitlesel ve uzatılan eğitimin kolaylaştırdığı) arasındaki oyundan yola çıkarak genel çizgileriyle özetlenebilecek çoğul eğilimlerden, cinsiyet sosyolojisiyle cinsiyetlerin tükenmesi (burada erkeklik) ve bir alımlama sosyolojisi yardımıyla değerlendirilmeden anlaşılamayacak birçok olgudan geçer. Aynı biçimde Dominique Pasquier *La Culture des sentiments*'da *–Duyguların Kültürü–* (1999), çok küçümsenen bir Fransız televizyon dizisinin (*Hélène et les garçons*) alımlanmasını incelerken, yaratıcılık ve aracılık kavramları üzerine kurulu bir araştırmanın aşamalarını izler. Her şeyden önce bu alandaki çalışmaları bulandıran hoşa gitmeme ve ululama oyunlarından kaçınır ve Hélène'e karşı duyulan hayranlığın kaynağının neredeyse tümüyle kadın, çoğunlu kırsal kesimden ve ergenlik öncesi yaşlarda izleyiciler olduğunu göstererek anlamlı grupları saptar. Temel amaç, hayranların pratiklerinin etnografisiyle içinde bulundukları toplumsal bağlamların incelemesini eklemlendirerek, alımlama sosyolojisiyle aile sosyolojisini duyarlı bir etkileşimcilikle birbirine bağlamaktır. Onlarca yıllık feminist savaşımlardan sonra programlaştı-

rılan televizyon yapımı *Hélène et les garçons*, kadın işlevlerinin yeniden düzenlenmesinin açınlayıcısı olur, erkeklik ve kadınlık kimlikleriyle kadının saltık özgürlüğü arasmda bir bireşim önerir, bu açıdan halktan ve burjuva kesiminden ailelerce, bir bağımsızlık isteği duyan annelerce ve kimliklerinin yönetimiyle karşı karşıya kalan kızlarca farklı biçimlerde beğenilir.

Dolayısıyla kullanışlılığı nedeniyle değiştirilmeyen "alımlama" terimi yanıltmamalıdır. Gerçekte evrim, ülküsel olarak okurla metin arasındaki yalın ve yalıtılabilir bir alışveriş gibi tasarlanan alımlamasının "a"sında bir an bile duraklamadan, okuyucularla izleyicileri günlük varoluşlarında oluşturan işlemlerin tümünün dikkate alınmasının yararına gerçekleşir. Bu hareket, Certeau'dan etkilenen Roger Silverstone'un "*audiences studies*"in çerçevesini sürekli genişleterek ulaştığı "everyday life" düzeyi yararına, günlük yaşam alanı yararına, *Cultural Studies*'i algılama alanından uzaklaştırma hareketine yakındır (bkz. Alasuutari, 1999, Barker ve Brooks, 1999). Öte yandan izleyici kavramı bile, yerleşik olduğu varsayılan özelliklerin eleştirisi ve John Hartley'nin (1992) ya da Daniel Dayan'ın (2000) saptamasına göre biçimlerin çoğulculaşması –tüketici izleyiciler, hayranlar, televizyonun "yarı-izleyicileri"– anlamında yapı bozumuna uğrar.

Üretim

İzleyiciler üzerine çalıştıklarını öne süren, ancak yavaş yavaş kurumlar ve endüstrilerin izleyiciler üzerindeki işlevini dile getiren tüketici araştırmaları ve izleyici ilgisi ölçümü araştırmaları incelendiğinde, durumların gücünden çok, durumların tanımının gücüne duyarlı bir toplumsal pratikler politik ekonomisi belirir. Meslekler sosyolojisi ve sanatsal kimlikler sosyolojisi de üretimin tümüyle ekonomik bir incelemesinin olanaksız olduğunu, kültürel tasarıların yaratıcı endüstrileri etkilediğini anımsatarak, ekonomik baskıların saltık gücü düşüncesini dengeler. Bu akımlar arasındaki gergin ilişki, sonraki yılların sorunsallarından biridir.

İçerikler

Yeni medya sosyolojisi, iletiler konusunda da izleyicilerin yorumlarındaki kopuşu gerçekleştirir. Éric Macé'nin (2001 ve 2002) Howard Becker'e (1999) ve Bruno Latour'a (2000) dayanarak kuramsallaştırdığı gibi, göstergeleri kımıltısız aracılar, anlık olarak donmuş bir toplumsal çatışkının sonucu gibi sunan göstergenin özü –maddeci ya da toplumsal öz– düşüncesinden kopmak söz konusudur. Kitle iletişim araçlarının içeriği, kendilerini oluşturan etkileşimlerin izleri gibi, toplumsal ilişkileri, eylem mantıklarını ve kültürel hareketleri yoğunlaştıran kıvrımlar gibi görülebilir. Bu "dönüşümlerin" kıvrımlarını açmak, onları üreten uzlaşmaların coşkunluğunu yeniden bulmak birçok evrede gerçekleşir. Aygıtlar üzerine çalışma, Guy Lochard ve Jean-Claude Soulages'ınki gibi (1998) bir toplumsal semiyolojinin konusudur. Bu toplumsal semiyoloji, "toplumsal cinsiyetleri", sözcelem biçimlerini, sözel ve görsel kuralların hem teknik düzlemde hem de tarihsel düzlemde çevrelediği alışverişleri betimler – bu kuralları üreticiler ve izleyiciler arasındaki tüm çatışkılardan, anlam üzerine tüm anlaşmalardan koparan yalın bir semiyoloji söz konusu aygıtları çözümleyemez. Toplumsal temsiller üzerine nicel yöntemlerinde ya da anlatı kişilerinin ve onları yönlendiren mantıkların bağıntılarında aranan bir etnolojinin kullanımı üzerine bir çalışma (bkz. Sonraki başlık: "*İçerik nedir? Nasıl çözümlenmelidir?*), daha sonra çağdaş toplumları anlamak için gereken anahtarları sağlar. Sabine Chalvon-Demersay'ın televizyon kurgularını toplumsal sorunları saptama araçları, toplumsalın izlekleştirilmesi gibi okuyan çalışmaları bu yöntemi çok iyi ortaya koyar. Amatör senaryo yazarlarının bir televizyon kanalında sunulan anlatıları (*Mille scénarios. Une enquête sur l'imagination en temps de crise –Bin senaryo: Kriz zamanı imgelem üzerine bir araştırma–* 1994) ve l'*Instit* ("Seçici bir toplum. Bir seçilmiş ilişkiler evreni için senaryolar", 1996) gibi çarşamba akşamı Fransız televizyon dizileri sınıflandırılıp ortak noktaları incelendiğinde, geleneksel işlevlerin toza dumana karıştığı, kurumsallı-

ğın ortadan kalktığı bir yüzyıl sonu aile evreni üzerine bilgi verirler: Kadınlar, erkekler üzerinde egemendir, ilişkiler de artık doğallık ya da zorlama açısından değil, yapılan seçim açısından düşünülür. Bu içeriklerin çözümlenmesi ve toplumsal olgularla eklemlenmesi, farklı ufuklardan (iletişim kuramları, evlenmeme üzerine tarihsel ve hukuksal çalışmalar, bireycilik sosyolojisi) kimi çabuk ulaşılan sonuçların çakışmasına değil, yalnızca uyumsuz öğeleri üst üste koymakla ya da benzerliklerin altını çizmekle yetinmeyen, eğilimleri çok erken belirlemeyi sağlayan bu araştırma akımlarıyla uzun süre bağıntıda olmaya dayanır: Alımlama sosyolojisi gibi, içerik sosyolojisi de zorlaşır, çünkü bir uzmanlıklar bütününe egemen olmayı gerektirir. Öte yandan, tümüyle durağanlaşmış nesneleri çözümlemez. Chalvon-Demersay'm incelediği, aileyi yansıtmakla kalmayan, aile konusunda saptamalarda da bulunan kurguda, kuşaklar ve toplumsal cinsiyetler arasında tümüyle seçime dayalı duruma gelen bağları yeniden tasarlamak için rakip çözümler önerilir (estetiğe bireyci kaçış, ailelerin yeniden oluşumu, geçmişe özlem duymadan kuşaklar arasında belirgin kurallara dönüş vb...). Bu kurgular, sorunları adlandırmaya ve küçük ekrana yansıtarak çözümlemeye çalışan bir dönemin çatışmalı imgelemini gösterir.

İçerik Nedir? Nasıl Çözümlenmelidir?

Medya içerikleri uzun süre, sınırlanmaları kolay oldukları düşüncesiyle toplumsal etkileşimleri çözümlemekten daha kolay görünmüştür. Gerçekten de içerenler elle tutulabilir (rafa yerleştirilen kitaplar, video kasetlerle, DVD'yle izlenebilen filmler...). İçerikler elle tutulamaz, anlam evrenine bağlıdır, ancak genellikle elle tutulabilir nesnelerde saklanabilir, bu özellik de metnin kapalı olduğu izlenimini verir. Bununla birlikte içerikler toplumsal etkileşimlerle bütünleşir, bunların sonucudur ve bir okuyucu, bir izleyici tarafından benimsendiğinde bu etkileşimlere döner. Toplumsal evrenleri özetledikleri ve başka toplumsal evrenleri besledikleri düşünülebilir. Araştırmacı bunların, yalnızca bunların üzerine eğildiğinde bir tür göreceli özerklikleri olabilir: Kodlara, toplumsal cinsiyetlere, düzanlam/yananlam dizgeleri-

ne biçimci bir bakış anıdır bu. Ancak bir metnin özgün anlamını, canlılarla ve ölülerle bağıntı dışı gerçekliğini kavramayı sağlayacak saltık bir içerikler özerkliği yoktur. Bu nedenle medya sosyolojisi metin çözümlemesi anını yalnızca metnini biçimsel kod çözümüne indirgemez, önce metnin üretimine katkıda bulunan özneleri, sonra da tanımını oluşturmaya katılan izleyicileri ve toplumsal grupları kapsayarak birbirini izleyen genişlemelerle çalışır.

Bu yöntem çok uzun süredir kaynakların bileşimini, her tür belirtiye açılımı benimseyen tarihle sosyolojiyi yaklaştırır. Ancak içeriklerini, kaynakların ender bulunurluğu bağlamında yeniden düzenlemeyi deneyen tarih bilimi kuramlarının giriştiği iş, günümüzde ölçüsüz görünebilir. Çünkü yapıtlar, doğuşları ve yazgıları üzerine bulunabilecek bilgiler, bu konular üzerine araştırmanın yenilenmesine büyük katkıda bulunmuş Sabine Chalvon-Demersay'ın vurguladığı gibi, çok fazladır. Dolayısıyla çok yöntemli bir biçimde ilerlemek ve örneğin katılımcının öznelliği olumsuzluğunu, aynı zamanda da topluluklara ve yapıtlara yakınlığın elverişliliğini birarada bulunduran hayran-araştırmacılar gibi –bu nedenlerle söz konusu araştırmacılar "orta sınıf" ve "halk" kültürüne bakışı çok büyük ölçüde yenilemişlerdir– konulara derinlemesine girmek gereklidir.

Toplumsal semiyoloji tekniklerinin yanı sıra çok iyi bilinen sapmaları da kapsayan sayım tekniği ve içerik çözümlemesi tekniği (bkz. Beşinci Bölüm), kullanımı bir "karşılaştırmalı etnoloji ve sosyoloji"ye (Éric Macé, 2006) koşullandırılabilirse, bol malzemenin işlenmesindeki etkinliği nedeniyle kullanılabilir. "Karşılaştırmalı etnoloji ve sosyoloji" deyimi bir yandan istatiksel bilgiler vermekle yetinmeyen, yapıtların ayrıntılarına ve çelişkilerine duyarlı bir nicel okuma tekniğinin kullanımını (kavrayıcı etnografi modelini izleyerek), öte yandan toplumsal açıdan anlamlı temsillerin bir biçemlenmesinin çağdaş toplumları tartışmaları yapılandıran izlekler, kurgular ve haberlerde bu izleklerin ele alınışlarıyla bir karşılaştırma çerçevesinde rehber olarak kullanılması anlamını taşır ("sanal" ve "gerçek" dünyaların karşılaştırmalı sosyolojisi). Örneğin Chalvon-Demersay'e göre, 20. yüzyılın saplantı durumuna gelmiş izleği parçalanan/yeniden oluşturulan aile konusunun işlenişi, televizyonun en çok izlendiği saatlerde yayınlanan aile dizilerinde gösterge işlevi görür.

İçerik çözümlemesinin ilk bölümünde, gazetecilerin ve sanatçıların mesleki uygulamaları, izledikleri yollar ve istekleri, karşı karşıya kaldıkları zorlamalar ve tanıtladıkları yetiler, yapıtlara götüren kodlama süreci üzerine bilgi verebilir. Amaç üst üste binmiş etki katmanlarını, metinlere açılan uzlaşmaları başlangıçta politik ekonomiye ve meslekler sosyolojisine bağlı değişkenleri çakıştırarak ortaya koymaktır. Bu biçimde medyatik bir türün genel tari-

hini ortaya çıkarmak olasıdır, daha sonra bunu oluşturan tüm yapıtların ayrıntılarıyla uğraşmak gerekir (Éric Maigret, basıma hazırlanıyor).

İçerik çözümlemesinin son bölümünde, eğer araştırmacının saltık yorum üstünlüğü ilkesi terk edilirse (göreceliğe kaçmadan) okuyucuların ve izleyicilerin zenginleştirici olduğu görüşü benimsenebilir. İçerik çözümlemesini ve alımlama çözümlemesini, metinler önünde herkesin eşitliğini benimseyerek değil, aynı bakış açılarına erişimi olmayanların işbirliğiyle, birlikte çalışmak söz konusudur. Janice Radway'ın çalışmalarının bu araştırma türünü başlattığı söylenebilir. Bu araştırmacı, Harlequin koleksiyonu romanlarının semiyolojik bir çözümlemesinden yola çıkarak, üzerine çalışmak istediği okuyucu yorumlarını ele alır, sonuçların birbirinden çok farklı çıkmaması için her şeyden önce "aykırı" saydığı okumaları bir yana bırakır, ancak daha sonra bunların hem izleyicilerin toplumsal konumlanmaları, hem de kendi yorumsal önyargılarının baskısıyla kimi yönlerini göz ardı edebileceği içerikler konusunda öğretici olabileceği sonucuna varır.

Kullanılan tüm teknikler yorumsal süreç için büyülü formüller değil, bir bağlama oturtmak için genelleşmiş çözümler olarak belirir.

Kamusal alan

Artık kitle iletişim araçları yalnızca temsil araçları değil, aynı zamanda toplumsal tartışmalara katkıda bulunan makamlar gibi belirirler. İçerikleri oluşumlarına yön veren uzlaşmazlıkları donmuş biçimde sunmakla kalmaz, bir kamusal alan sosyolojisinin saptadığı kavgaları ve uzlaşmazlıkları besler, araştırmacılar da kendilerini tartışmaların içindeki öznelerden içkin olarak üstün görmezler. Bu araştırma bir yandan kamusal alan biçimlerini, bağlanım türlerini, erişim noktalarını, sözcük dağarcıklarını, dışlama güçlerini, tanımlamaların bileşimlerinin etkilerini –Luc Boltanski'den etkilenen *Ahlaksal ve Politik Sosyoloji Topluluğu* araştırmalarınca (Dominique Cardon, Jean Philippe Heurtin, Cyril Lemieux) ya da Daniel Cefaï gibi "arena" kavramından söz eden yeni pragmatiklerce öne çıkarılan yaklaşım– öte yandan, toplumsal hareketlerin dinamiğini ve bunlara katılan mikropolitikaları betimleme görevini üstlenir. Burada dinleyicilerin söz alma biçimlerinin örnekleri (Cardon, 1995), bioteknolojiler üzerine (Mehl, 1999, Cheveigné, Boy, Galloux,

2002) ya da nükleer atıklar üzerine tartışmalar (Callon, Lascoumes, Barthes, 2001) anılabilir. 1960'lı yıllarda ataerkil kuralların ortadan kalkmaya başlamasından önce, kadınların resmî kamusal alanlardan dışlanmaları ve medyatik temsillerde alt sıralarda yer almaları üzerine çalışmalar, yıllar boyunca resmî kamusal alanlara erişim düzeneklerini (Fraser, 1992) aydınlatır, sürmekte olan savaşımları yeniden çizer (Krakovitch, Sellier, 2001; Sellier, 1998) ve kimi zaman tartışmaların kaynağını oluşturur (*Backlash*, 1980'li yıllarda erkeksiliğin dönüşü üzerine gazeteci Susan Faludi'nin tartışılan kitabı, 1991).

Toplumsal hareketler olarak "kültürel ürünler"

Hiçbir zaman bitmeyen toplumsal çözümleme oyunu, medyanın gerçek kültürel dayanaklar oluşturduğu düşüncesiyle, bununla yaşayan öznelerin yorumları düzeyinde içerdiği tüm çelişkilerle yeniden başlar. Savaş sonrası "popüler" müziklerin ilk gerçek dizgeli çalışmasına girişen yazar Greil Marcus'un savunduğu gibi rock ve punk'ın, toplumsal azınlıklarca benimsenen kültürel ürünler ya da nesneler değil, Patrick Mignon'un incelediği büyük çağdaş sportif coşkular gibi, resmî tarih kadar önemli, ancak araştırmanın şimdilik pek az değindiği, "20. yüzyılın gizli tarihini" oluşturan, modernliğin açılımını gerçekleştiren özgün toplumsal hareketler olduğu görüşü buna bir örnektir.

Dolayısıyla yeni medya sosyolojisinin amacı, yorumsal süreci hiç sonlandırmamak, medyaların, içeriklerinin ve alımlanmalarının getirdiği tanım uzlaşmazlıklarını kaynakları çoğaltmayı, yalıtmaktan vazgeçmeyi ve temelde açık tartışma konularını biçimlendirmeyi deneyerek kavramaktır. Kutupların aynı sonucu vereceği, birbirini dile getireceği işlevsel bir kapanma değil, bir sistemin izlerini sunarak soyut bir biçimde toplamak değil yöntemleri birbirine eklemek, toparlamak söz konusudur. Demokratik bir kuram kesintili düşünmemeyi buyursa da –önceki iletişim kuramlarınca öne sürülen bakış açıları– toplumsal olgu süreksizdir, yoksa alışveriş, çelişki ve demokrasi olmazdı.

Uygulamalardan Yetilere Geçmek Gerekli mi?

Bu kitapta özel niteliklere ilgisiyle, kalıcı her tür kesinleşmeye düşmanlığıyla tanıtılan inşacı yaklaşım, düş kırıklığına uğratıcı görünebilir. Yalın hegemonyacı düzeneğin varolmadığı ve iletişim edimlerinin bir kamusal alan biçimlendirdiği görüşünü savunduktan sonra, farklı egemenlik, diyalog, benimseme ilişkileri üzerine, örgütlenmeleri oluşturan ilişkiler üzerine, inançlar, "okuyucu/izleyici" çeşitlemeleri, kamusal arenaların anlatım biçimlerinin ve kurallarının düzeyleri üzerine açıklamalar ve tipolojiler beklenir. İletişim sosyolojisi araştırmasının kültürelci kuramları ve düşünselliğin şokuyla yeniden yapılanma sürecine girmesi, belirli bir bitmemişliği açıklar. Ancak düş kırıklığı daha kapsayıcıdır. Toplum bilimlerinin hiçbir zaman gerçekten bireysel ve ortak pratikler üzerine ön-düşünsel, "sosyolojici" çözümsüzlüğü aşmadıkları *duygusundan, daha genel, daha açıklayıcı, "yeti" gibi* (Chomsky'den alınan terim) değer yargılarından etkilenmeyen bir kavrama odaklanmış modeller üretmeleri gerekirken, yinelemeli bir yansızlıkla tamamlanan çok büyük bir kavramsal kararsızlıkla sonuçlandıkları duygusundan kaynaklanabilir. Dolayısıyla inşacılığı bir dilsel yeniden yönlenme yoluyla doğalcılığa az çok belirgin bir dönüş için terk etme eğilimi büyüktür.

Etnik yöntembilim

Öznelerin ne yaptıklarını betimlenek için çok gerekli "pratik" terimi, Stephen Turner'in[7] deyişiyle toplum bilimlerinde araştırmanın kaçak noktası olmuştur, birçok araştırma akımı toplum bilimlerinde, kuşkulu bakış açılarına bağlı oldukları düşüncesiyle, yorumlayıcı yöntemlerden vazgeçmeye çalışır. Etnik yöntembilimci, sonra da post-etnik yöntembilimci yazarlar, Austin ve Chomsky'nin okurları Harold Garfinkel ve Harvey Sacks'ı izleyerek, öznelerin dilsel doğrulamalarında ("edimlerinde") araştırmacıların yorumlarından kaynaklanmayan, doğal bir düzen ararlar. Diyalog biçimleri yalnızca doğruluk sorununa değil, *doğrulanabilirlik* sorununa da (*Austin*'in "mutluluk ko-

7 Stephen Turner (1994) pratik kavramının alışılagelmiş tüm tutarsızlıklarını çok kötümser bir yaklaşımla vurgular. Bir pratik ya bir kişisel tepki sayılır, bu da bize hiçbir şey öğretmez ya da alışkanlık veya *habitus*'tan oluşturulduğu, dolayısıyla kültürlerde paylaşıldığı varsayılır, ancak hiçbir şey kültürlerin sosyologların metaforlarının ötesinde gerçekte nasıl oluştuklarını anlamayı sağlamaz. Turner karanlık toplumsal aktarım düzeneklerini anmaktan çok, nesne olarak pratik kavramından vazgeçmeyi ve "keşifçi bir yapı" gibi tasarlamayı önerir. Bu sosyoloji eleştirisi (ikinci düzey "sosyolojici") varlıklara kesin özellikler atfetmeyen bir düşünsel sosyolojinin gelişimini dikkate almaz.

şulu" olarak adlandırdığı kavram uyarınca)[8] bağlıdır. Araştırma, davranışları açıklamaları beklenen derin, bilinçsiz izlere değil, bir dil ediminin anlaşılabilirliğine, kabul edilebilirliğine dayanır. Bu tutum hem gönül yüceliğiyle –tüm öznelerin "akıllı" oldukları ve gelişmiş yetileriyle harekete geçtikleri varsayılır– toplulukçu inşacılarınkine yakındır, hem de nesnelciliğiyle bundan tümüyle uzaktır. Etnik yöntembilimciler, verilerin "doğal" bir ortamda, bu ortamın diyaloga, hatta diyalogun küçük bir bölümüne indirgenerek kavranması gerektiğini belirtirler – Sacks verilerin toplanma koşullarını bozabilecek görüşme tekniğinin reddine kadar gider. Bu çok özel malzemeyle etnik yöntembilimciler, bireylerin "ulamlama aygıtlarını" genel bir biçimde keşfetme, sonra da eylemlerini temel dağarcıklardan yola çıkarak inceleme görevini üstlenirler. Karşılaştıkları sorun, çok mikrososyolojik bir düzeyde edinilen sonuçların genelleştirilememesidir: Belirsiz ulamları vardır. Dolayısıyla daha ileri gitmek isteyen araştırmacılarca bir yorumlama edimi sırasında bireylerin yetileri ilke olarak öne sürülür, "doğal olarak" tanıtlanmaz. Pratikleri kendileri için incelenecek olgular gibi değil de toplumsal durumları açıklamaya yarayan kaynaklar gibi kullanan geleneksel sosyolojiye yöneltilen eleştiriler, kimi etnik yöntembilimcilerin (özellikle Aaron Cicourel) kabul ettiği gibi, toplumsal olgulara bir dış noktanın, kendisinden yola çıkılarak pratiklerin incelenebileceği noktanın varlığını reddederek sonuçta aynı biçimde davrananlara döner.

Uzlaşma sosyolojisi

Luc Boltanski ve Laurent Thévenot'nun (1991) uzlaşma sosyolojisi, aynı yüce gönüllü hedefe, bireylere gerçek eylem olanakları tanımak ve üstün bilimsel bir konumdan bakarak onları yargılamayı bırakmak amacına dayanır, *ancak makrososyolojik, dolayısıyla daha büyük bir isteği geliştirir.* Bu iki yazarın başlangıçta yakın olduğu eleştirel *habitus* sosyolojisinden koparak, etnik yöntembilimin sözcükleriyle "işleri" ya da kavgaları, temeli üzerine kesin sözler söylemeden, savları aşamalandırmadan betimleme görevini üstlenir. Luc Boltanski medyanın, aydın hareketlerinin ve televizyon izleyicilerinin işlevi üzerine güncel tartışmaları aydınlatarak acının algılanması ve insancıl müdahale hakkı tartışmasını yeniden dile getirdiğinde (*La Souffrance à distance. Morale humanitaire, médias et politique* –*Uzaktan Acı. İnsancıl Ahlak, Medya ve Politika*–, 1993) araştırma soybilimsel biçimde gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte bireylerce yetilerini hazırlamak ve göstermek için kullanabilecekleri savlar dağarcığının aydınlatılması, uzlaşma biçimlerini sınırlayan bu

8 Bkz. Pratiknın bu"sosyo-lojik" ini belgeleyen Jeff Coulter'ın çalışmaları (1989 ve 1991).

yazarları güçlü bir biçimde yönlendirir. Yazarlar uzlaşma türlerini sınırlamak için altı büyük "site"nin algılanan varlığına dayanırlar: Aileye ilişkin site (kişisel bağ üzerine kurulu), yurttaşlığa ilişkin site (kamusal bağ), endüstriyel site (etkililik ölçütü), ticaretçi site (kazanç ölçütü), kamuoyu sitesi (başkasına bakışa bağlı), esinlenmiş site (aşkınlık ölçütü). Bireysel ve toplu eylemler, doğrulama zorlamalarını, pragmatik zorlamaları dile getiren genel kurallardan yola çıkılarak değerlendirilir. Evrenin, adalet alanlarından söz eden toplulukçu düşünür Michael Walzer'ı andıran biçimde sitelere bölünmesi, başlangıçta araçsaldır: Araştırmacılar belli bir dönemdeki uzlaşmalar üzerine sosyolojik ve tarihsel bir araştırma gerçekleştirirken modeller kullanırlar. Yine de etnik yöntembilim gibi, uzlaşma kuramı da gerçeği tüketen eylem tipolojileri önererek yetiler modelini yavaş yavaş katılaştırma tehlikesini içerir. Walzer'ın betimlemekle yetinmediği, alanların ayrımına inanma noktasına vardığı (Hans Joas'ın eleştirisi, 1992), yeti kuralcıları da gerçekçiliğin oyununa gelebilirler ve sitelerin (araştırmacı için bir inceleme anahtarı oluştururlar yalnızca) varlığına, etkin ayrımına inanabilirler. Claude Gautier'nin belirttiği gibi (2001), eksiksizliği amaçlayan bir program isteği, ortaya çıkışları eleştiriyle ya da övgüyle karşılanan yeni sitelerdeki (Luc Boltanski; Laurent Thévenot için (1997), bir ağlar sitesi, bilgi sitesi çağrışımı yapar), başlangıçta öne sürülen sitelerle bağdaşmıyor görünen savları sınıflandırma isteğini belirginleştirir. Böylece uzlaşma sosyolojisinin ilk iki ilkesi terk edilir. Öncelikle bireylerin yetileri üzerine yargı yokluğu ilkesi: Yöntem, şaşırtıya, bireylerin yaratımlarına yer bırakmayan, kapsayıcı ve yansız olduğu varsayılan bir yapıyı savunmak için yeni ulamlar ekleyen dizgesel bir işlevselciliğin yöntemini yeniden üretir. Sonra da tartışmalara dahil olmama ilkesi terk edilir: Sosyoloğun konunun içeriğiyle belli bir uzaklığı koruması istenir, ancak sitelerin oluşumunu ve betimlenmesini yönlendiren, özgün kuralcı bir erektir – sorun gerçekten yapıcı ve düşünsel bir sosyolojiyle uyum içinde böyle bir kuralcı ereğin varlığı değil, üstlenilmemesidir.

KAYNAKÇA

Akrich, Madeleine, "Comment décrire les objets techniques?", *Techniques et culture*, 9, 1987.

Alasuutari, Pertti (derleyen), *Rethinking the Media Audience*, Londra, Sage, 1999.

Anderson, Benedict, *L'Imaginaire national. Réflexions sur l'origine et l'essor du nationalisme* (1983), La Découverte, 1996, Paris.

Anderson, Perry, *The Origins of Postmodernity*, Verso, 1998, Paris.

Appadurai, Arjun, *Après le colonialisme. Les conséquences culturelles de la globalization* (1996), Payot, 2001, Paris.

Barker, Martin ve Brooks, Kate, *Knowing Audiences*, University of Luton Press, 1999.

Bauman, Zygmunt, *Posmodernity and its Discontents*, Cambridge, Polity, 1997.

Beck, Ulrich, *La Société du risque. Sur la voie d'une autre modernité* (1986), Aubier, 2001, Paris.

Beck, Ulrich ve Beck-Gernsheim, Elisabeth. *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, Londra, Sage, 2002.

Beck, Ulrich; Giddens, Anthony ve Lash, Scott, *Reflexive Modernization. Politics,Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge, Polity, 1994.

Becker, Howard, *Propos sur l'art*, L'Harmattan, 1999 (derleme metinler).

Boltanski, Luc, *La Souffrance à distance. Morale humanitaire, médias et politique*, Métailié, 1993.

Boltanski, Luc ve Thévenot, Laurent, De *la justification. Les économies de la grandeur*, Gallimard, 1991, Paris.

Bourcier, Marie-Hélène, *Queer zones. Politiques des identités sexuelles, des représentations et des savoirs*, Balland, 2001, Paris.

Butler, Judith, *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York, Routledge, 1990.

Callon, Michel; LAascoumes, Pierre ve Barthes, Yannick, *Agir dans un monde incertain. Essai sur la démocratie technique*, Seuil, 2001, Paris.

Cardon, Dominique, "Comment se faire entendre? Les prises de parole des auditeurs de *RTL*", *Politix*, 31, 1995.

Cardon, Dominique; Heurtin, Jean-Philippe; Martin, Olivier; Pharabod, Anne-Sylvie ve Rozier, Sabine, "Les formats de la générosité: trois explorations du Téléthon", *Réseaux*, 95, 1999.

Carey, James, *Communication as Culture. Essays on Media and Society* (1989), Londra, Routledge, 1992.

Chalvon-Demersay, Sabine, "La confusion des conditions. Une enquête sur la série télévisée "Urgences"", *Réseaux*, 95, 1999.

— "Une société élective. Scénarios pour un monde de relations choisies", *Terrain*, 27, 1996.

— *Mille scénarios. Une enquête sur l'imagination en temps de crise*, Métailié, 1994.

Cheveigné, Suzanne de; Boy, Daniel ve Galloux, Jean-Christophe, *Les Biotechnologies en débat. Pour une démocratie scientifique*, Balland, 2002, Paris.

Cicourel, Aaron V., *La Sociologie cognitive* (1972), PUF, 1979.

Couldry, Nick, *Media Rituals. A Critical Approach*, Londra, Routledge, 2002.

— *Inside Culture. Re-imagining the Method of Cultural Studies*, Londra, Sage, 2000.

Coulter, Jeff, "Logique et praxéologie. Esquisse d'une "socio-logique" de la pratique" (1991), *Sociétés Contemporaines*, 18-19, 1994.

— *Mind in Action*, Atlantic Highlands, Humanities Press, 1989.

Dacheux, Éric (derleyen), *L'Europe qui se construit. Réflexions sur l'espace public européen*, PU de Saint-Étienne, 2003.

Dayan, Daniel, "Télévision, le presque-public", *Réseaux*, 100, 2000.

Dayan, Daniel ve Katz, Elihu, *La Télévision cérémonielle. Anthropologie et histoire en direct,* (1992), PUF, 1996, Paris.

Dewey, John, *Logique. La Théorie de l'enquête* (1938), PUF, 1993, Paris. Dubet, François, *Sociologie de l'expérience,* Seuil, 1994, Paris.

Dyer, Richard, *Now You See It. Studies on Lesbian and Gay Film,* Londra, Routledge, 1990.

Faludi, Susan, *Backlash. The Undeclared War Against American Women,* Crown, 1991.

Foucault, Michel, "Sexe, pouvoir et la politique de l'identité", *Dits et écrits,* 1954-1988, IV, 1994.

Fraser, Nancy, "Repenser la sphère publique: une contribution à la critique de la démocratie telle qu'elle existe réellement" (1992), *Hermès,* 31, 2001.

Gautier, Claude, "La sociologie de l'accord. Justification contre déterminisme et domination", *Politix,* 54, 2001.

Giddens, Anthony, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age,* Cambridge, Polity, 1991.

— *Les Conséquences de la modernité* (1990), L'Harmattan, 1994, Paris.

— *La Constitution de la société. Éléments de la théorie de la structuration* (1984), PUF, 1987, Paris.

Hartley, John, *The Politics of Pictures. The Creation of the Public in the Age of Popular Media,* Londra, Routledge, 1992.

Hennion, Antoine, *La Passion musicale. Une sociologie de la médiation,* Métailié, 1993.

Hennion, Antoine ve Méadel, Cécile, "Les ouvriers du désir. Du produit au consommateur, la médiation publicitaire" (1988), Beaud ve *diğerleri,* (derleyenler), *Sociologie de la communication, Réseaux - CNET,* 1997.

Jameson, Frederic, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism,* Durham, Duke University Press, Verso, 1991.

Jensen, Klaus Bruhn, *The Social Semiotics of Mass Communication,* Londra, Sage, 1995.

Joas, Hans, *La Créativité de l'agir (1992),* Le Cerf, 2000, Paris.

Kellner, Douglas, "Overcoming the Divide. Cultural Studies and Political Economy", Ferguson, Marjorie ve Golding, Peter (derleyenler), *Cultural Studies in Question,* Londra, Sage, 1997.

Krakovitch, Odile ve Sellier, Geneviève, *L'Exclusion des femmes. Masculinité et politique dans la culture au XXème siècle,* Brüksel, Complexe, 2001.

Lahire, Bernard, *L'Homme pluriel. Les ressorts de l'action,* Nathan, "Essais et Recherches", 1998.

Lash, Scott ve Urry, John, *The End of Organized Capitalism,* Cambridge, Polity, 1987.

Latour, Bruno, "La fin des moyens", *Réseaux, 100,* 39-58, 2000.

— *L'Espoir de Pandore. Pour une version réaliste de l'activité scientifique* (1999), La Découverte, 2001, Paris.

— *Politiques de la nature. Comment faire entrer les sciences en démocratie,* La Découverte, 1999, Paris.

— *Nous n'avons jamais été modernes. Essai d'anthropologie symétrique,* La Découverte, 1991.

Le Guern, Philippe (der.), *Les Cultes médiatiques. Culture fan et œuvres cultes,* Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2002.

Liebes, Tamar ve Curran, James (der.), *Media, Ritual and Identity,* Londra, Routledge, 1998.

Lochard, Guy ve Schlesinger, Philip (der.), "Amérique latine. Cultures et communication", *Hermès,* 28, 2000.

Lochard, Guy ve Soulages, Jean-Claude, *La Communication télévisuelle,* Armand Colin, 1998, Paris.

Long, Elisabeth (derleyen), *From Sociology to Cultural Studies. New Perspectives,* Malden, Blackwell Publishers, 1997.

Macé, Éric, "Sociologie de la culture de masse: avatars du social et vertigo de la méthode", *Cahiers internationaux de sociologie, CXII,* 2002.

— "Qu'est-ce qu'une sociologie de la télévision? Esquisse d'une théorie des rapports sociaux médiatisés, 1 - La configuration médiatique de la réalité", *Réseaux, 104, 2001,* 2-"Les trois moments d'une sociologie des rapports sociaux médiatisés: production, réception, contenus", *Réseaux,* 105, 2001.

Maigret, Éric, *Des super-héros et des hommes* (yayım aşamasında).

— "Strange *grandit avec moi.* Sentimentalité et masculinité chez les lecteurs de bandes dessinées de super-héros", *Réseaux, 70,* 1995.

Marcus, Greil, *La République invisible. Bob Dylan et l'Amérique clandestine* (1997), Denöel, 2001.

— *Lisptick Traces. Une histoire secrète du vingtième siècle* (1989), Gallimard, 2000.

— *Mystery Train. Images de l'Amérique à travers le rock'n'roll* (1975), Allia Yayınları, 2001.

Martin-Barbero, Jesùs, *Des médias aux médiations* (1987), CNRS, 2002.

Martuccelli, Danilo, *Sociologies de la modernité. L'itinéraire du XX e siècle,* Gallimard, 1999, Paris.

Mehl, Dominique, *Naître? La controverse bioéthique,* Bayard, 1999, Paris.

Mercier, Arnaud (derleyen), *Vers un espace public européen? Recherches sur l'Europe en construction,* L'Harmattan, 2003, Paris.

Mignon, Patrick, *La Passion du football,* Odile Jacob, 1998, Paris.

Morin, Edgar, *Penser l'Europe,* Gallimard, 1987, Paris.

Morley, David, "EurAm, modernity, reason and alterity: or, postmodernism, the highest stage of cultural imperialism?", Morley, David ve Kuan-Hsing, Chen (derleyen), *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies,* Londra, Routledge, 1996.

Morley, David ve Robins, Kevin, *Spaces of identity. Global media, electronic landscapes and cultural boundaries,* Londra, Routledge, 1995.

Pasquier, Dominique, *La Culture des sentiments. L'expérience télévisuelle des adolescents,* La Maison des Sciences de l'Homme Yayınları, 1999.

Robins, Kevin, "Au-delà de la communauté imaginée? Les médias transnationaux et les migrants turcs en Europe", *Réseaux,* 107, 2001.

Sellier, Geneviève (derleyen), "Cultural Studies, Gender Studies et études filmiques", *Iris*, 26, 1998.

Silverstone, Roger, *Television and Everyday Life*, Londra, Routledge, 1994. Simmel, Georg, *La Tragédie de la culture* (1895-1914), Rivages, 1988.

Stratton, John, ANG Ien, "On the impossibility of a global cultural studies. 'British' cultural studies in an 'international' frame", MORLEY David,

Kuan-Hsing, Chen (derleyen), *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, Londra, Routledge, 1996.

Thompson, John B., "La nouvelle visibilité, *Réseaux*, 129-130, 2005.

— *The Media and Modernity. A Social Theory of the Media*, Cambridge, Polity, 1995.

Touraine, Alain, *Pourrons-nous vivre ensemble? Égaux et différents*, Fayard, 1997.

— *Production de la société* (1973), Le Livre de Poche, 1993.

Turner, Stephen, *The Socia Theory of Practices. Tradition. Tacit Knowledge and Presuppositions*, Chicago, Chicago University Press, 1994.

Urry, John, *Sociologie des mobilités. Une nouvelle frontière pour la sociologie?* (2000) Armand Colin, 2005, Paris.

Walzer, Michael, *Sphères de justice. Une défense du pluralisme et de l'égalité* (1983), Seuil, 1997, Paris.

Warnier, Jean-Pierre, *La Mondialisation de la culture*, La Découverte, 2000, Paris.

Wolton, Dominique ve Dacheux, Éric (derleyenler), "Les cohabitations culturelles en Europe", *Hermès*, 23/24, 1999.

Woolgar, Steve, "Configuring the user. The case of usability trials", Law, John (derleyen), A *Sociology of Monsters. Essays on Power, Technology and Domination*, Londra, Routledge, 1991.

Zelizer, Barbie ve Allan, Stuart (dir.), *Journalism after September 11*, Routledge, 2002.

ON ALTINCI BÖLÜM

İNTERNET VE "YENİ BİLGİ TEKNOLOJİLERİ"[1]

Nesnelere Dönüş Sorunu

Geleneksel toplumlar ve modern endüstri toplumları gibi kapsayıcı bir dinselliği de katı toplumsal kimlikleri de temel almayan, ancak sürekli kesin bilimsel ilerleme ve yaşam biçimleri tekniği devrimi, yarı uyanık düşler kuran –Ulrich Beck'in betimlediği "zombi" sınıfları– "düşünsel" bir toplum, çelişkin istekler olarak bağlamlarını değiştirdiği nesnelleştirme ve görecelileştirme gereksinimlerini keskin bir biçimde algılar. Bu nedenle birbirini bütünleyen iki yarı modern ideolojinin, biri düşcül olmayan idealist postmodernizmin, öteki ateşli materyalist, eylemci teknikçi ideolojinin dile getirilmesi için elverişli bir alandır.[2] İkinci ideolojinin sibernetik ve McLuhancı ütopyalarla aynı yöne yönelimi, geniş kitlede olduğu kadar üniversite yayınlarında da düzenli olarak, nesnelere ve bu nesnelerin kuramsallaşmalarda varsayılan toplumsal niteliklerine dönüşle kendini gösterir. İnternet, 20. yüzyılın sonunda yeni umudu tüm "yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinden" daha iyi temsil eder. Dolayısıyla son bölüm bu iletişim biçimine odaklanacak,

1 Bu bölümün öğeleri "İnternet: Yeni bir medya mı?" başlıklı çalışmada yayınlanmıştır (*Les Cahiers français*, 295, La Documentation française, 2000).

2 İyimserlik, kötümserlik, teknikçilik ve postmodernizm arasında tüm kesişmeler olasıdır, ancak günümüzde egemen olanlar burada anılanlardır.

bir iletişim sosyolojisinin üç evresini izleyerek konuyu inceleyecektir: Doğuşunu çevreleyen bir ütopyalar eleştirisi, bu aracı birlikte oluşturan farklılaşmış toplumsal pratiklerde kökleşmesini gösteren kullanımlarının bir sunumu, son olarak da bu araca odaklanarak beliren yeni toplumsal mantıklar. Aynı biçimde, politika alanında teknik-toplumsal yenilenme söylemlerini derinleştiren "elektronik demokrasi" izleği, kurucu mitler açısından, pratiklerin gerçekliği açısından, sonra da ortaya çıkardığı beklentilerin çokluğu açısından ele alınacaktır.

İnternet: Bir süper medyanın vaatleri ve düşleri

İnternet bir araç ya da çok yaygın bir iletişim aracı durumuna gelmeden çok önce, çağdaş imgelemi gürültü bir biçimde ele geçirmiştir. Olağanüstü güçleri önce onu yeni bir teknik yardımıyla bir *Siberya*, özgürlük, anındalık ve sınırsız alışveriş kardeşliği üzerine kurulu bir "evrensel köy" kurmayı düşleyen herkesin paylaştığı bir ütopya yapar. İnternet, adı bilinen bilinmeyen herkesle bağıntıyı olası kılarak toplumsal hiyerarşilere son verecek, bir ortak aklın gelişimini arttıracak ya da o güne dek bireyleri edilginliğe boğmuş televizyonla simgeleştirilen bir kitle kültüründen kurtaracaktır... Dolayısıyla internet üzerine söylemler, Amerikalı düşünürlerde ve ara toplumsal katmanlarda daha çok safdilce bir ilerleme, daha çok anarşist ya da liberal bir ideoloji söylemleriyle, Fransız aydın çevrelerindeyse daha çok Fourierci (mühendisler dayanışması geleneğinde) söylemlerle, pornografiye serbest erişimin olası tehlikeleri, bireylerin fişlenmesiyle temel özgürlüklere saldırı, daha yoksul kesimleri kaygılandıran, toplumun artık yalnızca internete bağlanan bireylerden oluşarak parçalanacağı kaygısıyla kuşatılır.

İnternet, sözcüğün sınırlı anlamıyla bir medya, bir başka deyişle iletişim için teknik bir araçtır kuşkusuz.[3] Çok büyük ola-

3 *Medya sözcüğü genellikle iletileri geniş bir biçimde (radyo, televizyon vb.) ya da daha kısıtlı bir biçimde (telefon ya da mektup) aktarmak için kullanılan*

nakları daha çok sesi, görüntüyü ve metni birleştiren niteliğinden kaynaklanır: Evrensel ağa bağlı tek bir bilgisayar, yazılı iletileri, durağan ya da devingen imgeyi, müziği aktarabilir ya da alımlayabilir, veri bankalarına ulaşabilir. İnternette sörfü kolaylaştırmak için, "doğal" bilişsel yetilere dayanılarak "hiper-metin" denilen yazılımlar geliştirilir. Tablo biçiminde ve bireşimsel düşünce üzerine kurulu bu yazılımlar –düşüncemiz önce çağrışımlarla işler– bilgi arayışını tasarlamada gerçek bir yeniliktir; *Word Wide Web* ya da ağ, farklı kaynaklar arasında ortak bir dil kurarak bu kaynaklara ulaşmayı sağlayan bir sistemdir. Bu nedenle kimileri interneti gerçek bir süpermedya, ötekileri yutan bir dev gibi görür. Evrenselliğiyle, esnekliğiyle, aktarım biçimleri ve kullanımının az masraflı olmasıyla geleceğin tek medyası gibi gösterilir. Nitekim daha şimdiden gittikçe daha fazla imge ve metni, gittikçe daha ucuz ve her an önererek yazı ve görsel-işitsel evrenine karşı kıyasıya bir rekabete girişmez mi? Kitleleriyle etkileşime giremeyen yaşlı kitap, gazete, hatta televizyon evreni için bir tehdit değil midir? Yalın bir biçimde tekniklerin bileşimi denilen bir olayın sonunda onları kapsamaz mı?: Bir televizyon alıcısıyla *Web*'de sörf yapmayı sağlayan terminaller, elektronik kitap, *Web*'de yayın yapan radyo ve televizyon kanalları vb. Batı ülkelerinde bağlantıların katlanarak artan gelişimini göstererek birkaç yıl sonra evlerin tam donanımlı olacağı sonucuna varmak, bilgiyle ve eğlenceyle genelleşebilecek yeni bir ilişkiyi düşlemek olasıdır: Köküne kadar bireyci hatta yalıtılmış, oyunsallığın ve öğrenmenin, tüketimin, üretimin yarı yolunda bir ilişki. İnternetin hem isteneni bulmaya hem de kendi yaratımlarını herkese açmaya elverdiği için, kral medya ve özgür medya olduğu, bir yandan tümüyle okulsal çözümleyici düşüncenin diktatörlüğünü, öte yandan kitle medyasının zorbalığını, edilgenliği aşacağı düşünülür.

---

teknik ve ekonomik araçlara göndermede bulunur. Ayrıca saf iletişim tekniği düşüncesini de anıştırır: İnternet yazılı, görüntülü ve sesli kaynakları harekete geçirir.

Manuel Castells'in Ağlar Toplumu Düşleri

Manuel Castells 1996-1998 yılları arasında, sayısal teknoloji ekonomisinin patlaması, Amerikan hükümetlerinin "bilgi otoyolları" üzerine söylemleri, Avrupa Komisyonunca dile getirilen gelişme istekleri sırasında kaleme aldığı, İngilizce yayınlanan görkemli bir kitaplar dizisinde "yeni teknolojilerin" akınına bağlı toplulukçu ve teknikçi ütopyayı döneminin öteki peygamberlerinden daha iyi aydınlatır. Marx ve Touraine'den etkilenen, ancak McLuhan, Innis ve Baudrillard'ın düşüncelerini de benimseyen bu toplumsal coğrafyacı yazara göre, "bilgi kapitalizmi" ve "gerçek sanallık kültürü" üzerine kurulu "yeni bir toplum" belirmektedir. Şöyle akıl yürütür: Küreselleşme akışların (özellikle finansal akışların) işlevini arttırarak kapitalizmi etkileyecektir; bilişim ve iletişim teknikleriyle zaman ve uzam zorlamalarını ortadan kaldırarak bu kapitalizmin gelişimini kolaylaştıracak ve hiyerarşi sorununun toplumsal ilişkilerinden kurtaracaktır; günümüzün yeni abecesi multimedya kültürü, katmanlaşmanın olmadığı, gerçek ve ötekiler üzerine bilginin kendiliğinden yavaş yavaş geleceği bir ağlar evrenine dalma isteğini karşılayacaktır. Bürokrasinin olmadığı, kitlesellikten kurtulmuş, bireye odaklanan bir evren düşüncesi baştan çıkarıcıdır, çünkü kimi düşünsellik sosyologlarının çağdaş kültürlerde saptadıkları isteklere karşılık gelir, ancak ideolojilerin ve sınıf savaşları sonunun düşünürlerinin geleneğini sürdürdüğü için de özgünlükten uzaktır (bkz. Armand Mattelart, 1999 ve Nicholas Garnham, 2001). Daha çok, açıkça belirtilen bir teknolojik determinizme dayanır: Toplumsal bilişim ve iletişim tekniklerince karmaşık bir etkileşimle, hatta kısmi karmaşayla biçimlendirilmez ya da çalışılamaz, yalnızca bunlara özdeştir ("teknik toplumdur", *Ağlar Toplumu*, s. 25). Castells teknolojilerle toplumları birbirine karıştırmakla yetinmez, ağlarla toplumları da özdeşleştirir, oysa teknolojiler ve ağlar toplumların kuşkusuz gelişmekte olan özel örgütlenme biçimlerinden başka bir şey değildir. Toplumun bu tekboyutlu betimlenmesi, Jan Van Dijk'in saptamasına göre (1999), tüm farklılıkları ezip geçerek yalnızca çok modern ya da yarı modern bir ideolojiye yer bırakır. Bu ideoloji de *Aydınlanmacılar*'ın demokratik özgürleşme düşleriyle, insanlara bırakılan politik seçimlerden ve değerlerden arınmış soğuk bir akılcılığı birleştirir. Sağlam sonuçlar geçersizliğini kanıtlar: Çağdaş kapitalizm ağlarca sorgulanmaz, çok uzun süreden bu yana iş pazarlarının bölümlenmesi ilkesiyle –iyi yetişmiş, bilgili insanlar pazarıyla ve bu ilkeye uymayan bir pazarla– işler; insanların çoğunluğu için bilişim ve iletişim tekniklerinin benimsenmesi hiç de kolay değildir, bilgi, anlamanın eşanlamlısı değildir; sanallık toplumsal ağırlıklardan kurtulmuş bir topluma erişim sağlayan metafizik bir bütün değildir... Otuz yıl önce "tüketim toplumu"ndan sanki özerk bir şeytanmış, doğaüstü

kötücül bir yaratıkmış gibi söz edilmesinin bilimsel açıdan yerinde olmaması gibi, "bilgi toplumundan" ya da "ağlar toplumundan", onu övmek için kendine özgü bir varoluş atfetmek ya da yerin dibine batırmak ancak yanlışa götürür. *Bu deyim bir tözsel gerçekliğe karşılık gelmez, en fazla kimi iletişim araçlarına verilen maddeci ve toplumsal önemi ortaya koyar.*

Ütopyanın ötesinde: Tek bir teknik desteğe dayalı ayrışık bir medya

Manuel Castells'in en göze çarpan kuramcısı olduğu (bkz. önceki başlık) bu ağlar kuramına eleştirel ve tarihsel bir bakış yöneltmek gerekir. İnternet üzerine söylemleri telgrafın, radyonun ya da ortak videonun ortaya çıkışına eşlik eden söylemlerle karşılaştırmak, bu coşkunluklarda çeşitlilikleri ya da güçleri dışında yeni bir şey olmadığını gözlemlemeye yeter (Carey, 1989, Mattelart, 1999). Günümüzde internetin pohpohçularınca horlanan televizyon, 1960'lı yıllarda iletişimin en büyük peygamberlerinden McLuhan tarafından, ses ve imgeyle sonunda evrensel bir kabile oluşturacak bir devrim platformu gibi görülmüştü. İnsanlarla buluşlar arasındaki ilişkide aynı determinist varsayım durmadan dönüp gelir: Tekniğin toplumsal olguları açıklayıcı bir etken olacağı, tarihe rehberlik edeceği düşünülür. İnternetin toplumsal pratiklere gerçek etkisini teknikçi ütopyalardan ayırt edebilirsek, kullanılan aygıtları incelersek, bildirilen devrim olmadığı açıkça ortaya çıkar. Katkısının görmezden gelinmesi, toplumsal etkisinin küçümsenmesi gerektiği anlamına gelmez bu, yalnızca ekonomik ve teknik değişimin ne denli büyük olursa olsun, bu yüzyıl başında kendiliğinden insan ilişkilerini altüst etmediğini gösterir.

İnternet türdeş bir medya dışında her şeydir. Veri işlemcileri araştırma gereçlerini, bir başka deyişle iletişimden çok bilgiye işlevsel başvuru gereçlerini oluşturur. Elektronik posta kişilerarası iletişimin bir aracıdır, tartışma forumlarıysa hem toplu tartışma ortamı, hem de ortak çalışma ortamı sağlar. *Web*, kitle medyasının ya da uzmanlaşmış medyanın içeriklerini bir ölçüde aktarır, kimi bilgi veren ya da eğlendirici siteler kâğıt maga-

zin dergisinin, dağıtılan bildirilerin (ufacık düşünce gazeteleri), televizyon yayınının, canlı izlenen ve dinlenen konserin vb. işlevlerine yakın işlevler görürler. Ticari sitelerin de afiş reklamı işlevleri (şirket tanıtım broşürleri) ya da yalnızca ticari işlevleri (ürünlerin tanıtımı ve satın alma işlemleri) vardır... İnternet iletişim anlamında gerçek yenilikler getirse de varsayılan birlik yalnızca kullanılan araçtadır: Bilgisayarların bağıntıya geçmesi. İnternet biraz İspanyol hanını ya da Prévert'in dökümünü andırır, borsadaki hisselerini "doğrudan" yönetenler için finansal araçları, kişisel gönderileri, pornografik içerikleri, son moda magazin dergilerini, uzaktan çalışma yöntemlerini dağınık bir biçimde bir araya getirir.

İnternet uyumlu hiçbir şey iletmediğinden, daha çok da çelişkin toplumsal isteklere uyum gösterdiğinden, mantıkları genellikle farklı, sayıları giderek artan üst üste yerleştirilmiş katmanlar biçiminde gelişir. Onu bir teknik alışveriş düşüncesiyle ortaya koyan askerî çevrelerden ve işbirliği, karşılıksızlık ve anındalık değerlerine dayanarak biçimlendiren üniversite çevrelerinden sonra (Flichy, 1999), reklam ve finans mantığını işin içine katan ticaret evrenince, sonra da "elektronik yurttaşlık" kaygısındaki yönetim ve politika tarafından benimsenir. Geniş halk kesimi interneti keşfedip farklı tasarlayıcıların ve öncü kullanıcıların ülkülerini her zaman izlemeden kullanır.

İnternet kullanıcılarının uygulamaları üzerine ilk bilançolar, arama motorlarından çok sık yararlanılsa da ansiklopedik ereğin ve yerleşmiş sörfün fazla yaygın olmadığını gösterir. Bilişimsel söylem (evren ve gerçeklik birkaç fare "tık"ı uzağındaymış gibi ham ve anında bir bilgiye erişim) geçerli kılınmamıştır. İnternet, verilerin herkese açıklanması ve depolanması için olağanüstü bir araçtır, ancak yeni bir evrensel düşüncenin ortaya çıkışını açıklayacak hiçbir üstün erdemi yoktur. İçerdiği verilerin anlaşılmasını sağlayacak anahtarları vermez, yine hiçbir bilgi kaynağı yorum ve kavramsal çerçevelemeden vazgeçemez.[4]

4 Bilişimsel araçların eğitime etkisi üzerine çalışmalar, yıllardan beri bilgi edinilmesi sürecini iyileştirmediklerini, ancak kimi zaman eğitimciler arasındaki alışverişleri kolaylaştırabileceklerini gösterir.

İnternetin "kusurları": Kullanımlara toplu bir bakış

İnternetin Avrupa evlerine girişi üzerine ilk araştırmalar (Boullier, Charlier, 1997, Haddon, 1999) bir başka şaşırtıcı öğenin altını çizer: Yayım hem aşırı hızlı hem de azdır.[5] Hiçbir iletişim tekniği bu kadar kısa zamanda böyle yaygın bir biçimde yerleşmemiştir, ancak internetin aile içi kullanımları çoğunlukla elektronik posta okumakla ve yazmakla, sınırlı sayıda web sayfasına (yolculuk siteleri, hastalıklar üzerine bilgi...) başvurmakla sınırlı kalır. Yarı-sözlü bir biçim alan elektronik ileti (bkz. Hert, 1999 ya da Jouët, 1997), evlere mektupla telefon konuşmasını, doğallıkla uzaklığı, anında ve farklılaşmış aktarımı bağdaştırarak girer. Ancak internetin öteki işlevleri önemli bir azınlığı baştan çıkarsa ve profesyonel dünyada çok kullanılsa da internet kullamcılarının çoğunluğunun ilgisini çekmez – internet kullanıcısı olmayanlardansa söz etmek bile gereksizdir (Chiaro ve Fortunati, 1999).

Bilişim ve ağların etkileşimliliği aracının örtük olarak yayılımcı bir modele dayanan (daha zengin ve daha yetkinlerden, daha yoksul ve daha az yetkinlere) sınırsız gelişim düşüncesi, daha karmaşık ekonomik ve toplumsal gerçeklerle karşı karşıya kalır. Yayılımının ve kullanımının önünde, okuma yazma bilmeme ve kullanım bedeli gibi engeller vardır: Dünyadaki insanların yarısı telefonun en az iki saat uzağında yaşarlar! Bireylerin çoğunluğu interneti az kullanır, çünkü tekniğe fazla yakınlaşmak ve çalışma baskısını akla getiren araçlarla bağıntı kurmak istemezler. Tüm teknolojiler toplumsal olarak yayılınca anlam değiştirir: Ağlar bireylerin büyük bölümünün ilgisini çekmez, çünkü yaşamlarına daha az giren iletişim biçimle-

5 Günümüzde internet kullanıcıları üzerine birçok çalışma vardır (sayıları, başvurdukları siteler, tutumları, internetten alışveriş). Bunların arasında internet aracılığıyla gerçekleştirilen araştırmalar sakmımla ele alınmalıdır, çünkü geleneksel yüz yüze araştırmalardan daha dolaylıdırlar: Médiangles'ın özellikle CSA için gerçekleştirdiği çalışmalar (Kasım 1999) www.csa.fr; Avrupa Komisyonu'nun Eurobaromètre'i; American Internet User Survey; Médiamétrie (mediametrie.fr), NetValue, MEDIAMETRIX (mediametrix.com).

ri arayışındadırlar. Ancak gelişmiş ülkelerdeki kullanıcılar için, özellikle dönemsel bedeller engelleyicidir. Göçebelik üzerine tüm söylemlere karşın, internet ekran karşısında devinimsizleşir, bu bağlamda da çekici yönleri her zaman algılanabilir değildir. Araştırmacılar Kaliforniya'da gençliğin bir kesiminin izlediği yolu bir espriyle özetlerler: "İnternette sörf yapmak için plajı terk ettiler. Sonra plaja geri döndüler" (Sally Wyatt, Graham Thomas ve Tiziana Terranova, 2002). Kitap, çizgi-roman, televizyon gibi, internette sörf de doyumsuz meraklıları kendine çeker, ancak iter de: Tek-eylemlilik genelde düş kırıklığı yaratır.

Teknik Kullanımların Sosyolojisi

"Kullanımlar ve doyumlar" üzerine araştırmalar, özellikle de yayılım kuramının izinde kullanım teknikleri sosyolojisi (bu sosyolojinin sunumu Chambat'da –1994–, Jouët'de –1993 ve 2000–, Mallein'de ve Toussaint'de –1994– bulunabilir), öncelikle toplumsal alanda yeni bir tekniğin ya da yeni bir ürünün ilerlemesi gibi ele alınan yayılımını öncüler/izleyiciler üzerine, Everett Rogers tarafından derlenen tipolojileri yardımıyla gözlemlemeye çağıran işlevci bir çerçevede gelişir. Üretim alanıyla dağılım alanı arasında oluşturduğu ayrılma ve buluşları yücelten bakış açısı nedeniyle (bkz. Dominique Boullier'nin incelemesi, 1989) çok eleştirilen bu akım, her şeye karşın bilişim teknolojileri üzerine ilk nicel araştırmaların yapılanmasını sağlar. Sonra daha nicel araştırma yöntemi kullanan biri Fransız, öteki İngiliz, günümüzde birbirlerinin tekniklerinden yararlanarak kesişme yoluna giren iki bilimsel yol ortaya çıkar. Öte yandan bakış açıları kimi zaman doğalcı bir eğilimden kaçamasa da nesnelerle ilişkiye verdikleri önem nedeniyle buluş okulu ve bilişsel okul anılmalıdır (ilk okulda yalnızca tekniklerin tasarımı, ikinci okulda bilişselci modeller vurgulanır).

Frankofon kullanımlar akımı

Dili Fransızca olan ülkelerde yayım yaklaşımı kadar kuralcı olmayan bir araştırma biçimi, aile tüketimi sosyolojisi modeli üzerine, daha çok da kültürel pratikler sosyolojisi modeli (bkz. Dokuzuncu Bölüm) üzerine yayılım yaklaşımının yerini alır, alışverişleri, borçları, donanım düzeyini, kullanım sıklıklarını, kullanım sürelerini, kısacası teknolojilerin yaşa, cinsiyete, toplumsal çevrelere vb. göre farklılaşmış dağılımını göstererek, bakışı geliştirme-

yi sağlayan değişkenleri ölçer. Bu araştırmaların yarattığı şaşırtı –örneğin yoksul kesimlerde kasetçalar donanımının, zengin kesimlerdekinden daha iyi düzeyde olması– teknolojilerle ilişkinin anlambilimsel yönlerini öne çıkaran bir sahiplenme sosyolojisine götürür. Nitel katılımcı gözlem yöntemleri, *focus grup*, yönergeli ya da yarı-yönergeli görüşme, uzaktan gözlem (internet üzerine pratiklerde çok kullanılır: ziyaret edilen sitelerin kaydı), mikro-bilgisayar, ev işleri elektroniği, araç telsizleri, telematik iletilerin vb.. özel ve mesleki kullanımlarını anlamak için 1970-1980'li yıllardan başlayarak birbirlerine katkıda bulunur. Josiane Jouët, Dominique Boullier, Serge Proulx, Thierry Bardini ve Yves Toussaint'in özellikle minitel konusunda, ütopyacıların beklentilerinin tersine, kullanıcıların büyük çoğunluğunun ağlardan çok kısıtlı yararlandığını bildiren öncü çalışmaları referans işlevi görür. Michel de Certeau'nun yapıtları çok belirgin bir esin kaynağıdır, oysa kitle iletişim araçları alanında sosyoloji, pratiklerin farklılığı anlamında bu bakış açısının uzağında durur. Televizyonun zayıf saygınlığının tersine şirketlerin, üniversite kurumlarının ve hükümetlerin genellikle tüm erdemlerle süslenmiş ve önemli finansmanların eşlik ettiği "yeni" ağlara büyük ilgisi, kullanımlar sosyolojisiyle alımlama çözümlemesi arasındaki başarı farkını açıklar (Josiane Jouët'nin saptamasına göre). Bununla birlikte Michel de Certeau'nun gerçekleştirdiği betimlemenin birçok düzeyinin algılanmasının sonuçta iki alanda da aynı ölçüde belirsiz kaldığını belirtmek gerekir. *Gündeliğin icadı* sıklıkla pratiklerin anarşist değerlenmesine model –örneğin Jacques Perriault'nun tazeleyici metni bundan uzak değildir (*La Logique de l'usage -Kullanımın Mantığı–*, 1989)– ya da kültürcü hareketleri vurgulama işlevi görür. Bunu da özellikle yalnızca etkin kullanıcıların değer kazanmasıyla yetinilmemesi için, üreticilerin direniş yetilerinin geri kazanılmasından söz ederek pratikler incelemesinde eleştirel boyutu vurgulamak isteyen Vitalis, Proulx ve Vedel'in (Vitalis, 1994) savunduğu kullanımların toplumsal politiği tarzında gerçekleştirir. Stratejiyle taktik arasındaki karşıtlık, Certeau'nun anlık yöntembilimsel metaforu harfi harfine ele alındığından genellikle katılaşır.

Anglosakson etnografi

Anglosakson ülkelerde teknikler ve benimsenmeleri üzerine çalışmalar, *Cultural Studies*'in yayınlarında kitle medyasından ayrılmaz. Bu yayınlar her şeyden önce uygulamaların etnografisine, bir başka deyişle eleştirel bir çerçevede bile görüşme teknikleriyle ortamlara girmeyi birleştiren çok nitel bir yaklaşımı öne çıkarır. David Morley'nin okuyucular ve izleyicilerce haberlerin yorumlanması üzerine araştırmaları, aile alanında iletişim araçlarıyla sosyalleşme üzerine bir çalışmayla zenginleştirilir. Roger Silverstone ve Leslie Had-

don gibi, Morley'nin yazılarında da ağır basan teknik determinizm değil, ailesel değişkenlerdir: Gelirler ve dağılımlarına bağlı sorunlar, aile üyelerince paylaşılan değerler ya da değerler çatışması, aile bireyleri ve arkadaşlar arasındaki ilişkiler... "Kültürlere" açılım, Sherry Turkle'ın (1984 ve 1995) cinsiyete göre çok farklılaşan bilgisayar kullanımları üzerine araştırmalarını ya da siber-evren ve video oyunları üzerine ilk çalışmaları (Steven Jones, 1994 ve 1998, Cassel ve Jenkins, 1999) yönlendirir. Daniel Miller ve Don Slater (2000) internete "etnografik" yaklaşımlarında teknolojileri değil, maddeci kültürleri gözlemlediklerini açıklarlar. Teknolojiler, pratikleri etkileyen zorlamalar ve olanaklar kadar, kuralcı düzenlere de karmaşık bir biçimde bağlıdır. Ele alınan konuyu oluşturan, önceden varolan ve gerçek dünyayla çatışmaya girecek sanal bir dünya değil, gündelik yaşamdır – arkadaşlar arasındaki ya da aile içi ilişkiler, kimlikler, iş, din. Amaç tekniğin toplumsal olanı ortadan kaldırmasını düşünmek değil, fiziksel uzaklıkları sildikleri varsayılan teknolojilerle toplumsal alanların nasıl yeniden yaratıldığını görmektir (Morley, *Home Territories*, 2000). Batı ülkelerinde yürütülen birçok araştırmanın (Fransa'da: Beaudouin, Velkovska, 1999) vurguladığı gibi, forumlar, kişisel sayfalar ve elektronik posta bu saptamanın dışında kalmaz.

Nesnelere dönmek mi? Nesneden insana çeviri

Kullanımlar üzerine araştırmalar, alanının çok geniş bir tanımıyla bağdaşır. Kullanımlar deyimiyle satın alma, ödünç ya da kiralama, somut kullanım, dönemsel tüketim, manipülasyonun işbilimsel boyutu, kullanımların belirgin içeriği, bireylerarası anlamlar, ailesel ve ulusal kültürlere dahil olma vb. anlaşılır. Kitle iletişim araçları sosyolojisi alanında beliren yöntemlerin bir araya getirilmesi süreci burada da geçerlidir: Çalışmalar aynı anlatıda anıştırılan birçok boyutu bireşim biçiminde değil, tarihsel açıdan kapsamaya çabalar. Örneğin mikro-bilgisayardan, aile sosyolojisiyle iş/örgütler sosyolojisiyle, kullanımlar sosyolojisinin kendisiyle bağlantılandırmadan söz etmek ya da cep telefonu konusunu "disiplinlerarası" bakış olmadan ele almak tehlikeli duruma gelir (bkz. Christian Licoppe ve Marc Relieu'nün derlediği ortak kitap, 2002). Bilişim ve iletişim teknolojilerinin yayılımı ve benimsenmesini belirleyenin maddi kararlar olmadığını tanıtlayan bu yaklaşımlarda bi tek teknolojilerin baskılayıcı niteliği unutulmuş ve gerekli önem verilmemiş gibidir. Nesnenin benimsenmesinin ve yeniden değer kazanmasının fiziksel boyutunu anımsatmak amacıyla birçok akım yapılanır. Kavram hâlâ belirsiz, değişken çerçevelidir, kültürel ve maddeci boyutları bütünleştirmeyi deneyen yazarlarda kullanımın yerine geçme eğilimindeki bir "aygıttır" (bkz. Jacquinot ve Monnoyer, 1999). Michel Callon ve Bruno Latour'un

Bilimler sosyolojisi artık insanları ve insan-olmayanları karşıtlaştırmama isteğindedir, bunların eylemlerle özneler arasında, güç ilişkilerini ve ödünleri belirginleştiren "sınamalarla" birbirine karıştığı bir ortaklığa girmelerini önerirler. Yollardaki yavaşlatıcılar bir başka deyişle "yatan jandarmalar" (Latour, 1993) yalnızca yavaşlamaya zorlayan, ötekileri korumak için ayağını gaz pedalından kaldırmayı sağlayacak insancıl bir davranışla karşıtlaştırılabilecek teknik bir buluş değil, her biri durumların sürekli bir yeniden tanımlanmasına yönlendirilen belediye başkanlarının, mühendislerin, semt derneklerinin, aile derneklerinin, kötü şoförlerin, okul öğrencilerinin, itfaiyecilerin, otobüs şoförlerinin davranışları arasındaki toplumsal teknik bir uzlaşmadır (sonuçta yavaşlatıcılar belediyece sökülür, çünkü direksiyon delileri sinirlenip ailelerin pencerelerinin altında korna çalarlar ya da otobüs şoförleri bunlara karşı çıkarlar...). "Ne kadar uzağa gidilirse gidilsin (...) her zaman kurallar, göstergeler, yasalar, insanlar, tutkular ve nesneler vardır". İletişim teknolojileri alanında bu kuram Madeleine Akrich'in temsil ettiği bir buluş sosyolojisini esinler, bu sosyoloji bir açıdan ürünlerin tasarımına, öte yandan aygıtların bütünleştirdiği kullanıcı betilerine yönelir. Ürünlerin tasarımı, teknikleri toplumsal buluşlar gibi görmeyen McLuhancı kuram gibi, buluşun doğal göründüğü bir yayılma kuramının tersi bir bakış açısında, teknikleri biçimlendiren öznelerin gerçekleştirdiği, materyel de olmak üzere bir dizi ödün gibi görülür. Başarısız ürünler ve yerleşmeyen buluşlar, oluşumların kırılganlığının, determinizm eksikliğinin altını çizer. Kullanımlar bakımından bu akım, bireylerin tekniklerce ve endüstrilerce egemenlik altına alınma tezlerine başvurmadan, tasarım ve benimsenme anını birbirine bağlamayı önerir. Bir yavaşlatıcı önünde frenleyen özgeci sürücünün, bu kullanımı hazırlayan kimi öznelerce istenen tekniklerden başka özellikleri de işe katmasına benzer biçimde, kasetçalarlar gibi elektronik donanımların kullanımlarını da bir ölçüde dikkate alır, potansiyel olarak benimsenebilir yönergeler içerir, çünkü en azından bir ölçüde kullanıcı görüşleri, beklentiler ya da kullanıcının nitelikleri arasında güçlü bir etkileşimin ürünüdür – tasarımcılar temelde benimsemeden kopuk değildir. Ortaklık bir toplumsal oluşumdur, ancak toplumsalla tekniği karşıtlaştıran yarı modern bir biçimde gerçekleşmez.

Kullanımlar üzerine araştırmaların ayrımlarını, bunları oluşturan kimi aracılıkları anarak kaldırmaya katkıda bulunan bu sosyolojinin sınırı, buluş incelemesi açısından kazandığını nihai, "gerçek" kullanımların anlaşılması konusunda yitirmesidir. Alanlara, her zaman kullanımın şaşırtısı ilkesine dayalı bir etnografiye başvurmadan, bir kutuptan ötekine çevrilebileceğini varsayar. Kutuptan kutuba bir determinizm biçimi (tasarım anı yararına) varlığını sürdürür. Bu araştırmalarla düşüncenin dolaşımsallığı sorunu gündeme ge-

lir: Nesne-özne ayrımına karşı savaşmak amacıyla daha önce yeterli önem verilmediği öne sürülen nesnelere dönmeyi istemek, gerçekte bu ayrımı ağlardaki varlıklarına verilen aşırı önemle güçlendirebilir.

Kullanımdan bölüştürülen bilişsel yetiye geçiş mi?

Kültürelci yaklaşımların karşı kutbunda, kimi araştırma akımları bilişsel bilimlerde köklenen bir toplumsal pratikler ekolojisini savunarak nesnelere dönüşü gerçekleştirir. *Kullanımın pragmatizmi* denilen kavrama bağlı araştırmacılar için, insan eylemleri bir çevre temelinde değil, bir çevre yardımıyla kendini üretir, özünde nesnelere karışmıştır. Durumu tekbenci [solipsist] birey ya da dışsal bir biçimde üzerinde etkili olan koşullar değil, eylem birimi oluşturur. Böylece *dağıtılan biliş* kuramları (özellikle Edwin Hutchins ve Donald Norman tarafından geliştirilenler) eylemin, bireyin harekete geçtiğinde bağımlı olduğu tüm işlevsellikleri kapsayan, aynı zamanda yetilerinin uzantısı gibi de görülebilecek geniş bir birim olarak anlaşıldığı varsayımını oluşturur. Edwin Hutchins'in kokpitindeki pilot üzerine çalışmasında, Jean Lave'ın (1988) süpermarketteki müşteri üzerine çalışmasında ya da Laurent Thévenot'nun bebek arabası tasarımı üzerine çalışmasında olduğu gibi, incelemenin merkezine yerleştirilen bu bilişsel ortamdır (uyarlama ve buluş araştırmacılarında nesneler ağı). Kullanım kavramı tanım değiştirir, özerkleşmiş eylem ya da tümüyle toplumsal doku (benimseme/alımlama paradigması) sorununu değil, "kullanılan bebek arabası ve alışılmış kullanıcılarının oluşturduğu bütünün iyi davranışı" (Thévenot) sorununu kapsar. Başka kişilere ve dokunsal, görsel, işitsel öğelere bağlı eylemlerin eşgüdümü, kişiler ve nesneler arasında temsillerin bir bölüşümüdür. Karşılıklı eylem ya da Erving Goffman'ın ortaya koyduğu *yerleşik eylem* paradigmaları arasındaki bu aynı yöne yönelim, yerleşik eylem paradigmasının mikrososyolojik düzeyde ne kadar üretken olduğunu gösterir. Açılan araştırma alanı, yalın bir işbiliminin ya da yayılım çalışmasının ötesine, konuşma ve yüz yüze iletişim incelemesinden nesnelerin kullanımına gider. Bu yaklaşımı belirleyen, araştırmacının etkileşimlerin en ince ayrıntılarına, kendiliğinin değişimlerine, zorlayıcı ancak sürekli değişen öğelere ilgisidir.

Yine de bunda Goffman'ın kayıtsız kalmadığı doğalcı bir eğilim vardır (bu yazarın yapısalcı dilbilim eğilimi, aynı zamanda da birlikçi inşacılığın kurucusu olan kendiliğin bölünmesi pragmatik geleneğiyle daha güçlü ilişkileri açısından bkz. Isaac Joseph, 1998). Toplumsal alanın bir bölümünü, sözel ve bedensel deneyimi kesip ayırmak, bundan alışverişin çeşitliliğinin ve uçuculuğunun ötesinde *çerçeveleri*, bir başka deyişle önceki etkileşimlerin fosilleşmiş bölümü sayılması gereken anlamlandırmanın bilişsel ve pratik aygıtla-

rını (Isaac Joseph'in tanımına göre) ortaya çıkarmak, çok önemli bir aşamaya, doğal sayılan değişmezlerin saptanması aşamasına yönlendirebilir. Dolayısıyla bu değişmezlerin kaynağı, dilbilimde ya da bilişsel bilimlerin tanımlamaya çabaladığı şemalarda sezilebilir. Bilgiyi saymakla yetinen sinyalin matematiksel kuramına dönmeden, algılama eylemlerinde nesnel nicel öğelerin altını çizmeye yarayabilecek yeni kavramların ortaya konulması –özellikle John Gibson'ın *nesnenin kendi kullanımını sezdirme yetisi* kavramı (bkz. Thierry Bardini, 1996, Louis Quéré, 2000)–, maddeci irade ve yargı arasında bir uzlaşmaya erişme isteğini dile getirir. Ancak hiçbir şey temeli güçlü olmayan bir akıl yürütmenin konuyu yeniden doğallaştırılacağı güvencesini vermez. Öte yandan, yerleşik eylem bakış açısından yola çıkılırsa mikrososyolojik düzeyden kamusal deneyim düzeyine genişleme olası görünmez, çünkü kamusal deneyim düzeyi insan eylemlerinin yorumsal niteliğini daha açıkça ortaya çıkarır (Louis Quéré, 2002).

Ekranların maçı: Sinema/televizyon/internet

İnternet, toplumsal elverişlilikler ve olumsuzluklar içerdiğinden, önceden varolan medya ortamında, McLuhan'ın medyada ikame tezinin tersine, öncellerini zorunlu olarak dışlamadan yerini alır. Özel alanda, örneğin elektronik ileti daha içten ve daha zarif olan elle yazılan mektubun yeniden değer kazanmasını sağlar. Kamusal alanda da daha güvenli sayılan kâğıt mektubu ortadan kaldırmaz. Televizyonla rekabet, algılama düzeyinde gerçektir: Birçok kamuoyu araştırması, internet kullanıcılarının televizyon ekranına daha az zaman ayırdıklarını gösterir. Ancak izleyici ilgisi üzerinde gerçek etkisini belirlemek güçtür. Gerçekten de televizyonun reddi interneti ilk benimseyen toplumsal kesimlerde daha yüksektir, bu da yeni internet kullanıcılarının ille de aynı tutum ve davranışlara sahip oldukları anlamına gelmez. Öte yandan televizyon izleme son derece çokbiçimlidir: İnsanların yaklaşık %50'si televizyon izlerken yemek yemek, konuşmak, uyumak, ütü yapmak, okumak gibi çeşitli işler yaparlar. Dolayısıyla internet kullanıcılarının internette sörf yaparak ya da elektronik postalarını okuyarak televizyon dinlediklerini de düşünmek olanaksız değil-

dir. Kuşkusuz televizyon ekranlarıyla internetin birliği, televizyon programlarının etkileşimsel yönetimi olasılığıyla tasarlanabilir (içeriklerin yönetiminden kamera seçimine ve yazarlarla ilişkilere kadar). Yine de bu birlik bilinen engellere çarpar: İzleyicilerin çoğunluğu, içerik sunumunun zaten yeterli ve yeterince pahalı olduğunu düşünürler, film çekme gereçleriyle ilgilenmezler (bir yönetmen benim için bu işi çok iyi yaparken neden bir Formula 1 yarışı için zar zor kamera seçmekle eğleneyim) ve etkileşimin çekiciliğine fazla kapılmazlar (satış ve pazarlama programları, televizyon alanında 1950'li yıllardan bu yana kendini benimseten tek formüldür). Çok yerleşmiş pratikler olan geleneksel video ve DVD, etkileşimsel paralı kanalların yayılımını sınırlar. Bilgisayar/televizyon bileşimi denemeleri, tek ekran izleyicilerin kullanıcılarını tatmin etmez, bu kullanıcılar bir çalışma ve oyun alanı gibi gördükleri bir ekran üzerinde televizyon izlemek ya da izleyiciyi dinlendirme amaçlı bir salon ekranı üzerinde sörf yapmak istemezler. Ayrıca bir ölçüde çelişkili pratiklerin uzlaşmasının bir sınırı vardır.

İnternet üzerinde dev ekranda alımlanan kanallar sunan dijital televizyonun ailelere girmesi, *Canal Plus*'ün sloganının söylediği gibi, "kendi evinde dışarı çıkmayı" her zamankinden fazla sağlar. Bununla birlikte, yeni teknolojilerin getirdiği doluluk nedeniyle standart boyuttaki televizyon alıcılarının da çok zengin bir pratik olan sinemanın da yerinden edilmesi pek olası değildir. İzleyicilerin çok büyük bir bölümü için sinemanın yeri doldurulamaz, çünkü hem çok özel bir toplumsal edim, birden fazla kişiyle gerçekleştirilebilecek bir kültürel gezinti, hem de bir ayindir; karanlık ve sessiz (ya da kimi kültürlerde gürültülü!) bir salona gömülünür. En büyük sinema izleyici kitlesine sahip Amerika Birleşik Devletleri, aynı zamanda televizyonun, sonra da internetin gelişimine en erken ve en yaygın biçimde tanık olmuş ülkedir. Bu da uzun süredir sözü edilen teknik birliğin, eski kitle iletişim araçlarının korunması anlamına da geldiğini gösterir.

Eski medyaların yamyamlığının sınırı

Kitap da bir yüksek teknoloji aracı gibi görülebilir, gerçekten de elektronik bir ekrana bakarak gözleri yıpratmadan, acele etmeden okuma olanağı sağlar, üstelik daha hızlı bir okumaya, ekranda olduğundan daha hızlı bir okumaya izin verir, çünkü çok rahat bir biçimde sayfalar karıştırılabilir ve elle yazılan notlar saklanır. Bu açıdan elektronik kitaba geçiş, gerçek bir devrim değildir, çünkü okuma her zaman düz ve sonuca yöneliktir: Göz durmadan kesik kesik hareketlerle bir sayfayı tarar, bu da hızlı okumayı açıklar. Ayrıca, gerçek bir ekonomik ve toplumsal bir yenilik gibi beliren kitapların internet ortamına konulmasının şimdilik gerçek bir başarıya ulaşmadığı görülür, çünkü okuma zorluğu yeni tekniğin tüm elverişliliğini siler. Gelişen sektörler, kâğıt kitap çok pahalı geldiğinde (elektronik ansiklopedilerle) ve/ya da çok seçkinci göründüğünde (kültürel CD Rom'larla), yeterince bulunamadığında (tükenen kitaplar), gençlerin oyunsal pratiklerine uyum sağlayamadığında (oyun kılavuzları ve oyunların kendileriyle) kâğıt kitabı kemirir.

"Kâğıt" günlük haber gazeteleri internet portallarının, kamusal ya da özel parasız haber sitelerinin, özellikle de günlük gazetelerinin kendi sitelerinin akınıyla karşı karşıya kalır. Bununla birlikte her şey, günlük gazetelerin web ve kâğıt biçimleri arasındaki rekabetten çok, karşılıklı itki etkisinin gücünü gösterir. Gazetelerin çoğu günlük yazılarının yalnızca bir bölümünü internete koyar (*Le Monde, Libération, Les Echos*) çok taze ya da uzmanlaşmış kimi haberleri ve tartışmaları verir. Böylece potansiyel kâğıt gazete okuyucularının ilgisini çekerler, kimi zaman dosyalara erişimi paralı yapıp, kâğıt reklamlardan farklı olan internet reklamlarından gelir elde ederler. Böylece Fransa'nın öncü yerel gazetesi *Les Dernières Nouvelles d'Alsace (Alsace'dan Son Haberler)* internet üzerinde yazıların tümünü elektronik ortama aktarmadan, ulusal bilişim şirketlerinin bant reklamlarından, kâğıt üzerinde de bölgesel reklamverenlerin ilanlarından yararlanır. Bölgesel günlük gazeteye bağlılık, para-

sız elektronik erişim olanağından daha güçlüdür (ayrıca elektronik ortamda küçük yerel ilanlar da yer almaz). Ekonomi gazeteleri örneği, uzmanlaşmış haber sektöründe internet ve kâğıt baskılar farklılaştıkça olumlu bir etkileşimin ortaya çıktığını gösterir. Şimdilik en büyük başarı *Wall Street Journal*'ındır, 350 000 abone internet yoluyla "etkileşimsel" haber için para öder, bunun yanında kâğıt gazetenin tirajı da yaklaşık iki milyondur. İnternetteki gazetelerin okuyucu kitlesi genellikle iyi bir haber tüketicisidir, aynı zamanda da kâğıt gazete okuyucusudur, pratikleri karşıtlaştırmaktan çok birbirine ekler (internet basını için bkz. Denis Ruellan ve Jean-Michel Utard tarafından biraraya getirilen çalışmalar, 2002).

Müzik sektörü günümüzde medyalar arasındaki rekabete en duyarlı görünen alandır, çünkü sayısal teknoloji, albümün kalitesini yitirmeden, evden ayrılmadan kopyalanmasını olanaklı kılmıştır: MP3 sıkıştırma dosyası web sitelerinden bedava ya da ödemeli müzik parçaları indirme olanağı sağlar. Müzik kaseti dönemlerindekinden daha yoğun olan müzik korsanlığı, teknik boyutu aşar. İnternet, albümlerin ticarileştirilmesinin eski düzeninden daha etkin olduğundan değil, yasadışılığı kolaylaştırdığından bir tehdit gibi belirir. Bu sorunların merkezinde mülkiyet yönetimi bulunduğundan geleneksel dağıtım dolaşımlarının sorgulanması, telif hakları, müzik şirketlerinin kazançları ve tüketicilerin istekleri arasında, baskılama, hoşgörü ve fiyatların düşmesi arasında bir uzlaşmaya görürür. 1980'lerde FM üzerinde radyoların özgürleşmesinden farklı biçimde, internet üzerinde radyoların çoğalmasının yalnızca büyük özel ağların yararına bir oligopolleşmesiyle sonuçlanmaması olasıdır, çünkü yapım bedellerinin düşüklüğü, oldukça çoğulcu bir arzın korunmasına izin verir (dernek radyoları, hayran radyoları vb...). Ancak radyo patlamasının sınırları parçalanmadadır. "Radyo Sheila", hatta "Radyo Madonna"nın önemli ve sürekli bir dinleyici ilgisi sağlayacağını düşlemek güçtür.

Bireycilik sorunu

Tekil bir medya değil, multimedya, her şeyi yapan medya olan internet, hem işlevsel ve ekonomik üstünlükleri, hem de Batı toplumlarındaki egemen değerlere yakınlığı nedeniyle sıradışı bir başarıya ulaşır. Tüketmeye, olabildiğince etkin, olabildiğince hızlı ve olabilirse bedava üretime iten güçlü bir yaracılık eksenidir (Gensollen, 1999), aynı zamanda kendini elektronik posta yardımıyla, duyguların, kızgınlıkların, mutlulukların yansıtılabileği bir kişilerarası medya gibi sunar, böylece özel toplumsallığın güçlenmesi eğilimini de onaylar (Wellman, 1999). Bu açıdan çağdaş bireyciliğin hem bencil, hem de anlatımsal iki büyük bakış açısına karşılık gelir. Kişisel anlam arayışında internette sörf yapma düşüyle, internetten alışveriş yapma zevkiyle tatmin olan bu bireyciliğe, tüm toplumsal alanlarda yakınlık duyulan küçük gruplara kapanma ve evrensel açılım isteği arasında bir gidip gelme eşlik eder. Ağ teknikleri burada da önceden varolan değerler açısından zengindir, çünkü topluluksal, ailesel, etnik alışverişleri, aynı zamanda da çıkar grupları, beğeni ve kültür toplulukları arasındaki ilişkiyi kolaylaştırır, evrensellik de dünya çapında bağlantı düşleri ve keşfinin somut koşullarınca sürdürülür.

Bu bağlamda internet ortamında en büyük eksiklik, ulusal ölçek ve özne yurttaş gibi görünür. Bu Dominique Wolton'un tezidir (1999), bu teze göre internet bir talep mantığından çok, bir arz mantığına yanıt verir, dolayısıyla kamusal alanı birleştirmek yerine, parçalanmasını daha da kolaylaştırır. İnternet sözcüğün geniş anlamıyla bir kitle iletişim aracı, bir başka deyişle kitle iletişim araçları gibi bir kamuya açılma nesnesi değildir. Kullanıcıları yönlendiren talep mantığının büyük yetersizlikleri vardır: Bilgi alanında yorucudur, yanlışa sürükler, pek üretken değildir ve yalnızlaştırır... Tocqueville düşüncenin başkalarına inanmaya başlandığı anda ortaya çıktığını belirtmiştir. Her şeyi kendi kendine düşünmek olanaksızdır, bu da yapılanmış görüşlerin ve medya alanında aracıların varlığını (gazeteciler, politikacılar, yurttaşlar...) açıklar. Genellik-

le saf ve nefret edilesi bir edilginlik gibi görülen kitle medyasının zevkinin ve öneminin, özel içeriklerin tüketiminin ötesinde, "birlikte görmek" ya da başkalarının gördüğünü görmek, ilginç diye değerlendirileni, benimseneni, tartışmaya değer bulunanı görmek olduğu doğrudur.

İnterneti kusursuz bir dünyaya açılan kapı gibi gören ideolojinin eleştirisi, ağlar üzerinde pratiklerin gözlemlenmesiyle desteklenebilir. Anlık işlemler kimi zaman milyonlarca internet kullanıcısını biraraya getirse de (örneğin konserler nedeniyle) ağlar kitle medyası işlevini görmez – web siteleri için ilgi ölçümü çok dağınıktır. Ancak bu eleştiri de sertleştirilmemelidir. Toplulukla ilişki gereksinimi ağdan önce vardır ve her zaman ağın baskısı altında zayıflamaz. İnternet toplumsallığın altüst oluşuna, bireysel değerlerin dile getirilmesine yol açmaktan çok, bunlara eşlik eder. Benedict Anderson gibi araştırmacıların "e-mail milliyetçiliği" diye adlandırdığı olgu yoluyla ya da yurttaşlık pratikleri denen pratikler yoluyla (şimdilik fazla gelişmemiştir) milliyetçi ya da kamusal duyguya doğrudan katkıda bulunabilir. Kitle medyalarının tersine daha bütünleyicidir, daha çok bireyin ya da topluluğun kendini dile getirmesine olanak sağlar, bu da her zaman olumludur. Amatörlüğe, dernekçi hareketlere, hayran topluluklarına ve karşı-kültür gruplarına yeni güçler katar,[6] demokrasiye karşıt değildir. Medya sosyolojisinin Robert Park tarafından ortaya konan ilk tarihsel sonuçlarından biri, azınlık grupların hem kimliklerini savunmak, hem de topluluğa girmeyi kolaylaştırmak için birçok medyayı kullandıklarıdır. Özel çıkarlar bir ölçüde kendilerini tüketir, görülmeyen sayısız mikroskobik sitenin kendini tükettiği gibi... İnternet belki gerçekleşmiş bir ütopya değildir, bununla birlikte modernlikte toplumsal evrimleri de sorgulamaz: Sonuçta bir medyadan başka bir şey değildir.

6 Ama elbette mafya ağlarına, antisemitik ağlara vb... güç katar, bu da basit bir özgürlük alanı olarak nitelendirilemeyecek bir alanın düzenlenmesi sorununu ortaya koyar.

"Elektronik demokrasi"

Bu düşünce biçimi yeni bilişim ve iletişim teknolojilerinin çağdaş toplumlar üzerindeki politik etkisini incelemek için de kullanılabilir. Her "yeni teknolojiler" dalgasında kurumsal tıkanmayı, kitle medyasının haber üzerine varsayılan tekelini ve yurttaşların site yaşamına karşı varsayılan soğukluğunu aşmayı sağlayabilecek güçlü araçların yoluyla demokrasinin kusursuzlaşması umutları doğar. 1979-1980'li yıllarda bu mit "teledemokrasi" diye adlandırılır. Politik pratikleri derinden yenilemek için televizyona, telematiğe ve videoya yönelmeyi buyurur. Bölgesel ve toplulukçu hareketlerle aktarılır, yerel kurumlar giderek azaldığı düşünülen politik katılımı güçlendirme –resmî– amacıyla ve genellikle girişimci seçilmişlere değer kazandırma –özel– amacıyla iletişim teknolojilerini kullanmadan önce, teknolojik ilerlemelerde toplumu "modernleştirme"yi sağlayacak bir aracı bulan devletin müdahalesi olmadan (özellikle Fransa'da) düşünülemez. 1990'lardan başlayarak "elektronik demokrasi" ve "siberdemokrasi" deyimleri gündeme gelir. Bu deyimler sayısal patlamaya dayanır, Amerikalı araştırmacı Benjamin Barber'm dileğine göre, doğrudan ve oybirlikli bir "güçlü demokrasi" çerçevesinde "aydınlanmış" yurttaşların web sitelerine erişimle daha iyi bilgilendirmiş ve etkin olacakları, elektronik forumlarla kendilerini özgürce dile getirebilecekleri, seçilmişleri atamayabilecekleri ve görevden alabilecekleri, politik öncelikleri belirleyebilecekleri aracısız bir toplum düşünü güncelleştirir.

İnternetin geniş kitle tarafından kullanımı üzerine çalışmalara benzer biçimde, bilişim teknolojilerinin yurttaş kullanımları üzerine çalışmalar da akılcı bir bakış açısını geçerli kılmaz. Christopher Arterton'un çalışmaları (1987), ilk teledemokrasi dalgası üzerine alçakgönüllüğe davet eder, çünkü yapılan deneylere halkın katılımı çoğunlukla düşüktür. "Sayısal kentler" ve elektronik aracılığın yeni biçimleri üzerine birçok araştırma, doğrudan demokrasi beklentilerinin paylaşılmadığını, bilgi ve anlamanın kaçınılmaz biçimde daha erişilebilir duruma gelme-

diğini (öte yandan bu iki kavram birbirine karışmaz) ve tasarıların çoğunlukla tanıtım amaçlı, yalın işlevselliklerle sınırlı ya da çoğaltılamayacak kadar özel kentsel ve kültürel bağlamlara bağlı olduğunu doğrular (bkz. Tsagarousianou *ve diğerleri* tarafından derlenen araştırmalar 1998, Maigret, Monnoyer, 2000, Bastelaer, Hénin, Lobet-Maris, 2000). Teknikler coğrafi alanları da yurttaşlar arasındaki ilişkilerin tarihini de silmez. Yurttaşlar ve temsil ilkesi adına erkin temelini ellerinde tutan seçilmişler arasındaki bölünmeler üzerine kurulu politik sistemde de ancak sınırlı bir işlev görür (Hague ve Loader, 1999, Hacker ve van Dijk, 2000, Axford ve Huggins, 2000). Bu düş kırıklığı yaratan –ya da daha çok uyandıran– bilanço, belirgin bir çelişkiye eşlik eder: Elektronik demokrasinin en incelikli süreçleri daha az ilgi çeker, oysa dernekler ve küreselleşme karşıtı hareketler tarafından kullanılan, kimi zaman çok kabataslak kalan, bu gruplanmaların varoluş koşullarını değiştirmeyen araçlar kitleleri harekete geçirebilir (Dacheux, 2000; Granjon, 2001).

Bir politik yeniden yapılanmanın habercisi

Elektronik demokrasi sorunu, yurttaşlığın ve kamusal alanın dönüşümü açısından daha genel bir bağlamda düşünüldüğünde, anlamdan yoksun da değildir. Elektronik demokrasi ütopyaları, Giddens'ın düşünsel toplumlarının bireylerinin dile getirdiği politik ve toplumsal sistemlerin açılımı beklentilerini ortaya koyar – aynı zamanda bunları bozsa bile. Eylemlerin küreselleşmesi ve sonuçların dışsallığının olmaması, Ulrick Beck'in vurguladığı gibi (1994, 1997), geleneksel "akılcı" karar alma modelini ve uzmanların elinde tuttuğu bilgi tekelini ortadan kaldırır. Tartışma ve kararın geleneksel arenalarının, bir başka deyişle parlamento ve hükümetlerin, aynı zamanda da temsilci demokrasinin anlatım sınırlarını aşar. Bireylerin, daha önce gazetecilerin, kendileri için elenen haberlere daha fazla erişimleri vardır, gazeteciliğin işlevlerini ve kimliğini de sorgularlar. Ağların hiyerarşilerin yerini alması alışılmış görüşünün tersine, sorun aracıların ortadan kalkması değil, bir yandan yet-

kelerinin görecelileşmesi, öte yandan kullanımlarının dönüşümüdür: James Carey (1999) aracılardan daha büyük bir beklentimizin, 19. yüzyıldan kalma modeller üzerine çalışmamaları beklentimizin olabileceğini gözlemler. Bireylerin bağlanımı yeni biçimlerle, geçmişin kitle hareketlerinden uzak biçimlerle gerçekleşir. Yeni biçimler çoğulculuk ve medyatik temsil arayışlarıyla eskileri kadar yoğundur (Alberto Melucci, 1996). Demokrasinin sınırlarının açıkça belirlenememesi, mikro-politik istekleri, tele-gerçeklik programlarına bağlı tüm düşünsel ve kimliksel yapıları yenilikleri içinde kapsamaya yönlendirmeli, ancak bunları parlamenter uygulamalarla sistemli olarak karşıtlaştırmamalıdır.

Stephen Coleman ve John Gotze'nin saptamalarına göre (2001), artık teknikçi ütopyalar sürekli ve tartışmacı bir demokrasinin isteklerini (ancak Barber'ın düşündüğü doğrudan bir elektronik demokrasi mitinin isteklerini değil), sayısal araçların gerçek bir uygulamasının anahtarını vermeden dile getirir. "Bilgi toplumundan" söz etmek gereksiz bir yinelemedir, bir "siberdemokrasinin" varlığını ileri sürmek düşcül olsa da beceriksizce ağları düşünme denemelerini ele veren düşler bir bakıma dünyayı biçimlendirir. Bilişim ve iletişim sözcüklerinin benimsenmesinin nedeni birçokları için, denetim ve kapitalist bir toplumun zenginleşmesi düşleri değil, derin bir demokrasinin kişisel ve toplu gelişme vaadidir. Bu demokrasiyi birkaç teknolojinin yayılımıyla gerçekleşecek bir tansık beklemeden, tüm temsil ve karar alma yapılarını geliştirerek, adım adım oluşturmak gerekecektir.

İnternetin Doğuşu

İnternet yeni teknolojilerin ansızın ve parlak keşfinden doğup, iletişim sorunlarını büyülü bir biçimde çözmeye girişmemiştir. Yaratımı yalnızca tekniklerin bulunuşuna değil, toplumsal süreçlere de bağlıdır (paylaşılan zaman, bilgisayarın yalnızca mesleki olmayan oyunsal kullanımları vb...). Gelişmesi 1990'lardan çok önce gerçekleşebilirdi, çünkü bu tekniklerin ve sürecin büyük bir bölümü en azından potansiyel olarak vardı, bu da internetin, kendi-

sini gerçekleştirmek isteyen bir dönemin ürünü olduğu kadar, güncel pratikleri de zorlayan bir yeni araç olduğunu gösterir (çizelge: Patrice Flichy'nin yayınlarından –1999 ve 2001– derlenen bilgiler).

1939-1945	Bir üstün hesap makinesi ve delikli kartlar yoluyla programlanan özerk bir araç olarak tasarlanan bilgisayarın yaratımı.
1950'ların sonu	Bilgisayarın etkileşimsel kullanımının bulunuşu: Kâğıt şeritlerle programlama, makineyle bir diyalogdur. Paylaşılan zamanın bulunuşu: Birçok kullanıcı aynı anda aynı makine üzerinde çalışır.
1960'ların başı	Ağ düşüncesinin doğuşu (ortak çalışma, veri alışverişi, elektronik posta), bunun ARPA'da (*Advanced Research Projects Agency*, Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı) ve kimi Amerikan üniversitelerinde uygulanması. Grafik arayüz düşüncesinin bulunuşu: Simgeler bilgisayarla iletişimi hızlandıracaktır ve sürekli bilişim işlemcilerine başvurmayı önleyecektir.
1964	Mini bilgisayarların ortaya çıkışı.
1966	Coğrafi açıdan birbirinden uzak bilgisayarları birbirine bağlayan ilk ağ olan *Arpanet* tasarısının ortaya atılması.
1969	Dosya aktarımlarını, veri alışverişlerini ve elektronik postayı olanaklı kılan *Arpanet*'in yaratılması (Pentagon'u ve üniversiteleri birbirine bağlar).
1973	Mikro bilgisayarların ortaya çıkışı.
1979	Amerikalı bilgisayar öğrencileri *Usenet*'i yaratırlar, bu ağ yalnızca iki üniversiteyi birbirine bağlar, ancak giderek bilişimcilerin tümüne seslenir. Bu ağ, yalnızca mesleki olmayan (boş zaman, eğlence...) tartışma gruplarıyla *Arpanet*'ten daha hızlı gelişir.
1980'lerin başı	*Usenet* ve *Arpanet*'in birleştirilmesi (1982). Birçok üniversite ağının yaratımı: *Theorynet*, *Bitnet* ve özellikle *Csnet* (1982). Dış ülkelere yayılım. 1982'de ARPA tarafından etkinliği ve evrenselliğinden ötürü seçilen TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol) aktarım sisteminin tamamlanması.
1983	Ağların ağı olarak *Internet* kavramının ortaya çıkışı. TCP/IP protokolünün *Arpanet*'e uygulanması, ağı üniversitelerin büyük bir bölümünce ve özel mikro bilgisayarlarca erişilebilir kılar. NSF (*National Science Foundation*) *Arpanet*'in mimarisinin yönetimini üstlenir (ordu *Milnet* ağına sahiptir). *Arpanet* 1990'da ortadan kalkar.
1985	NSF tarafından, TCP/IP protokolü kullanılarak, internete benzeyen *Nsfnet* ağının yaratılması.
1990	Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nde *Web*'in yaratımı: Grafik bağıntılar ağı üzerine kurulu bir hiper-metin belgelendirme sistemi.
1991	*World Wide Web*'in, *browser* ya da internet kullanıcılarınca hemen benimsenen internette sörf yazılımının ortaya çıkışı.

KAYNAKÇA

Abbate, Janet, *Inventing the Internet,* Cambridge, MIT Press, 1999.

Akrich, Madeleine. "Les formes de la médiation technique", *Réseaux*, 60, 1993.

— "Les objets techniques et leurs utilisateurs. De la conception à l'action", *Raisons pratiques,* 4, 1993.

Arterton, Christopher, *Can Technology Protect Democracy*? Londra, Sage, 1987 (kısmen çevirisi "La technique est-elle au service de la démocratie? Extraits", *Hermès,* 26-27, 2000).

Barber, Benjamin, *Démocratie forte* (1984), Desclée de Brouwer, 1997.

Bardini, Thierry, "Changement et réseaux socio-techniques. De l'inscription à l'affordance", Réseaux, 76, 1996.

Beaudouin, Valérie ve Velkovska, Julia, "Constitution d'un espace de relation sur Internet (forums, pages personnelles, courrier électronique...)", *Réseaux,* 97, 1999.

Beck, Ulrich, *What is globalisation?* (1997), Cambridge, Polity Press, 2000.

— "The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Réflexive Modenization", BECK Ulrich, GIDDENS Anthony, LASH Scott, *Reflexive Modenization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order,* Cambridge, Polity, 1994.

Bélisle, Claire (der.), *La lecture numérique: réalités, enjeux et perspectives,* Presses de l'Enssib, 2004.

Boczkowski, Pablo, *Digitizing the News. Innovation in Online Newspapers,* Cambridge, MIT Press. 2004.

Boltanski, Luc ve Chiapello, Ève, *Le nouvel esprit du capitalisme,* Gallimard, 1999.

Boullier, Dominique, "Du bon usage d'une critique du modèle diffusionniste. Discussion-prétexte autour des concepts de EM Rogers", *Réseaux,* 36, 1989.

Boullier, Dominique ve Charlier, Catherine, "A chacun son Internet. Enquête sur des usagers ordinaries", *Réseaux,* 86, 1997.

Bourreau, Marc ve Labarthe-Piol, Benjamin, "Le peer to peer et la crise de l'industrie du disque. Une perspective historique", *Réseaux,* 125, 2004.

Brousseau, Éric ve Currien, Nicolas (der.), *Internet and Digital Economics,* Cambridge University Press, 2007.

Cai, Xiaomei, "An experimental examination of the computer 's time displacement effects", *New Media and Societv,* 7/1, 2005.

Caradec, Vincent, ""Personnes âgées" et "objets technologiques"", *Revue française de sociologie,* 42/1, 2001.

— "Vieillissement et usage des technologies", *Réseaux,* 96, 1999. CARDON Dominique (der.) *ve diğerleri, Les blogs, Réseaux,* 140, 2006.

Carey, James, "In Defense of Public Journalism", Glasser, Theodor (der.), *The Idea of Public Journalisrn,* New York. Guilford, 1999.

— *Communication as Culture. Essavs on Media and Society,* Londra, Routledge, 1989.

Cassel, Justine ve Jenkins, Henry (der.), *Front Barbie to Mortal Kombat. Gender and Computer Gaines,* MIT Press, 1999.

Castells, Manuel. *L'Ère de l'information,* Fayard, 1998-1999, cilt 1, *La société en réseaux,* (1996), cilt 2, *Le pouvoir de l'identité* (1997), cilt 3, *Fin de millénaire* (1998).

Certeau, Michel de. *L'Iwentiofl du quotidien* (1980), cih 1, *Arts de faire,* Gallimard, 1990.

Chambat, Pierre, "Espace public, espace privé: le rôle de la médiation technique", Pailliart, Isabelle (der.), *L'Espace public et l'emprise de la communication,* Grenoble, Ellug, 1995.

— "NTIC et représentation des usagers" Vitalis, André (der.), *Médias et nouvelles technologies. Pour une socio-politique des Lasriges,* Apogée Yayınları, 1994.

— "Usages des TIC. Évolution des problématiques". *Technologies de l'information et société.* 6/3, 1994.

— "Technologies à domicile", *Esprit,* 186, 1992.

Chiaro, Marina ve Fortunati, Leopoldina, "Nouvelles technologies et compétences des usagers". *Réseaux,* 96, 1999.

Coleman, Stephen, "New Mediation and Direct Representation: Reconceptualizing Representation in the Digital Age", *New Media and Society,* 7/2, 2005.

Coleman, Stephen ve Gøtze, John. *Bowling Together. Online Public Engagement in Policy Deliberation,* Londra, Hansard Society, 2001.

Conein, Bernard ve Thévenot, Laurent (der.), "Cognition et information en société", *Raisons pratiques,* 8, 1997.

Cooke, Lynne, "A Visual Convergence of Print, Television, and the Internet: Charting 40 Years of Design Change in News Presentation". *New Media and Society,* 7/1, 2005.

Dacheux, Éric, *Vaincre l'indifférence. Les associations dans l'espace public européen,* CNRS Yayınları, 2000.

Dahlgren, Peter, "L'espace public et l'internet. Structure, espace et communication", *Réseaux,* 100, 2000.

Datchary, Caroline ve Pagis, Julie, "Jeunes altermondialistes en réseau", *Réseaux,* 133, 2005.

Delavaud, Gilles ve Lancien, Thierry (der.), "D'un média... l'autre". *Média-Morphoses,* 16, 2006.

Donnat, Olivier ve Larmet, Gwenaël, "Télévision et contextes d'usages. Évolution 1986-1998", *Réseaux* 119, 2003.

Farchy, Joëlle, *Internet et le droit d'auteur. La culture Napster,* CNRS Yayınları, 2003.

Flichy, Patrice, "L'individualisme connecté entre la technique numérique et la société", *Réseaux,* 124, 2004.

— *L'Imaginaire d'Internet,* La Découverte, 2001.

— "Internet ou la communauté scientifique idéale", *Réseaux,* 97, 1999.

Fourmentraux, Jean-Paul, *Art et Internet. Les nouvelles figures de la création,* CNRS Yayınları, 2005.

Fradin, Bernard; Quéré, Louis ve Widmer, Jean (der.), "L'enquête sur les catégories. De Durkheim à Sacks", *Raisons pratiques,* 5, 1994.

Gaglio, Gérard. "Pour un regard tempéré sur les "réfractaires" aux bien massivement diffusés. Variations autour du téléphone mobile en France", *Réseaux,* 133, 2005.

Garnham, Nicholas, "La théorie de la société de l'information en tant qu'idéologie: une critique", *Réseaux,* 101, 2001.

Gensollen, Michel, "La création de valeur sur Internet", *Réseaux*, 97, 1999.

Gibson, John J., "The Theory of Affordances", Shaw, Robert ve Bransford, John (der.), *Perceiving, Acting and Knowing. Toward an Ecological Psychology*, Hillsdale, Lawrence Erlbaum, 1977.

Glévarec, Hervé, *Libre antenne. La réception de la radio par les adolescents*, Armand Colin-INA, 2005.

Goffman, Erving, *Les cadres de l'expérience* (1974), Minuit, 1991.

Granjon, Fabien, *L'internet militant. Mouvement social et usages des réseaux télématiques*, Rennes, Apogée, 2001.

Greffe, Xavier ve Mathé, Florence, *Le* peer-to-peer: *analyse économique*, Adami, Matisse-CNRS, 2005.

Gunkel, David J. (der.), *"Hacking and Hacktivism", New Media and Society*, 7/5, 2005.

Hacker, Kenneth ve Van Dijk, Jan (der.), *Digital Democracy. Issues of Theory and Practice*, Sage, 2000.

Haddon, Leslie, "European Perceptions and Use of the Internet", *2. İnternet döneminde telekomünikasyon kullanımları ve hizmetleri sempozyumu bildirileri*, Bordeaux - Arcachon, 1999.

Hague, Barry N. ve Loader, Brian D. (der.), *Digital Democracy. Discourse and Decision Making in the Information Age*, Londra, Routledge, 1999.

Hert, Philippe, "Quasi-oralité de l'écriture électronique et lien social: la construction du vraisemblable dans les communautés scientifiques", *Réseaux*, 97, 1999.

Hutchins, Edwin, *Cognition in the Wild*, Cambridge, MIT Press, 1995.

— "Comment le cockpit se souvient de ses vitesses", *Sociologie du travail*, XXXVI/4, 1994.

Jacquinot, Geneviève ve Monnoyer, Laurence (der.), "Le dispositif. Entre usage et concept", *Hermès*, 25, 1999.

Jenkins, Henry, *Fans, Bloggers, And Gamers*, New York, New York University Press, 2006.

— "Convergence? I Diverge", *Technology Review*, Haziran 2001.

— "The Poachers and the Stormtroopers: Cultural Convergence in the Digital Age" (1998), Le Guern, Philippe (der.), *Les Cultes médiatiques. Culture fan et œuvres cultes*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2002.

— *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture*, New York, Londra, Routledge, 1992.

Jones, Steven (der.), *Cybersociety 2.0. Revisiting Computer-Mediated Communication and Technology*, Londra, Sage, 1998.

— (der.), *Cybersociety. Computer-Mediated Communication and Community*, Londra, Sage, 1994.

Joseph, Isaac. *Erving Goffman et la microsociologie*, PUF, 1998.

Jouët, Josiane, "Les dispositifs de construction de l'internaute par les mesures d'audience", *Le Temps des Médias*, 3, 2004.

— "Technologies de communication et genre. Des relations en construction", *Réseaux*, 120, 2003.

— "Retour critique sur la sociologie des usages", *Réseaux*, 100, 2000.

— "Les messageries", Sicard, Marie-Noëlle ve Besnier, Jean-Michel (der.), *Les TIC: pour quelle société?* Compiègne Teknoloji Üniversitesi, 1997.

— "Pratiques de communication et figures de la médiation. Des médias de masse aux technologies de l'information et de la communication", *Réseaux*, 60, 1993.

— "Usages et pratiques des nouveaux outils de communication", SFEZ Lucien (der.), *Dictionnaire critique de la communication*, PUF, 1993.

— "Une communauté télématique: les axiens", *Réseaux*, 38, 1989.

Lafrance, Jean-Paul, "Le phénomène télénaute ou la convergence télévision/ordinateur chez les jeunes", *Réseaux*, 129-130, 2005.

Latour, Bruno, *Petites leçons de sociologie des sciences*, La Découverte, 1993. LAVE Jean, *Cognition in Practice*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

Le Douarin, Laurence, "Hommes-femmes et micro-ordinateur. Une idéologie des compétences", *Réseaux*, 123, 2004.

Lelong, Benoît, "Quel "fossé numérique"? Clivages sociaux et appropriation des nouvelles technologies", Maigret, Éric, (der.), "Communication et Médias", *Les Notices*, La documentation Française, 2003.

Lelong, Benoît ve Martin, Olivier (der.), "L'internet en famille", *Réseaux*, 123, 2004.

Licoppe, Christian (der.), "Mobiles en Asie", *Réseaux*, 133, 2005.

Licoppe, Christian ve Relieu, Marc (dir.), "Mobiles", *Réseaux*, 112-113, 2002.

Maigret, Éric ve Monnoyer, Laurence, (der.), "www. démocratie locale.fr", *Hermès*, 26, 2000.

Maigret, Éric ve Soulez, Guillaume (der.), "Les nouveaux territoires de la série télévisée", *MédiaMorphoses*, Hors Série, 2007.

—, Les raisons d'aimer... les séries télé, *MédiaMorphoses*, Hors séries, 2007.

Mallein, Philippe ve Toussaint, Yves, "L'intégration sociale des TIC: une sociologie des usages", *Technologies de l'infirmation et société*, 6/4. 1994.

Matheson, Donald, "Weblogs and the Epistemology of the News: some Trends in Online Journalism", *New Media and Society*, 6/4, 2004.

Mattelart, Armand, *Histoire de l'utopie planétaire. De la cité prophétique à la société globale*, La Découverte, 1999.

Melucci, Alberto, *Challenging Codes. Collective Action in the Information Age*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Miller, Daniel ve Slater, Don, *The Internet. An Ethnographic Approach*, Oxford, Berg, 2000.

Missika, Jean-Louis, *La fin de la télévision*, Seuil, 2006.

Morley, David, *Home Territories. Media, Mobility and Identity*, Londra, Routledge, 2000.

— *Family Television. Cultural Power and Domestic Leisure*, Londra, Routledge, *1986.*

Müller, Jürgen, "Vers l'intermédialité. Histoires, positions et options d'un axe de pertinence", *MédiaMorphoses*, 16, 2006.

Norman, Donald A., "Les artefacts cognitifs"(1991), *Raisons pratiques*, 4, 1993.

Norris, Pippa, *Digital Divide. Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

Perriault, Jacques, *La Logique de l'usage. Essai sur les machines à communiquer*, Flammarion, 1989.

Proulx, Serge, "Usages des technologies d'information et de communication: reconsidérer le champ d'étude?", *Actes du Congrès Inforcom 2001*, Société française des sciences de l'information et de la communication, Paris, 2001.

Proulx, Serge; Massit-Folléa, Françoise ve Conein, Bernard (der.), *Internet, une utopie limitée. Nouvelles régulations, nouvelles solidarités*, Laval, Les Presses de l'Université Laval, 2005.

Quéré, Louis, "La structure de l'expérience d'un point de vue pragmatiste", Cefaï, Daniel ve Joseph, Isaac (der.), *L'Héritage du pragmatisme. Conflits d'urbanité et épreuves de civisme*, Aube Yayınları, 2002.

— "Au juste, qu'est-ce que l'information?", *Réseaux*, 100, 2000.

Rallet, Alain (der.), "La fracture numérique", *Réseaux*, 127-128, 2004.

Ringoot, Roselyne ve Utard, Jean-Michel (der.), *Le journalisme en invention. Nouvelles pratiques, nouveaux acteurs*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2006.

Rochelandet, Fabrice ve Le Guel, Fabrice, *Les pratiques de copiage des internautes français: une analyse économique*, Adami-UFC Que Choisir, 2005.

Silverstone, Roger; Hirsch, Éric ve Morley, David (der.), *Consuming Technologies. Media and Information in Domestic Spaces*, Londra, Routledge, 1992.

Spigel, Lynn, *Make Room For TV. Television and the Family Ideal in Postwar America*, Chicago, University of Chicago Press, 1992.

Spigel, Lynn ve Olsson, Jan (der.), *Television after TV. Essays on a Medium in Transition*, Durham, Londra, Duke University Press, 2004.

Taylor, Charles, *Les sources du moi. La formation de l'identité moderne* (1989), Seuil, 1998.

The International Journal of Computer Game Research, www.gamestudies.org

Thévenot, Laurent, "Un gouvernement par les normes. Pratiques et politiques des formats d'information", *Raisons pratiques*, 8, 1997.

— "Essai sur les objets usuels. Propriétés, fonctions, usages", *Raisons pratiques*, 4, 1993.

Toussaint, Yves, "La parole électrique. Du minitel aux nouvelles "machines à communiquer"", *Esprit*, 186, 1992.

Tsagarousianou, Roza; Tambini, Damian ve Bryan, Cathy (der.), *Cyberdemocracy. Technology, Cities and Civic Networks*, Londra, Routledge. 1998.

Turkle, Sherry, *Life on the Screen. Identity in the Age of Internet*, New York. Simon and Shuster, 1995.

— *Les Enfants de l'ordinateur* (1984), Denoël, 1986.

Utard, Jean-Michel (der.), "La presse en ligne", *MédiaMorphoses*, 4, 2002.

Van Bastelaer, Béatrice; Hénin, Laurent ve Lobet-Maris, Claire, *Villes virtuelles. Entre communauté et cité. Analyse de cas*, L'Harmattan, 2000.

Van Dijk, Jan, "The one-dimensional network society of Manuel Castells", *New Media and Society*, 1/1, 1999.

Van Zoonen, Lisbet, "Gendering the Internet. Claims, Controversies and Cultures", *European Journal of Communication*, 17/1, 2002.

Vitalis, André (der.), *Médias et nouvelles technologies. Pour une socio-politique des usages*, Apogée Yayınları, 1994.

Wellman, Barry (der.), *Networks in the Global Village*, Boulder, Westview Press, 1999.

Wolf, Mark J.P. ve Perron, Bernard (der.), *The Video Game Theory Reader*, New York, Routledge, 2003.

Wolton, Dominique, *Internet et après? Une théorie critique des nouveaux médias*. Flammarion, 1999.

Wyatt, Sally; Thomas, Graham ve Terranova, Tiziana, "They Came, They Surfed, They Went Back to the Beach. Conceptualising Use and Non-use of the Internet", Woolgar, Steve (der.), *Virtual Society? Techriology. Cyberbole, Reality*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

SONUÇ

Bu kitap iletişim sosyolojisini, evreleri aşarken silmeyip birbirine ekleyen bir girişim olarak tanıtmaya çabaladı. İletişim sosyolojisinin kökleri Amerikan ampirikliğinin ve Frankfurt Okulu'nun kimi kesişen kesinlemelerine, daha sonra etkileşimciliğe, yapısalcı kuramlara, *Cultural Studies*'in birçok yorumuna, Habermascı ve Habermas sonrası kamusal alan kuramlarına, düşünsellik kuramlarına, son olarak da eylem bileşimlerinin indirgenemez ve öngörülemez niteliğini vurgulayarak anlatımın, egemenliğin ve genişleme yolundaki demokratik bir evrene katılım olgularının birlikte var olduğunu ilk düşünen akım olduğunu gördüğümüz Amerikan pragmatizmine uzanır. Amacımız, elbette Atlantik ötesi akımları yeniden ilişkilendirip, özellikle erk ve kültür sorunlarıyla ilgilenen, eylem ve düşünceyi birbirinden ayırıp, sonra nedensel düzeneklerle yeniden birbirine bağlayan Avrupa sosyolojisiyle, varlıklar arasındaki etkileşime duyarlı, eylem ve düşünceyi belirsiz süreçlerle birbirine bağlayan Amerikan pragmatizmi arasındaki tartışmayı yeniden ele alarak toplum bilimlerinde ve toplumsal felsefede araştırmanın ilk zamanlarına dönmekti. Pragmatizmin burada üzerinde durulan genel eğilimi, eleştirel iyimserliği, yalnızca saptama ve kapanma olarak değil, aynı zamanda keşif ve

olasılık olarak da deneye odaklanmasıdır. Buna karşılık kitapta, Dewey, Mead ve Park'ın felsefe/sosyolojisinin ikinci genel eğilimi olan pratiklerine çevrebilimi, doğalcılığı nedeniyle bir yana bırakıldı.

İzlenen bu yol, *Aufklärung*'a saplanıp almış bir düşüncenin sapkın etkilerinden kurtulmaya bir çağrıydı. İzleyici araştırmacılarının gösterdiği gibi, eylem yalnızca edilgin bir kabullenme değilse ve akıl toplumlarda büyük ölçüde paylaşılıyorsa, aydınların saltık bir dışsallığı ve üstünlüğü yoktur. Aydınlanma düşünürlerinin ülküsü silinmez ve eleştirinin koşulları yitip gitmez, ancak eleştiri seçkinci akılcılıktan, aydın ülküsünden, kültürün köklü sanatlarca tanımlanmasının emperyalizminden –aynı zamanda da erekbilimsel bir bakış çerçevesinde birdenbire bir toplumsal hareket canlandırma duygusundan– kurtulmalıdır. Eleştiri aydınlar için, kendilerine yöneltilebilecekler de içinde olmak üzere, başka eleştirilere bağımlı bir etkinlik gibi düşünülür. Pratiklerin küreselleştiği ve iletişim teknolojilerinin hep daha heyecan verici bir açılımının gerçekleştiği bu dönemde aydınlara düşen, önceleri düzenli olarak birbiriyle karşıtlaştırılan olayları birlikte tasarlamaktır. Düşünsel bir toplum için ticari evreni, ticari olmayan evreni, devlet ve yurttaşlar arasındaki ilişkileri kurumların hep var olduğu, üstelik daha geniş, uluslarötesi biçimler almalarının beklendiği, ancak artık insanları kesin bir biçimde yönlendirmeyeceklerinin varsayıldığı bir çerçevede yeniden düşünmek söz konusudur. Haber ve eğlence araçlarının ekonomik oligopolleşmesini, örgütsel devleşmeyi ve bu sistemlerin kırılganlığını –öte yandan bu sistemlerin gelişmesi de istenmelidir: öncelikle gelişmekte olan ülkelerde kültür endüstrileri sınırlanmamalı, tersine çoğalmalıdır– anlamak ve ölçümlemek söz konusudur. Bireylerin erişebilecekleri hem hukuksal, hem düşlenen özerklik düzeyini, özellikle de ekonomik alanda karşı karşıya kaldıkları baskıları, pratiklerin aşırı değişkenliğini ve çoğulluğunu dikkate alan bir erk kuramı oluşturarak incelemek söz konusudur. Birkaç yıl önce başlayan bir değişim gerçekleştiren haber sektöründe daha demokratik bir üretim umudu, süreğen bir demokrasi bek-

lentileri ve eğlence programlarının yaratımına katılım istekleri bireyin üstlendiği toplumsal yeniden yapılanmadan, medyanın programlarıyla tanıklık ettiği yeni ve çoğunlukla ezici sorumluluklar sorunundan, koşulların eşitliği ve tektiplilik korkusundan yola çıkarak tasarlanır. Dolayısıyla çok boyutlu ve açık görüşlü bir yaklaşımdan vazgeçmemek koşuluyla, iletişim boş bir sözcük gibi belirmez, bir çoğulculaşma bağlamında yeni bir uzlaşma ülküsü arayışını bildirir.

Temel Araştırma Akımları ve İletişim ve Sorunu

İletişim düzeyi	*Araştırma akımı*	*Araştırmacının konumu*	*Pratikler bakış açısı*	*İnançlar bakış açısı*	*Medyanın etkisi*	*Çatışma alanı*
"Doğa"	Davranışçılık	Toplum *mühendisliği*	Çevreye davranışçı yanıtlar	Çevreye davranışçı yanıtlar	Toplumsal denetim	Düzensiz toplum, devlet tarafından yeniden yapılandırılmalıdır
	Sibernetik	Anarşizm ve akılcılık	Akılcılık açısından yetersiz insan eylemleri	Akılcılık açısından yetersiz insan inançları	Toplumsal protez	Toplum yapay zekâ tarafından yeniden yapılandırılmalıdır
	Teknolojik determinizm	Kehanetçi halk dalkavukluğu	Medyanın ve toplumun duyumsal karmaşıklığı	Medyanın ve toplumun duyumsal karmaşıklığı	Toplumsal bağıntı türlerinin oluşturulması ve toplumsal protez	Kabileleşmeye doğru hareket farklılıkları siler
"Toplum"	Eleştirel kuram	Sefaletçi seçkincilik	Akılcı ya da aydınlanmış edimlerle aldatıcı ya da teknikleşmiş edimlerin karşıtlığı	Karşı çıkılmayan egemen düşünceler olarak ideoloji	Toplumsal bağıntıların yapıbozumu ve *toplumsal* egemenlik	Aydınların eleştiride tekelci işlevi
	İşlevselcilik	Toplum mühendisliği ve ilerlemecilik	Eylemlerin ve sistemin istatistiksel yakınlığı ya da işlev bozukluğu	Değerlerin ve sistemin istatistiksel yakınlığı ya da işlev bozukluğu	Toplumsal örgütlenme çerçevesi ve bireysel gereksinimlerin dile getirilmesi	İşlevsel olarak gerekli, ancak başarısızlığa yazgılı çatışma
	Kültürel egemenliğin oluşsal yapısalcılığı	Meşrulukçu seçkincilik	Eylemlerin ve yapının dinamik yakınlığı	Egemen ideoloji meşrulaştırılmalıdır	Kültürel eşitsizliklerin yeniden üretimi	Genelleşmiş çatışma ancak seçkinlerin her yerde egemenliği
	Cultural Studies	Yöntembilimsel halk dalkavukluğu	Sistematik bakımdan uygun olmayan eylemler	Çatışmalı diyalog	Egemenlik ve kültür alanları	Karşı çıkılan egemenlikle genelleşen çatışma
"Yaratıcılık"	Kamusal alan kuramları	Demokratik özne	Anlatısal ve akılcı mantıklar arasında gerilim	Çatışmalı çokseslilik	Kimliklerin dile getirilmesi ve düşünsel tartışma	Çatışma demokrasiyi kurar, uzlaşmaya ve ortak deneyime olanak tanır.
	Düşünsel modernlik kuramları	Düşünsellik: içerim ölçekleri	Deneyim olarak toplumsal eylem	Değişkenlik ve yaratıcılık	Yapılandırma ve sorgulama alanı	Çatışma, kapanma gerçekleştirmeden uzlaşma olanağı sağlar.

Accardo A. 221, 223
Achache G. 265
Adorno T. 22, 23, 25, 37, 85-87, 89-95, 151, 164, 165, 194, 217, 228, 233, 270, 271, 274, 298
Akoun A. 81, 272, 288
Akrich M. 310, 321, 337, 349
Alasuutari P. 313, 321
Allard L. 176, 184, 236, 321
Allen R. 203
Allport F. 78
Althusser L. 159
Altschull J. H. 215
Ampère A.M. 116
Anderson B. 138, 139, 321, 344
Anderson P. 295, 321
Ang I. 202, 245, 247, 294
Appadurai A. 294, 321
Apter D. 266
Arendt H. 87, 95, 277, 288
Ariès P. 77, 81
Aristote 159
Armengaud F. 159
Aron R. 159
Arterton C.345, 349
Austin J. 156, 159, 274, 319
Axford B. 346

Bakhtine M.158, 159, 160, 190, 203
Balle F. 111
Barber B. 345, 347, 349
Bardini T. 335, 339, 349
Baricco A. 237
Barker M. 77, 81, 203, 313, 322
Barthes R. 122, 149-151, 159, 178, 189, 190, 196, 201, 231, 244, 318, 322
Bastelaer B. van 346, 353
Bastien F. 288
Bateson G. 123, 124, 127, 128, 155
Baudelot C. 169, 170, 184
Baudrillard J. 38, 94, 95, 200, 295, 330
Bauman Z. 296, 322
Baumol W. 232, 247
Baxandall M. 183, 184
Beaud P. 94, 106, 110, 247, 323
Beaudouin V. 336, 349
Beck U. 28, 94, 286, 288, 303-305, 310, 322, 327, 346, 349
Beck-Gernsheim E. 322
Becker H. 234, 235, 247, 248, 308, 314
Becker J.-J. 73, 81, 322
Bekhterev M. 78
Benjamin W. 56, 92, 93, 95, 345, 349
Benson R. 219
Berelson B. 99, 109-111
Berger P. 47, 63
Bernstein B. 155, 159, 162, 184, 192
Besnier J.-M. 38, 352
Bettetini G. 211
Birdwhistell R. 124

Blanc A. 248
Blondiaux L. 63, 262, 265
Bloor D. 310
Blumer H. 17, 98, 110, 260, 265
Blumler J. 110, 111, 265
Boltanski L. 184, 216, 221, 223, 317, 320-322, 349
Bon F. 265
Bonnafous S. 159, 223
Bonnell R. 234, 237
Bonville J. de 110
Borchers H. 203
Boudon R. 127
Boullier D. 184, 333-335, 349
Bourcier M.-H. 295, 322
Bourdieu P. 25, 44, 155, 159, 162-167, 182, 184, 185, 192, 196, 202, 216-220, 223, 235, 247, 260, 266, 270, 300
Bourdon J. 221, 223, 240, 247, 263, 266
Bovill M. 172, 185
Bowen W. 232, 247
Boy D. 317, 322
Boyer A. 279, 288, 289
Boyer H. 279, 288, 289
Bransford J. 351
Brantlinger P. 203
Brants K. 222, 223
Braudel F. 135, 139
Bregman D. 256, 266
Brémond C. 148
Breton P. 44, 118, 127
Brooks K. 313, 322
Brown J.R. 111, 123
Brundson C. 194, 195, 204
Bryan C. 353
Buckingham D. 39, 44, 77, 81
Bülher K. 147
Burgos M. 185
Burns T. 125, 127
Butler J. 295, 322

Calhoun C. 289
Callon M. 310, 318, 322, 336
Cantril H. 70, 81
Cardon D. 202, 280, 288, 308, 317, 322
Carey J. 61, 63, 130, 138, 139, 194, 203, 204, 293, 306, 322, 331, 347, 349
Carnap R. 155
Cartier M. 184
Casetti F. 221, 288
Cassel J. 336, 349
Cassin B. 44
Castel R. 184
Castells M. 330, 331, 349, 353
Cawelti J. 194
Cayrol R. 265
Cefaï D. 63, 284, 288, 317, 353
Certeau M. de 25, 162, 167, 177-180, 184, 185, 192, 195, 196, 200, 202, 270, 271, 278, 288, 306, 313, 335, 350
Chabrol C. 79, 82
Chalvon-Demersay S. 13, 202, 237, 238, 240, 241, 247, 248, 314-316, 322
Chambat P. 188, 203, 287, 334, 350
Chamboredon J.-C. 184
Champagne P. 240, 247, 260, 266
Changeux J.-P. 126, 127
Chaniac R. 234, 241, 247
Charaudeau P. 221, 223, 285, 288
Charlier C. 333, 349
Charney L. 56, 63
Charon J.-M. 213, 221-223
Charron J. 266
Chartier A.-M. 81
Chartier R. 170, 174, 184
Cheveigné S. De 317, 322
Chiaro M. 333, 350
Chomsky N. 126, 128, 148, 149, 215, 319
Cicourel A. 320, 322
Clark T.N. 52
Cobb R. 256, 266
Cohen B. 255, 256, 266
Coleman S. 347, 350
Colombo F. 202, 203
Comte A. 131
Conein B. 350, 353
Converse P. 261, 262, 266
Cooley C. 59, 60, 63, 101

Corner J. 111
Corset P. 247
Couldry N. 306, 322
Coulter J. 320, 322
Coutlée G. 111
Curran J. 192, 203, 204, 212, 288, 306, 324
Currie M. 154, 159, 349

Dacheux É. 294, 322, 325, 346, 350
Dahlgren P. 265, 266, 273, 288, 350
Damish H. 152
Darbel A. 163, 184
Davies I. 203
Dayan D. 182, 200, 202, 203, 306, 313, 322, 323
Debray R. 139
Delcourt X. 248
Demerson G. 159
Denney R. 111
Derrida J. 200, 295
Detrez C. 184
Devillard V. 223
Dewey J. 18, 21, 56, 57, 60-63, 261, 267, 284, 301, 311, 323, 356
Donnat O. 168, 169, 171, 185, 350
Dorfman A. 94, 95
Dreyfus H. 127
Drotner K. 82
Dubar C. 208, 223
Dubet F. 303, 323
Ducrot O. 155
Dumazedier J. 182, 185
Dupoirier É. 266
Dupont F. 182, 183, 185
Durand P. 139
Durkheim É. 21, 46-48, 50, 52-57, 63, 123, 144, 145, 147, 162, 167, 230, 297, 306, 350
Dyer R. 194, 203, 295, 323

Easthope A. 194, 203
Eco U. 24, 63, 118, 119, 127, 132, 139, 149-151, 153, 154, 157, 159, 175, 177, 183, 185, 189, 190, 202, 237, 279, 289
Ehrenberg A. 189, 203, 286, 288, 289
Einstein A. 99, 118
Eisenstein E. 134, 139
Elder C. 256, 266
Eley G. 273, 289
Elias N. 76, 82
Eliot T.S. 86
Elliot P. 209
Escarpit R. 122, 127
Establet R. 169, 171, 184, 185
Ethis E. 186

Fabbri P. 221
Faludi S. 318, 323
Felouzis G. 171, 185
Ferguson M. 323
Ferrand J. 82
Ferry J.-M. 289
Fishman J. 209
Fiske J. 183, 185, 195-197, 200, 203, 247, 270
Fiske M. 105, 107, 110
Flichy P. 139, 234, 247, 332, 348, 350
Fodor J. 126
Fortunati L. 333, 350
Foucault M. 94, 95, 153, 180, 200, 278, 295, 323
Fradin B. 350
Fraser N. 273, 278, 281, 289, 318, 323
Frege G. 155
Frenkel-Brunswick E. 95
Freud S. 78, 86, 123, 152
Friedmann G. 201
Frisby D. 93, 95
Frow J. 203, 306
Fromm E. 93
Fuller K. 82, 98, 111
Furet C. 222, 223

Gaines J. 236, 247, 349
Galloux J.-C. 317, 322
Gallup G. 37
Gans H. 194, 203, 209, 212, 215, 216, 223
Garfinkel H. 319
Garnham N. 231, 330, 350
Gaudet H. 81, 111
Gautier C. 321, 323

Gaxie D. 260, 266
Genette G. 151
Gensollen M. 343, 351
Georget P. 79, 82
Gerbner G. 74, 82, 109
Gerstlé J. 266
Ghiglione R. 285, 288
Gibson J. 339, 351
Giddens A. 177, 192, 300, 322, 323, 346
Gilbert J. 82
Gilroy P. 195, 203
Gitlin T. 108, 110, 218, 224, 240, 241, 247, 259, 266
Glasser T. 349
Glazer N. 111
Goblot E. 238, 247
Goffman E. 124, 125, 127, 177, 210, 259, 284, 299, 301, 338, 351
Golding P. 209, 323
Gombrich E. 160
Gonnet J. 77, 82
Goody J. 133, 134, 139, 148
Gorman P. 93, 95
Gotze J. 347
Göle N. 278, 289
Gramsci A. 189, 190, 203, 204
Granjon F. 346, 351
Greimas A.J. 148, 154, 160, 310
Grignon C. 167, 168, 185, 306
Gripsrud J. 203
Grossberg L. 194, 200, 203, 204
Grunberg G. 266
Gurevitch M. 110, 203, 204

Habermas J. 17, 27, 59, 63, 94, 95, 271-278, 280-283, 285, 289, 297, 298, 311, 355
Hacker K. 346, 351
Haddon L. 333, 351
Hagtvet B. 72, 82
Hague B. 346, 351
Halbwachs, M. 56, 64
Hall E. 124
Hall S. 26, 189-192, 195, 196, 200, 201, 204, 205, 216-220, 224, 270, 274, 293, 324, 325
Hallin D. 217, 224
Haraway D. 196
Hardt H. 23, 60, 63, 108, 110
Harris D. 204
Harrison T. 204
Hartley J. 183, 185, 313, 323
Hauser P. 110
Hawley S. E. 208, 224
Hebdige D. 195, 204
Hébrard J. 81
Heims S. 128
Heinich N. 237, 247
Helmick-Beavin J. 128
Hénin L. 346, 353
Hennion A. 93, 95, 248, 308, 323
Herman E. 215
Hert P. 333, 351
Herzog H. 81, 105, 110, 245, 247
Hesmondhalgh D. 232, 234, 247
Heurtin J.-P. 308, 317, 322
Hirsch P. 204, 247, 353
Hirsh E. 200
Hirschman A. 278, 289
Hofstadter R. 60, 63
Hoggart R. 25, 26, 188-190, 195, 204, 228, 238, 306
Hooks B. 196
Horkheimer M. 22, 85-87, 95, 151, 228, 271
Hovland C. 79, 82, 98, 102
Huggins R. 346
Hughes E. 212
Hutchins E. 338, 351

Inglehart R. 246, 248
Innis H. 130, 330
Ion J. 288
Iser W. 175, 185

Jackson D. 128
Jacquinot G. 336, 351
Jakobson R. 122, 145, 146, 147, 151, 160, 244
James W. 57, 61
Jameson F. 295, 323
Janowitz M. 74, 83
Jarvie I. 82, 98, 111

Jauss H.R. 90, 95, 175, 176, 185
Jay M. 95
Jeanneney J.-N. 280, 289
Jeanneret Y. 139, 140
Jefferson T. 195, 204
Jenkins H. 195, 204, 205, 336, 349, 351
Jensen K. B. 176, 185, 301, 323
Jézéquel J.-P. 234, 247
Joas H. 17, 275, 297, 301, 302, 321, 323
Jones P. 204, 336, 351
Jones S. 204, 336, 351
Joseph I. 56, 63, 288, 338, 339, 353
Jost F. 154, 159, 160
Jouët J. 186, 333-335, 351
Jowett G. 82, 98, 111
Jozsa P. 185
Julia D. 184

Kant E. 17, 159, 179, 269, 272, 283, 289
Katz E.23, 52, 63, 101-111, 132, 140, 196, 243-245, 248, 266, 306, 323
Katz R. 138, 140
Kaufmann J.-C. 289
Kellner D. 323
Kendall P. 102, 105, 111
Klapper J. 105, 111
Kracauer S. 92, 95
Krakovitch O. 318, 323
Kreutzner G. 203
Kuan-Hsing C. 189, 204, 324, 325

Lacan J. 147
Lafosse M.-F. 223
Lahire B. 303, 323
Lang G. 256, 266
Lang K. 256, 266
Larsen S. 72, 82
Lasch C. 277, 289
Lasçoumes P. 318
Lash S. 322, 323
Lasswell H. 62, 72, 78, 82, 98, 102, 122, 207, 254
Latour B. 28, 93, 95, 137, 140, 304, 305, 310, 311, 314, 323, 336, 337, 352
Lautman J. 111
Lave J. 338
Law J. 325
Lazar M. 266
Lazarsfeld P. 23, 24, 43, 44, 52, 54, 63, 67, 73, 79, 97-111, 113, 119, 122, 125, 143, 164, 176, 192, 196, 207, 208, 229, 254, 258, 259, 262, 266
Le Bohec J. 220, 224
Le Bon G. 70, 81, 82, 86
Le Floch P. 214, 224
Le Grignou B. 287, 289
Le Guern P. 306, 324, 351
Lécuyer B.-P. 111
Leenhardt J. 176, 185
Lefort C. 264, 266
Lemieux C. 220, 224, 317
Leroux P. 222, 224
Lester M. 210, 213, 224, 284
Leteinturier C. 223
Levine L. 95, 174, 185
Levinson D. 95
Lévi-Strauss C. 147, 151, 160, 162, 167
Lévy P. 38
Lewin K. 78, 101, 106, 111, 119, 209, 213
Licoppe C. 336, 352
Liebes T. 243-245, 248, 306, 324
Lippmann W. 60, 63, 70, 82, 254
Livingstone S. 79, 82, 111, 172, 185, 281, 289
Loader B. 346, 351
Lobet-Maris C. 346, 353
Lochard G. 279, 285, 289, 295, 314, 324
Long E. 324
Luckmann T. 47, 63
Lukács G. 89, 90, 92, 95
Lulle R. 115
Lunt P. 289
Lyle J. 111
Lyotard J.-F. 200, 295

Macé É. 13, 202, 228, 248, 257, 266, 280, 289, 304, 314, 316, 324
Mach E. 98, 128

Maigret É. 167, 177, 185, 202, 280, 289, 312, 317, 324, 346, 352
Malinowski B. 147
Mallein P. 334, 352
Manin B. 287, 289
Marcel J.-C. 56, 64
Marchand P. 140
Marchetti D. 224
Marcus G. 318, 324
Marcuse H. 93, 95
Martin M. 81
Martin O. 352
Martin-Barbero J. 324
Martuccelli D. 299, 300, 324
Marx K. 21, 46, 47, 53, 54, 57, 60, 64, 88, 89, 130, 140, 151, 152, 162, 166, 189, 269, 275, 297, 330
Mathien M. 218, 224
Mattelard A. 248
Mattelard T. 248
Mauger G. 185
Mauss M. 63, 124, 128, 147
Mayo E. 101
Mc Phee W. 110
McCombs M. 254, 256, 258, 261, 266
Mcdonald D. 86
McLeod J. 208, 224
McLuhan M. 35, 37, 75, 94, 129-134, 137-140, 194, 330, 331, 337, 339
McQuail D. 105, 111, 183, 209, 224, 236, 248
McRobbie A. 194
Mead G. 17, 21, 57, 58, 64, 274, 301, 356
Meadel C. 308, 323
Mehl D. 13, 183, 186, 202, 230, 242, 248, 277, 279, 280, 289, 317, 324
Mellecamp P. 204
Melucci A. 347, 352
Mendras H. 83
Menger P.-M. 174, 186, 233, 237, 248, 270, 290
Mercier A. 213, 221, 223, 224, 294, 324
Merlin H. 278, 290
Merton R. 111, 208
Metz C. 149, 152, 154, 160, 202
Meyrowitz J. 138, 140, 280, 290
Michaels E. 197
Miège B. 231, 248
Mignon P. 202, 248, 318, 324
Milgram S. 78
Miller D. 336, 352
Mills C.W. 107, 111, 194, 204
Missika J.-L. 186, 202, 224, 266, 352
Moles A. 118-120, 122, 128
Moloch H. 210, 213, 284
Monnoyer L. 336, 346, 351, 352
Moreno J. 101
Morin E. 26, 120, 183, 201, 202, 227-230, 233, 248, 264, 294, 324
Morley D. 26, 189, 191-193, 200, 204, 265, 270, 294, 306, 324, 335, 336, 352, 353
Morris M. 201, 204
Moscovici S. 82, 257, 266
Moulin R. 182, 186, 237, 248
Myklebust J.P. 72

Nelson C. 204
Neumann J. von 115, 128
Neveu É. 44, 219, 224, 287-290
Nevitt S. 95
Newcomb H. 186, 200, 204
Nietzsche F. 17, 48
Noelle-Neumann E. 255, 257-259, 261, 266
Norman D. 338, 352

Obershall A. 72
Odin R. 160, 279, 288
Ortega y Gasset J. 70, 82, 86

Padioleau J. 111, 224, 265
Pagès D. 248
Palmer M. 224, 249
Park R. 21, 52, 61, 62, 64, 124, 344, 356
Parker E. 111
Parkin F. 192
Parsons T. 106, 124
Pasquier D. 13, 173, 186, 202, 207, 224, 234, 237, 238, 247, 248, 290, 312, 324

Passeron J.-C. 44, 162, 167, 168, 175, 184-188, 204, 306
Pavlov I. 22, 75, 78
Pedler E. 54, 175, 186
Peirce C. S. 17, 18, 21, 57-61, 64, 152, 155, 158, 160, 301, 302, 310
Pélissier N. 248
Penley C. 196
Péquignot B. 199, 204
Perelman C. 155
Peroni M. 288
Perriault J. 335, 353
Pessin A. 248
Peterson R. 237, 248
Petley J. 77, 81
Pharabod A.-S. 322
Piatelli-Palmarini M. 128
Piaget J. 78, 128
Picard M. 176, 186
Platon 38, 44, 70, 91, 116, 272, 277, 285
Poincaré H. 99
Poliak C. 185
Postman N. 37
Poulain M. 186
Powdermaker H. 207, 224
Propp V. 148, 151, 160
Proulx S. 44, 118, 127, 335, 353
Pudal B. 185
Putnam H. 127, 128

Quéré L. 261, 267, 284, 290, 339, 350, 353

Radcliffe-Brown A. 123
Radway J. 197-199, 204, 229, 317
Relieu M. 336, 352
Reuel D. 111
Revel J. 184
Reynié D. 63, 262, 265, 267
Rieffel R.221, 225
Riesman D. 111
Robins K. 294, 324
Rogers E. 105, 111, 334
Rosanvallon P. 263, 267
Rosen S. 233, 248
Rosengren K.E. 105, 111, 176, 185
Roshco B. 209
Ross A. 93, 95, 194, 196
Rosten L. 207, 212, 225
Rowland W. 77, 82
Rozier S. 322
Ruellan D. 221, 225, 342
Ruesh J. 128
Russel B. 155

Sacks H. 319, 320, 350
Sapir E. 144
Saussure F. de 48, 59, 144, 145, 152, 158, 160
Sauvage M. 280, 289
Schaffer S. 135, 140
Schiller H. 231, 249
Schlesinger P. 111, 211, 219, 222, 225, 295, 324
Schramm W. 105, 111
Schroder K.C. 82
Schudson M. 79, 80, 82, 225, 280, 290
Schütz A. 284, 288
Schwartz O. 188, 205
Schwartz V. R. 56, 63
Searle J. 127, 128, 156, 160, 274
Segui J. 81, 82
Seibel B. 176, 186
Sellier G. 318, 323, 325
Sémelin J. 73, 83
Sennett R. 273, 276, 277, 287, 290
Sfez L. 44, 111
Shannon C. 113-116, 120, 128, 146
Shaw D. 255, 256, 258, 261, 266
Shils E. 74, 83
Shusterman R. 61, 64, 183, 186
Sicard M.-N. 38, 352
Silverstone R. 111, 205, 313, 325, 335, 353
Simmel G. 48, 56, 61, 62, 64, 92, 95, 124, 298-301, 325
Siracusa J. 221, 225
Slater D. 336, 352
Socrates 38, 39, 70, 269
Sonnac N. 214, 224
Souchon M. 32, 183, 186, 242, 249
Soulages J.-C. 314, 324
Soulez G. 154, 160, 285, 289, 352

Sparks C. 288
Spengler O. 86
Sperber D. 126, 128
Spinoza B. 127
Stanton F. 110, 111
Stoetzel J. 56
Stolz J. 245, 249
Stratton J. 294, 325
Stryker M. 204

Tambini D. 353
Tarde G. 48, 52, 53, 63, 64, 108, 196, 261, 311
Tchakhotine S. 72, 83, 254
Terranova T. 334, 354
Thévenot L. 320-322, 338, 350, 353
Thomas G. 334, 354
Thomas W. 47, 62-64
Thompson E. 190, 325
Thorburn D. 183
Thoveron G. 265
Tocqueville A. de 21, 48, 50, 51, 61, 64, 214, 228, 259, 264, 343
Todorov T. 151, 160
Tönnies F. 48, 53, 64
Touraine A. 140, 299, 300, 325, 330
Toussaint Y. 334, 335, 352, 353
Towse R. 232, 249
Tsagarousianou R. 346, 353
Treichler P. 204
Tuchman G. 209, 210, 218, 225, 284
Tulloch J. 205
Tumber H. 212, 225
Tunstall J. 212, 216, 218, 219, 225, 231, 232, 249
Turing A. 115
Turkle S. 336, 353
Turner S. 319, 325

Urry J. 323, 325
Utard J.-M. 342, 353

Van Dijk J. 330, 351, 353
Veblen T. 89
Vedel T. 335
Velkovska J. 336, 349
Véron E. 157, 160, 221, 225
Viala A. 181, 186
Vignaux G. 126, 128, 282, 288, 290
Vitalis A. 335, 350, 354

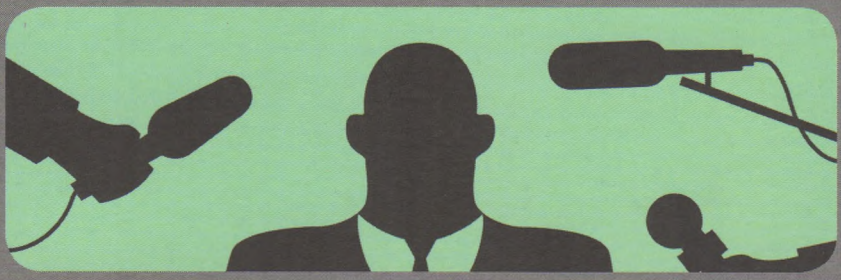
Wallon H. 78
Walter J. 221, 225
Walzer M. 321, 325
Warth E.-M. 203
Watson J. 78
Watzlawick P. 124, 128, 155
Weaver D. 256, 266
Weaver W. 114, 118-120, 128
Weber M. 17, 21, 47, 48, 51, 52, 54, 57, 61, 64, 89, 162, 230, 274, 275, 297
Wellman B. 343, 354
White D. 225
Whorf B. 144
Widmer J. 350
Wiener N. 36, 115-118, 120, 121, 123, 128, 138
Williams R. 44, 189, 205, 249
Wilson D. 126, 128
Winkin Y. 40, 44, 124, 127, 128
Wittgenstein L. 155, 156, 158, 160, 177
Wolf K. 102, 105, 107, 110, 111
Wolton D. 183, 186, 202, 213, 224, 225, 264, 267, 294, 325, 343, 354
Woolgar S. 310, 325, 354
Woollacott J. 203, 204
Wrong D. 106, 111
Wyatt S. 334, 354

Young J. 209

Zaller J. 262, 267
Zask J. 267
Znaniecki F. 62, 64

Çağdaş dünyada gençlerin sosyalleşmesine, siyasete, hatta toplum inşasına etkisi bakımından kitle medyasının ve iletişimin rolü, gücü tartışılmaz. Ancak tam da bu sebeplerle, kitle medyası ve iletişim ciddi bir şekilde tartışılıyor. Bu alanda Fransa'nın önde gelen isimlerinden biri olan sosyolog Éric Maigret bu tartışmaya, kökleri Amerikan ampirik ekolüyle Frankfurt Okulu'nun kimi zaman kesişen tezlerine, Habermas ve Habermas sonrası kamusal alan kuramlarına, etkileşimciliğe, yapısalcı kuramlara, kültürel çalışmalara uzanan iletişim sosyolojisi açısından yaklaşıyor. İfadenin, egemenliğin ve demokratikleşen bir dünyaya katılmanın aynı anda ve bir arada mümkün olabileceğini gösteren medya ve iletişimin bu büyük atılım sürecini Amerikan pragmatist vizyonunu da ele alarak inceliyor.

Medya ve İletişim Sosyolojisi öğrenciler için bir başvuru kaynağı olduğu kadar, medya ve iletişim alanında çalışan, düşünen, ayrıca iletişim alanında olan biten hakkındaki bilgisini genişletmek isteyen herkes için faydalı bir kitap.

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-0851-6